

895.911

6 2150

5 3

วิเคราะห์หรือยกรองของเจ้าพระยาธรรมาภัยมนตรี
(สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ปริญญาโท

ของ

จินดาภิรมย์ เทียมเดช

3 S.A. 2524

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ตึกมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2524

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

87004

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปฏิญานินพนธ์
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตของ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

.....รศ.ดร.ไพฑูริย์.....ประธาน
.....รศ.ดร.ไพฑูริย์.....กรรมการ
.....กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

.....รศ.ดร.ไพฑูริย์.....ประธาน
.....รศ.ดร.ไพฑูริย์.....กรรมการ
.....กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความรู้เป็นอย่างสูงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิฑู โสภางค์ ประธานกรรมการ และอาจารย์สุภา ปานเจริญ กรรมการ ที่ได้ให้ข้อคิด แนะนำแนวทางในการเขียน ตลอดจนสละเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ยิ่ง ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณและความกรุณาของท่านทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ไฉไล และอาจารย์อุษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ที่กรุณาให้รายละเอียดเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานศึกษาค้นคว้า คุณพูนผล ลิมทอง คุณมนตรี ภูอารีย์ และคุณกฤษณา บุญเรืองรอก ที่ได้อำนวยความสะดวกเกี่ยวกับเอกสารประกอบการค้นคว้า

ผู้เขียนยังได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่ง จากอาจารย์ศักดิ์ และอาจารย์สมถวิล ขุนแก้ว อาจารย์ไพศาล ไกรสิทธิ์ อาจารย์โสภณ พวงสุวรรณ ชิสเตอร์ ฟรังซิส ซาเวียร์ เบลล์ (Sister Francis Xavier Bell) อาจารย์ณรงค์ เทียมเมฆ อาจารย์โกศล มีคุณ อาจารย์สมปอง สกฤตพิบ อาจารย์วรนาถ พวงสุวรรณ ตลอดจนเพื่อน ๆ ที่กรุณาช่วยเหลือในด้านวิชาการและอุปกรณ์ต่าง ๆ จนปริญญานิพนธ์สำเร็จลงได้ด้วยความรู้ที่เรียบร้อย จึงขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณ อาจารย์ประสิทธิ์ เทียมเมฆ ผู้เป็นแรงใจ และช่วยเหลือในการทำปริญญานิพนธ์อย่างยิ่ง อาจารย์จิรัชศักดิ์ เอี่ยมพงษ์ไพฑูรย์ อาจารย์เสนห์ ระหว่างบ้าน คุณอัมพร สังข์กระแสน์ ที่ได้ช่วยเหลือในการพิมพ์ การอัดสำเนา และการเข้ารูปเล่ม

อนึ่ง ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ "พ่อ และแม่" ผู้ให้การสนับสนุนในการศึกษาเล่าเรียนตลอดมา

จินตาศิริ เทียมเมฆ

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	9
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	10
	ข้อตกลงเบื้องต้น	10
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	10
	คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ	11
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	12
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	14
2	วิเคราะห์ท่วงท่าของเขียนหรือยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	21
	เกณฑ์ในการวิเคราะห์ท่วงท่าของเขียน	21
	วิเคราะห์ท่วงท่าของเขียนหรือยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	24
	การใช้ถ้อยคำ	24
	การซ้ำคำ	24
	การเสวนาคำ	32
	การปรุงศัพท์	36
	การใช้คำง่าย	49
	การใช้ศัพท์สูง	52
	การใช้คำอุทาน	57
	การใช้คำในภาษาพูด	63

การใช้คำจากภาษาต่างประเทศ	69
การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ	84
การใช้โวหาร	90
บรรยายโวหาร	90
พรรณนาโวหาร	92
เทศนาโวหารและสาธกโวหาร	109
โวหารเชิงภาพพจน์	114
3 วิเคราะห์แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในพร้อยกรอง	153
แนวความคิดทางการศึกษา	154
คุณค่าของการศึกษา	158
การจัดการศึกษา	164
แบบเรียน	189
การเรียนการสอน	194
แนวความคิดทางเศรษฐกิจ	207
การผลิตและการจำหน่าย	209
การเก็บภาษีอากร	216
การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน	220
การแก้ปัญหาการรุกรานทางเศรษฐกิจ	230
แนวความคิดทางการเมือง	240
ระบอบในการปกครองประเทศ	242
นโยบายการปกครองภายในประเทศ	253

นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ	265
บทบาททางการเมืองของประชาชน	270
แนวความคิดทางจริยธรรม	281
จริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง	283
จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์	304
จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง	315
4 สรุปผลและข้อเสนอแนะ	323
บรรณานุกรม	337
ภาคผนวก	350
ก. ชีวิตประวัติและผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	350
ข. รายชื่อบทอรรถของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจำแนกตามรูปแบบ	367

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของต่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยที่แนวความคิดทางตะวันตกได้เข้ามาอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทยทั้งในคำรูปแบบและเนื้อหา ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยประเทศไทยได้ติดต่อกับประเทศทางตะวันตกมากขึ้น มีคนไทยเดินทางไปศึกษาไปทำงานในประเทศทางแถบนี้เป็นจำนวนมาก เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวรรังษีเชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หม่อมเจ้าอากาศคำแกิง รพีพัฒน์ พระยาสุรินทราชา (นกยูง วิเศษกุล) และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้นำแนวความคิดใหม่ ๆ ของวรรณกรรมแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในวงวรรณกรรมไทย ประกอบกับในสมัยนี้กิจการพิมพ์ได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว มีหนังสือพิมพ์รายวัน วารสาร และนิตยสาร เกิดขึ้นหลายฉบับด้วยกัน เช่น กุสิตสมิต กรุงเทพเคสิเมล์ ไทย จีนในสยามวารสารพิมพ์ บางกอกการเมือง มติวิทยา สยามสารสิน ลัทธิวิทยา เป็นต้น จึงช่วยให้แนวความคิดของนักเขียนเหล่านี้ขยายตัวกว้างขวางไปกว่าเดิมเป็นอันมาก

การที่วรรณกรรมไทยได้รับแนวความคิดของวรรณกรรมแบบตะวันตกเข้ามานั้น เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งวรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรอง กล่าวคือ รูปแบบของวรรณกรรมร้อยแก้วเปลี่ยนจากนิทาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ กฎหมาย มาเป็นสารคดีประเภทบทความ บทวิจารณ์ ชีวประวัติ ส่วนบทเหิงคดีก็มีเรื่องสั้น นวนิยาย เรื่องแปล และบทละครพูด เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เป็นต้นว่า เรื่องสั้น "สนุกนิมิต" ของกรมหลวงพิชิตปรีชากร นวนิยายเรื่อง "ละครแห่งชีวิต" ของหม่อมเจ้าอากาศคำแกิง รพีพัฒน์ และเรื่อง "ความพยายาม" ของพระยาสุรินทราชา (นกยูง วิเศษกุล) รวมทั้ง บทละครพูดต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลจากบทละครภาษาอังกฤษ

ส่วนรูปแบบของวรรณกรรมร้อยกรองนั้นเปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อย กวีส่วนใหญ่ยังคงแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย เหมือนที่เคยแต่งกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่เปลี่ยนไปจะเห็นได้จากบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มนำคำฉันท์มาทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครพูด โดยแบ่งเนื้อเรื่องเป็นตอน เป็นองค์ เปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง มีการบรรยายฉาก บรรยายกิริยาท่าทางของตัวละคร ตลอดจนใช้เครื่องหมายวรรคตอนต่าง ๆ อันเป็นลักษณะที่ดัดแปลงมาจากรูปแบบของบทละครแบบตะวันตก นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ เป็นกวีอีกท่านหนึ่งที่ได้ทรงริเริ่มประพันธ์ฉันท์แบบใหม่ขึ้น 3 ชนิด โดยทรงดัดแปลงมาจากรูปแบบของฉันทองกุญษ ดังที่ทรงอธิบายไว้ว่า

สยามวิเชียรฉันท์... เป็นแบบของข้าพเจ้าเอาอย่างมาจากฉันทองกุญษ บทละคร 8 พยางค์
 ลุกกับครุสลับกันตลอด มีสัมผัสเรียกว่า สัมผัสสี่ลุ่ม (quatrain of four - foot
 iambic with enclosing rhymes) แต่ข้าพเจ้าเพิ่มสัมผัสร้อยบหน้าให้คล้องกับบท
 หลัง เพื่อให้ถูกหูไทยเข้าอีกหน่อย.
 ฉันท์ของข้าพเจ้าคล้ายกับที่ให้อีกว่าสยามวิเชียร นี้ มีอีกสองชนิด ชนิดหนึ่งมีสัมผัสเพียงเท่าที่
 แบบอังกฤษ ไม่ร้อยบหน้าให้คล้องกับบทหลัง ให้ชื่อว่า สยามรัตนฉันท์ อีกชนิดหนึ่งร้อยบหน้า
 กับบทหลังแล้วเพิ่มสัมผัสเข้าไปอีก จนเหมือนกับกลอน 8 แต่เป็นกลอน 8 ซึ่งมีลหุครุสลับกัน
 ทั้งวรรค.¹

เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายของพระองค์ท่าน จะเห็นว่าทรงกล่าวถึงชื่อฉันท์ที่ทรงประพันธ์ไว้
 อย่างชัดเจน 2 ชนิด คือ สยามวิเชียรฉันท์ และสยามรัตนฉันท์ ส่วนชนิดที่ 3 ทรงกล่าวแต่ลักษณะการ
 ประพันธ์ซึ่งเป็นลักษณะของสยามมณีฉันท์นั่นเอง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่พระองค์ท่านทรงให้ไว้ในเรื่อง
 "กลอนเล่นกกลอน" ดังนี้

¹พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ สามกรุง โดย น.ม.ส. (นามแฝง) หน้า 350

สยามสมัยที่ 8

ชโยสยามสยามจะรุ่ง	สยามกรุงจะเร็วเจริญ
ณ คราวจะเรียนก็เพียรจะเพียร	ฤๅใครจะเกินสยามกรุง ฯ
กุมาระไทยไฉนจะหลง	จะลืมนพระองค์ทรงสกุล
สยามะรัฐอุบตีเพราะบุญ	พระเดชพระคุณพระราชวงศ์ ฯ ¹

ด้านเนื้อหาของวรรณกรรมร้อยกรองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ กวีหันมาสนใจที่จะแต่งเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นไปของสังคมใกล้ตัวมากขึ้น มีทั้งบทพรรณนาความงาม คุณความดี พรรณนาความรู้สึกต่าง ๆ เรื่องเกี่ยวกับการเมือง และสภาพการณ์ปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จาก ภาพยนตร์เรื่องพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นบทเห่ครวญ² กล่าวถึงการใช้ภาษาไทยของคนไทยในสมัยนั้น โดยได้ทรงดำเนินการนำภาษาของยุโรปมาใช้ปะปนในภาษาไทยมากเกินไป อีกทั้งยังมี เห่เรื่องพระร่วง³ เห่เรื่องซอมกระบวนเรือ⁴ และเห่ชวนเข้าราชนาวีสมาคม⁵ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อปลูกใจให้ชาวไทยรักชาติ เห็นความสำคัญของการมีเรือรบ และให้ร่วมมือร่วมใจกันสร้างเรือรบ

¹พระราชวรพงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระนิพนธ์บางเรื่องและปาฐกถา หน้า 165

²พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "เห่ครวญถึงหนังสือ" ใน ประชุมภาพยนต์เห่เรือ หน้า 55

³พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "เห่เรื่องพระร่วง" ใน ประชุมภาพยนต์เห่เรือ หน้า 59 - 61

⁴พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "เห่เรื่องซอมกระบวนเรือ" ใน ประชุมภาพยนต์เห่เรือ หน้า 62 - 63

⁵พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "เห่ชวนเข้าราชนาวีสมาคม" ใน ประชุมภาพยนต์เห่เรือ หน้า 63 - 64

พระร่วง นอกจากกาพย์เห่เรือพระราชพิธีในรัชกาลที่ 6 ดังกล่าวแล้วนั้น ยังปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวกับชีวิตและความเป็นไปของสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 อีก ในเรื่องสามกรุง¹ ซึ่งพระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ได้กล่าวถึงสภาพการณ์ต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งในด้านการศึกษา การเมือง และเศรษฐกิจอีกด้วย

นอกจากการเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมร้อยกรองดังกล่าวแล้วนั้น ยังมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การนำเอาบทร้อยกรองขนาดสั้นมาเสนอข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในสังคม ผู้ประพันธ์ถือว่าศิลปะในการประพันธ์บทร้อยกรองมีความสำคัญเป็นอันดับรองลงไปจาก "การสื่อสารความคิด" ระหว่างผู้ประพันธ์กับผู้อ่าน อันเป็นการเริ่มต้นของลักษณะวรรณกรรมร้อยกรองในปัจจุบัน *ถ้าผู้เขียนในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) โดยท่านได้ประพันธ์ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 จนถึง พ.ศ. 2485 ท่านมักใช้นามปากกาว่า "ครูเทพ" จึงมีผู้เรียกบทร้อยกรองของท่านว่า "โคลงกลอนของครูเทพ" ผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีส่วนใหญ่เป็นกลอน รองลงมาได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ และ ร่าย ตามลำดับ ในด้านเนื้อหาเป็นเรื่องที่แสดงข้อเท็จจริงและแนวความคิดในทางการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม นับเป็นการพัฒนาทางความคิด บทร้อยกรองเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายเนื่องจากได้ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสาร วารสาร หนังสือ และตำราเรียน ตั้งแต่สมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน หนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสาร และวารสารที่พิมพ์บทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ได้แก่ ประมวลวัน ไทยเขมม ยุพราชวิทยา มหาวิทยาลัยเสนาศึกษาและมหาวิทยาลัยศรี ประชามิตรสุภาพบุรุษ เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังได้รวบรวมบทร้อยกรองพิมพ์เป็นเล่มเมื่อปี พ.ศ. 2460 โดยให้ชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า "ปณิณกประพันธ์" หลังจากท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมแล้วจนถึง พ.ศ. 2521 ได้มีการนำเอาบทร้อยกรองของท่านมาตีพิมพ์อีกหลายครั้ง เพื่อเป็น

¹ พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ สามกรุง โดย น.ม.ส. (นามแฝง) หน้า

หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของตัวท่านเอง ของบรรดาญาติในสกุลเทพหัสดิน ณ อยุธยา ตลอดจน ของบุคคลอื่น ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 ครูสภาได้รวบรวมพิมพ์ไว้ในหนังสือชื่อ "โคลงกลอน ของครูเทพ" รวม 3 เล่ม และในปีพ.ศ. 2519 กระทรวงศึกษาธิการก็ยังได้นำบทร้อยกรองเรื่อง "นักกีฬา" "กระชุกสันหลัง" "หัวไม้เก่าใหม่" และ "พหูสูตร" มาพิมพ์ในหนังสืออ่านภาษาไทยสำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 อีกด้วย

ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะพบว่าผลงานร้อยกรองส่วนใหญ่ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีชี้ให้เห็นถึงปัญหาต่าง ๆ ในสังคม และเสนอวิธีแก้ไขปัญหานั้น เพื่อช่วยให้สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม ดังจะเห็นได้จากความตอนหนึ่งในเรื่อง "ชุมทรัพย์ 4" ซึ่งท่านกล่าวถึงความทุกข์ยากของชาวนา และได้เสนอวิธีแก้ไขปัญหาคือการจัดการสหกรณ์ ไว้ว่า

ชาวนาส่วนมากยากจน	เบี้ยคอไล่ทน
ขายนานกู้จำนำเอา	
เงินมาลงทุนหมุนเข้า	หาเงินไทยเขา
คอกเบี้ยเรียกเชือกเลือดเนื้อ	
.....	
การขยายสหกรณ์ทั้งผอง	คงได้ทดลอง
มานานเพื่อการแพร่หลาย	
เงินทองกองอยู่มากมาย	สมบัติหลายราย
ยังรออยู่ในธนาคาร ¹	

เกี่ยวกับการเมือง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอข้อคิดไว้ในบทร้อยกรองของท่าน ดังเช่นในเรื่อง "วิญญูโก โลโก" ท่านกล่าวว่า การปกครองประเทศนั้นควรใช้แบบคอปิเรตสเคต

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 191 - 192

(Corporate State) ซึ่งเป็นการปกครองโดยการร่วมใจร่วมงานกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง ดังความที่ว่า

Corporate State	ถ้าสำเร็จก็วิเศษประเสริฐศรี
พึงโดยศัพท์รับว่าสามัคคี	เป็นคุณงามความดีที่พอเพียง
ถ้าผู้ปกครองลงคลองกับ	ผู้ได้รับปกครอง เป็นของเที่ยง
ว่าหันหน้าหากันมิ่งขวัญเวียง	หวังผะเคียงส่วนรวมร่วมกันไป ¹

สำหรับเรื่องการประพฤติปฏิบัติอันดีงามของคนในสังคม เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้แสดงความคิดเห็นไว้มากมาย ทั้งที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของแต่ละบุคคลและของส่วนรวม เป็นต้นว่า ท่านกล่าวถึงการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมไว้ใน "ศิลปแห่งการดำรงชีพ" ว่า ผู้ที่มีศิลปะในการดำรงชีวิตนั้นควรมีความรู้ทางสุวิชาเพื่อรักษาสุขภาพให้แข็งแรง ไม่เป็นคนรกโลก ทำงานที่สุจริตมีประโยชน์ต่อสังคม เสียสละเพื่อส่วนรวม ดังความต่อไปนี้

จ้าวสุริระเรื่องราว แห่งโรคหรือคราว เกิดโรครู้แก่และกัน

.....

ขึ้นท่อนขอติณเภา นานแถมเฝ้า ธุระรกโลกกาล

.....

คนเก่งการงานชาญชัย มีเกียรติเชื่อถือ มีวัยเจริญอยู่พร

ชีพเชิดเลิศเห็นเช่นนี้ แสงการงานดี มีประโยชน์แก่โลกโลกคน

ใจดีพลีทานที่บานกมล โลกเลอเปรมปรน มนุษย์โลกเพื่อโลกควรแล²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วัฏฏโก โลโก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 194

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศิลปแห่งการดำรงชีพ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 47 - 48

ในเรื่องของการศึกษา ซึ่งท่านมีหน้าที่รับผิดชอบอยู่โดยตรงนั้น ท่านได้เสนอข้อคิดอันเป็นประโยชน์ไว้หลายเรื่องด้วยกัน เป็นต้นว่า ท่านเสนอความคิดด้านการลงโทษนักเรียนด้วยการเขียนตีว่า

การเขียนตีเป็นวิธีทำลายขวัญ
ห้ามก้าวหน้าพาหุอยู่เป็นนิตย์

โทษหนักคือมีกะจี้หริค
เป็นยาพิษมิได้ใช้บำรุง

.....

.....

โบราณว่าเสียค่ายไม่เป็นภัยแก่
เดี๋ยวนี้โลกเจริญมากหากเปลี่ยนไป

ยุวชนนั้นแน่หรือใจนวล
เป็นขอให้เสียค่ายพร้อมอมไม่เรียว¹

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะให้แนวความคิดอันเป็นประโยชน์แก่สังคมแล้ว ในด้านรูปแบบ ท่านยังได้นำเอารูปแบบเพลงพื้นเมืองของไทยมาประพันธ์เป็นบทร้อยกรองขนาดสั้น ดังเช่นที่ท่านได้กล่าวถึงการปฏิบัติตนของสตรีในสมัยที่ท่านมีชีวิตอยู่ ด้วยรูปแบบของเพลงแม่ศรี ในเรื่อง "สตรี - วันนั้นและวันหน้า" ว่า

แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีฝรั่ง เจ้าไม่อรัง ก้าวหน้าคลาไคล ในศตวรรษนี้
ก้าวถึนกระไร เจ้าทันสมัยได้ แทบทุกทาง เอ๋ย²

ผลงานร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนอกจากจะเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแล้วยังอาจถือได้ว่าเป็นแนวทางแก่นักเขียนรุ่นหลังในการประพันธ์บทร้อยกรองขนาดสั้น ในรูปของโคลง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไม่เรียว" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 38

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สตรี - วันนั้นและวันหน้า" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ฉันท์ ภาพย์ กลอน และร้อย ' เพื่อเสนอข้อเท็จจริง บรรยายความรู้สึก และให้ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์
แก่สังคม ก็จะได้เห็นได้จากผลงานของนักเขียนร้อยกรองในปัจจุบันหลายท่าน เช่น บทร้อยกรองของ
"กวีการเมือง" ซึ่งแสดงให้เห็นสภาพความทุกข์ยากของชีวิตชาวนา ไว้ดังนี้

เบียดข้าวทุกครวคำ
เหงื่ออุกที่อุก
ข้าวนี้จะมีรส
เบื่องหลังลิทุกข์ทน

จงสู้เจ้าเป็นอาจันต์
จึงก่อเกิดมาเป็นคน
ให้ชนชิมทุกข์ชั้น
และชมชื่นจนเขียวขาว¹

นักเขียนบทร้อยกรองในยุคปัจจุบันนี้ซึ่งนำความคิดในเรื่องการใช้รูปแบบเพลงพื้นเมืองของไทย
มาประพันธ์บทร้อยกรองขนาดสั้น เช่นเดียวกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คือ สุจิตต์ วงษ์เทศ ซึ่ง
ได้แสดงความรู้สึกและภาพเหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ด้วยรูปแบบของเพลงกล่อมเด็ก
ไว้ว่า

วัดเอียววัดโบสถ์
เจ้าขุนทองไปปล้น
คคข้าวใส่หอ
เขาก็ว่าล้อมา
.....
เจ้าออกจากบ้าน
เจ้ามาตั้งน้องน้อง

ศาลโคตคเจ้กัณฑ์
ปานะนี้ไม่เห็นมา
ถ่อเรือไปตามหา
ว่าเจ้าขุนทองตายแล้ว
.....
เมื่อตอนตะวันเรืองรอง
ว่าพี่จะไปหลายวัน

¹จิตร ภูมิศักดิ์ รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปวรรณคดีของกวีการเมือง โดย กวีการเมือง
(นามแฝง) หน้า 8

ไปเพื่อสิทธิเสรี
ไอ้เจ้านกเขาคัน

เพื่อศักดิ์ศรีบางระจัน
แล้วเจ้าขุนทองก็ลงเรือน¹

ทั้งที่โลกกล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นกวีผู้สร้างสรรค์วรรณกรรม ร้อยกรอง โดยใช้บทประพันธ์ขนาดสั้น เลือกรูปแบบคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะแก่ความ ทั้งในรูปแบบเดิมและการประยุกต์ใช้เพลงพื้นเมือง เสนอเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ สภาพแวดล้อมรอบตัว ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ที่สำคัญคือ ท่านมุ่งที่จะถ่ายทอดความคิดในการแก้ไขปัญหาคำต่าง ๆ เพื่อยกระดับสังคมและความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม อาจกล่าวได้ว่า ผลงานร้อยกรองของท่านเป็นการพัฒนาทางความคิดของวรรณกรรมร้อยกรอง ที่นิยมเขียนกันในปัจจุบัน หรือที่ชนรุ่นใหม่นิยมเรียกกันว่า "วรรณกรรมเพื่อชีวิต"^{*} จึงนับได้ว่า ผลงาน ร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผลงานอันควรค่าแก่การศึกษาอย่างยิ่ง จึงเป็นเหตุให้ยูนิเซฟ สนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ผลงานร้อยกรองของท่าน ในด้านทั้งท่านเองเขียนและแนวความคิด อย่างละเอียดถี่ถ้วน ลึกซึ้งต่อไป

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาทั้งท่านเองเขียนบทร้อยกรอง ในด้านการใช้ถ้อยคำ และโวหาร ของเจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรี
2. เพื่อศึกษาแนวความคิดทางการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรมที่ปรากฏใน
บทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ "วัฒนธรรมกับความเปลี่ยนแปลง" ใน คติชนวิทยา หน้า 199 - 202

^{*} วรรณกรรมเพื่อชีวิต เป็นเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว จะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคมก็ได้ แต่จุดสำคัญที่นักเขียนต้องการจะถ่ายทอดออกไปสู่ผู้อ่าน ได้แก่ความคิดที่ต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพอันเลวร้ายในสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบทั่วกันของเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในด้านการใช้ถ้อยคำ และโวหาร
2. ทำให้ทราบถึงแนวความคิดทางการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่ปรากฏในบทร้อยกรอง

ข้อตกลงเบื้องต้น

บทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่นำมาอ้างอิงในวิทยานิพนธ์นี้ จะคงตัวสะกดการันต์ และรูปแบบของการพิมพ์บทร้อยกรองไว้ตามต้นฉบับเดิม

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษามร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีครั้งนี้ มุ่งศึกษามร้อยกรองจำนวน 190 เรื่อง ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือต่อไปนี้

1. ปกิณกะประพันธ์ ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งพิมพ์เป็นของชำระวัยในงานที่ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยา เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2460
2. นารีเรื่อนาม จักพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2462
3. หนังสือพิมพ์และวารสารในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงรัชกาลที่ 8 คือ ไทยเกษม ลูกเสือสยาม ยุพราชวิทยา เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ประชามิตรสุภาพบุรุษ ประชาบาลวารศัพท์ และประมวณวัน
4. บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อ พ.ศ. 2486

5. โคลงกลอนของ"ครูเทพ" พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์เอกหลวงศุภกรพนมกิจ (กระจำง เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อ พ.ศ. 2503
6. บรรณานุสรณ์ความเรียงและโคลงกลอนของครูเทพ พิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์เอกขุนอุคมาภี (สง่า นิโมม) เมื่อ พ.ศ. 2509
7. โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงถวิล ชรรณศักดิ์มนตรี เมื่อ พ.ศ. 2512
8. บทประพันธ์บางเรื่อง พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายครวชิต เทพหัสดิน ณ อยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2514
9. โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1, 2 และ 3 ครูสภารวบรวมจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2515
10. วรณกรรมรำลึกคำรบ 50 ปี พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่จัดการฉลองโรงเรียนสตรีจุลนาศครบ 50 ปี เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2519
11. นักกลอนบ่อนไขว้ ซึ่งหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี อาจารย์โณโล เทพหัสดิน ณ อยุธยา และอาจารย์อุษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้น ในวโรกาสที่ครบรอบร้อยปีของ น.ม.ส. และครูเทพ เมื่อ พ.ศ. 2520
12. โคลงกลอนของ "ครูเทพ" พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานนกิจคุณแม่เกลี้ยง สุวรรณโมลี เมื่อ พ.ศ. 2521

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

"เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" คือ นายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา ซึ่งใช้นามแฝงในการประพันธ์หรือทรงว่า "ครูเทพ" และ "เขี้ยวหวาน" *

"แนวความคิดทางการศึกษา" หมายถึง ความคิดเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษา การจัดการศึกษาในด้านต่าง ๆ คือ การจัดการประถมศึกษา การมัธยมศึกษา

การฝึกหัดครู การอุดมศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาของฝ่ายสงฆ์ แบบเรียนและการ
เรียนการสอน

"แนวความคิดทางเศรษฐกิจ" หมายถึง ความคิดเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับการ
การผลิต การจำหน่าย การเก็บภาษีอากร การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน และการแก้
ปัญหาการรุกรานทางเศรษฐกิจ

"แนวความคิดทางการเมือง" หมายถึง ความคิดเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับการ
ระบอบในการปกครองประเทศ นโยบายการปกครองภายในประเทศ นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ
และบทบาททางการเมืองของประชาชน

"แนวความคิดทางจริยธรรม" หมายถึง ความคิดเห็นของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับการ
พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาทางความคิด คำพูด และการกระทำ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและนิยมชมชอบ
ของสังคม คือ พฤติกรรมที่ช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่าง
มนุษย์ และที่ส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้วิธีวิจัยเอกสาร ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลขั้นต้นและข้อมูลขั้นรองประกอบ
กัน และเสนอผลงานการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

การศึกษาค้นคว้าดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาชีวประวัติและผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
2. ศึกษาบทความของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับบทวิทยานิพนธ์
เพื่อประโยชน์ในการศึกษาแนวความคิดของผู้ประพันธ์
3. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับท่วงท่าของเขื่อนบตร้อยกรอง ในด้านการใช้ถ้อยคำ และการใช้
โวหาร ทั้งนี้

ด้านการใช้ถ้อยคำ ศึกษาจากเกณฑ์ของ ประสิทธิ์ ภาพยกลอน พระยาอุปกิต-
ศิลปสาร และล้อม เพ็งแก้ว สรุปออกมาได้ดังนี้

3.1 การใช้ถ้อยคำ พิจารณาในเรื่องต่อไปนี้

- 3.1.1 การซ้ำคำ
- 3.1.2 การเล่นคำ
- 3.1.3 การปรุงศัพท์
- 3.1.4 การใช้คำง่าย
- 3.1.5 การใช้ศัพท์สูง
- 3.1.6 การใช้คำอุทาน
- 3.1.7 การใช้คำในภาษาพูด
- 3.1.8 การใช้คำจากภาษาต่างประเทศ
- 3.1.9 การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

ด้านการใช้โวหาร ศึกษาจากเกณฑ์ของ กุหลาบ มลลิกะมาส กาญจนา นาคสกุล
ทวีศักดิ์ ญาณประทีป นิตยา กาญจนวราภรณ์ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ประสิทธิ์ ภาพยกลอน และ
วิภา กงกะนันท์ สรุปออกมาได้ดังนี้

3.2 การใช้โวหาร พิจารณาในเรื่องต่อไปนี้

- 3.2.1 บรรยายโวหาร
- 3.2.2 พรรณาโวหาร
- 3.2.3 เทพนาโวหารและสาธกโวหาร
- 3.2.4 โวหารเชิงภาพพจน์* (Figure of Speech)
 - 3.2.4.1 อุปมา (Simile)

*ภาพพจน์ หมายถึง ข้อความอันเกิดจากการเลือกสรรถ้อยคำมาเรียบเรียงในลักษณะต่าง ๆ
เพื่อให้ได้ความหมายที่แจ่มแจ้ง เหมาะสม และสละสลวยน่าฟัง

3.2.4.2 อุปลักษณ์ (Metaphor)

3.2.4.3 บุคลาธิษฐาน (Personification)

3.2.4.4 สัญลักษณ์ (Symbol)

3.2.4.5 อธิพจน์ (Hyperbole)

3.2.4.6 ปฏิพจน์ (Rhetorical question)

3.2.4.7 สำนวนไทย

4. รวบรวมหรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในช่วง พ.ศ. 2456 ถึง พ.ศ. 2485 และศึกษาอย่างละเอียด

5. จำแนกหรือกรองตามเนื้อหาที่แสดงแนวความคิดในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม

6. วิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนหรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในด้านการใช้ถ้อยคำ และโวหาร ตามเกณฑ์ในข้อ 3

7. วิเคราะห์แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งปรากฏในหรือกรองในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม

8. สรุปผลการศึกษาค้นคว้า และให้ข้อเสนอแนะ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาเอกสารที่เป็นข้อวิจารณ์หรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ผู้เขียนพบว่า ส่วนใหญ่มีผู้วิจารณ์ทั้งในเรื่องรูปแบบ ท่วงทำนองเขียน เนื้อหา และแนวความคิดซึ่งปรากฏอยู่ในบทหรือกรองของท่าน ผู้เขียนจึงได้รวบรวมและสรุปข้อวิจารณ์เหล่านั้นมาเสนอไว้ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ เพื่อให้ประกอบในการศึกษาค้นคว้า โดยจะแยกกล่าวเป็นตอน ๆ ไป ในเรื่องรูปแบบ ท่วงทำนองเขียน เนื้อหา และแนวความคิด ตามลำดับ ดังนี้

ในด้านรูปแบบ ชลธีรา กลัคอยู่¹ และ สุจิตรา สุกเดียวก² กล่าวว่า งานร้อยกรองของ
เจ้าพระยาอรรคมุขคีณครีมีรูปแบบทางฉันทลักษณ์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย
อีกทั้งได้นำเอาแบบแผนร้อยกรองพื้นบ้าน เช่น คำนำชนิดต่าง ๆ มาแต่งใหม่อย่างสมบูรณ์ด้วยเนื้อความ
ส่วน อวยพร มลิณทางกูร³ ได้แบ่งบทร้อยกรองของท่านเป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2456
ถึง พ.ศ. 2469 ซึ่งเป็นช่วงที่เจ้าพระยาอรรคมุขคีณครีมีรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการ ท่านใช้รูป-
แบบหลายชนิด คือ ฉันท์ ร่าย โคลง และกลอน ระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ. 2475
เป็นช่วงที่ท่านลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้ว ท่านยังคงใช้รูปแบบหลายชนิดปนกันมัก
จะมีโคลง ฉันท์ เป็นหลัก มีกลอนบ้าง แล้วฉันทลักษณ์แบบใหม่ที่นำสนใจจึงนำมาใช้เสนอความคิดเห็นอัน
เป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป คือ รูปแบบเพลงพื้นบ้านของไทย ซึ่งประยุกต์ใช้เป็นรูปแบบคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง
ของไทยได้อย่างเหมาะสม เช่น ลำนานกกระทง ลำน้าพวงมาลัย เป็นต้น ระยะที่ 3 ตั้งแต่ พ.ศ. 2475
ถึง พ.ศ. 2485 อันเป็นช่วงที่ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของไทย บทร้อยกรอง
ของท่านในระยะนี้ส่วนมากเป็นกลอนสุภาพ มีโคลงสี่สุภาพ กาพย์ยานี เพลงพื้นบ้าน น้อยมาก ส่วนฉันท์
และร่ายไม่ปรากฏเลย แสดงให้เห็นว่า ระยะหลังนี้ท่านใช้รูปแบบที่เรียบง่าย เสนอเนื้อหาที่ต้องการ

¹ชลธีรา กลัคอยู่ "วรรณกรรมคำสอนของครูเทพ" ใน สุทธวิทย์และงานครูเทพ หน้า 35

²สุจิตรา สุกเดียวก "บทสรวจวิทย์และผลงานของครูเทพ" ใน สุทธวิทย์และงานครูเทพ
หน้า 32

³อวยพร มลิณทางกูร ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2477 - 2501
หน้า 40 - 47 หน้า 53 หน้า 68 - 69

เกี่ยวกับทรงทำนองเขียนบทหรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยศ วัชรเสถียร¹ และ น. ประภาสดิ² มีความเห็นสอดคล้องกันในเรื่องการใช้อยคำและสำนวนโวหารว่า บท-
ร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอ่านเข้าใจง่ายเท่า ๆ กับความเรียง เพราะท่านใช้อยคำ
ที่คุ้นหูคนทั่วไปมาเรียบเรียง สำนวนโวหารที่ใช้เป็นสำนวนเรียบ ๆ และสุภาพ ส่วนอวยพร มิสินทางกูร³
ก็ได้อธิบายถึงทรงทำนองเขียนของท่านไว้ว่า ในระยะ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2485 บทร้อยกรอง
เด่นในเรื่องการแสดงอารมณ์ประชดประชัน เสียดสี การใช้สัญลักษณ์แฝงความหมายที่แท้จริงเอาไว้
เพื่อเบี่ยงเหี้ยม หรือในบางครั้งก็เพื่อซ่อนความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจให้ปรากฏออกมาในรูปอื่นไป ใน
เรื่องการใช้อยคำนั้น อวยพร มิสินทางกูร กล่าวว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมักใช้คำทับศัพท์
กับศัพท์ทางการ เมืองที่ยังไม่มีการบัญญัติขึ้นในภาษาไทย

ในค่านเนื้อหา อวยพร มิสินทางกูร⁴ ได้จำแนกเนื้อหาบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์-
มนตรีออกเป็น 3 ระยะ เช่นเกี่ยวกับรูปแบบ คือ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2456 ถึง พ.ศ. 2469)
บทร้อยกรองของท่านมีเนื้อหาสนับสนุนนโยบายการปกครองและผู้ปกครองประเทศขณะนั้นอย่างเห็นได้ชัด
นอกจากนั้นก็มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประพฤตินิสัยคนในสังคม และเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา ระยะที่ 2
(พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ. 2475) เป็นช่วงที่ผลงานมีคุณภาพที่สุดเนื้อหาจัดได้ว่าอยู่ในแนวศิลปะเพื่อชีวิต
กล่าวคือ เสนอความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของสังคมไทย โดยมุ่งวิจารณ์สภาพการเมือง
เศรษฐกิจ และสังคมไทยเป็นสำคัญ นอกจากนั้นยังได้แสดงความผูกพันกับพุทธศาสนาในเรื่องการยึดมั่น
เรื่องกรรม ปฏิเสธความเชื่อทางโหราศาสตร์อีกด้วย ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2485)

¹ยศ วัชรเสถียร ความเป็นมาของการประพันธ์และนักประพันธ์ของไทย หน้า 125

²นงโพธิ์ ประภาสดิ "ชีวประวัติของครูเทพ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3
โดย น. ประภาสดิ (นามแฝง) หน้า 139

³อวยพร มิสินทางกูร ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2477 - 2501
หน้า 42 หน้า 69 - 70

⁴ค. หน้า 40 - 44 หน้า 53 หน้า 68

นั้น มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองและเศรษฐกิจมากที่สุด นอกจากนั้นก็มีเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เรื่องเกี่ยวกับการศึกษา การกีฬา และเยาวชนของชาติ เรื่องศาสนาและธรรมชาติของมนุษย์ สำหรับแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่สอดแทรกอยู่ในบทร้อยกรองของท่านนั้น มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน เป็นเห็นว่า ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ¹ ชลธิรา กลัทธิอยู่² สุจิตรา สุกเถียวไกร³ และปัทมาภรณ์ เชื้อสุทร⁴ มีความเห็นคล้ายคลึงกันว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นนักคิดที่มหัศจรรย์ ซึ่งจะเห็นได้จากเนื้อหาบทร้อยกรองของท่าน ล้วนแต่ได้เสนอความคิดใหม่ ๆ มีทั้งความคิดทางการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่สำคัญคือ แนวคิดทางการศึกษา เพราะท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น

พันเอกไชย ประทีปะเสน⁵ เห็นว่า แนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองของท่านนั้น มีส่วนในการส่งเสริมการศึกษาอยู่เสมอ สมัย สุนทง⁶ เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ศึกษาแนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในเรื่องการจัดระบบการศึกษาสายสามัญศึกษาและอาชีวศึกษา และเห็นว่า ความคิดเห็นทางการศึกษาของท่านก็คือ

¹ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย" ใน วรรณไวทยากร : วรรณคดี หน้า 82

²ชลธิรา กลัทธิอยู่ "วรรณกรรมคำสอนของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 37

³สุจิตรา สุกเถียวไกร "บทสารวจชีวิตและผลงานของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 32 - 33

⁴ปัทมาภรณ์ เชื้อสุทร "จากศรีปราชญ์ : กวีกษัตริย์สำนัก ถึง กวีเสรีนิยมประชาธิปไตย - เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" ใน จะเป็นนักประพันธ์ทั้งสำนักในอาณาจักรวรรณกรรม หน้า 108 - 109

⁵พันเอกไชย ประทีปะเสน "คำอุทิศ" ใน บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ ไม่มีเลขหน้า

⁶สมัย สุนทง "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกับความเป็นนักการศึกษา" วิทยาสาร 1 :

การจัดระบบการศึกษาเป็นแบบระบบเปิดเสรี เพื่อให้การศึกษาแก่คนทั้งชาติ แนวความคิดนี้ยังคงเป็นรากฐานของการจัดการศึกษาในปัจจุบันอยู่ จึงเป็นความคิดที่ใหม่และน่าสนใจมากในยุคสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

สำหรับแนวความคิดทางเศรษฐกิจของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี นิตยา มาพึ่งพงศ์¹ ได้ศึกษาความคิดเรื่องอิทธิพลทางการค้าของชาวจีนในเมืองไทย ปัญหาและทางแก้ไขภาวะเศรษฐกิจของประเทศ และความสำคัญของการค้าระหว่างประเทศ

เกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมือง ชัยสิริ สมุทวนิช² ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีโลกทัศน์แบบสังคมนิยมประชาธิปไตย (Democratic Socialism) : ท่านเชื่อว่า สังคมจะพัฒนาได้ด้วยการปรับระดับการศึกษา คือ ถ้าปรับภูมิปัญญาของมนุษย์แล้ว มนุษย์จะมีคุณธรรม ศีลธรรม และจะกำหนดสังคม สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นได้ ดังนั้นการเข้าสู่สังคมนิยมแบบของท่านจึงเป็นวิธีปฏิรูปแบบประนีประนอมโดยใช้หลักอนุโลมตามธรรมชาติ

สำหรับแนวความคิดทางจริยธรรมนั้น ยศ วชิรเสถียร³ พลตำรวจตรีอรอดิทธิ สิริสุนทร⁴ และพิทยสุนทร อนันบุตร⁵ มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า บทถ้อยรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

¹นิตยา มาพึ่งพงศ์ "ความคิดเห็นทางเศรษฐกิจของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 258 - 305

²ชัยสิริ สมุทวนิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 187 - 257

³ยศ วชิรเสถียร ความเป็นมาของการประพันธ์และนักประพันธ์ของไทย หน้า 125

⁴พลตำรวจตรีอรอดิทธิ สิริสุนทร "คำอุทิศ" ใน โคลงกลอนบางเรื่องของครูเทพ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) ไม่มีเลขหน้า

⁵พิทยสุนทร อนันบุตร วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ 2 (รัชกาลที่ 5-รัชกาลที่ 7) หน้า 80

เปรียบเทียบไปค่ายคิสอนใจ และแนวการประพุดิพนให้เป็นคนดีในสังคม และยังก่อให้เกิดสันติสุขแก่ตนเองและสังคมอีกด้วย นอกจากนั้น ชลธีรา กลัคอยู่¹ ซึ่งศึกษาวรรณกรรมคำสอนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้แบ่งศึกษาเป็นคำสอนเรื่องกีฬา สุขศึกษา พุทธศาสนา และเรื่องทั่ว ๆ ไป ชลธีรา กลัคอยู่ แสดงความเห็นไว้ว่า ขอบเขตการสอนของท่านกว้างขวางลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง คือสอนทั้งระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน เรื่อยไปจนถึงระดับชาติ

จากข้อวิจารณ์ที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในทางการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม เป็นแนวความคิดอันเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ในสังคม จากการศึกษาเอกสารที่ใช้อ้างอิงหรือยกย่องในข้อวิจารณ์เหล่านั้น ปรากฏว่าเป็นการศึกษาจากผลงานร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเพียงบางส่วน คือศึกษาจาก "โคลงกลอนของครูเทพ" 3 เล่ม ซึ่งครูสุภาวดีพิมพ์ขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อให้ได้ข้อมูลมาประกอบการศึกษาค้นคว้ามากขึ้น จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รวบรวมร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จากหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร และหนังสือที่พิมพ์ในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งรวบรวมจากหนังสือที่พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน ตลอดจน บรรดาญาติในสกุลเทพหัสดิน ณ อยุธยา และบุคคลอื่น แล้วนำร้อยกรองเหล่านั้นมาศึกษาวิเคราะห์ให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยศึกษาแนวความคิดของท่านทั้งทางการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ และจริยธรรม ดังนี้

1. แนวความคิดทางการศึกษา ศึกษาเกี่ยวกับ

1.1 คุณค่าของการศึกษา

1.2 การจัดการศึกษา

1.3 แบบเรียน

1.4 การเรียนการสอน

¹ชลธีรา กลัคอยู่ "วรรณกรรมคำสอนของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า

2. แนวความคิดทางเศรษฐกิจ ศึกษาเกี่ยวกับ

- 2.1 การผลิตและการจำหน่าย
- 2.2 การเก็บภาษีอากร
- 2.3 การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน
- 2.4 การแก้ปัญหการรุกรานทางเศรษฐกิจ

3. แนวความคิดทางการเมือง ศึกษาเกี่ยวกับ

- 3.1 ระบอบในการปกครองประเทศ
- 3.2 นโยบายการปกครองภายในประเทศ
- 3.3 นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ
- 3.4 บทบาททางการเมืองของประชาชน

4. แนวความคิดทางจริยธรรม ศึกษาเกี่ยวกับ

- 4.1 จริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง
- 4.2 จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์
- 4.3 จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

นอกจากการศึกษาวិเคราะห์แนวความคิดดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจะศึกษาเกี่ยวกับท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อันจะทำให้ทราบถึงลักษณะ เฉพาะในการประพันธ์บทร้อยกรองของท่านในด้านการใช้ถ้อยคำและโวหารอีกด้วย

บทที่ 2

วิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

เกณฑ์ในการวิเคราะห์ท่วงทำนองเขียน

✱ในการศึกษาวิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ทรงคุณวุฒิได้เรียกชื่อ และให้ความหมายของคำว่า "ท่วงทำนองเขียน" (Style) ไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้
เปลื้อง ณ นคร¹ กล่าวว่า การที่ผู้เรียบเรียงใช้ถ้อยคำผูกประโยคต่างกันตามชนิดของบทนั้น เรียกว่า ท่วงทำนองเขียน

พาร์ก (Park) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า สไตล์ (Style) ไว้ว่า "สไตล์" ในเชิงวรรณกรรม คือ เรื่องเกี่ยวกับการเลือกและการใช้วิธีการในการเรียบเรียงภาษา อันจะทำให้เกิดผลในด้านการแสดงออก รวมทั้งการใช้กระสวนเสียง ถ้อยคำ ไวยากรณ์ โน้ภาพ หรือ ภาพในจิต และรูปแบบของการสร้างประโยค สำหรับความหมายที่สมบูรณ์นั้น คำว่า สไตล์ หมายถึง วิธีการที่ศิลปินทางภาษา

สุภา ทิวถนอม³ กล่าวว่า สิลลา - ท่วงทำนองเขียน หมายถึง ท่วงทำนองที่แสดงออกเป็นส่วนตัวหรือเป็นลักษณะเฉพาะตัวของกวีในการแต่งคำประพันธ์ ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด นิสัยใจคอ อุดมคติ สำนวนโวหาร การระบายอารมณ์อันลึกซึ้ง รวมทั้งเทคนิคต่าง ๆ ที่กวีแสดงออกในบทประพันธ์ทั้งหมด

¹เปลื้อง ณ นคร "ท่วงทำนองเขียน" ใน คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง หน้า 208

²Park Honan. "Style" in Encyclopaedia Britannica v. 21, P. 332

³สุภา ทิวถนอม วิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199 ถึง พ.ศ. 2310 และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ. 2411) หน้า 10

พระยาอนุมานราชธน¹ อธิบายว่า สโลล์ คือ ท่วงท่าที่แสดงส่วนตัว หรือเฉพาะตัวของบุคคล ซึ่งเกิดจากความคิดเห็นและความสามารถเฉพาะตัว ส่วนสำคัญอันเป็นรากฐานของท่วงท่าที่แสดงออกทั้งหมด จะคือหรือเลวกั้นอยู่ท้องประกอบ ถ้าเป็นวรรณกรรม ก็อยู่ที่วิธีเรียงถ้อยคำ ประโยค ประธาน วรรคตอนของผู้ประพันธ์

เจือ สตะเวทิน² กล่าวว่า ท่วงท่าของเขียน คือ การจัดคำที่แสดงเอกภาพ ความคิด และบุคลิกภาพของผู้เขียน

ประสิทธิ์ กาพย์กลอน³ เห็นว่า ท่วงท่าของเขียนในบทกวี คือ การเลือกเห็นถ้อยคำที่เปลี่ยนแปลงสละสลวยและความหมายที่เกื้อหนุน นำมาเรียบเรียงกันเข้าเป็นวลีหรือข้อความที่ไพเราะเพราะพริ้งตามรูปแบบของฉันทลักษณ์ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์และเข้าใจความหมายตามที่กวีแสดงออกมา

พรพรม อารามาศ⁴ แสดงความเห็นว่ ส่วนของการเขียน ก็คือ การนำความรู้สึกนึกคิดที่มีอยู่มาเรียบเรียงเป็นถ้อยคำที่หรือเลว ตามความรู้ ภูมิปัญญา หรือจุดประสงค์ของผู้แต่งส่วนนั้น โดยแสดงออกเป็นภาษาเขียน

กุหลาบ มัลลิกะมาส⁵ กล่าวว่า สโลล์ หมายถึง ท่วงท่าของที่แสดงออกเป็นลักษณะเฉพาะตัวของกวีแต่ละคน กวีต่างก็มีแบบของตนเอง ปรากฏอยู่ชัด ๆ จนสรุปได้ว่า การเขียนแบบนี้

¹พระยาอนุมานราชธน การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
หน้า 141

²เจือ สตะเวทิน การใช้ภาษาระดับปริญญา หน้า 141

³ประสิทธิ์ กาพย์กลอน แนวทางศึกษา วรรณคดี : ภาษา กวี การวิจักษ์และวิจารณ์ หน้า 25

⁴พรพรม อารามาศ ส่วนของการเขียน หน้า 5

⁵กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีไทย หน้า 21

สำนวน¹ เป็นของใคร ควมมีวิธวางลำดับเนื้อเรื่อง การเลือกใช้ถ้อยคำ ประโยค วรรคตอน หรือ แঙ্গงแนวความคิดอันเป็นลักษณะของตนไปต่าง ๆ กัน

กาญจนา นาคสกุล¹ อธิบายว่า สโลค หรือ ท่วงทีการแสดงออกเป็น "แนวนัก" ของ นักเขียนคนหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นโดยจงใจหรือไม่จงใจก็ได้ การสร้างรูปประโยค การใช้สำนวน ไวยาหาร เหล่านี้ถือว่าเป็นเรื่องของท่วงทีการแสดงออกโดยตรง คือ เป็นท่วงทีที่ผู้แต่งแสดงออกมาใน ลักษณะต่าง ๆ จนเป็นที่น่าสังเกตว่า กลายเป็นแนวนักของผู้แต่งโดยเฉพาะ

ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ท่วงทำนองเขียน (Style) หมายถึง การแสดงออกซึ่งปรากฏอยู่ ด้ ๆ กันในการประพันธ์ อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของกวี ในด้านการใช้ถ้อยคำ และการใช้ไวยาหาร

* การวิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่ง ศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องการใช้ถ้อยคำ และการใช้ไวยาหาร โดยลำดับ ดังนี้

1. การใช้ถ้อยคำ พิจารณาในเรื่องต่อไปนี้

- 1.1 การซ้ำคำ
- 1.2 การเล่นคำ
- 1.3 การปรุ้งศัพท์
- 1.4 การใช้คำง่าย
- 1.5 การใช้ศัพท์สูง
- 1.6 การใช้คำอุทาน
- 1.7 การใช้คำในภาษาพูด
- 1.8 การใช้คำจากภาษาต่างประเทศ
- 1.9 การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

¹กาญจนา นาคสกุล และคนอื่น ๆ การใช้ภาษา หน้า 212

2. การใช้โวหาร พิจารณาในเรื่องต่อไปนี้

2.1 บรรยายโวหาร

2.2 พรรณาโวหาร

2.3 เทนาโวหารและสาขกโวหาร

2.4 โวหารเชิงภาพพจน์ (Figure of Speech)

2.4.1 อุปมา (Simile)

2.4.2 อุปลักษณ์ (Metaphor)

2.4.3 บุคลาธิษฐาน (Personification)

2.4.4 สัญลักษณ์ (Symbol) สัญลักษณ์

2.4.5 อธิพจน์ (Hyperbole)

2.4.6 ปฏิปฐา (Rhetorical question)

2.4.7 สำนวนไทย

วิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

บทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีท่วงทำนองเขียนที่น่าสนใจยิ่ง ซึ่งพิจารณาได้จาก
ลักษณะเด่น 2 ประการ คือ การใช้ถ้อยคำ และการใช้โวหาร

1. การใช้ถ้อยคำ

1.1 การซ้ำคำ

การซ้ำคำในที่นี้ คือ การนำคำหรือวลีที่มีตัวสะกดและความหมายเหมือนกันทุก
ประการมาเรียงไว้ติดกัน หรือมีคำอื่นคั่น ตำแหน่งการซ้ำคำ อาจซ้ำคำในวรรคเดียวกัน ที่นวรรค

กลางวรรค ปลายวรรค หรือ ซ้ำคำต่างวรรคกันก็ได้

การซ้ำคำ ทำให้ข้อความสละสลวย เพราะพริ้ง และทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามอีกด้วย¹ กฎนิยมซ้ำคำ เมื่อต้องการย้ำความ หรือชี้ให้เห็นว่าสำคัญ บางทีต้องการแสดงว่ามีจำนวนมาก หรือ แยกให้เห็นลักษณะที่เป็นไปต่าง ๆ กัน²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมิใช้การซ้ำคำที่มีคำอื่นขึ้น ส่วนการซ้ำที่เรียงซิกกันมีเป็นส่วนน้อย ในบทร้อยกรองของท่านมีทั้งการซ้ำคำในวรรคเดียวกัน และต่างวรรคกัน มักซ้ำคำที่ต้นวรรค และกลางวรรค

ลักษณะการซ้ำคำในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อาจแบ่งได้เป็น 2 ประการ คือ การซ้ำคำที่อยู่ซิกกัน และ การซ้ำคำที่มีคำอื่นมาขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 การซ้ำคำที่อยู่ซิกกัน การซ้ำคำที่อยู่ซิกกันนี้ เกิดขึ้นภายในวรรคเดียวกันดังตัวอย่าง

สุขเปลื้องเปลื้องหทัยซ้ำ
พลรบพลเรือนทน
หญิงชายเด็กใหญ่ล-
รอนยิ่งรอนไพล้น

เปลื้องชนม์ ชีพนอ
ทเวศถวน
หม่นท่ว กั้นแล
แคว้นระงมไป³

ตัวอย่างข้างบนนี้แสดงให้เห็นว่า ในวรรคหน้าของบาทที่ 1 เป็นการซ้ำคำที่เรียงซิกกัน คือ เปลื้อง การซ้ำคำในที่ช่วยย้ำความ ให้รู้สึกถึงจำนวนมาก คือ สั้นเปลื้องหลาย ๆ อย่าง

¹ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน แนวทางศึกษาวรรณคดี : ภาษาภว การวิจักษ์และวิจารณ์ หน้า 115

² ล้อม เพิ่งแก้ว วายเวียงวรรณคดี หน้า 50

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ล้อมรั้ว" ใน นิพนธ์กบประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ใคร เข้าใจ, ความตายถึงในแคล้ว
เพียงพบบทเดินลัดเลี้ยวเข้าโรง
มิใช่ใครรอบงำท่าแก่กาย
คนเล่นกับกับจนลืมนาน
ห้าม ตายตาย เลยเคยมีไม

จะมองแนวยิ้มหัวหมกกลัวตาย
จะลงโลงหรือไถ่ก็ฝังผาย
ผลที่หมายก็กรรมไต่ทำไว
ต่างกันเป็นคนละคนแสงได้
เพราะจิตใจเป็นบทหมกทั้งกาย¹

การซ้ำคำว่า ตาย ในกลอนสุภาพบทนี้ ตาย คำที่สองช่วยเน้น
ความให้หนักแน่นว่า คนที่ไม่กลัวความตายนั้น เมื่อถึงคราวตายก็ยินดีตายอย่างสงบ เหมือนนักแสดงที่
แสดงบทตายด้วยความเชื่อมั่น และดูสมจริง

1.1.2 การซ้ำคำที่มีคำอื่นขึ้น การทำคำลักษณะนี้อาจอยู่ในวรรคเดียวกัน
ค้นควยคำตั้งแต่หนึ่งคำขึ้นไป หรืออาจจะอยู่ต่างวรรคก็ได้ สังเกตได้จาก

1.1.2.1 ซ้ำคำภายในวรรคเดียวกัน มีคำอื่นขึ้น

อุ่นเรือนเพื่อนสุขทุกข์ไทย
ยิ่งญาติยิ่งทวนโดยคุณ
หัวแรงหัวงานหัวทุน
โอเจ้าผู้สละทั้งหลาย²

ทรูคาครุใจ
โอบเชื้อเชื้อขุน

การซ้ำคำ ทรู ยิ่ง หัว ในกาพย์มั่งช้างต้นนี้

¹ เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ "ตัวละคร" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 4

² เจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ "โลละมาคา" ใน นารีเรื่อนนาม โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 88

ช่วยเน้นความในบทพรรณนาความงามและคุณความดีของภรรยาให้หนักแน่นยิ่งขึ้นคือ คำว่า ทรู เพื่อให้เห็นว่าภรรยามีความงดงาม มองแล้วเพลินตาเพลินใจ ส่วนการซ้ำคำ อิง นั้น เป็นการเน้นให้เห็นคุณความดีของภรรยา ซึ่งปรณิบัติคือสามีได้ศึกษาปฏิบัติ และหาสรบใช้ นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังใช้คำว่า หัว ซ้ำกัน 3 ครั้ง เพื่อบ่งชี้ให้ตระหนักในคุณค่าของภรณามากยิ่งขึ้นอีก คือ ภรรยาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำงาน ช่วยเหลือสามีทั้งทางกำลังกาย กำลังความคิด ตลอดจนกำลังทรัพย์

บัณฑิตมีวิชาเอกพจน์

ไม่ใช่ราษฎรทั้งหมดคงตระหนัก

ราษฎรชนเดียวเที่ยวทวงรัก

จนครองเมืองเรืองศักดิ์ประจักษ์จริง

ไม่ทรงราชย์ทรงอำนาจบงการ,

เป็นจอมปรามจอมจิตต์สิทธิ์ใหญ่ยิ่ง

เว้นปัญหาหาอย่าทมิฬพาพิง

เพราะเป็นสิ่งที่สงวนไว้ให้เลือกกัน¹

ในบทกลอนข้างต้น คำว่า ทรง จอม เพื่อเน้น

ให้เห็นความสำคัญของผู้นำประเทศในระบบเบ็ดเสร็จการ

จากตัวอย่างที่ยกมาในข้อ 1.1.2.1 นี้ จะเห็น

ได้ว่า การซ้ำคำว่า ทรู อิง หัว ทรง นั้นนอกจากจะใช้เพื่อย้ำความหมายให้หนักแน่นดังกล่าแล้ว ยังทำให้เกิดความไพเราะสละสลวยอันเนื่องมาจากเสียงและจังหวะของคำที่คล้องจองกันอย่างเหมาะสมจะอีกด้วย

¹ เจ้าพระยาอรรณพพิทักษ์ "วิญญูโก โลโก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ(พ.ศ. 2512)

1.1.2.2 ซ้ำคำต่างวรรคกัน กังตัวอย่างโซคนหรือคือพระเจ้าเฝ้าจะช่วยเคยช่วยตนเองเร่งชวนช่วยไม่ช่วยตนเหมือนคนมีคีนทายจะมีวหมายแต่โซคช่วยก็ช่วยการ¹

การซ้ำคำ ช่วย ในบทกลอนข้างต้น ทำให้เกิดเสียงสัมผัสคล้องจองที่ไพเราะยิ่งขึ้น และยังเป็นการเน้นความให้เด่นชัดว่า ควรช่วยตนเองเสียก่อน มีโซรอแต่จะให้โซคช่วย

เพลงเพราะชวนให้เพลินเพลงเดินชวนให้ก้าวเพลงโลมร้าวทรงกระสันเพลงโศกพลันจิตรสลลชวนกำสรดโศกเศร้าเพลงนิงเราเชิงร่าเพลงกราวคำให้เด่นเพลงตลกเล่นหัวเราะเพลงกล่อมเหมาะมอยหลม²

รายสุภาพข้างบนนี้มีการซ้ำคำอยู่ 2 กลุ่ม คือ เพลง และชวนให้ การซ้ำคำว่าเพลง นั้น เพื่อจะแยกให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของเพลง ได้แก่ เพลงเดิน เพลงโลม เพลงโศก เพลงนิง เพลงกราว เพลงตลก และเพลงกล่อม ส่วนการซ้ำคำว่าชวนให้ นั้น เป็นการย้ำให้เห็นความสำคัญของท่วงทำนองเพลง ซึ่งสามารถโน้มน้าวจิตใจให้คนเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ กันไปได้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สรรพคุณทั้งห้า" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 75

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพ 4" ใน ปิกนิกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ตายโชนไปเปรียบค้าย
 ตายเปล่าเสียที
 ตายเพื่อประเทศยาม
 ดีกว่าตายตึงกลิ้ง

ตายสนาม
 ชีพทิ้ง
 นุกละหลุ่
 เกล่อนเสียง¹

ซ้ำคำ ตาย ทำให้เกิดความไพเราะด้วยเสียงสัมผัส
 คล้องจองกันไปทุกวรรค และเป็นการชี้แจงให้ระลึกถึงความสำคัญของการสละชีวิตเพื่อชาติ

จะมีชอบกว่าชอบ
 จิตรเคยก็สร้างปรี-
 กิจนิคมนาชอบ
 บิน่าจะโทษใคร
 วุฒิมากลือยากถอม
 หุจวิกลลาคเหนือ

จะมีดีกว่าดี
 คิถสร้างจะเสียใจ
 ก็จะมีชอบหทัยไหน
 หุระไผจะโทษขอ
 วุฒิน้อยคนองพอ
 หุจวิกลละไหง²

จะเห็นว่า กมลฉันท ช่างบนนิมีการซ้ำคำต่างวรรคกัน
 หลายกลุ่ม คือ จะมี... ก็ว่า สร้าง ชอบ จะโทษ วุฒิ จริต เป็นการซ้ำเพื่อย้ำความซึ่งมี
 ความหมายตรงกันข้าม และการซ้ำยังช่วยให้ข้อความสละสลวย ไพเราะยิ่งขึ้นอีกด้วย

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ต้อนรับทหารหาญกลับบ้านเมือง" ใน โคลงกลอนของ
ครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 128

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกีย์" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

1.1.2.3 ซ้ำคำภายในวรรคเดียวกันมีคำอื่นขึ้นต้น และ ซ้ำคำ

ทางวรรคกัน ตัวอย่างเช่น

งามส่วนงามสนามงามคดหาดนั้น
งามถนนงามคนกล่นเกลื่อนยาน
งามพืชผลขนบหรือพืชคดขึ้น
งามปากทองพวงพื้ศุภคม

งามเมืองงามปราสาทราชฐาน
งามโบราณสถานตระการชม
งามภาคพื้นแปดฟ้าผืนสม
กว้างชมรมสัปดาห์สารพศร¹

การซ้ำคำว่า งาม ในบทกลอนข้างบนนี้ ทำให้เกิด
ความไพเราะ และ เกิดความรู้สึกชื่นชมกับความงามของสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึง

พอนฟางปลิวว่อนฟ้า
ไปรบลูกไฟรายไป
แม่ไฟลูกไฟโอ
อ้าอุ้นโอไรร้อน

พุ่มไฟ
ประป้อน
ไฟอบ
พลุ่งแล้วเวียนไฟลง²

ซ้ำคำว่า ไฟ ทำให้เห็นภาพเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นและ
เกิดอารมณ์คล้อยตามไปด้วย นอกจากนั้นการซ้ำคำในโคลงบทนี้ ยังช่วยให้เกิดสัมผัสใน เป็นการเพิ่ม
ความไพเราะให้แก่บทร้อยกรองยิ่งขึ้น

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพและสภาพ" ใน โคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 3

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ล่อนรีว" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 25

งานกิจงานอ่านงานทอย
งานสั่งงานเสียเปลี่ยนใจ¹

งานไ้งานสอย

ในภาพนี้ยังข้างต้น คำว่า งาน เพื่อเน้นให้เห็นว่า
มีงานที่กองท่ามากมายหลายอย่างกว้างประเภทกัน และการซ้ำคำในที่นี้ยังทำให้เกิดความไพเราะ
สละสลวย คือ ทำให้เกิดจังหวะของคำซึ่งคล้องจองกันไปตลอดทั้งบท

เสียแรงเรียนจอกเจ้า
รักกว่ารักถึงหลง
แคนใจที่จริง
สาแก่ใจแล้วเจ้า

ใจปอง จริงแล
เสนห์เจ้า
ใจผูก ตรึงตา
จิตสร้างทุกข์สนอง²

โคลงสี่สุภาพข้างบนนี้มีการซ้ำคำ 3 กลุ่ม ด้วยกัน คือ
เจ้า ใจ รัก เจ้า เป็นการซ้ำคำต่างวรรคกัน ใจ เป็นการซ้ำภายในวรรคเดียวกัน มีคำอื่นต้น
และซ้ำคำต่างวรรคกัน ส่วน รัก นั้น เป็นการซ้ำภายในวรรคเดียวกัน มีคำอื่นต้น การซ้ำคำในที่นี้
เป็นการ ย้ำถึงความรู้สึกต่าง ๆ ทั้ง รัก แค้น เสียใจ และน้อยใจ

จากตัวอย่างที่ยกมาประกอบทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์-
มนตรีใช้การซ้ำคำ เมื่อต้องการย้ำความให้หนักแน่นเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นยังมีการซ้ำคำเมื่อ
ต้องการแสดงจำนวน และเพื่อแยกให้เห็นลักษณะที่แตกต่างกัน การซ้ำคำในบทหรือกรองของท่าน
ทำให้ข้อความไพเราะสละสลวย บางทียังก่อให้เกิดอารมณ์คล้อยตามไปกับเรื่องราวนั้น ๆ อีกด้วย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉันทยันจริงๆ" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 65

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยามหลง" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 44

1.2 การเล่นคำ

การเล่นคำ หมายถึง การใช้คำเดียวกันหรือเสียงเดียวกัน แต่ต่างความหมายกัน เพื่อช่วยให้บทร้อยกรองนั้น ๆ น่าอ่านขึ้น เนื่องจากการเล่นคำทำให้เกิดจังหวะ มีความไพเราะ น่าฟังขึ้น

การเล่นคำในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การเล่นคำพ้องทั้งรูปและเสียง กับ การเล่นคำพ้องเสียง ดังนี้

1.2.1 การเล่นคำพ้องทั้งรูปและเสียง เป็นการใช้คำที่มีรูปและเสียงเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกัน เช่น

คู่สมรักไม่บอกออกมาได้
ถึงอ่านแล้วลืมเสียก็เสียที

ว่าจะไรอยู่ไหนให้ถนัด
ต้องอ่านกันเป็นปีเสียเวลา¹

กลอนสุภาพข้างบนนี้ เล่นคำ เสีย 3 แห่ง คือ ลืมเสีย เสียที และ เสียเวลา เสีย คำแรก ประกอบคำกริยา "ลื" เพื่อเน้นความหมายของคำกริยาว่า กระทำเสร็จไปแล้ว เสียที หมายถึง พลาดท่วงที่ ส่วนเสียเวลา มีความหมายว่า ใช้เวลาที่จะต้องทำกิจกรรมหนึ่งไปทำกิจกรรมอื่น

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความจำ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 82

กรณีเช่นนี้ให้
ใครเกิดก็โดยมีบุญวา

ว่าความเป็นพหูสูตรอยู่ที่ไหน
จำต้องให้ความจำช่วยคำ¹

เช่นคำว่า จำ 2 แห่ง ซึ่งมีความหมายต่างกัน คือ จำ
คำแรกมาจาก "จำเป็น" หมายถึง ต้องเป็นอย่างนั้น ส่วน จำ คำที่สอง หมายถึง กำหนดไว้ในใจ

สรวพรไกรรัตนเรืองเป็น
ประจักษ์และรักษาไทย
เพื่อไทยเป็นไทยสมใจ
อรามวินัยไพฑูริย์²

เกรียงกุ่มทรงเห็น
ทั้งงามวิไล

ในกาพย์ฉันทน์เช่นคำ ไทย ซึ่งมีความหมายต่างกันเป็น 3 ประการ
คือ ไทย คำแรก หมายถึง ประเทศไทย ไทย คำที่สอง หมายถึง คนไทย และ ไทย คำที่สาม
หมายถึง ความมีอิสระในตัว

การหัดพูดทำไม
สมัยนี้นักนักเรียน³

จักเร็วไม่ได้

¹เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "ความจำ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 83

²เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "อิสรภาพสมบูรณ์" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 77

³เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "ซุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 193

ภาพยืมข้างต้น เล่นคำพ้องทั้งรูปและเสียงถึง 2 ชุด คือ วรรค
ที่หนึ่งเล่นคำว่า ท่า ท่าแรก ประกอบคำว่า "ผู้" ส่วน ท่า คำหลังมาจาก "ท่าไม้" ในวรรค
ที่สาม เล่นคำว่า นัก ซึ่งคำแรกขยายคำว่า "มาก" ส่วน นัก คำหลังประสมกับคำว่า "เรียน"

คันฉิ่งมัตถุ

นักกีฬาจีน

ขอมมีขอบขอบบิน-

ตั้งทานพิงทานถา

กัณลิน

ข้าวชา

ยอมอย่าง นักกีฬา

ตั้งนวนัย¹

ในบาทที่สามของโคลงสุภาพบทนี้ เล่นคำ ขอบ 3 แห่ง คำ
ที่หนึ่งและคำที่สอง หมายความว่า พอใจ ส่วนคำที่สาม หมายถึงสมควร

1.2.2 การเล่นคำพ้องเสียง เป็นการใช้คำที่มีเสียงเหมือนกัน แต่มีรูป
และความหมายต่างกัน ดังตัวอย่าง

ชำนาญแนวพนาวิญ

เคล็ดปาพนาแปร

กระสันสรรพสภาพแล

เพาะปลูกข้าวและแดงไม้²

ภุชงคปยาตณัมทัพนมมีการเล่นเสียง "สัน" คือ กระสัน และ
สรรพ กระสัน หมายถึง คิดถึง สรรพ หมายถึง ทุกสิ่ง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นักกีฬา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 41

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยถากรรม" ใน โคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 17

ช่วยชาติศาสนาโดยประสงค์
ความสุชนมนุษย์มนุษย์หมาย¹

มนุษย์ธรรมธำรง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เล่นเสียง "ท่า" โดยใช้คำว่า ธรรม
ธำรง มีความหมายต่างกัน คือ ธรรม หมายถึง คุณความดี ส่วน ธำรง แปลว่า ทรงไว้

แก้กว๊านวิปริตวิญญูปาฐก
ปฏิกาณการ สอนท้าวองไว

เชิงปึงสันตยัคขันชานไซ
พหุสูตรสมัยเก่าใหม่²

กลอนสุภาพบทนี้ มีเล่นเสียง "พาน" โดยใช้คำว่า ปฏิกาณ และ
การ ปฏิกาณ หมายความว่า ไต่ขอบไต่ต้นที่พันกัน สำหรับ การ นั้น หมายถึง หน้าที่ที่ต้องรับเอา

สยามยังอยู่ทางโพ้น
อยู่ระยะเกษมธรรณ
เครื่องจักรจักรกลหนัก
แถมมากคนน้อยได้

ภัยจักร
สุขไช
ถึงเกษม กรรมเน
สะดวกนาน³

ในโคลงสี่กัมภนี้เล่นเสียง "จัก" 3 แห่ง ในบาทที่ 1 และ
บาทที่ 3 จักร คำที่ 1 และคำที่ 2 คือ เครื่องจักร ส่วน จัก เป็นคำกริยานุเคราะห์ประกอบกริยา
"รุก" เพื่อบอกอนาคตกาล

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อธิบายธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 51

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "งานหกลีบ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 157

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกกับเครื่องจักร" ใน โคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 75

1.3 การปรุงศัพท์

ในบทประพันธ์ต่าง ๆ มีวงศัพท์ ใช้อยู่เป็นจำนวนมาก หากกวีจะใช้คำสามัญทั้งหมดก็ดูไม่เหมาะสมตามความต้องการที่จะแสดงความในใจ กวีจึงจำเป็นต้องมีการปรุงศัพท์หรือสร้างศัพท์ เพื่อให้มีถ้อยคำมากพอที่จะแสดงความรู้สึกนึกคิดของตนออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจ¹ การปรุงศัพท์ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเพื่อนำมาใช้ในบทร้อยกรองของท่านนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การปรุงศัพท์ในลักษณะที่เป็นคำประสม และการปรุงศัพท์ในลักษณะที่เป็นวลี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.3.1 การปรุงศัพท์ในลักษณะที่เป็นคำประสม คำประสม คือ คำหลายพยางค์ซึ่งเกิดจากการนำคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาประสมกัน เพื่อให้เกิดคำใหม่ขึ้น² การปรุงศัพท์ในลักษณะคำประสมในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มี 2 ประการ คือ คำประสมที่เกิดจากการนำคำมูลมาประสมกันแล้วมีความหมายใหม่ แต่ยังมีเค้าของความหมายเดิม และคำประสมที่มาจากคำสมาสของภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.3.1.1 คำประสมที่เกิดจากการนำคำมูลมาประสมกันแล้วมีความหมายใหม่ แต่ยังมีเค้าของความหมายเดิม การปรุงศัพท์ที่เป็นคำประสมลักษณะนี้ ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คือ พันธู์เจริญ, กึ่งลัทธิ

พันธู์เจริญ เป็นคำประสมที่เกิดจากคำมูลสองคำ คือ พันธู์ กับ เจริญ มาประสมกัน บทกวี พันธู์ หมายถึง ญาติพี่น้อง, วงศ์วาน เจริญ ตามพจนานุกรม มี

¹ประสิทธิ์ กาพย์กลอน แนวทาง ศึกษาวรรณคดี : ภาษาากวี การวิจักษณ์และวิจารณ์ หน้า 71

²พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 60

ความหมายหลายอย่าง เช่น เติบโต, งอกงาม, ทำให้งอกงาม; มากขึ้น เมื่อนำมาประสมกันเป็นคำว่า พันธุ์เจริญแล้ว มีความหมายตามที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอธิบายไว้ในเรื่อง "พันธุ์เจริญ"¹ ว่าเป็นคำที่ใช้เรียกชาวสยามเลือดจีน เนื่องจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า เด็กไทยที่เกิดจากบิดาเป็นจีน มารดาเป็นไทยนั้น จะสืบทอดคุณสมบัติที่ขยันขันแข็งในการค้ามาจากบิดา การที่พลเมืองมีอุปนิสัยดังกล่าว อาจจะช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้ประเทศมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้ ดังที่กล่าวไว้ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

เศษเหลือจากน่านเจ้าคือเราสยาม
จึงละไว้สุโขทัยไม่ยอยอม
พบเพื่อนจีนเงินสำเภาเข้ามาค้า
ขนสินค้าขนคนเข้าขนเป
ชาติพี่น้องสองผมชอบรมเลือด
ไ้พันธุ์เจริญค่านับประเทมา

อันเศรษฐกิจสยาม
สยามพันธุ์เจริญไ้

ดำรงความอิสระชนะขอม
แล้วคุมคอมลงไ้ไ้ทะเล
ไ้สมาคมใหม่ไม่ห่างเห
แต่ประเพณีห้ามหญิงตามมา
ไม่มีเห็ดคหาयरักกันนักหนา
สู่ความผาสุกสวัสดิ์ศิริไ้²

ฉะห้ามก็ไมไ้
รณุกำลังสยาม³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 135

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รูกเจียบเจียบ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 148 - 149

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คอรอง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 141

เพื่อนช่วยเพื่อนเก่า
เจ้าเป็นเขยคู่คี่ช่วยกิจการ

เสียแรงเราช่วยรักสมิทรสมาน
เกิดลูกหลานนารักกันพันธุ้เจริญ¹

ศึกสตรี มาจาก คำมูลสองคำคือ ศึก กับ สตรี ซึ่ง
ประสมกันแล้วเกิดเป็นคำใหม่ขึ้น ศึก หมายถึง การรบกัน สตรี หมายถึง ผู้หญิง, เพาหญิง ในบท
ร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคำว่า ศึกสตรี หมายถึง ความทุกข์ยากลำบากของผู้หญิงตั้งแต่ทั้ง
ครุภักจนตลอดบุตร ดังปรากฏในบทร้อยกรองเรื่อง "แม่เจ้า" ว่า

ตั้งแต่แรกปฏิสนธิจนสมภพ
ฉวยพลังพลาตอาจพิการพาลมรณา

แม่ประสพทุกข์ภัยใหญ่นักหนา
โบราณว่าศึกสตรีมีมูลพร้อม²

1.3.1.2 คำประสมที่มาจากคำสมาสของภาษาบาลีและสันสกฤต

ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีศัพท์ที่เป็นคำประสมซึ่งสร้างขึ้นโดยวิธีสมาสของภาษา-
บาลีและสันสกฤตอยู่หลายคำด้วยกัน คือ เทศชน, ปฎิเทศ, เกรษกรรรม, เกรษรอุท,
เกรษรนิกร, เกรษรภัก, เกรษรภัย, เกรษรโลก, เกรษรศักดิ์, เกรษรสงคราม,
เกรษรเสนา, เกรษรสมัย, เกรษรอุท สุรเกรษรสงคราม, สุรเกรษรเสนา จะได้อธิบาย
ถึงวิธีการประสมคำของแต่ละศัพท์พร้อมทั้งความหมาย ดังต่อไปนี้

เทศชน เกิดจากการสมาสของคำว่า เทศ กับ ชน
เทศ หมายถึง ประเทศ, บ้านเมือง, ที่นาค, ทองถิ่น ชน หมายถึง คน เทศชน จึงหมายถึง คนของ
ประเทศ ดังตัวอย่าง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ลาแล้วพันธุ้เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 151

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แม่เจ้า" ใน โคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 64

ทุกวันนี้เปลี่ยนวิถีเป็นประเทศ
ทั้งทหารพลเรือนบ่เป็นพักตร์

.....

เรื่องร้ายกว่าปฏิวัติอยู่บัดนี้
เทศน์แบ่งภาคจากน้ำใจ

ปฏิรูปเทศน์
ยังระยะเทศน์หาก
ใครเป็นใหญ่ยอมอยาก
เว้นแคว้นดาวแม่

เทศน์กลอนเชกเข้าหาอุทก
เพื่อจงรักขอบเขตประเทศตน

.....

ของฝรั่งเสสกระโน้นเป็นไหนไหน
เป็นชาวแคงแรงไล่ตะลุมบอน¹

นอกจาก จลาจล
สงบแท้
เคารพ นบนอบ
หมิ่นต้องยอมตาย²

ปฤเหตุ ปฤ เป็นอุปสรรคในภาษาบาลี ใช้นำหน้าศัพท์
อื่น แปลว่า เฉพาะ, คอบ, ทวน, กลับ เหตุ มีความหมายตามพจนานุกรมหลายอย่าง เช่น สิ่งหรือ
เรื่องที่ทำให้เกิดผล, แก่นมูล, เรื่องที่เกิดขึ้น, เรื่องราว เมื่อนำคำสองคำนี้มาสมาสกัน ปฤเหตุ
น่าจะหมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า, เหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่ทันคิด ดังตัวอย่างที่ว่า

น้ำหนุกันทั้งสิ้นโปรกัมไว้
อย่าเอาหนุนอนข้างอย่างประมาทมัก

ตั้งให้เย็นแล้วใช้ไม่ชุลลกลัก
ปฤเหตุประจักษ์จนวายปราณ³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สงครามจำแลง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 174

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภัยโลก" ใน โคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 78

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำเตือนของดารก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 21

บัคเห็นสุกรทอง
ตัวตึกกระทุ้ง

ปฏิบัติแบ่งหัว
ปะทะร่องขรมเสียง¹

เศรษฐกรรม ปกติตามพจนานุกรม เศรษฐ แปลว่า
ก็เลิศ, ก็ที่สุด, ยอดเยี่ยม, ประเสริฐ แต่สำหรับในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เศรษฐ น่าจะมาจากคำว่า เศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึง "งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก
และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน² กรรม หมายถึง การ, การกระทำ, การงาน ดังนั้น
เศรษฐกรรม จึงหมายถึง การกระทำเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ดังตัวอย่าง

เศรษฐกรรม จินท่าชำนาญ
เป็นแรงสขามยามรม³

อบรมลูกหลาน

เล็กแข่งแย่งกินแคน
เป็นแย่งตลาดกู่

มาเปลี่ยนแผนการต่อสู้
การดิ้นคำคร่ำ⁴ เศรษฐกรรม

เศรษฐชาติ ชาติ มีความหมายตามพจนานุกรมได้
หลายอย่าง เช่น สิ่งที่เป็นต้นเค็ม, สิ่งที่เป็นมูลเค็ม, สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญที่ให้ง่ายเป็นปรกติอยู่ได้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประณามชิปติลินคอสัน" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 18

²ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 858

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสู้เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของ
ครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 128

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 142

คือ กิน น้ำ ลม ไฟ¹ เมื่อนำธาตุ มาสมาสกับ เศรษฐ ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เศรษฐธาตุ ควรจะหมายถึง ปัจจัยต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ คือ แรงงาน ทุน วัตถุดิบ และ ตลาด ถึงแม้
 จะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

เศรษฐสมัยใหญ่ยิ่งกว่า	เศรษฐศาสตร์
เศรษฐกิจผลิตภัณฑ์	ใหญ่กว้าง
สงครามไม่สงครามขาด	<u>เศรษฐธาตุ</u> ไร้ค่า
เศรษฐโลกาไร้ร้าง	เศรษฐภัย ²

เศรษฐนิกร ตามพจนานุกรม นิกร หมายถึง หมู่,
 พวก เศรษฐนิกร จึงควรจะหมายถึง พวกพ่อค้า กับบทร้อยกรองต่อไปนี้

นำจับอุปถัมภ์นำพา	ให้เป็นทัพหน้า
นำคำแข็งเข้าภูมิสมร	
พร้อมพรุ่งนี้ร่นการจร	แห่ง <u>เศรษฐนิกร</u>
ก็คอยสะดวกหนอยรา ³	

เศรษฐภัณฑ์ ภัณฑ์ หมายถึง สิ่งของ, เครื่องใช้
เศรษฐภัณฑ์ จึงหมายถึง เครื่องใช้ในทางเศรษฐกิจ คือ ผลผลิต ถึงแม้จะเห็นจากบทร้อยกรองที่ว่า

¹ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 484

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำขวัญ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ"
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 43

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสู้เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของ-
ครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 129

เพราะฉะนั้นชวนกันเด็กชาวเรา
สำเร็จเรียนแล้วเพียรค้าเข้าซี !
เข้าแนวหน้าว่าเศรษฐกิจสงคราม
เท่าประเทศเศรษฐกิจที่สร้างครันครบ

รีบอบรบมเข้าให้ถึงที่
จะได้มีสามารถหาสินค้ากรบ
ทำความงามความดีมีรัฐบาล
ที่คลบลูชัยในไม่ช้า¹

เศรษฐกิจ หมายถึง อันตรายทางเศรษฐกิจ ดัง

ตัวอย่าง

สนามรบจับบนน้ำ
ลูกเด็กเล็กแดงลม
แม่อยู่ทางนั้น
ยังตกเกือบร้อยตัว

คำบรรยาย ยากาก
เศษขาย
ซีกโลก
เศรษฐกิจ²

ถึงกำแพงภาษีจะมีกัน
เศรษฐกิจไหลเป็นน้ำท่วมเข้า

สินค้าที่คุ้มกันเข้าไปได้
เศรษฐกิจ เฟ่งหน้าผู้ค้านัก³

เศรษฐกิจโลก คือ โลกของเศรษฐกิจ ศัพท์คำนี้ปรากฏ

อยู่ในเรื่อง "คำขวัญ" ตอนที่ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐกิจเสนาสู่เศรษฐกิจสงคราม" ใน โคลงกลอนของ -
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 25

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำขวัญ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 42

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ล.ก. หน้า 24

เศรษฐกิจใหญ่ยิ่งด้วย	เศรษฐกิจสาร
เศรษฐกิจชนิดปัญหา	ใหญ่กว่า
สงครามไม่สงครามขาด	เศรษฐกิจ ใดๆ
เศรษฐกิจใดๆไร้ร่าง	เศรษฐกิจ ¹

เศรษฐกิจ ศักดิ์ หมายถึง อำนาจ, ความสามารถ;
กำลัง,ฐานะ เศรษฐกิจ จึงมีความหมายว่า อำนาจทางเศรษฐกิจ ทั้งตัวอย่าง

เราทั่วโลกเรารู้	ระวังระไว
"รักสงบเตรียมรบ"คือ	คติตั้ง
ศิลปะ-เศรษฐกิจโลก	เกรียงเคอ
เตรียมเพาะพ่อดำตั้ง	ทหาร ²

เศรษฐกิจ หมายถึง การต่อสู้กันทางเศรษฐกิจ
ถึงความที่ว่า

ทุกประเทศทำเศรษฐกิจ	พยายามค้าขายให้ถึงที่
หาสินค้าหาตลาดเคลื่อนกลาหนี	ใครค้าก็มีกำไรได้ร่ำรวย ³

¹เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "คำขวัญ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 43

²ก.

³เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "เศรษฐกิจเสนาสู่เศรษฐกิจ" ใน โคลงกลอนของ-
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24

ทหารเอกเกิดเต็มเข้มแข็ง
แจ้งค่ายาเฝ้าเศรษฐสงคราม¹

ส่งสยามคำแคง

เศรษฐสมัย เศรษฐสมัย ในโคลงสี่ชั้นดึกมานั้น

หมายถึง เวลาของเศรษฐกิจ

เศรษฐสมัยใหญ่ยิ่งคืบ
เศรษฐกิจฉลุฉลุ
สงครามไม่สงครามขาด
เศรษฐโลกฤาไร้ร่าง

เศรษฐศาสตร์
ใหญ่กว้าง
เศรษฐชาติ ไฉไล
เศรษฐภัย²

เศรษฐเสนา เสนา หมายถึง กองทัพ, หนุมทหาร
ในบทร่ายกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คำว่า เศรษฐเสนา ควรจะหมายถึงพวกพ่อค้า ซึ่ง
เปรียบเสมือนหนุมทหารที่ต่อสู้สงครามทางเศรษฐกิจ ดังที่กล่าวว่า

เมื่อประเทศมั่งคั่งเรามั่งมี
รัฐบาลสมบูรณ์เพิ่มพูนนำ

การภาษีอากรกระฉ่อนน้ำ
ประเพณีร่ายเหตุเศรษฐเสนา³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามผู้เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของ-
ครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 132

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำขวัญ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 43

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐเสนาผู้เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของ -
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 25

เศรษฐอาวุธ อาวุธ คือ เครื่องประหารใช้ในการ
ป้องกันหรือต่อสู้ เศรษฐอาวุธ เป็นอาวุธที่ใช้ป้องกันหรือต่อสู้ในสงครามทางเศรษฐกิจ คือ สินค้า ถึง
บทยกรอง เรื่อง "คำขวัญ" ที่ว่า

<u>เศรษฐอาวุธ</u> ใช้	ในการ สงคราม
ตั้งชาติอาณัติ	มุ่งมั่ง
ให้ออกอาหาร	โหมกัก
เยี่ยงกักเครื่องใช้สร้าง	ศาสตรา ¹

สุรเศรษฐสงคราม สุร ในที่นี้หมายถึง กล้าหาญ,
เข้มแข็ง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวไว้ในเชิงอรรถเรื่อง "ตอรอง" ว่า สุรเศรษฐสงคราม
คือ สงครามทางเศรษฐกิจอันกล้าแข็ง² ศัพท์คำนี้ปรากฏอยู่ในอินทวิเชียรฉันท เรื่อง "ตอรอง"
ถึงความว่า

อันเศรษฐสงคราม	ฉะห้ามก็ไม่ไหว
สยามพันธุเจริญได้	รณุกำลังสยาม
เจริญตามสงวนเพื่อ	<u>สุรเศรษฐสงคราม</u>
หญิงเงินจะทองห้าม	บมิให้ระเห็จมา ³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำขวัญ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 43

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตอรอง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 141

³ ก. หน้า 141 - 142

ศักดิ์ สุรเศรษฐสงคราม ยังปรากฏอยู่ในเรื่อง "ทหาร
เอกสยามสุรเศรษฐสงคราม" อีกด้วย ดังนี้

พ่อค้าไทยแทบทุกคน	ที่ช่วยประเทศตน
ต่อ <u>สุรเศรษฐสงคราม</u> ¹	

สุรเศรษฐเสนา ศัพท์ว่า สุรเศรษฐเสนา เจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรีได้อธิบายไว้ว่า หมายถึงทหารพ่อค้าผู้เข้มแข็ง² จะเห็นได้ว่าท่านเปรียบพ่อค้าเป็นทหาร
ทางเศรษฐกิจผู้เข้มแข็ง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นคนไทยหรือเชื้อชาติใดก็ตาม ถ้าอยู่ในประเทศไทยก็ถือ
ว่าเป็นกำลังของประเทศในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจทั้งสิ้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้ศัพท์
ในเรื่อง "ทหารเอกสยามสุรเศรษฐสงคราม" ตอนที่ว่า

พ่อค้าไทยแทบทุกคน	ที่ช่วยประเทศตน
ต่อ <u>สุรเศรษฐสงคราม</u>	
เป็นเชื้อแซ่ฝรั่งเงินจาม	เป็นแรงแห่งสยาม
รณเอยยัง <u>สุรเศรษฐเสนา</u> ³	
ประมวณหมู่ <u>สุรเศรษฐเสนา</u>	ถ้าแม่ว่าล้นพวกเราแมนมัน
ก็ยังจะอุบใจไต่ครามครัน	แกพวกเขาทั้งนั้นลิเค็ม ⁴

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสุรเศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 128

²ก. หน้า 129

³ก. หน้า 128 - 129

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐเสนาสุรเศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24

1.3.2 การปรองดองในลักษณะที่เป็นวลี วลี คือ กลุ่มคำหมู่หนึ่ง ๆ มีจำนวนคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป มีเนื้อความเกี่ยวเนื่องกัน แต่เนื้อความไม่ครบที่จะเป็นประโยคได้

ทั้งหมดเป็นวลีในบทหรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คือ ใจกลโลก, เจ้าทอง, ลาหลังสมัย

ใจกลโลก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้ศัพท์ว่า ใจกลโลก อยู่หลายแห่งด้วยกันในบทหรือกรองของท่าน เมื่อพิจารณาถึงความหมาย ใจกล แปลว่า หัวหนา, ผู้เป็นใหญ่ ดังนั้น ใจกลโลก จึงความหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในโลก ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า ในยุคนี้ ผู้เป็นใหญ่ในโลก คือมนุษย์นั่นเอง เพราะมนุษย์เป็นใจกลในบรรดาสัตว์โลก ดังข้อความที่ว่า

กรณีเช่นนี้สำคัญนัก
มนุษย์คอยจำเวรวิบัติเข้ามา

โลกจักล้าเลิศจัก
ผู้วิเศษล้ำปฐมุข
ใจกลโลกจักโลกดู
ใช้ชีพอชีฟสร้าง

แมยอครักนำเพี้ยนคนค่า
จากเป็นป่าจนเป็น ใจกลโลกบัดนี้²

มนุษย์
รอบข้าง
แดนประคิษฐ
รวมล้างศัตรู³

¹พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 199

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกมาตา" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 88

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เจ้าโลก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 119

เจ้าคอซู่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอธิบายไว้ในเชิงอรรถว่า
 "เจ้าคอซู่ มาจาก 'พอกำซู่' แปลว่า เสรฐ เพราะแต่ก่อนใครเป็นพอกำซู่ คนนั้นเป็นเสฐฐี"¹
 ศัพท์ปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

เจ้านกกระทุงเอย

พวก 'เจ้าคอซู่'

ก็ไต่หน่อยน้อยที่ไหน

เสียภาษีมากได้

จะเท่าไรเจ้านกกระทุง²

ลำหลังสมัย ลำหลัง หมายถึง ซ้ายข้างหลังเขา, ไม่ก้าวหน้า สมัย คือ
 เวลา, คราว ลำหลังสมัย ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้นมีความหมายว่า ไม่ทันสมัย
 นั้นเอง ดังตัวอย่าง

สรรพสิ่งต้องที่ราคา เชื้อเงินตราเป็นนาย ชี้นายพลายเป็น

เห็นความเปลี่ยนแปลงฉะนี้ ผิดจากกาลก่อนก็ เกิดลำหลังสมัยกัน แล³

การปรุงศัพท์ซึ่งปรากฏในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ทำให้
 เกิดคำและวลีใหม่ ๆ ขึ้นในภาษา ซึ่งจะเห็นได้ว่า ท่านได้สร้างศัพท์เกี่ยวกับเศรษฐกิจขึ้นหลายคำ
 เป็นอันว่า เศรษฐกรรม, เศรษฐธาตุ, เศรษฐภัย, เศรษฐอาวุธ, สตรีเศรษฐี ฯลฯ นอกจากนั้นยัง
 ได้สร้างคำและวลีที่ใช้ทั่วไปไว้อีกด้วย เช่น กิจสตรี, พันธุ์เจริญ, ปฏิเหตุ, โลกโลก เป็นต้น

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความมีเงินของประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 110

²ค.

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงรุมขุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 212

1.4 การใช้คำง่าย

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้ถ้อยคำธรรมดา ซึ่งอ่านแล้วเข้าใจง่าย ในการแต่ง กลอน กาพย์ ร่าย และ โคลง เพื่อต้องการสื่อความหมายถึงผู้รับอย่างรวดเร็ว ผู้อ่านจะรับรู้ และเข้าใจทันทีโดยไม่ต้องพิจารณาถึงความ กังวาลอย่าง

โปรดหักให้ฉันรู้จัก
เพื่อฉันจักได้ไม่เป็น
หนึ่งหักให้ฉันพ้นจาก
หรือเฝ้าแต่บั้นน้ำตา

รักษาศักดิ์การ เล่น
คนเห็นแก่ตัวชั่วช้า
อยากไถ่การเคื่อนเหมือนบ้า
ร้องหาลูกขึ้นแท่นแล้ว¹

ในเรื่อง "ประชาสามัญของเรา" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เลือกถ้อยคำที่ เข้าใจง่าย นำมาเรียบเรียงเป็นลำนาวพวงมาลัย เพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบของคำประพันธ์ซึ่งมีลักษณะ เช่นเดียวกับเพลงพวงมาลัย อันเป็นกลอนเพลงพื้นเมืองของไทยชนิดหนึ่ง นิยมใช้ถ้อยคำภาษาที่เรียบง่าย กังวาลท่อนหนึ่งว่า

เจ้าขอมาลาเอ๋ย
ยามเหนื่อยงานนา
ขับรำทำเพลง
ตะวันรอนอ่อนลง
(ลูกกู) พวงมาลัย
หอมประพินกลิ่นเกสร

เราก็มาล้อมวง
แก่กันเองแล้วรับส่ง
พระจันทร์ขึ้นทรงกลดเอ๋ย
หอมเหมือนสไบบังอร
นวลน้องเจ้าร้อยเป็นพวงกรอง²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แพร่เพลง" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 74

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประชาสามัญของเรา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 203

การเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในบางบท ใช้คำง่าย ๆ เช่น

ไทยที่ลาลงมาเป็นกลุ่มกลุ่ม	ไควบคุมทั้งบ้านเมืองน้อยใหญ่
จักรักระจายเป็นหลายแคว้นเจ้าไทย	คลอติในศูนย์หน้าอาสัณฐาน
เมืองหนองแสนนั้นแสนหน้าไค	ไคเป็นใหญ่ยิ่งพระยามหาสาร
พุทธ ศกตกพันพรรษากาล	ประคิษฐานอาณาจักรน่านเจ้าเรา ¹

ในบทร้อยกรองบางบท เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี นำถ้อยคำธรรมดา มาเรียบเรียง คล้ายบทสนทนา ทำให้บทร้อยกรองนั้น ๆ น่าอ่าน และมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น เช่น

บาป. นายฉันไม้ตีไม้คำ ท่านเป็นเทวดา ท่านว่าท่านขึ้นกระไร
บรรดาคนที่ท่านใช้ ลี, ล้วนเหลวไหล หากมีไคสักคน

บุญ. เออ! นายฉันลี, ชอบกล ชมเราทุกคน ว่าล้วนเป็นงานเป็นการ
ชมอย่างหน้าเบิกใจบาน ชมในรายงาน ไม่ชมก็แต่แก่เรา
การงานท่านเก่งไม่เบา เราเองแหละเขลา ท่านจัดท่านใช้ใช้สรอย
ยามใช้ชื่นใจไม่น้อย แลล้มแหล่ช้อย หมกเหม็นอย่าไคระอาใจ²

ฉันทำงานมากเหลือทน	เหม็นกายใจจน
จักแทบระยอทอดอ	
ตื่นเช้าเฝ้าการงานคอย	ประคิษประคอย
จนเที่ยงจนสายบ่ายเย็น	

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รุกเจียบเจียบ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 147

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "หัวหนากับลูกน้อง" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 35

เหมือนมากยากใจใคร เห็น
สักวีสักวันจามี

หิววางหางเว้น

เวลาหายากเต็มที
นาที่ว่างช่วงน้อย¹

ถูกกะหูกกลูกกลี

ในการเสนอข้อคิดเห็นเรื่องต่าง ๆ เช่น การทำมาหากินในชนบท การแสวงหาความรู้ ฯลฯ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เลือกใช้ถ้อยคำที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย ดังตัวอย่าง

ชนในชนบททำ กสิกรรมตลอดปี ให้อุณหภูมิตกไว้
ขามว่างไค้แสวงหา อุตสาหกรรมล่าไฟ เพาะเปิดไถ่ประกอบ
ทำกระสอบป่านขาย ยิ่งมากมายยิ่งดี เราใช้ปีละมากมาย
ซื้อมาจากอินเดีย เสียทรัพย์สินเสียค่าย ป่านปอหวายมีถม²

การอ่านทองปึงไ้
สมุดบอกพาลมันพิศ
ครั้นทราบว่ามีผิด
ยังจะต้องตรึกให้

ความคิด มากขึ้น
ห่านไค้
ฟังอ่าน แล้วแล
แจ่มแจ้งใจความ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉันขยันจริง ๆ" ใน บันทึกมกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 65

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงถูกรุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 216

ถึงยามเมื่อเกิดขอ
ถามสมุคเลมสมุคไฉน
จำต้องเที่ยวถามใคร
เว้นเที่ยวถามขอมไร

สงสัย
ตอบได้
ผู้ฉลาด รู้จริง
รอบรู้วิชา¹

การใช้คำง่ายปรากฏอยู่ทั่วไปในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเท่าที่ยกตัวอย่างมาเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น การใช้คำง่ายช่วยในการสื่อความคิดความเข้าใจในเนื้อความได้รวดเร็ว จะเห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสามารถเลือกสรรคำง่ายมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อความ คือ ใช้กับเรื่องที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ หรือใช้ในการแนะนำสั่งสอน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความง่าย ๆ ใ้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนั้นท่านยังสามารถเลือกใช้คำง่ายได้เหมาะสมกับรูปแบบของคำประพันธ์อีกด้วย คือ ท่านใช้คำที่เรียบง่ายในการแต่งกลอน กาพย์ และร่าย

๔

1.5 การใช้ศัพท์สูง

การใช้ศัพท์สูง คือ การใช้คำโบราณ คำที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร จะช่วยให้เกิดความหมายลึกซึ้ง สะเทือนอารมณ์ หรือให้ความหมายที่สูงส่ง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้ศัพท์สูงในการแต่งโคลง ฉันท์ มากที่สุด นอกจากนั้นก็มีการพย์ และร่าย อยู่บ้าง มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสวด การขอพร และการพรรณนาธรรมชาติ ดังตัวอย่าง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สุ. จิ. ปุ. ลิ." บุพราชนิเทศา โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ตั้งวายพระเกษเปื้อง	บุรพา
ภวนพระยศฤสา	สิทธิ์แล้ว
สยามเทอคเลิภุษา	ปรากฏ
งามชาติเขนเชื้อเกล้า	เกริกไทย ¹

ประณตบทสงส์องค์	พระมงกุฎมกุฎไทย
พระเจ้าสารเสวตรไกร	พระผู้ทรงกำลังราม
เถลิงรัฐวัลย์ราชย์	ผนวกเงื่อมโถงงาม
เผด็จโศกณจุลสาม	สยามภาคพิพัฒน์ผล
ชนกไทรเล็กทวน	พระบาทไทรปลุกมน
ไผ่ไทยจะไคคด	อตุลย์เกษกระเคื่องแค้น ²

โคลงสี่ชั้นและภาษกบรยะกณัฏฐ์ที่ยกตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นการใช้ศัพท์สูงในการแต่งบทสกุติพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ผู้ประพันธ์ได้เลือกสรรคำโบราณ ได้แก่ ฤสา ซึ่ง เป็นคำเรียกผู้เป็นใหญ่ มาใช้แทนองค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นยังใช้คำที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร อีกด้วย การใช้คำดังกล่าวนี้ช่วยให้บทสกุติมีความหมายที่สูงส่งและให้ความรู้สึกเกรียงไกร ยิ่งกว่าการใช้ถ้อยคำธรรมดาที่เรียบง่าย ✕

ในรายันต่อไปนี้เป็นบทสกุติพระสยามเทวาราช ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนชาวไทยเคารพนับถือกันว่าเป็นเทพยาคู่มือครองสรพสิ่งทั้งหลายในประเทศไทยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เลือกสรรศัพท์สูงมาใช้ในการสกุติดังนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นายพลเอกพิเศษแห่งกองทัพอังกฤษ" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 81

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำฉันท์ถวายชัยมงคล" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 3

สร่วมชีพข้าพระบาท น้อมอภิวัตน์วงงาม นบพระสยามเทวาธิราช
 ทรงเทวอำนาจคุ้มครอง ผ่องภัยทั่วสยามรัฐ อวยสิริสวัสดิ์พิพัฒน์ผล
 ผนวศัตถ์บุญนิมิตร์ ประสิทธิ์สยามงานยศ ปราบกฎเกณฑ์มนุญโลก สันนิบาต
 เปรีอเก็บบริวารสืบพันธุ์ฟ้า เพื่องแสดง¹

ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีบทขอพรต่อพระรัตนตรัยซึ่งใช้
 ถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้งสูงส่งอยู่หลายบทด้วยกัน มักขึ้นท่อนว่า "สร่วม" เช่น

สร่วมพรไตรรัตน์เรือง	เลอบุญ
สร่วมเดชสยามเทวา-	ธิราชเลี้ยง
สยามานุภาพสุน-	ทร วัณ
อยู่เพื่อนดินฟ้าเพียง	เพื่อนเกลอ ²

สร่วมพรไตรรัตน์เรือง	เลอบุญ
วังวัณเทวราชนำ	ชาติเจ้า
อศิศราชเพื่อราชย์ขุน	นรเทพ ค่ายเทอญ
ทั้งพระปกเกล้าเจ้า	เจ็ดสยาม ³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อศิศนหาราชสฤติ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 4

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราชสฤติ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง)
 หน้า 51

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ล.ก. หน้า 5

สรวมพระไตรปิฎก	เนื่องรอบรอยมา
ระมัดพระโรคพริบหาย	
ให้พระฉวีวรรณพรณราย	เรื่องเพี้ยนทรนัย
จึงเห็นพระแม่เมสียงศรี ¹	

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้เลือกสรรคำศัพท์สูงมาใช้พรรณนาความงดงามของธรรมชาติได้อย่างไพเราะลึกซึ้ง และเห็นภาพ เช่น ความงามของโชคเขา, ชารน้ำ, ป่าดงพงไพร และสัตว์ป่า ทั้งตัวอย่าง

โชคเขาลำเนาธาร	ชลธารกระเซ็นเห็น
ไพรพฤกษ์สีลิลิเพื้อ	ชวิภาพนาลัย
แว่วเสียงสโนกก้อง	เสนาะร้องระงังไพร
ลมพัดกระพือใบ	ระบำใบก็กลั่น
สัตว์ป่าประดามี	จรลละแววัน
ป่าสูงสลับบรร-	พดไพนพนอสรวง ²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้เลือกใช้ศัพท์สูงพรรณนาความงามของชายหาดอีกด้วย โดยใช้ศัพท์มาจากภาษาโบราณ คือ แมน (เหวคา), จุไร (ขอบ) และใช้คำที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร ซึ่งช่วยให้เกิดความไพเราะลึกซึ้งด้วยเสียงของคำที่สัมผัสคล้องจองกันในแต่ละวรรค ทั้งตัวอย่าง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำถวายชัยมงคล" ใน บทกวีประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 6

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สภาพัฒ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24

แสงสูงก็แสงทะสีอากาศ	วรุณาทิมาณแนม
แด่โลกก็ล้วนสมุทแทน	ขจิตรุโรชล
แสงโสมสนานสลิลแนบ	วิจิเวยะวับล
พร่างพรายประกายอุทกยล	วิยเยื่อสายของทอง
.....	
อ้าโสมประโลมรุจิระรัง-	นิสุวรรณะเยื้องวาง
คำหยาดวิภาสพิภพวาง	ปดพิพิลยแล
นวลจันทร์กระสันกมริะจับ	ขจิรบันทวนลแซ
คำยวงนพวงสลิลแก	คณนอมค่านึงขวัญ ¹

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นกวี
 ผู้มีความสามารถในการเลือกสรรคำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาและรูปแบบของคำประพันธ์ คือ
 ท่านเลือกใช้ศัพท์สูงแทนคำธรรมดาที่เรียบง่าย เพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ น่าเคารพเลื่อมใส
 เมื่อได้อ่านเนื้อความซึ่งเป็นบทสกุติเทพยดา พระมหากษัตริย์ รวมทั้งบทขอพรต่อพระรัตนตรัย และท่าน
 ได้เลือกคำที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต เขมร มาใช้แต่งฉันท์ เพื่อให้ได้คำครุ ลหุ ครบถ้วนถูกต้องตาม
 ฉันทลักษณ์ และได้ใช้เนื้อความเพียงพอที่จะสื่อความหมายยังผู้อ่าน นอกจากนั้นศัพท์สูงที่ท่านนำมาใช้
 ในการพรรณนาธรรมชาติ ยังมีเสียงสัมผัสทั้งสระและพยัญชนะอันก่อให้เกิดความไพเราะรื่นหูไปตลอด
 ทั้งบทประพันธ์

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มหาดทรายแห่งหนึ่งในอ่าวสยาม" ใน ปักษิณประพันธ์
 โดยกฤษเทพ (นางแดง) หน้า 29

* 1.6 การใช้คำอุทาน

การใช้คำอุทานในบทร้อยกรองนั้นเพื่อให้เนื้อความมีน้ำหนัก ช่วยให้เกิดความสละสลวยยิ่งขึ้น ทั้งยังแสดงความรู้สึกและอารมณ์ต่าง ๆ อีกด้วย คำอุทานแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อุทานบอกอาการ และ อุทานเสริมบท

1.6.1 อุทานบอกอาการ คือคำอุทานที่เปล่งออกมาเพื่อให้ทราบอาการหรือความรู้สึกต่าง ๆ ของผู้กล่าว และใช้แทรกลงในข้อความเพื่อให้สละสลวย การใช้คำอุทานบอกอาการในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี แบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท คือ คำอุทานที่แสดงความโกรธเคือง ความประหลาดใจหรือตกใจ ความเข้าใจหรือรับรู้ความสงสัยหรือปลอบโยน ความสงสัยหรือไต่ถามและคำอุทานที่ใช้แทรกลงในข้อความ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.6.1.1 ใช้แสดงความโกรธเคือง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำว่า ชิชะ กู เพื่อแสดงความโกรธเคืองหรือไม่พอใจ ดังตัวอย่าง

ชิชะ ช่างว่
อำนาจไจจะกัน

หมาไม่อาย¹
ก็คไ้กู²

1.6.1.2 ใช้แสดงความประหลาดใจหรือตกใจ คำอุทานที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้แสดงความประหลาดใจหรือตกใจ ในบทร้อยกรองของท่าน คือ เอ๊ะ แหม เออเนะ ดังความที่ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกร็ดเรื่องภาษี" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 233

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภัยโลก" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 78

เธอกล่าววนซ้ำพิพินนาสิก

เอะ! เอาอีกไม่มีอยู่ที่นั่น¹

เอะ! ฉันเป็นแม่เขา

เจ้าอย่ากล่าวลาก²

โลกนี้มีแม่เต็มสบาย

อำนาจวาญจธรรมามเงื่อนงามกรัน³ ✕

1.6.1.3 ใช้แสดงความเข้าใจหรือรับรู้ ใช้คำว่า อ้อ! อื!

เพื่อแสดงความเข้าใจหรือรับรู้ เช่น

อ้อ! เงินซื้อแก้วสา-

รพัตติก เจียน⁴

" อื! ถูกแกกินคับ " ตั้ง

แกสอน ไพบ⁵

1.6.1.4 ใช้แสดงความสงสารหรือปลอบโยน ในบทร้อยกรองของ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ปรากฏคำอุทานที่แสดงความสงสารหรือการปลอบโยนอยู่หลายคำ คือ นิจจาเอ๋ย! อนิจจา! โอ! โอ้ว! สยามเอ๋ย! ยุโรปเอ๋ย! นกเอ๋ย! เกลอเอ๋ย! เจ้าแม่เอ๋ย! เจ้าเอ๋ย!

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นิมิต(2)" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 183

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สตรี-วันและจันทร์" ไทยเขมร โดย ครูเทพ (นามแฝง) 7 : 842 พฤศจิกายน 2472

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เขี้ยวเงา" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 53

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พระผู้เป็นเจ้าคือเงิน" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 76

⁵เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อย่ารังแกเด็ก" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 89

กึ่งตัวอย่าง

ส่งสารแทนนกขมิ้นผัดหัว

ไม่ได้คงจินกนา ใจจาเอ๋ย¹

อนิจจา น้าที่

จะต้องมีกะตั้น²

โอ้ว สีกาควงมาลัย

นงพาลเจ้าผู้เพื่อง³

สักว่า โอ้ว ้วยโรบเอ๋ย

กระไร เลยรวนระแวงแก่งใหญ่⁴

นาเอ๋ยมาส่งสาร

มันเป็นบ้านของเรา เจ้าแม่เอ๋ย⁵

1.6.1.5 ไขแสง ความสงสัยหรือไต่ถาม คำอุทานชนิดนี้มีลักษณะ

เป็นการรำพึงเพื่อถามตัวเอง หรือขอความเห็นจากผู้อื่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้คำว่า หนอ ในบทร้อยกรองของท่านมากมายหลายแห่งด้วยกัน ดังเช่น

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กฤษณา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 185

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กุหลาบนิพนธ์กับยายแก่" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 13

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รามรันดก" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 10

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พญา.2479" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 158

⁵เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ลาแล้วพันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 151

หากไม่มีโทษก็หา
มิได้,มิใช่ยา^๑โทษ

ประโยชน์คุณค่า

คือสี่และสี่เป่า
เสร็จแล้วฤดูแล้ง

ธุระเรามีเบาเลย
เพราะอะไรโดน^๒โทษ

สุขเพื่อทุกข์ก็เท่า

ทุกข์^๓โทษ

ปัญหาอยู่ที่นั่น

ใจ^๔โทษ

ศึกกลางเมืองเรื่องร้ายในสเปน

ฆ่าฟันกันเป็นเหตุ^๕เดือดร้อน

1.6.1.6 ใช้แทรกลงในข้อความ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้
คำอุทาน อ้อ : แทรกลงในบทหรือกรอนของท่าน เพื่อให้เกิดความสละสลวยยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไ้อะไร?" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง)
15 : 6 2480

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จริงกับแต่ง" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 5

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พระไตรลักษณ์-หรือวิสุทธิมรรค" ไทยเข้มแข็ง โดย ครูเทพ
(นามแฝง) 72 พฤษภาคม 2473

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "น้ำใจนักกีฬา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 45

⁵เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สงครามจำแลง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 174

สักรวาลเสียงว่า <u>อ้า</u> ¹	ท่านกล่าวสุนทรพจน์เป็นสากล ¹
<u>อ้า</u> ไทยเทวธิดา ²	ป้องชาติไทยไว้ไม่ปิ่น ²
<u>อ้า</u> แม่ไม้มิควรจะสลับ ³	สุวาทิตคุณแสง ³
คงรลลองค์ทำ ⁴	กฎ <u>อ้า</u> เรณิจึง ⁴

* 1.6.2 อุทานเสริมบท อุทานเสริมบท คือ คำอุทานที่กล่าวเพิ่มเติมด้วยคำขึ้นมา โดยผู้พูดไม่ต้องการความหมายของคำเสริมนั้นเลย แต่ต้องการเน้นความของคำหน้าให้แน่นยิ่งขึ้น แต่คำหน้าคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันมาเสริม เช่น เรือแพ ฯลฯ ต่อมาเลือกใช้คำเสริมตนเองเพื่อให้คล้องจองเท่านั้น เช่น ชามแหม ฯลฯ⁵

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้คำอุทานเสริมบทประกอบบทร้อยกรองของท่านอยู่บ้าง เพื่อเป็นการเน้นความของคำหน้าและก่อให้เกิดเสียงสัมผัสในอันไพเราะ ทำให้เนื้อความสละสลวยน่าอ่านยิ่งขึ้นอีกด้วย คำอุทานเสริมบทที่ท่านใช้ คือ ลูกเต้า เสือสาง หุยกยา ห้องหับ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สักรวาลชุดของครูเทพ" ใน นักกลอนบ่อนเช้าเช้ โดย เขียวหวาน (นามแฝง) หน้า 221

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไทยเทวธิดา" ประชามิตรสุภาพบุรุษ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 3 : 5 กรกฎาคม 2485

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นรี-นรุปรุจ" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 58

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รส" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 8

⁵ พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 110—111

เหลือหลอ อุ้งเถียง เปลาปลี ยุงชิง ร้านรวง วัดวา เหมาะเหม็ง เออฮวย กั๋งท้าว ย่าง

จะถูกเข้าและเหลาใคร

ก็ช่าง, ข้าจะรังแก"¹

การกลืนอุจจาระจะสาแกง

เป็นเหตุแห่งท้องผูกเปลี่ยนหูกยา"²

พอสองฉายฉายนั้นจากท้องหีบ

เขาวันทยาวรับเสียงสนั่น"³

จึงเกิดมีสิทธิ์มีเสียง

อุ้งเถียงการ เมืองกันสัน"⁴

กัมยุโรปยุงชิงจริงจริงเจียว

จึงปลีกเปลี่ยนปฏิพิลหิหิมมโ"⁵

อุโบสสสำคัญพัฒณนอม

เพื่อแสงสงธรรมนอม

นำจิตชาวบ้านร้านรวง"⁶

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กุลวิมลกับยายแก่" ใน ปัทมกपर्พนธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 13

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำเตือนของทหารก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 22

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แท่งฟ้า" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 12

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกลีลา" ใน นักกลอนบ่อนเช้าแซ่ โดย เขียวหวาน (นามแฝง) หน้า 227

⁵เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อเมริกากับอเมริกัน" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 155

⁶เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศาสนาวัน" ไทยเขม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 1 :

1.7 การใช้คำในภาษาพูด

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำสามัญที่พูดจากันอยู่ทั่วไปในบทร้อยกรองของท่าน ได้แก่ คำว่า โคง, เอ๋ย, กระพิก, กระพือ, เห็นเทอ, สำสาม, แย้ตาลัก

1.7.1 โคง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของ โคง ว่า "โคง น. ที่สุก, ห้าย เช่น ห้ายโคง" ส่วนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอธิบายความหมายของ โคง ไว้ในเชิงอรรถของเรื่อง"มาตราวิคราหาคณอย่างเก่ากับอย่างใหม่"ว่า "โคง หมายถึงที่สุก ปลายของเส้นทั้งสองข้าง Extremes เราเคยเรียกว่า หัวโคง ห้ายโคง"¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำว่า โคง ในบทร้อยกรองของท่านหลายแห่งด้วยกัน ดังตัวอย่างในบทร้อยกรองต่อไปนี้

สรรพสิ่งซึ่งกล่าวนี้

นินิม เกาเลย

สมัยเก่ากินเมือง^๑สม

เล็กได้

สมัยใหม่ถึงายม

ในพระ- เจ้าเงิน

สองโคงคำหาไว้

ว่าใช้เกินงาม²

พวกล้อมรอบเป็นอุทลอบไม่มีหนาม

นั้นมุ่งงามมงามร้ายนักหนา

เป็นห่วงกายไม่เสียคายนวงชีวา

ราวกับว่ามีมีดีกว่าคน

ห่วงชีวิตไม่คิดบำรุงกาย

มันก็ร้ายล้วนเห็นไม่เป็นผล

สองโคงโคงโขงเขื่องเครื่องจ้าน

จึงไม่พนกรณพิพิจารณ³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาตราวิคราหาคณอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ(พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 152

²ก.

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เขี้ยววา" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 53

อนา'มัย'เครง'มาก'แน'น
 ชาติ'หมวก', แคะ'ผนว'าง
 ชาติ'ปลอย'บอย'ลุม'พลาง
 คน'ละ'ไค'งกับ'ปลอย'ให้

ไม้'กระ'ถาง
 หัก'ไค'ล
 เอา'ตัว'รอก' ยาก'แล
 เยี่ยง'ไม้'ปา'เสมอ¹

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่า คำว่า ไค ซึ่งปรากฏ
 อยู่ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีความหมายว่า หัก

1.7.2 เอ๋ย ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คำว่า เอ๋ย
 หมายถึง รับภาระหนัก ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "เกร็ดเรื่องภาษี" ตอนที่ กล่าวถึงการเสียดาย ว่า

ดู'นาย'เอ๋ย

ผู้'ใหญ่'บาน'ว่า

โทษ'นั้น'โทษ'นี้

มัน'เรื่อง'พวก'เรา

แต่'ก่อน'เรา'เอ๋ย"

เสียด'ย'เสีย'ด้วย

มี'น้ำ'เล้า

ที่'แท้'ก็'เปล่า

ไค'ความ'เสมอ'ภาค

ต้อง'เสีย'ส่วย

กัน'หมด'ต่าง'หาก²

1.7.3 กระพัต จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กระพัต³ หมายถึง
 ผูก, ถาก, ล้อม ส่วนในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น มีความหมายว่า สันตัก, ถัก

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อัยยักรังแกเด็ก" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ
 (นามแฝง) หน้า 89

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกร็ดเรื่องภาษี" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 237

³ ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 61

คำนี้ปรากฏอยู่ในเรื่อง "ภาพ 4" ซึ่งกล่าวถึง การเอาใจใส่ศึกษาเล่าเรียนและหมั่นฝึกฝนวิชาการต่าง ๆ ตามความถนัดของแต่ละบุคคล ดังความว่า

ใครมี <u>กระพี้</u> เมื่อ	ทางใด
ควรเร่งไต่ไต่	จิตรนอม
เอาการธุระใน	ศิลปศาสตร์ นั้นนอ
มากฝึกมากมือซ่อม	จักเจน ¹

1.7.4 กระพี้ ปกติ กระพี้ เป็นคำกริยา แปลว่า "โบก, พัดให้ลมเกิดขึ้น, พัดไป, แฉกไป" ² ส่วน กระพี้ ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์นั้น มีความหมายว่า ทำให้แพร่หลาย มักใช้กับคำว่า "ร่วมมือ" ดังตัวอย่าง

รัฐกับราษฎรร่วมมือ <u>กระพี้</u> อวย	เป็นทางเกี่ยวที่ช่วยให้สมหมาย
เพิ่มจำนวนกำเนิดให้เฟริศพราย	และลดจำนวนกายให้ต่ำลง ³
รัฐบาลท่านแต่งตั้ง	คลังออม สิ้นเอย
ชวนประหยัคหักถนนอม	ทรัพย์ไว้
ฝึกเด็กเล็กเก็บหอม	รอมริบ
ควรร่วมมือ <u>กระพี้</u> ใช้	เลิกไว้หลักฐาน ⁴

¹ เจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ "ภาพ 4" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24

² ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 61

³ เจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ "มหาประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 62

⁴ เจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ "ตั้งต้นเก็บเงิน" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 88

ทำก็มีสิทธิได้
ทำชั่วผลชั่วกระพือ
กรรมของจึงกองมี
ปราศสิทธิเว้นไว้

ได้ก็
ชั่วให้
รับผิดชอบ เชี่ยว
ไปถือ¹

ยามยังไม่เรียบร้อย
จำปราบให้อยู่มือ
ยอมแพ่งเพ่งเพียรกระพือ
ยาอุกโรคระงับได้

ทำตั้งๆ
มันไว้
เศรษฐกิจ การเรียน
ไม่เข้าพาสะเบย²

1.7.5 เงินเคอ ตามพจนานุกรม เงินเคอ ใช้เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง สูงเกินควร ส่วน เงินเคอ ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้นหมายถึง "อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็แข็ง" หรือ หมายถึง ครึ่ง ๆ กลาง ๆ นั้นเอง ถึงตัวอย่าง

สยามเงินเคออยู่ควย
แตกจนเราไม่ทน
รวยภูมิ, พืช, ผู้คน
น้ำแน่นปลา, นานเข้า

โกศล
ตกเจ้า
รวยสัตว์, แร่แล
ปลูกขึ้นเหลือหลาย³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 75

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 219

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาตราวัฏราดาคนอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 150

เราเดินเตลื่อแล้วเข่น
มีกลิ่นจน, คนทวี่
งานอันรุกรันรี-
เงินซากคอยเงินทอง

ผู้ดี ทยาก
ครึ่งทอง
ร่อยู่มากมาย
ซัดของงานคอย¹

1.7.6 สำสาม คำนี้หมายถึง เลวทราม, ชั่วช้า มีข้อสังเกตว่า คำว่า สำสาม นี้ มีความหมายคล้ายคลึงกับ ซ้ำสาม ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เป็นคำว่าคนต่ำช้า ไม่มีตระกูล"² คำ สำสาม ปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

ชิกาเร็ดฝรั่งเสสประเทศเวียง
กำลังรื้อศีลธรรมคว่ำอาราม

ผลไม่เพียงเงื่อนงำความสำสาม
สรแห่งคามเทวผ่านนุช³

ท่านกล่าวเสรีภาพหนังสือพิมพ์
ว่าอยู่ได้โดยอาศัยพยายาม

กับการผูกเอิบอ้อมไม่สำสาม
คำเป็นความสัตย์จริงทุกสิ่งไป⁴

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาตรการวิจิตรคดีอย่างเก่าแก่อย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 152

² ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 351

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บริสุทธี" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 16 : 302 2481

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เสรีภาพแห่งการพูดและหนังสือพิมพ์" ประมวล โดย เขียวหวาน (นามแฝง) 19 กุมภาพันธ์ 2480 หน้า 5

เศรษฐกิจยังกลัวตัวกิเลส
 หนีไปซ่อนที่พยายาม

จึงอาภะทุกข์ภัยให้สาธุ
 ให้เงื่อนงามทางธรรมประจำใจ¹

1.7.7 แยตลัก สัตตเฉพาะคำว่า แยตลัก นี้ ในบทร้อยกรองของ
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้เน้นความให้หนักแน่น มีความหมายไปในทางไม่ดี คือ น่าจะมีความหมาย
 ว่า เต็มที่, ล้นมากเกินไป ดังตัวอย่าง

กินขายแล้วมีหน้าเข้ากินหญิง
 ศรีราชาร่างเนแยตลัก

จะกินหมกเมืองจริงให้ประจักษ์
 ฉลามจักเป็นเจ้าเข้ามารอง²

จนบุญลุลูญนิมมอกุมคคิ
 ชักกำแพงภาณินิยาม
 แต่เพื่อนบ้านนานเข้าเขายังตั้ง
 ขึ้นหนึ่งท่อนแซมแยตลัก

รักลัทธิฟรี เทรควิเศษสม
 อภิรมย์เสรีที่เธอรัก
 กำแพงบังสินค่านาเคื่องหนัก
 ไม่ฉันทักมวยมัทหัดให้ชก³

ทวีชานากลัวจะไม่ทัน
 วาปลอยจนต่างก้าวเข้าคึกคัก

การทวีเรื่อนั้นก็ประจักษ์
 พวกเราแพ้แยตลักไม่ยัก⁴

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ละครโรงใหญ่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 2

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉลามกินคน" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 67

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อุคมคคิกับสัมฤทธิคคิ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 166

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มหาประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 58

การใช้คำในภาษาพูดก็กล่าวแล้วนั้น ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาความในบท-
ร้อยกรองได้ง่ายยิ่งขึ้น ทั้งก่อให้เกิดความเป็นกันเอง เสมือนว่าผู้ประพันธ์กับผู้อ่านกำลังสนทนากันอยู่
ดังนั้นย่อมจะทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจไปกับเรื่องราวที่อ่านได้มากกว่าการใช้คำที่เป็นภาษาเขียน
ทั้งหมด

1.8 การใช้คำจากภาษาต่างประเทศ

การใช้คำที่มาจากภาษาต่างประเทศซึ่งส่วนมากมาจากภาษาอังกฤษนั้น เริ่ม
ปรากฏในภาษาไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อน่าสังเกต คือ ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคำซึ่งเป็นศัพท์บัญญัติในภาษา
ไทยที่ใช้ตรงตามภาษาต่างประเทศไม่มากนัก แต่มีคำทับศัพท์ใช้ ซึ่งส่วนมากใช้เป็นชื่อเมือง ชื่อคน
ชื่อตำแหน่ง และจะเห็นว่าในการถ่ายชื่อภาษาต่างประเทศเหล่านั้นมาเป็นตัวอักษรไทยในภาษาดมัยก่อน
ยังไม่มีวิธีที่แน่นอน เข้าใจว่า คงจะถือเอาวิธีเขียนตามเสียงที่ได้ยิน และตามความสะดวกในการ-
ออกเสียงที่ปรับให้เข้ากับลิ้นของคนไทยแล้วเป็นสำคัญ เช่น สมัยก่อนใช้ทับศัพท์ เป็นเสียงไทยๆ ว่า
เซอร์เจมส์บรุค (Sir James Brooke) ปัจจุบันใช้ทับศัพท์ว่า เซอร์เจมส์บรุค หรือสมัยก่อนใช้ว่า
ปะตุกัน (Portugal) ปัจจุบัน ใช้ว่า โปรตุเกส เป็นต้น¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยเรามีความสัมพันธ์กับต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะประเทศในทวีปยุโรป
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จประพาสยุโรปถึง 2 ครั้ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเคยศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ นอกจากนั้นยังมีบุคคลอื่น ๆ ได้ไปศึกษาและทำงาน
ในยุโรปอีกหลายท่าน เป็นต้นว่า พระราชวรพงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เนื่องจากไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศทางยุโรปมากขึ้นดังกล่าวแล้วนั้น

¹ วัลยา วิภคทะลพ การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และ ลำดับของคำในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 157 - 158

การใช้คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศจึงเพิ่มขึ้น มีการทับศัพท์คำต่างๆทั้งที่เป็นสามัญนามและวิสามัญนาม เช่น ปาติเมนต์ (Parliament) ปัจจุบันใช้คำไทยว่า รัฐสภา, ไลบรารี (Library) ปัจจุบันใช้ว่า ห้องสมุด, บางกอกไทมส์ (Bangkok Times) ปัจจุบันใช้ว่า บางกอกไทมส์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการบัญญัติศัพท์ขึ้นเพื่อใช้เรียกสิ่งของ ซึ่งยังไม่มีคำใช้เรียกเป็นภาษาไทยอีกด้วย เป็นต้นว่า ความเฉลียว (Common sense) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้คำไทย และเครื่องหมายชลิศิคร่อมคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ดังปรากฏในคุุสิตสมิตว่า ความเฉลียว (คอมมอนเซนส์) หรือ Editor บัญญัติว่า บรรณาธิการ (เอดิเตอร์) เป็นต้น¹

ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีการใช้คำที่มาจากภาษาต่างประเทศอยู่มากมายหลายแห่ง ส่วนใหญ่เป็นคำที่มาจากภาษาอังกฤษ และมีที่มาจากภาษาอื่นๆ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน ญิบ้าง มีทั้งคำนาม คำกริยา และ คำวิเศษณ์ ที่ใช้มากที่สุด คือ วิสามัญนาม ซึ่งเป็นชื่อบุคคล, สิ่งของ, คลอง, แม่น้ำ, เมือง, ประเทศ, เกาะ, ทวีป และลัทธิการเมือง การที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำจากภาษาต่างประเทศในบทร้อยกรองของท่านนั้น น่าจะเป็นเพราะท่านเห็นว่า การที่จะใช้คำในภาษาไทยแทนคำจากภาษาต่างประเทศอาจจะไม่ตรงกับ ความหมายที่ถูกต้อง ท่านมีวิธีนำคำจากภาษาต่างประเทศมาใช้ 2 ลักษณะ คือ ใช้คำภาษาต่างประเทศโดยตรง และ ใช้คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศ

1.8.1 ใช้คำภาษาต่างประเทศโดยตรง การใช้คำภาษาต่างประเทศ

โดยตรงในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีอยู่ส่วนน้อย คือปรากฏในเรื่อง "วัฏฏโก โลโก" และใช้แทนเกี่ยวกับคำทับศัพท์ คือเขียนคำประพันธ์ให้สัมผัสกับคำภาษาอังกฤษนั้น

Absolute Monarchy

ประเพณีโบราณนานนักหนา

มีกษัตริย์เถลิงราชันนา

พระเชษฐาภาพปราบภัยพาล

¹ วลัย วิบุลยกุล การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ ส่วนวน และลำดับของคำในภาษาไทย
สมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 163 - 190

.....	
Democracy	เป็นวิธีฉันทนาแก้ไข
.....	
Communism	เป็นทางนำรูดหน้าบ้านใหญ่
.....	
Dictatorship	เพิ่งถูกหยิบขึ้นมาใช้ใหม่เกมเก่า
.....	
Corporate State	ถ้าสำเร็จก็วิเศษประเสริฐศรี
.....	
Fashion	ชาวกระไรบอกนั้นมาถึงนี้
ไม่เคยเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวสตรี	มาเปลี่ยนสีปกครองลงเยื้องยัก ¹

1.3.2 ใช้คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำ

ทับศัพท์ภาษาต่างประเทศในหรรษาของของท่านเป็นอันมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในขณะนั้นไทยมีการติดต่อกับประเทศต่างๆทางตะวันตกมากขึ้น ซึ่งเป็นผลให้ได้รับรู้เรื่องราวและเหตุการณ์ของโลก พร้อมกันนั้นก็ได้รับเอาวิทยาการใหม่ๆเข้ามาอย่างมากมาย เช่น วิชาการเมืองการปกครอง เศรษฐศาสตร์ การศึกษา ฯลฯ ทำให้ยังคตินิยมศัพท์ภาษาไทยขึ้นใช้ได้ให้ความหมายเท่ากับคำในภาษาเดิมได้ไม่ทั้งหมด ประกอบกับคำบางคำเป็นชื่อเฉพาะของบุคคล เหตุการณ์ หรือสถานที่ จึงจำเป็นต้องใช้คำทับศัพท์ ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้เมื่อกล่าวถึงชื่อเฉพาะ หรือศัพท์เกี่ยวกับวิทยาการต่าง ๆ ได้แก่ การเมืองการปกครอง เศรษฐศาสตร์ สุขวิทยา และจิตวิทยา คำทับศัพท์ที่นำมาใช้นั้นอาจจำแนกตามชนิดของคำเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ คำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิญญูโลก โลโลก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)

1.8.2.1 คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศที่เป็นคำนาม คำทับศัพท์

ภาษาต่างประเทศที่เป็นคำนามซึ่งใช้ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มี 2 ชนิด คือ
วิสามานยนาม และสามัญนาม

วิสามานยนาม คำทับศัพท์ที่เป็นวิสามานยนามมีใช้นากที่สุด เป็นชื่อบุคคล, ชื่อสิ่งของ, ชื่อคลอง, ชื่อแม่น้ำ, ชื่อเมือง, ชื่อประเทศ, ชื่อเกาะ, ชื่อทวีป และชื่อลัทธิการเมือง ดังนี้

ชื่อบุคคล

คอมมิวนิสต์ (Communist)

นาซี (Nazi)

เค็ลล็อก (Kellogg)

เนกุส (Negus)

จอห์นบูลล์ (John Bull)

บริอังก์ (Briand)

ดอดด์ (Dodd)

ฟช (Foch)

ฟรังโก (Franco)

ลินคอล์น (Lincoln)

มูสโสลินี (Mussolini)

วิลสัน, วิลสัน (Wilson)

มิลเลอร์ (Müller)

สเปนิช (Spanish)

โมลา (Mola)

โซเชลิสต์ (Socialist)

จอร์จ (George)

ฮันส์ (Huns)

ร็อกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller)

ฮิตเลอร์ (Hitler)

คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศที่เป็นวิสามานยนาม

นอกชื่อบุคคล ซึ่งปรากฏในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีตัวอย่างดังนี้

ถวนสิบห้าชาติได้
เค็ลลอก-อเมริกา, ขวน
บริอังก์ฝรั่งเศส-
 ปารีลเพนะแล่นขม

ประชน ปารีล
 พริงพรอม
 กิกกอ
 เกียรคิซุมม ไทแล¹

มีลเลอร่นายเรือเอ็มเค็น
 ประจักษ์ตระหนักปนาโนน²

สุภาพเพญเค็น

ศาสนาอิทเลอร่นายเรือ
 ศาสนาประจำชาติชาติทองมี

เป็นแรงใหญ่ไ้วาคชาวิวิ
 เป็นคังนแนแล้วแนวบงการ³

ชื่อสิ่งของ มีชื่อเรือที่ใช้คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศ ในทห้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์-
 มนตรี คือ ซิดนีย์, (The Sydney) เกรตนอก (The Dreadnought) และ
 (The Emden) ซึ่งปรากฏอยู่ในทห้อยกรองคังค่อโนน

ซิดนีย์ เรือออสเตเรีย
เอ็มเค็น ญายอทอดหน⁴

รัฐชวามาเยีย

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศานติคณะของเค็ลลอกแห่งอเมริกา" เสนาศึกษาและแ-
วิทยาศาสตร์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 12 : 1782 พฤษจิกายน 2471

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คูนญีเอ็มเค็น" ใน ปภินคกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
 หน้า 35

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชาติศาสนา" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 37

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี น.ค.

เกศราชนากใหญ่^๑
 กิจักเข้าอุจจ
 น้ำหนักอุยกยก
 แรงยักยักงายไ้

เกรทนอก
 ซ่อมได้
 ห้าหมื่น ตันเต็ม
 หมักน้ำทำงาน^๑

ชื่อกคลอง, แม่น้ำ วิสาขามนนามที่นอกชื่อกคลอง คือ สุเอซ (Suez Canal) ดังความว่า

มหิมายูเหล็กถ้วน
 อังกฤษทำสงมา
 เรือสมุทรจุฑามสา
 สามกะปิแบ่งพวงแปล

ลอยขลา- ลัยแด
 เสรีจแม่
 ครแสน รุกดา
สุเอซแม่พอครี^๒

วิสาขามนนามนอกชื่อกแม่น้ำ คือ ไทน์ (Tyne), ไนล์ (Nile) ดังตัวอย่างว่า

บันลือกะปิใหญ่ไ้
 พร้อมช่างพร้อมเคื่องสา
 พร้อมนายไพรพลประจำ
 ออกจากปากไ้ไ้

ลีล่า เรือลาก
 หรับไ้
 จากราช นาวิ
 ถูกขั้นหันเห^๓

^๑ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาตราวิเคราะห์คณอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของ
ครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 149

^๒ ก. หน้า 148

^๓ ก.

สัทวาแอฟริกาถิ่น
ตองนิกรกิจสันนิบาตยุบ

อังกฤษนำในลัทธิฝ่ายอุบ
ไอยคุปต์กลับคืนแสนเจรจา¹

ชื่อเมือง คือ

เดอระว่า (Durham)

แรงส์ (Reims)

เดลี (Delhi)

ลาสพาalmas (Las Palmas)

บอสตัน (Boston)

แวร์ซายส์ (Versailles)

ปารีส (Paris)

เอเดน (Aden)

ยีนีวา (Geneva)

เฮก (The Hague)

กัณฑ์อย่าง

ชาวบอสตันเพาเตอร์

แห่ง ส.ป.อเมริกา

ผู้น้อยอย่างน้อย

เพิงครบร้อยปีพอดี²

พักค้างคืนที่เมืองลาสพาalmas

สองสาวสั่งเขียนชากปรากหิน

ว่าเขารู้จะสู่โพยมิน

ไปยังถิ่นที่หมาย ณ ปลายทาง³

ชื่อประเทศ ชื่อประเทศต่างๆซึ่งเป็นคำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศ คือ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พจน.2479" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 159

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยาอายุวัฒนะ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 7

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เทือกฟ้า" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 9

โซเวียต (Soviet)	สเปน (Spain)
นิปปอน (Nippon)	สิงคโปร์ (Singapore)
นิวซีแลนด์ (New Zealand)	อภิสสิเนีย (Abissinia)
เบลเยียม (Belgium)	อเมริกา (America)
โปรตุเกส (Portugal)	อังกฤษ (England)
ฝรั่งเศส (France)	อิตาลี, อิตาลี (Italy)
แมนจูเกว (Manchukua)	เอาเทอร์มองโกเลีย (Outer-Mongolia)
โมร็อกโก (Morocco)	ฮอลแลนด์ (Holland)
เยอรมัน (German)	
กึ่งตัวอย่าง	

เมล็ดองพลมารมากสน	หลากหลาย
ฝ่ายรับน้อยแต่เรื่อง	ฤทธิ
บุญโลกอเมริกา	ทุน
ชนทัพนามสมุทร	เกียงชัย ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอธิบายไว้ ในเชิงอรรถว่า "อเมริกา คือ ส.ป.ร.อเมริกา"²
 ส.ป.ร.อเมริกา ย่อมาจาก "สหปาลีรัฐอเมริกา"³ หมายถึง สหรัฐอเมริกา (United States of America) ในปัจจุบันนั่นเอง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จอมพลพร" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60

²ก.

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สหปาลีรัฐอเมริกา" วิทยาจารย์ โดย ครูเทพ
 (นามแฝง) 19 : 1203

ยุคแห่งเมืองขึ้น
อาณาจักรโพ้นฟ้า
อังกฤษ, ฝรั่งเศส,
ภายหลังเหล่าเยอรมัน

ใช้วิธีการเมืองฉาว
หาเหตุให้ไต่รบกัน
โปรตุเกสกับฮอลันดา
กันแข่งควายชวญฉาว!

ชื่อเกาะ ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษก มีคำทับศัพท์จากภาษาต่างประเทศ
เป็นชื่อเกาะอยู่บ้าง คือ

เกรตบริเตน (Great Britain) ปัจจุบันใช้ว่า เกาะบริเตนใหญ่
โกโกส (Cocos) ปัจจุบันใช้ว่า หมู่เกาะโคโคส (Cocos Islands)
แคนารี (Canary) ปัจจุบันใช้ว่า หมู่เกาะคานารี (Canary Islands)
ฮ่องกง (Hong Kong) ปัจจุบันใช้ว่า เกาะฮ่องกง เช่นเดียวกัน
กึ่งตัวอย่าง

เกรตบริเตน เป็นฉบับคำรับงาน
ชาวบริเตนไปทีไหนไม่ซ้ำพจน์

ปกครองตามโจรอาชญากรลัทธิชาตินิยม
ตั้งสโมสรที่นั่นทุกแห่งไป²

¹ เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษก "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 137

* คำที่ใช้ในปัจจุบันในหัวข้อ "ชื่อเกาะ" นี้ อ้างมาจาก "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง
กำหนดชื่อทวีป ประเทศ เมืองหลวง มหาสมุทร ทะเล และเกาะ" ประกาศ ณ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ.
2520

² เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษก "อั้งยี่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 121

วันหนึ่งสองสัปดาห์
มาปราศรัยไฟเราะและเจาะจง

เกินขนาดเป็นอย่างมากนางหงส์
ให้หนังสือเกาะแคนารี¹

ชื่อทวีป คือ

ยุโรป (Europe)

แอฟริกา, แอฟริกา (Africa)

ออสเตรเลีย (Australia)

อเมริกา (America)

เอเชีย (Asia)

เอเชีย ปัจจุบันใช้ว่า เอเชีย, แอฟริกา ปัจจุบันใช้ แอฟริกา ดังตัวอย่าง

เรื่องเศรษฐกิจ

ประวัติศาสตร์สังคม

ยุโรป ทหารจักรวาล

กำเนิดจักรวรรดิเวียง

อเมริกา อีโกเอเชีย

ออสเตรเลีย ล้วนสิ้นเสียง

แอฟริกา ก็เกือบเกลี้ยง

เคียงขึ้นกับนิเวศ²

ชื่อลัทธิการเมือง มีคำว่า

คอมมิวนิสต์, คอมมิวนิสต์ (Communism)

คอโพรเรตสเตต (Corporate State)

โซเชลลิสม์ (Socialism)

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แท่งฟ้า" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 7

* คำที่ใช้ในปัจจุบันในหัวเรื่อง "ชื่อทวีป" นี้อาจมาจาก "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง กำหนดชื่อทวีป ประเทศ เมืองหลวง มหาสมุทร ทะเล และเกาะ" ประกาศ ณ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2520

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ(พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 137

คิมูอกระชี่, เคนอกราชี่ (Democracy)

คิกเตเตอร์ชิป (Dictatorship)

นาวิสม์ (Nazism)

บอลเชวิก (Bolshevik)

ฟัสซิส, ฟาซิส (Fascism)

โมเกอร์นเนชเนลิซึ่ม (Modern nationalism)

รีพับลิก (Republic)

แอ็บโซลูทโมนะคี (Absolute Monarchy)

กั๊งกั๊วอย่าง

สุกโง่สองปองโง่บัลลิสัน
 คางเคสวามหรือบุงคิลักคัณ
 อันคิมูอกระชี่หว่างกลาง
 กลางพอคิไคยากมากอบรม

พวกฟาสซิสนาวิสม์เข้าคิเคเก
 วัฒนธรรมของเราเข้ารูบั้น

คางโง่อ่านาจหาบุงการหนัก
 กับแนหลักสังคมนะประชาคม
 โด่งหังคูนละข้างเอ้อย่างสม
 มั๊งงมเงเฉียงเลียงพัลวัน¹

อุคทนมนแมมากถูกเป็นล่าสัน
 ควรช่วยกันรวมมือกระเพื่อเพียร²

สามานยนาม คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศที่เป็น -

สามานยนามในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีดังนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มัชฌิมาปฏิปทา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 180

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มหาประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 63

กัรริลลาออร์แฟร์ (guerrilla war fair)	นิวโมเนีย (pneumonia)
ควอนติตี้ (quantity)	บอมบ์ (bomb)
ควอลิตี้ (quality)	ปอนด์ (pound)
เครดิต (credit)	เพรซิเด็นต์ (president)
โควต้า (quota)	พาลิเมนต์ (parliament)
คัลเชอร์ (culture)	แฟร์เพล (fair play)
แชนแอ็กเตอร์ (character)	ฟรีเทรด (free trade)
ซิกกาเร็ต (cigarette)	ฟิโลโซฟี (philosophy)
ซีวิลไลเซชัน, กิวิไลเซชัน (civilization)	มาเลเรีย (malaria)
แซงชัน (sanction)	ริเสิร์ช (research)
ไซคอลลอจี (psychology)	ลอตเตอรี่ (lottery)
ดีมานด์ (demand)	สัพพลาย (supply)
ไดโนเสาร์ (dinosaur)	อาร์บิเตรชัน (arbitration)
ทรัสต์ (trust)	เอธิกส์ (ethics)
ไทฟอยด์ (typhoid)	เอเจนต์ (agent)
แท็กซี่ (taxi)	เอ็กเซอร์ไซส์, เอ็กเซอร์ไซส์ (excercise)
	โฮเต็ล (hotel)

คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศที่เป็นสามัญชนนามถึง-
กล่าวแล้วนั้น มีบางคำที่ปัจจุบันยังคงใช้ทับศัพท์อยู่เช่นเดียวกับที่ปรากฏในพจนานุกรมของเจ้าพระยา-
บรมศักดิ์มนตรี คือ โควต้า, แท็กซี่, นิวโมเนีย, ลอตเตอรี่, เอเจนต์, โฮเต็ล บางคำใน
ปัจจุบันใช้ผิดเพี้ยนไปบ้าง คือ ไดโนเสาร์ ปัจจุบันใช้ว่า ไดโนเสาร์, ไทฟอยด์ ปัจจุบันใช้ ไทฟอยด์

เปาน์ค์ บัจจุบันไซ์ ปอน์ค์ และ มาแลเรีย บัจจุบันไซ์ มาลาเรีย มีตัวอย่างบทร้อยกรองที่ใช้คำทับศัพท์
ภาษาต่างประเทศซึ่งเป็นสามัญนาม ดังนี้

สรรพสถาปัตยกรรมที่ท้าวตี

ประกอบแคแรกเตอร์ เฉยอู๊ฉี

เขออวความประคิษฐ์ไคว้องไฉน

เมื่อไรจะไคว่ทำต้องรำแพน

เอาเป็นว่าวิทยาศาสตร์ช่วยไคว่

หัง เอซิกส์ฟิสิโกล ที่นิยม

นิคเอยนิคทาต

ไฉ่แซงชั้นพันฟาลชาตินักเลง

อะไรมี 'กิมานค์' มาก

อ่านวนผลพะนอกความ

สำแดงวิชาความสามารถ

กำหนดคฤปราร ณาว่าเงื่อนงาม¹

ถ้ามีพาลิเมนต์จักเคียงกันแปร้น

เสนกันแผนโยกโยไคว่า²

แซงในสำเนามกิ่งงาม

รับอนรมศึกษาอย่าช้าเลย³

เชิงฉลากรรมหมู่หมู่เหมะเหม้ง

ใจหนึ่งเกรงใจหนึ่งกลัลละลัล⁴

กิริฎหากพยายาม

สำเร็จล้นจะ 'สับปลาย'⁵

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สถาปัตยกรรม" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 99

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คิม่อกระซึกกับดิกเตเตอร์ชิป" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 170

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เรือซาคหางเสือ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 50

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไครและอะไรเอ่ย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 168

⁵เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิถีของผู้นำกับผู้นำ" ใน บทประพันธ์ทางเรื่อง โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 74

1.8.2.2 คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศที่เป็นคำกริยา ในบท
ร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีคำทับศัพท์ที่เป็นคำภาษาต่างประเทศที่เป็นคำกริยา เป็นส่วน
น้อย คือ

civilize (civilize)

boycott (boycott)

strike (strike)

adapt (adapt)

handicap (handicap)

มีตัวอย่างดังนี้

เคียวสไตรค์เคียววันจันจัน
การสาปแลปราบจักทำลาย

ใจผู้คืบวิรุทธิ์มีนุชธรรม
วัฒนธรรมของเราเฝ้าพิทักษ์

มาแข่งคะนองเต้น
ถูกถ่วงประทุกกาย

เคียวก็หยุดงานง่ายง่าย
เนนุให้ขยายตัวไป¹

เป็นเครื่องค้าชุมชนให้สูงศักดิ์
เด็กเรารู้จักอะแดปต์ได้ไม่เนิ่นนาน²

กละแผนฉันทองผาย
กลทอนกำลังลง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกมายา" ใน นักกลอนบ่อนเข้าแซ่ โดย เขียวหวาน
(นามแฝง) หน้า 224

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เราถูกไฟเจริญสุข" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 82

เรียก 'แฮนดิแคป' แล
เพื่อผู้ประชันผอง

มีจะแปลก็ 'ตอรอง'
ชนะได้เสมอกัน¹

1.8.2.3 คำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศที่เป็นคำวิเศษณ์ คำวิเศษณ์
ที่เป็นคำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นคำวิเศษณ์ที่ใช้ขยาย
คำนาม หรือคำสรรพนาม มีคำว่า โน(no) , บริติช (British) ดังปรากฏในความว่า

คนตรีและโนคนตรี
เกลื่อนกลาดประกาศขายยา

อิงมีแซกปาฐกถา
มนุชนำชีโรคเสียแล้ว²

หมายสร้างฐานทัพเบื้อง
เพื่อรณาวีกิจ

บุรพทิศ
แถบนั้น

จึงจักรวรรดิบริติช
ตั้งอุปัฒค้ายกะชั้น

เลือกเกาะ สิงคโปร์
ของโฆมะลากา³

จากตัวอย่างที่ยกมาในเรื่องการใช้คำจากภาษาต่างประเทศนั้น จะเห็นได้ว่า
การใช้คำภาษาต่างประเทศโดยตรง ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นการถ่ายทอด
รูปศัพท์ภาษาต่างประเทศสู่ผู้อ่านโดยตรง ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเลือกสรรคำไทย
มารับสัมผัสกับคำที่มาจากภาษาต่างประเทศได้เป็นอย่างดี

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตอรอง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 140

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกขรม" ใน นักกลอนมอญเข้าแซ่ โดย เขียวหวาน
(นามแฝง) หน้า 228

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาคราวัตราคาคนอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอน
ของครูเทพ(พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 147

๗.๙ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาตินั้นเป็นการถ่ายทอดเสียงของสิ่งต่างๆ ออกมาเป็นภาษามนุษย์ เสียงนั้นอาจใกล้เคียงความเป็นจริงมากหรือน้อยก็ได้ ถ้าหากเราสามารถใช้อำนาจเสียงธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมกับโอกาสแล้ว ย่อมจะทำให้บทหรือกรอนั้นเพิ่มความไพเราะ น่าอ่านยิ่งขึ้น เพราะช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการได้ดีกว่าการบรรยายธรรมดา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติในบทหรือกรอนอยู่หลายแห่งด้วยกัน ส่วนมากจะเป็นการใช้คำเลียนเสียงของน้ำ นอกจากนั้นก็ยังมีคำเลียนเสียงลม, เสียงฟ้า, เสียงอาวูธ, เสียงไม้เรียวหวด, เสียงไฟไหม้, เสียงสัตว์ และเสียงหัวใจเต้น

1.๙.1-เสียงน้ำ การใช้เลียนเสียงน้ำในบทหรือกรอนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นการเลียนเสียงคลื่นในทะเล และเสียงน้ำตก เช่น

และทะเลลิบลัวล้น	ละลอกหลาม
แสนโลไว้วิ่งตาม	แตก <u>ซา</u>
ทะเลราบคลื่นเรียบงาม	หัวหงอก กระดอกพอง
ยามทะเลเป็นบ้า	คลื่น <u>ทำ</u> ขุนเขา ¹

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คลื่นแห่งสังสารวัฏ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 1

กรรมอันประกอบแล้ว
ผลชั่วก็ยังมี
กลิ่นชั้คั้งครื่นครื่น
แว้งออกพอกหินไ้

ทำขึ้น ไ้คฤ
อยู่ไ้
มั่งเปลี่ยน แปลงพอ
ชะงักง้าง่าชล¹

คำเลียนเสียงธรรมชาติในที่นี้ คือ ช่า, ครื่นครื่น เป็นเสียงคลื่นในทะเล จะเห็นว่าเมื่อใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติแล้ว ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตามการพรรณนาในบทหรือกรองนั้นมากยิ่งขึ้น

งามล้ำธารผ่านทางระหว่างเขา
ชะกรวดหินรินเขียวเป็นเกลียวไป

ทุกคำเข้าไหลเย็นเห็นน้ำใส
จนตกไหลผ่าซำสวนารัก²

ช่า ในที่นี้เป็นเสียงน้ำตกไหลลงมาจากหน้าผา

๔.๖.๒ เสียงลม

อันลำน่าธรรมชาติคลาไ้
ไ้ลมพัดกอไ้โยกไ้มา

วิธีเลวเมื่อไรไ้ไ้ว่า
ส่งเสียงช่าสอคสลับกันไ้³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คลื่นแห่งสังสารวัฏฏ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 2

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพและสภาพ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 3

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สุริยวงศ์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60

คำเลียนเสียงธรรมชาติในบทร้อยกรองที่กล่าวมาแล้วนั้น คือ ซ้ำ
เป็นการเลียนเสียงลมที่พัดประสานกับเสียงไหของใบไม้

1.9.3 เสียงฟ้า

ยามบรรเลงเพลงโกรซอโฆะกอง เสียงฟ้าร้องกระหึ่มครืนครางใหญ่
แล้วเปรี้ยงปร้างอย่างตระหนกตกใจ ใครจะไม่รู้สึกส้านึกคิด?¹

เปรี้ยงปร้าง เป็นคำเลียนเสียงฟ้าผ่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
สามารถนำเสียงธรรมชาติมาใช้ในบทพรรณนาธรรมชาติได้ดี ทำให้เกิดเสียงขึ้นในจินตนาการของผู้อ่าน
ทั้งยังสร้างความสะเทือนอารมณ์ขึ้นด้วย ✕

1.9.4 เสียงอาวู คำเลียนเสียงอาวูในบทร้อยกรองของเจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรี มีคำที่เลียนเสียงเป็น และเสียงตุกระเบิด ดังตัวอย่าง

เสียงปืน

จัดประชุมศึกษาสงคราม นกสองตัวตาม
ฉนวนค่ายกระสุนลูกเดียว²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คูรียงค์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสู้เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 132

ผ่านทางรีบว้างเป็นตุ้ม
สองบายจินากผากแดง

สองบงสองบุ้ม

.....

.....

เอ้มเค้นอิงสันพลันระคาง
จึงป่นค้ายฤทธิ์ฉิน¹

เป้งเป้งอับปาง

เสียงดูกระเปก

บุทกภัยใหญ่ยิ่งค้าย
ภัยบกภัยน้ำอา-
ไคเหล็กและไอสา-
บอมบจากฟากฟ้าบอม

วิทยา- ศาสตรเฮย

กาศพร้อม

รพัทรพิษ

ระเปกเป้งเวียงทะเลาย²

1.9.5 เสียงไม้เรียวหวด

อารยชนไม่ชอบหวาย, ฉนโค
อันกัเชนกันฉนนั้นเตียว

ลูกของเขาไม่ชอบไม้หวดเคียวเคียว
พึงเฉลียวเลือกใช้ให้ชอบเทอญ³

เสียงไม้เรียวหวดคัง เคียวเคียว ในบทร้อยกรองข้างบนช่วย
สร้างภาพ และทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมได้มากขึ้น

¹ เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "คู่มือเอ้มเค้น" ใน ปกิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 35 - 36

² เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "ภัยโลก" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 36

³ เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "ไม้เรียว" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 38

1.9.6 เสียงไฟไหม้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสามารถใช้คำเลียนเสียงอันเกิดจากไฟไหม้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้เกิดจินตนาการ เกี่ยวกับภาพเหตุการณ์ที่พรรณนาได้อย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น ดังบรรยายกรองที่ว่า

ยามมั่งมั่งอยากได้

ไชยิก เรือนเลย

ขลุ่ยขลุ่ยขลุ่ยขลุ่ย

ขลุ่ยขลุ่ย

คึกคึกเรือกโครมคึก

ตุลย์โล่ง ทลอลก

บุบแบกแกกหักสั่น

ระเบิดโป้งโผนนาง¹

1.9.7 เสียงสัตว์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้คำเลียนเสียงสัตว์ร้อง เช่น เสียงสุนัขร้อง เอ็ง, เสียงนกเขาขัน จู้หูกู, เสียงมอดกักไม้คัง กรอกกรอก ดังตัวอย่าง

ฉลามเจ้าไม่เข้ามากินเบ็ด

สุนัขเค็ดคอกเห็นเป็นเหยื่อหมาย

พ่อน้ำลคินเล่นเห็นสบาย

แกกกลับว่าร้องเอ็งหมกแกงเขย²

นกเขาจู้หูกูอยู่ประชัน

ไก่แก้วขันเสียงสเปลูกไสยา³

กรอกกรอกมอดกักไม้

ในกระตาน⁴

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ล่อมรั้ว" ใน ปิ่นดณเฑาะพนธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 25

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉลามกินคน" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 69

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตุรียางค์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตาเนื้อกับลาทิพย์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 84

1.9.8 เสียงหัวใจเต้น คำเลียนเสียงหัวใจเต้นในบทร้อยกรองของ
เจ้าพระยาบรมมัทรีคัมภีร์ คือ ตึกตึก, ตึกตึก, ตุ่มตุ่มต่ม จะเห็นได้จากบทร้อยกรองต่อไปนี้

กองเกียรติยศความทั้งอย่าง เข้มแข็ง

นายนักบินรู้สึกใจตึกตึก

รู้สึกหัวอกตึกตึก

คู่สำนักเหล่านั้ในแนวนัน²

ผู้ไม่มียากได้

ใครดี

ข้างฝ่ายมีแล้วหวง

หวงหอม

ทั้งคู่วิถี

ความโล

สันโดยตมตมตม

เกล็ดหน³

ตามปกติก็จะต้องใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง
คือ มักจะนิยมใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติสอดแทรกลงในเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการชมธรรมชาติ หรือการ
บรรยายนาฏกรรมชาติ สำหรับเจ้าพระยาบรมมัทรีคัมภีร์ก็นิยมใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติในการ
พรรณนาธรรมชาติอยู่หลายแห่งเหมือนกัน เช่น คำเลียนเสียง น้ำ, ลม, ฟ้า บางทีต้องการพรรณนาหรือ
บรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ใช้คำเลียนเสียงได้เหมาะสม ช่วยให้เกิดจินตนาการในเหตุการณ์นั้น ๆ
ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยใช้คำเลียนเสียงอาวุธปืน, ลูกกระเบิด, เสียงไฟไหม้, เสียงสัตว์ ดัง
จะเห็นได้จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹เจ้าพระยาบรมมัทรีคัมภีร์ "เทิดฟ้า" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 12

²เจ้าพระยาบรมมัทรีคัมภีร์ "ภาพและสภาพ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 4

³เจ้าพระยาบรมมัทรีคัมภีร์ "เราบูชาพระหรือยัง ?" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 46

๒. * การใช้โวหาร

การใช้โวหาร คือ การใช้ชั้นเชิงในการแต่งให้มีรสของถ้อยคำลึกลับซึ่งประทับใจ เป็นการแสดงความอันเกิดจากการเคืองระรด้วยคำมาเรียบเรียงในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้ได้เนื้อความดี มีความหมายแจ่มแจ้ง เหมาะสมและสละสลวยน่าฟัง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้โวหารหลายประเภทด้วยกัน ในบทร้อยกรองของท่าน ดังจะได้แบ่งกล่าวเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร และโวหารเชิงภาพพจน์ ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ บรรยายโวหาร

บรรยายโวหาร คือ โวหารที่ใช้เล่าเรื่องต่าง ๆ หลักสำคัญในการแต่งบรรยายโวหาร คือ ควรใช้ภาษาง่าย ๆ มีความรู้ในเรื่องที่บรรยายดี เรียบเรียงความคิดให้ลำดับต่อเนื่องกัน ไม่สับสน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายและเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง^๑ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมแต่งบรรยายโวหารด้วยกลอนสุภาพเป็นส่วนใหญ่ เช่น "ในเรื่อง" กีฬามือถือชาติ, โลกโลก, ฉลามกินคน, แท๊กซ์ฟ้า, แพ้, รุกเจียบเจียบ, อเมริกากับอเมริกัน" เป็นต้น นอกจากนี้ก็ใช้ฉันท์ และ โคลงบ้างเป็นส่วนน้อย เช่นในเรื่อง "เตรียมชรา, ยอดกรรม, มาตราวัดราคาคนอย่างเก่ากับอย่างใหม่" เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากบทร้อยกรองเรื่อง "อเมริกากับอเมริกัน" ผู้แต่งได้เล่าถึง ความเป็นอยู่ของชาวอเมริกันไว้ว่า

กระบวนกรกินอยู่แห่งหมู่ราษฎร	อเมริกันเป็นชาติมีวาสนา
ได้อิมเทศนำสราญในมรรคา	ชาวประชาแห่งโลกศิวิไลซ์
นักเรียนหางานง่ายได้เงินพอ	จะเรียนต่อจนออกมาก็ส่งได้
ถึงอับจนคนเต็มแสนยากไร้	ก็ศึกษาสูงได้ค่ายแรงเพียร

^๑ประสิทธิ์ กาพย์กลอน การเขียนภาพปฏิบัติ หน้า 127

ไม่ว่าอยู่ที่ไหนได้ไกลหมอ
 วิทยาพาจนกรปรนปรีอ์เจียน
 ความแรงกรรมกรคอนข้างแพง
 บ้านสบายถึงงานง่ายว่องไวดี

ห้องสมุดหรือก็ไปพาเหียร
 จะรีนเร้งหรือจะเรียนก็ถามที่
 คนงานแข็งมีรดของคนชื้อ
 สะดวกที่ราคาถอยค้อย่นใช้¹ ✕

เจ้าพระยาบรมมัทม์คัมภีร์ ยังได้เล่าเหตุการณ์ปลาดลามกินคนที่อำเภอศรีราชา
 จังหวัดชลบุรีไว้ โดยบรรยายโวหาร ดังนี้

จะกล่าวถึงปลาดลามนามกระเคื่อง
 ที่มหาศากาาศศรีราชา
 กินรายแล้วมีน้ำเข้ากินหญิง
 ศรีราชาร่างแฉะคาลัก
 เรื่องจริงนั้นมีราชชื่อนายแฉล้ม
 วาภพนี้ศักดิ์มาหาพวกพ้อง
 เข้ามาถึงเย็นจึงลงเล่นน้ำ
 เสียง "ช่วยด้วย" นลามาฉวยหกลางชู
 คนแลเห็นแก่เป็นอันพอใจ
 คอรุ่งขึ้นจึงพบภพแฉะ
 มาเกยหาคนอนาถ ณ ไต้ถุน
 เชอมุงมาสมัครงานการ เพาะเขาวน

จึงเกิดเรื่องกินคนจนลูกฆ่า
 เมื่อไม่ช้านเองครั้นเกรงนัก
 จะกินหมกเมืองจริงให้ประจักษ์
 นลามาจักเป็นเจ้าเข้ามาครอง
 เรือนแรมค่างฉนค่อนข้างคล่อง
 โดยลาลองเหลือคิมมีความรู้
 ว่าโยนคำจากบันไดไม้ก็รู้
 แล้วคาบลูกไปไต่พื้นน้ำ
 ช่วยไม่ได้ฉวนใจหายใจว่า
 เหลือแต่เห็นกับเบื้องต่ำคือปลายเท้า
 เรือนถักไปใจกรุ่นเพราะหของเจ้า
 เพื่อขอเข้าเป็นครูประชาบาล²

¹ เจ้าพระยาบรมมัทม์คัมภีร์ "อเมริกาบออเมริกัน" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 156 - 157

² เจ้าพระยาบรมมัทม์คัมภีร์ "นลามาฉวย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 67 - 68

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเลือกใช้
ภาษาที่เรียบง่ายในการเล่าเรื่องได้อย่างละเอียดและต่อเนื่องกันไปตามลำดับเหตุการณ์ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ
เรื่องราวได้ง่าย ชัดเจนแจ่มแจ้ง

2.2 * พรรณนาโวหาร

พรรณนาโวหาร คือ โวหารที่กล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ ตามที่ได้พบเห็น เช่น
ความงามของศิลปะ, ของธรรมชาติ, ของสตรี รวมทั้งการรำพันถึงความรู้สึกนึกคิดของตน หรือของผู้
อื่นตามความคิดเห็นของกวี เช่น สดุดีเกียรติคุณ, รำพึงถึงความรัก, ความเศร้าโศก, ความว้าเหวใจ,
ความแค้นใจ ฯลฯ

ในการแต่งพรรณนาโวหาร มีข้อควรคำนึงอยู่ว่า ควรเลือกใช้คำได้ตรงกับความรู้สึก
ที่จะรำพัน เขียนให้ผู้อ่านเข้าใจข้อความที่จะรำพันอย่างชัดเจน ควรเล่นสำนวนได้ไพเราะเพราะ-
พริ้ง และเขียนตามความรู้สึกของผู้ประพันธ์¹

สำหรับทฤษฎีกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น มีพรรณนาโวหารที่
ไพเราะอยู่หลายบทด้วยกัน อาจแบ่งออกตามเนื้อความที่พรรณนาได้เป็น 4 ประเภท คือ พรรณนา
ความงาม, พรรณนาสดุดีเกียรติคุณ, พรรณนาอารมณ์ความรู้สึก และพรรณนาเหตุการณ์ ดังนี้

2.2.1 ความงาม บทพรรณนาโวหาร เกี่ยวกับความงามนั้น

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมักจะรำพันถึงความงามของธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีการรำพันถึงความงาม
ในยามรุ่งอรุณ และ ยามราตรี, ชมความงามของทะเล หาดทราย ถ้า ลำธาร ภูเขา หิ้งฟ้า
แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ ดังตัวอย่าง

¹ประสิทธิ์ กาพย์กลอน การเขียนภาคปฏิบัติ หน้า 128

ลิวลิววิเวนเนกุน เขา
พระอาทิตย์จิตรกร ขอนสัว
มีกว้างสองอย่างน่าอ้างไ้
เบญจรงค์ล้อมหลายสายรุ้งรา

ชะเง้อเง้มท่าเงาให้ข้างใต้
วาคแรได้เห็นสว่างแววกางคำ
เป็นหลายสีไปไ้ค้มกายข้า
ที่ค่าคล้ายลิบเงินแลเพลินตา¹

ในบทกลอนข้างต้น เจ้าพระยาบรมนักรัศมีนครีพรรณนาให้เห็นภาพของ
ห้องฟ้าซึ่งมีสีสันต่าง ๆ เติมไปด้วยหมู่เมฆดูราวใ้ถือกเขาใหญ่ พระอาทิตย์จึงเหมือนจิตรกรผู้สามารถ
ระบายสีต่าง ๆ บนผืนฟ้าได้อย่างสวยงาม แลดูเพลินเพลิน

จากเรื่อง "ภาพและสภาพ" เจ้าพระยาบรมนักรัศมีนครีไว้เวลาเช้า
พรรณนาได้อย่างไพเราะลึกซึ้ง ผู้อ่านสามารถสร้างจินตนาการถึงความงามของถ้ำและลำธารได้อย่าง
ใกล้ชิด เป็นการขยใจให้เห็นว่าเป็นสถานที่น่าท่องเที่ยว คือ ท่านกล่าวถึงถ้ำอันกว้างใหญ่ งดงามด้วย
หินงอกหินย้อยซึ่งมองดู มีแสงแวววาวเหมือนแก้ว ครึ่งปล่องถ้ำเห็นแสงซึ่งสาดส่องลงมาจาก
เบื้องบน มีทางเดินลึกลับไปมา มีหลิเป็นที่พักยังเหมาะที่จะเค้นซ่อนหา บางถ้ำจะมีลำธารน้ำใส
เป็น บางแห่งเป็นกระพุ้งน้ำซึ่งสามารถนำเรือเข้าไปจอดพักนอนได้ ถึงความค่อไปนี้

งามดูหนาใบรงเป็นโพรงใน
ระย้าชวาทินัยยหอยมูบโน
ทรงเบลวปล่องแสงส่องเข้าสาดเงา
มีทางหลืบเลาะลึกคืบไปมา

ถ้ำใหญ่ใหญ่โอโถงตึงโรงโชน
ข้างเหมือนแก้วแพรวโพสนนิพรวตา
ไม่ผิดถ้ำอิเหนาที่ท่านว่า
ถ้ำจะเล่นซ่อนหาสนุกนัก

¹เจ้าพระยาบรมนักรัศมีนครี "แต่กษัตริ" ใน โคลงกลอนของกรุงเทพ เล่ม 3 โดย
กรุงเทพ (นามแฝง) หน้า 11

บางถ้ำมีธารลอดให้แลเห็น
ที่สระใหญ่เรือลอคเข้าจอดพัก

น้ำกระเซ็นเย็นใสใครจ้วงคัก
ก็ประจักษ์มากแห่งแหล่งทะเล¹

บทพรรณนาความงามในเขามราศรี ซึ่งผู้ประพันธ์สามารถเลือกสรรคำ
มาเรียบเรียงได้อย่างไพเราะ ดังเช่นในเรื่อง "ราศรี" ท่านพรรณนาถึงความสุขในเขามราศรีซึ่งมี
ท้องฟ้าอันงดงาม ระเบียบเรียบร้อยแสงดาวและดวงจันทร์ก็ส่องสว่าง เสียงนกที่ร้องในเขามราศรีเสมือน
ดนตรีที่นำเราพาให้เป็นสุข ดอกไม้ป่าหอมอบอวลอยู่ทั่วไปราวกับเป็นการบวงสรวงเทวดา น้ำค้างพร
ลงมาช่วยให้พันธุ์ไม้ชุ่มชื้น ดังบทกลอนที่ว่า

ราศรีคิณีสวย
ฟ้างามอร่ามแล
โคมส่องส่องขุนเขากัน
ยัยัณรินพิภพ, ราว
ดินฟ้ามราศรี
ส่งเสียงประสานเล่า-
กลืนหล้าภาจรจะปรน
เรณูคำรุกรุ่นพวง
น้ำค้างพระพร่างโปรย
สุนทรมะอุมิไล

นิรทุกข์ประเทืองแค
ระกะคอกกุกักหนาว
ศุภลักษณ์ล้ำยอง, คราว
พิพลาภมาเรอเรา
ธรมีสู่ในกเนา
วสภาพพะนอสรวง
สวคนธบ่าววง
พนพุมะกาไฟ
ชลไชยชะคอกใบ
อิพลคเนมือนหมาย²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพและสภาพ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 3

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราศรี" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 13 - 14

นอกจากพรรณนาเกี่ยวกับความงามของธรรมชาติแล้ว ในบทร้อย-
กรองของเจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษก ยังมีบทพรรณนาความงามของสถาปัตยกรรม คือ กล่าวถึง ความ
สวยงามของนครวัด ในประเทศกัมพูชา ว่า เป็นปราสาทหินเก่าแก่ ขนาดมหึมา ตั้งอยู่กลางป่า ใต้
ก้อนหินล้วน ๆ ขอนไม้กันอย่างแน่นหนา ทวารทองของปราสาทหินนี้ก็มีส่วน สร้างเป็นชั้น ๆ ลกหลั่นกัน
ลงมา มองดูสวยงาม มีพระปรางค์สูงระหงอยู่มากมาย ทั้งยังมีภาพแกะสลักด้วยลวดลายอันชวนมองอีก
ด้วย ยามที่แสงอาทิตย์สาดส่องมากระทบปราสาท จะเกิดเงาและสีอันต่าง ๆ งามแวววาว และเมื่อ
ต้องแสงจันทร์ถึงงดงามจนสุดที่จะพรรณนา นับเป็นสถาปัตยกรรมอันงดงามยิ่ง ดังบทพรรณนาต่อไปนี้

ตระหง่านทั้งกลางวิเวกเว้ง	วังนา- ลัยดา?
ปราสาทหินมโหฬาร	หมกร่าง
เก่าแก่แทบมบูร-	ฉปรัก หักพัง
แลดูยอดปรางค์สล้าง	ระหงเวหา
ยามที่พากรเรือเรือ	แรแสง
เงาสาดเลนแสงแยง	ยะยาบซึ่ง
ยามส่งจักรวิกาลเปล่ง	รูปตะคุ่ม ค้าโพยม
ยามอาบแสงไสมอึ้ง	ออกพจนคา ส่าแกง
คำแคงแห่งที่บล้วน	ศิลา
ซ้อนทับปรับแน่นหนา	สนิทเนื้อ
สถาปัตยกรรมหา	เปรียบไม่ ไค่เลย
สมส่วนทรงอะเคื้อ	โลก้องสรรเสริญ

พิศเพลินลลลลลลล

ทิมคคคคคคค

มราระระระระระระ

ภาพลลลลลลลลล

ชุทรง สง่างาม

ลลลลล

เทิร เมส

โคกคองมะกะสัน¹

บทพรรณนาความงามของสตรี นี้อยู่ในบทร้อยกรองเรื่อง "เพลงยาว 2457" "แม่สำอาง" "สตรีงาม" เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรีจะไ้ยุบมาไหวหาประกอบกับบทพรรณนา เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการถึงความงามของสตรีที่พรรณนาอย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้น เช่น ท่านกล่าวถึงความงามของกิ้วว่า โกงยิ่งกว่าคันทร คำคำลับเหมือนย้อมสีให้ดำ ขนคางอนงามและผมหักทกเป็นลอนเหมือนคลื่น เป็นต้น ดังความว่า

เจ้างามนิวยิ่งนิวคั่นจึ่ง
สัปรางชนะปรางนางละคร
งามเนกรคำลับเหมือนกับย้อม
ยามชาเลื่องแลเห็นตาเป็นมัน
ผมเจ้าหยักไศกเสือนคลื่น
คำลับจับแสงอรุณ
เลื้บเจ้างามอร่ามเรือง
งามทรงรัศมีทรงยกทรงพา

เจ้างามคิ้วคิ้วก่งเกินคันทร
งามโอรุณแดงอ่อนสำอางหรร
ขนคางอมงอนเห็นเป็นเส้นมัน
ชายกระสันค้ายสร ของสตรี
ลอนลอนสั้นสั้นหลบรอยหวี
เชิงทรงสงศรีไศกา
ผ้าเสื้อกันสมัยไหลหลังผ้า
ให้บุทรงกัญญาขาน²

¹เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "มาทรวัดราคาตบอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 144 - 145

²เจ้าพระยาบรมมศักดิ์มนตรี "แม่สำอาง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 27

ในบทกลอนต่อไปนี้ท่านพรรณนาถึงเส้นผม ทรวดทรง ริมฝีปาก พัน
ฉิวกาย วัย และน้ำเสียงของหญิงงาม โดยใช้อุปมาโวหารกล่าวเปรียบเทียบให้เป็นภาพเด่นชัดขึ้น
เช่นเดียวกับบทกลอนข้างต้น เช่น เปรียบเส้นผมอันสลวยเหมือนหางนกยูง ปลายผมองงามเหมือน
ฉมนางวิสาखा หญิงผู้มีลักษณะเบญจกัลยาณีในสมัยพุทธกาล พันเรียงกันอย่างเป็นระเบียบและพันขาว
เหมือนหอยสังข์ที่ขัดแล้ว ฉิวกายขาวเหมือนสีกลีบดอกกรรณิกา และเสียงของนางก็ไพเราะกังวาน
น่าฟังยิ่งกว่าเสียงนกลารเวก ดังความว่า

เจ้าบางเพนธุจกัลยาณี

ฉลากแต่งแบ่งโป่งหยิบไหย่งวาง

ถึงจะงามจนปลายคล้ายกันแด

ริมฝีปากสกริมี่สำคัญ

พันทั้งระเบียบสังข์ที่ขัดแล้ว

ฉิวกายกลสีกลีบกรรณิกา

งามวัยเสมอสมำล้านารี

หมดทุกสิ่งจะประมวญล้วนมงคล

ไคยลโฉมโลมเกล้าเห็นเหมือน

อันกระคายหมายเห็นเหมือนเช่นสาย

กระแเสียงเกลี้ยงโสทรสกับหวาน

เส้นเกยี่สลวยกลุ่มมายูรหาง

อันฉมนางวิสาखाทรากระนั้น

แต่งแพทรวทรวงเป็นแนแน้น

ผ่องเหมือนพระเนาวะพลับจันนิษา

รุ่งเหมือนแฉวาวชิระสุคจะหา

หรือก้านกลีบบุษบานิลุบล

ลออของนงศรีไม้พุ่ม

เฉลิมเหล่าดากกลมดชาวย

ไมยครเยียมเบสพพิพแมกฉับหาย

ระแง่มายม่งหวังถึงสายตา

ยิ่งกังวานการเวกเหวกเวหา¹

ลักษณะของหญิงงามที่ท่านพรรณนาไว้นั้น แสดงให้เห็นถึงความงาม
ของหญิงในสมัยที่ผู้ประพันธ์มีชีวิตอยู่ นอกจากจะพรรณนาความงามของผิว, คิ้ว, แก้ม, ริมฝีปาก, ทา,
ขนตา, ผม, เล็บ, ทรวดทรง, พัน ตลอดจน น้ำเสียง แล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าว

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เพลงยาว 2457" ใน บทกวีประพันธ์ โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 71 - 72

ถึงความฉลาดรอบรู้ทางวิชาการ ยิ่งถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติของหญิงงามประการหนึ่งในทัศนะของท่าน
กษัตริย์อยุธยา

เป้นักเรียนรอบรู้วิชา
ใครจะเห็นอย่างไรก็ช่างใคร
สบไทน์รักแนบไม่แฉเชื่อน

ฉลาดสารพัดช่างวิชาการ เรียน
แต่ไม่เห็นหาไหนไม่มีเหมือน
สมเป็นเพื่อนคู่ชีพในชนม

ตัวนแรงแสงส่องสว่างน
ล้วนรอบรู้สรรพวิชา

เหมือนมิ่งม่นนคุณมากศึกษา
เบื่องปัญญาสามารถฉลาดนัก²

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ในการพรรณนาความงาม
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสามารถเลือกใช้อุปมาโวหารมาประกอบในพรรณนาโวหารได้อย่างเหมาะสม
ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความได้ง่ายขึ้นและทำให้เห็นภาพที่พรรณนาได้เด่นชัดยิ่งขึ้นอีกด้วย

2.2.2 สุคติเกียรติคุณ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไ้พรรณนาโวหารในการ
ขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ ไว้อย่างครบถ้วน
สูง ทำให้เนื้อความเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ สูงส่ง น่าเคารพเลื่อมใสยิ่งขึ้นอีกมาก ดังเช่น การสุคติพระ
เกียรติคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เพลงยาว 2457" ใน ปณิธานประทีป โดย คุรุเทพ
(นามแฝง) หน้า 72 - 73

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สตรีงาม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย
ครูเทพ (นามแฝง) ไม่มีเลขหน้า

ศรีสิทธิพงษ์ฟ้า	พุทโธม
ขรอยพระเสด็จมา	โปรคแล้ว
เพญศรีพระเพญโสม	เพญสวัสดิ์
เฉลิมพระเกียรติเกล้าแล้ว	ของผไท
ยากไคยอชชิตยเพียง	เพญลักณ
เลื้อป่าอาจารย์ไกร	เกริกถวน
เขียรศรีภักดิ์	นัจจุจน์
พลพิชธรรมท้าวหลาน	เปี่ยมครอง
รัฐประศาสน์ออกตกแจ้ง	ประจักษ์เจน
นิติศาสตร์ธรรมศาสตร์ของ	เพียบบุรี
พระองค์จุลธรรมเป็น	เครื่องเพ็ญ
นำชาติยาตร์เยื้องกู้	เกียรติไทย
อันใดขอบเกี่ยวทวย	โบราณ คคีนอ
พระเนพระนาใน	สิ่งนั้น
เพื่อประโยชน์พวงขาว	แห่งชาติ
เมืองพระร่วงไค้น	เสด็จถึง ¹

เนื่องในงานฉลองพระชนมายุ 60 พรรษาของสมเด็จพระศรีสวริน-
ทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไค้สกุติพระเกียรติคุณของ
พระองค์ท่านไว้ ดังความตอนหนึ่งว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราชสกุลสิริลิตกอนเจดีย์" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 76

เขากองคัมเค็งมาตุจฉา	สว่างวัฒนา
บรมราชเทวีวิกรม	
องค์ภานายิกาสยาม	กาชาตชนะความ
เจ้าไขไค้พาอินนา	
ทรงพระนามรุงโรงพยาบาล	บาลแห่งมหา
วิทยาลัยบรมราชสวามี	
ทรงสร้างพยาบาลสดานศรี	มหาราชชาติ
พิชิตามรุไรไกรเอกเหลือหลาย	
อีกทรงอุปถัมภ์มากมาย	เพื่อกิจแผนาย
ศึกษาแห่งชาติศึกษา	
พระคุณเกื้อสหัสสธารา	ไหลหลั่งถึงมา
มิสุดมิสิ้นดินแดน ¹	

เมื่อครั้งที่ยังน้อย พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริพงษ์ศักดิพลเดช
พระโอรสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ชนะเลิศในการแข่ง
ขันรถยนต์นานาชาติ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2478 ได้รับรางวัลการาทอง
และ ถ้วยรางวัล เรียกว่า รางวัลลอนดอนกรังปรีซ์ (London Grand Prix) ทำให้ประเทศไทย
มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก² เจ้าพระยาบรมมัทน์กัณทรจึงได้สดุดีไว้ว่า

¹ เจ้าพระยาบรมมัทน์กัณทร "การสดุดีงานนงคราญสโมสร" ใน โคลงกลอนของกรุงเทพ
เล่ม 2 โดย กรุงเทพ (นามแฝง) หน้า 10

² บุณย บรมะวลิทยา 100 เจ้าฟ้าและเสนาบดี หน้า 357 - 364

การาสวรรณทรง
 เลิศล้ำกระยาหั้น
 รถไครมิโยเยี่ยม
 ชันแข่งพระแรงราม
 เทียนามสยามบุตร
 สอยควาคำคำแคง
 หน่อภาณรังนี
 คาวทองของไทย
 โลกซัดสมรรถภาพ
 ชัยโลกจะโลกเสา-

พิรพงศ์พิไลพรณ
 กิติ์กองประลองสนาม
 พลเยี่ยมกำแหงยาม
 รณยุธิ์แหง
 บิรุทธิสาแคง
 คุณคาวะหาไทน
 รัศมีประเทืองไกล
 พิศานประทานเรา
 ฌิวเลิศประเสริฐเอา
 วนน่อนนิมชม¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสุคฤ์พระสยามเทวาธิราช เป็นบทพรรณนา

โวหารในเรื่อง "ไทยเทวาธิราช" ดังนี้

น้อมเกล้าบูชาอาเสียรพาท
 ปกปักษ์รักษาไทยธาสตรี
 ทุกสมัยเมื่อภัยถึงเข้า
 เอกราชย์คงหฤศฟ้า

เทพไทยอริราชเรืองศรี
 รุ่งเรืองรัฐริบุรพา
 เทพเจ้าพิทักษ์รักษา
 จงไทยทั่วหล้ารำลึก²

ในเรื่อง"ภาพ 4"มีความตอนหนึ่งที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสุคฤ์

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "การาทองแห่งการแข่งขันยานยนต์" ใน โคลงกลอนของ
ครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 104

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไทยเทวาธิราช" ประชาภิตรสภาพบุรุษ โดย ครูเทพ
 (นามแฝง) 3 : 5 กรกฎาคม 2485

นางจิตร เลขา ซึ่งเป็นนางฟ้าผู้ชำนาญในการเขียนภาพ นับได้ว่าเป็นครูในทางจิตรกรรม ด้านพรรณนาถึงความสามารถของนาง ด้วยภาพผนังงาคนบริพัตรอันไพเราะไว้วาง

อัครธรรมาภรณ์	นามจิตร เลขา
เลขะขจิตรจิตรกรรม	
พระการกองอาภรณ์อำ	ไพโอเอี่ยมสำ
อาจสมอัครโกศล	
กองศิลปหัตถศาสตร์โสภณ	เสาวภาพก้าน
กาเนกเทศหัตถ์พรม	
พรมมอบลิลลิตวิทยา	ไวทยะยอกหา
ให้อิ่งกว่ายอกหา	

บทสวดที่เกี่ยวกับคุณของทหาร, ของชาวนา และของสตรี นับว่าเป็นบทพรรณนาโวหารซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการประพันธ์ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เนื่องจากการทำให้อ่านเกิดความซาบซึ้งใจในคุณความดีนั้น ตลอดจนรู้สึกภาคภูมิใจ และเกิดบุญบุคคลเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น

บทสวดที่เกี่ยวกับคุณของทหาร กล่าวถึง ความเสียสละ ความสามารถ ความกล้าหาญ อภินิหารของทหาร ถึงตัวอย่างที่ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพ 4" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ไทยทหารหาญเล็กให้	โลกเห็น
จิตนั้นคงกระพันจริง	จาแกแล้ว
โถมจู่ตายคุกระเด็น	ดังสะเกิด
ชีพเพื่อชัยให้แล้ว	เลิกหวง
ตายไหนไปเปรียบค่าย	ตามสนาม
ตายเปล่าเสียที่	ชีพทั้ง
ตายเพื่อประเทศสยาม	ลูกละหุก
ดีกว่าตายทิ้งกลิ้ง	เกลื่อนเตียง
ชานประเทศสยามเรียกร่อง	ระคนพล
กายจิตแน่วชีวิตมอบ	แมนแล้ว
แว่นบรรพบุรุษ	หึงบอก
"รักษาไว้ไข่นั้ว	ปลอกลัย"
หลับฝันเป็นทางผู้	คู่ชีวิต
ภูมิภาคเพียรปัจธน์	ที่ไร่น
แนวหน้าปัจจามิตร	คางมัน
ใครมีใครได้เช่น	หักคืบใน ¹

บทสื่ก็เกียรตินของชาวนา แสงถึง ความออกทน ความพยายาม
ในการทำงาน ดังความตอนหนึ่งว่า

ไอ้ผู้พรองศึกษา	ออกทนหนักหนา
โทษใดไปโทษโทษกรรม	

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ต้อนรับทหารหาญกลับบ้านเมือง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 128

ดูไม่มากปากมากคำ
ทำได้เท่าไรทำไป

ชากแคสนแสนเชิญเป็นไฉน
ถวายทวงหน้ายิ้มพริ้มพราย

อื่นประโยชน์โปรดคนทั้งหลาย
ถ้าพอเพื่อนยากแห่งสยาม?

เป็นไฉนอย่างไรก็ตาม
เป็นผู้ควรบูชา!

ดูเป็นคนทำ

ดูเจ้าอยู่ได้

เอื้อมกายใจสบาย

จ่ายออกพยายาม

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ยกย่อง เกียรติคุณทางกิจของ สตรี
เป็นอย่างยิ่ง ถึงท่านได้สดุติไว้ใน "โลกมาตา" ว่า

แม่वलโสมโฉมเด็กเลิศมนุษย์
เป็นคู่ชีพของชายหมายจุนเจือ

.....

อันไฉนชายทำได้หญิงไม่แพ้
ธรรมชาติจักให้แต่ไรมา

สองเคหะสถานทุกบ้านช่อง
หารกบ่มอบบรมสำสมครบ

รักษาพันธุ์มนุษย์ไว้ให้สูง
ส่วนงานอภิเรกก็มีนานา

บริสุทธิ์สงวนศักดิ์นารักเหลือ

เพราะเลือกเนื้อเชื้อโลกโลกมาตา

.....

จริงนักแลแต่หญิงนูนวลกว่า

เป็นคาราสูกสร้างทางชีพ

ให้กำเนิดเนื่องของมีทองจบ

แค้นเคืองพทวงโลกโลกมาตา

ยิ่งเพิ่มพูนเผ่าศิริศึกษา

ก็เห็นว่าพยาบาลและงานครู

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กระดูกสันหลัง" ใน โคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 26

งานไม่หนักแต่จักต้องออกทน
งานทนอมกล่อมเกลี้ยงเฝ้าเลี้ยงดู

ชายจำนนหญิงท่าไม้กล้ำสู้
หญิงก็รักดีกว่ากะทาชาย¹

ในเรื่อง "แม่เจ้า!" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพรรณานาความเสียสละ
ความออกทนในการเลี้ยงดูบุตรของมารดาไว้อย่างซาบซึ้งใจในพระคุณของมารดา ถึงความตอนหนึ่งที่ว่า

ตั้งแต่แรกปฏิสนธิจนสมภพ
ฉวยพลังพลากอาภิการพาลมรณา
กลอดจากครรภ์จวนวันลูกเจ็บใหญ่
ออกหาหลัับอุคอุแม่สู้อยอม
อย่าว่าแต่อาหารแม่จะหวง
รักของแม่ไม่แพ้รักใคร่ใด

แม่ประสพทุกข์ภัยใหญ่หนักหนา
โบราณว่าศึกสตรีมีมูลพร้อม
แม่ต้องไปอุ้มชูหะนุณยอม
ยามออกอุ้มลูกอ้อมแม่อ้อมใจ
เลือดในทรวงแม่มยังยอมให้ดื่มได้
ชีวิตก็ให้ไต่ไม่เสียค่าย²

2.2.3 อารมณ์ความรู้สึก ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมี
บทพรรณนาโวหารที่ร่าพันถึงอารมณ์ความรู้สึกอยู่บ้าง เป็นการพรรณนาความทุกข์ใจ ความโศกเศร้า
ดังปรากฏในเรื่อง "แม่เมสคำยังแรชอบสีเงิน" และ "รามวันทล" ว่า

ยามระทมครมครอมทุกข์
ให้ซึมเซาเศร้าสลกหมกหนทาง
เบื่อโลกถิ่นเบื่อถิ่นนอน
ในโลกนี้ไม่มีความสุขจริง

เหมือนชีวิตจืดจืดใจออกจากร่าง
กายเหมือนอย่างไม้ขอนท่อนทอดทิ้ง
แผนดินร้นระงมทุกซัดวันทุกสิ่ง
ยิ่งคิดยิ่งเบื่อโลกและชีวา

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกมาตา" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 89 - 90

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แม่เจ้า!" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง)

จะตายร้ายกายสักทีหนึ่ง
แล้วทอกลายสย วยเกล้าเต้าโลกา

โอ้อวสิดาควมมาลัย
กรรมแล้วแก้วแม่เด่น
เกินคงนงลักขณักคิ
พี่เล็กพลึงชิงชัย
ลงกาทักแก้วแนวตา
ล้างราพธรรมาสันไพร
เติร์จสิณิกเสร์จสินทุกข
จำเพาะเคราะห์ยามคามัน

.....
เจ้าหมายที่หมายทางหมาย
เจ้าโศกที่โศกโศกพอง
โอ้อวสิดาณงเยาว์
เป็นกรรมของรามราชพ
อันชีวิตที่พอไป
ครวญคร่ำพร่ำพระระงม

ลูกหลังเกลือกกลสนเหมือนคนบ้า
แหงนดูฟ้าค้างคางอย่างสันคิ¹

นงพาลเจ้าผู้เพี้ยนศรี
จักมีแต่ขุนครุฑใจ
ตามพี่จนยักขลักโค
ตามไปเช่นชาวาวี
พี่ก็กลดกากรุงศรี
คืนกรองธำนิด้วยกัน
สมสุขแทบชีวิตา
กรรมบรรดาพรากจากน้อง

.....
หมคนนายหมคนหวังทั้งสอง
น้ำสาจักนองอรรมพ
เคราะห์เจ้าเคราะห์พี่ระสบ
หมายภพใหม่พบอบรม
จะต้องอกใหม่ไสขม
บรรทมแทบที่ไสยา²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แม่เมษคำยังแรชอบสีเงิน" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 12

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รามรันทน" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 10 - 12

2.2.4 เหตุการณ์ บทพรรณนาเหตุการณ์ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยา-
ธรรมาธิราชมนตรีมีอยู่บ้าง คือ พรรณนาเหตุการณ์ในขณะที่เกิดไฟไหม้ ในเรื่อง "ล่อมร้าง" ผู้ประพันธ์สามารถ
เลือกสรรคำมาใช้พรรณนาได้อย่างไพเราะ ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพ และความรู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์นั้นด้วย
ดังตัวอย่าง

แสงเพลิงโพล่งพลุ่งฟ้า	เพลิงทาว
ลามแลนแลบเปลวรวาว	แลบลิ้น
มารุกเรงเพลิงสาว	ก้าวรุก เร็วเด
ดูยโหลหลังคาลิ้น	เสด็จไหม้เสมือนง
ยามบงขอยากให้	ไฟชุก เรือนเลย
ยลระยอินระยอกิก	ชยาคชยัน
คึกคึกครึกโครบคิก	กลุบโล่ง คลอลฤา
ยุบแยกแตกหักสับัน	ระเบิดโป้งโผนนาง
พอนฟางปลิววอนฟ้า	พุ่มไฟ
ไปรยถูไฟปรายไป	ประป้อน
แม่ไฟลุกไฟไธ	ไฟอบ
อ้าวอุ่นไธไฟร้อน	พลุ่งแล้วเรือนโพล่ง ¹

จากเรื่อง "คุณฐีเอี่ยมเค็ม" เจ้าพระยาธรรมาธิราชมนตรีได้พรรณนา
เหตุการณ์ในการต่อสู้กันของเรือรบเอี่ยมเค็มของเยอรมัน กับเรือรบฮินดีของออสเตรเลีย ไว้อย่างละเอียด
ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการได้ใกล้ชิดกับเหตุการณ์มากขึ้น

¹ เจ้าพระยาธรรมาธิราชมนตรี "ล่อมร้าง" ใน บทกวีประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ทะเลน้ำฟ้ากระหึ่มครึ้มเครง	วังวนอลเวง
ละลอกก็ถูกลูกกลม	
พยุโหมโครมส่งสงคราม	ส่องแคลงแสงวาม
ระวามแล้วพณพองควัน	
สองหาญสองโหมโรมรัน	สองประชิดคิณฑ์
สองเพงพิฆาปมาคหมาย	
เอื้มเค็มค้อยขนาดชาภิชาย	ถึงตายยอมตาย
ไว้อื้อให้โลกฤชา	
ชิตินี่สนาคนาครา	แรงเขี้ยวแรงงา
ก็คำกัถกันเอื้มเค็ม	
ก็ทางลองทางปิ่นเห็น	เหมาะะบุคิเปน
ระบะก็ยุทรสุตหาง	
เอื้มเค็มยิงสันพลันระคาง	เป้งเป้งอับปาง
จึงป่นควยฤทธิ์อินิ	
หัวเสียเกลยเกาะเหมาะะมี	คลื่นยอพอคิ
ก็กองเป็นถากทรากสูญ ¹	

พรรณนาโศรในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีทั้ง 4 ลักษณะที่กล่าวมาแล้วนั้น ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงการเลือกใช้คำได้อย่างไพเราะ สละสลวย การร่ำพันถึงสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วนช่วยสร้างจินตนาการให้เกิดแก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ทั้งยังทำให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ไปกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่พรรณนาอีกด้วย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ขุนขี้เอื้มเค็ม" ใน ปกิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

2.3 เทศนาโวหารและสาธกโวหาร

เทศนาโวหาร หมายถึง โวหารที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไป โดยนำเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบตามความรู้ความเห็นของผู้ประพันธ์ ด้วยความมุ่งหมายจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจความหมายชัดเจน และเพื่อให้เห็นจริงและเชื่อถือตามเป็นสำคัญ ดังนั้นข้อความที่ใช้เทศนาโวหารจึงมักเป็นข้อปัญหา ความเห็น วิชา สุภาษิต ฯลฯ¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นกวีผู้มีความสามารถในการประพันธ์เทศนาโวหาร เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากบทร้อยกรองต่อไปนี้

นักเล่นเล่นไปสามเณิก	ไม่ต้องฝึกฝนให้กายได้ที
การฝึกฝนปรนปรี้อือว่าดี	แต่พวกที่สมศักดิ์ศรีนักกีฬา
การแข่งขันสำคัญเห็นปานใด	การฝึกสำคัญไม่น้อยไปกว่า
ฝึกทั้งกายและใจไม่เฉื่อยช้า	ทุกเวลาปรับปรุงบำรุงบำเรอ
ส่วนกายหมายก่อกำลังฤทธิ์	การกินนอนเป็นกิจสม่ำเสมอ
อาหารพื้นเรือนคนทนต์เพื่อ	ไม้มัวเกรือกลักลกลายอบายมุข
โปรยกลางแจ้งออกแรงรักระเบียบ	ประพฤติกิจทางวินัยให้เกิดสุข
การส่องแสงมีชัยสักขีทุกทิศ	บำเพ็ญปลูกเคยชินกิริยา และ
ส่วนใจหัดนิสัยให้ราเริง	เชี่ยวชาญเชิงรังใจไม่ป้อแป้
ใจเป็นนายกายเป็นบ่าวเข้าแบบแท้	คอยเกี่ยงแกกเลิกลาตามเหตุการณ
ไม้นุ่นเฉียวเปรี้ยวเปลี่ยนเสียสละ	ไม่หวั่นหวั่นไม่พองसान
ความประมาทพาพละทละห้าน	คอยร่าเริงหาญแค้นแห่งไป
เมื่อกายจิตปรับสปีดทั้งนี้แล้ว	ความเป็นอยู่ของแฉ้วพันสงสัย
ความเคยชินเป็นพระเจ้าเฝ้าโปรยให้	สำเร็จได้ทุกอย่างทั้งใจจริง

¹พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 340 - 341

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "การฝึกซ้อม" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ

บทกลอนข้างต้นนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้เทศนาโวหารเพื่ออธิบายเกี่ยวกับการฝึกซ้อมในการแข่งขันกีฬา ท่านอธิบายรายละเอียดเรื่องการฝึกทั้งกายและทางใจ ความลำบาก และในกลอนบทสุดท้ายได้สรุปไว้ถึงคุณประโยชน์ที่จะได้รับเมื่อฝึกทั้งกายและใจแล้ว จะเห็นว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย มีการอธิบายขยายความ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง

ในเรื่อง "สังกตวัตถุธรรม" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้เทศนาโวหารอธิบายว่า เมื่อนุชนในโลกต้องพึ่งพาอาศัยกัน ก็ว่าเป็นต้องมีความสามัคคีในหมู่คณะ โดยอาศัยสังกตวัตถุธรรม คือ ธรรมอันเป็นเครื่องมือในการให้ความสงเคราะห์ ถึงความที่ว่า

คนเรากำเนิดเกิดมา ต้องอาศัยกันและกัน ทั้งถ้วนจากครรภ์
 ทรานเท่ากันจากโลก เครื่องอุปโภค, บริโภค, ยาแก้โรค, ที่อาศัย
 จตุปัจจัยครบถ้วน ล้วนได้จากมารดาบิดา แลมารุพการีหลาย
 จึงบว้ายชีพวอด ตลอดเล็กคืบใหญ่ มีชีว่าอยู่ลำพัง ยังต้องพึ่งผู้อื่น
 โลกขึ้นด้วยเบ่งแรง แม้นผู้แสวงอยู่ป่า ยังต้องฝ่าเข้าบ้าน
 เพื่อพบร้านพบคน เป็นบางหนบางคราว ขึ้นชื่อชาวโลกแล้ว
 ต้องไม่แล้วสมาคม จึงสมจักชานาญ การเชื่อมความสามัคคี
 โดยสังกตวิธี ธรรมวิเศษ สมานโลกแล้วเลี้ยงให้ โลกเจริญ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้เทศนาโวหารในการแนะนำสั่งสอนอย่างมีเหตุผล อยู่เสมอ ดังเช่น ท่านกล่าวถึงผลเสียของการไม่ยอมทรพย์ และเสนอแนะวิธีการยอมทรพย์ไว้ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สังกตวัตถุธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 52

หาไก่ไข่มกัสน์

เผ้านักคักเคียวจะ

วัยลางปวงพันธ

ลำนากหากเจ็บไข

.....

คำสอนสำนถอย

จำแนกแยกส่วนแสดง

กินอยู่แพพอแรง

ภาคเก็บสะสมให้

รัฐบาลท่านแห่งทั้ง

ชนประหยัคหัตถ์นอม

ฝึกเด็กเล็กเก็บหอม

ควรร่วมมือกระเพื่อไข

วานอย่าฉกพรุ่งนี้

เริ่มเก็บวันนี้ไว

หาไก่แต่เมื่อไร

เร็วเริ่ม, หลักรฐานเจ้า

ไมละ - สมเลย

เก็บไก่

ลมพัด

สุขไรวัยชรา

.....

ทานแถลง

ระคับไว้

เริ่มกระหมึก กระหม่อม, มี

เจ็บใจไคยกาล

คลังหอม สิ้นเอย

ทรัพย์สินไว้

รวมรีบ

เลิกไรหลักฐาน

รำไป หนอยเลย

รองเข้า

เก็บเมื่อ นั้นแล

จักเจื่องมว่าพะโยม¹

ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น นอกจากจะมีการอธิบายเนื้อความอย่างละเอียดแล้ว ท่านผู้ประพันธ์ยังได้ยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย ไวหารที่ยกเรื่องราวหรือตัวอย่างประกอบ เพื่อให้ข้อความในเรื่องเด่นชัดขึ้นนั้น เรียกว่า สาขกไวหาร²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตั้งต้นเก็บเงิน" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย คุรุเทพ (นามแฝง) หน้า 87 - 88

² ประสิทธิ์ ภาพักกลอน แนวทางศึกษาวรรณคดี : ภาษาการวิจิตรและวิจารณ์ หน้า 92

สารกโหวาร จะต้องมีลักษณะเป็นเรื่องราวที่ฟังเข้าใจง่ายและน่าเชื่อถือ เช่น เรื่องที่เป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ที่กวีเคยประสบมา นิทานต่าง ๆ เป็นต้น¹

นิทานเรื่องนกมีหู หูมีปีก ซึ่งปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่อง "นิทานที่ข้าพเจ้าชอบ" จัดว่าเป็นสารกโหวาร ซึ่งนำมาเป็นตัวอย่าง เพื่อชี้ให้เห็นโทษของการไม่จริงใจต่อผู้อื่น และการวางตนในสังคมที่ไม่เหมาะสม ทำให้เป็นที่รังเกียจ ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ถึงความบางค้อนว่า

ร่ำปางกิริจกาน	เกิดลางผลบุญกันและกัน
สงครามใหญ่ครามครัน	ระหว่างพวกสัตว์ทั้งสอง
จวบพิภพวิบาท	ต่างฝ่ายขาดความปรองดอง
ยกพวกยกพลยบยง	กลาตกลืนกลุ่มกลุ่มบอน
.....	
ศึกคนฉาจักสู้	เกินกนกใหญ่หมิ่นคันต์
ฝ่ายข้างคางคากนั้น	บ่มิขันสู้กับใคร
ประสพสัตว์สี่เท้า	ก็พลอยเข้าเป็นพวกไป
โดยอ้างว่าตัวไซ้	มีสี่เท้าค่างหน้าเหมือน
พบนกเข้าขางนก	พูดโกหกทำแซ่เขื่อน
ไซ้สัตว์สี่เท้าเถื่อน	เพราะบินได้ในเวหา
แรกแรกเข้าหลงเชื่อ	ก็เอื้อเฟื้อบ่มิทา
ครั้นเขารู้นายา	เขาด่างตัดไม้ตรีสลาย ²

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 342

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นิทานที่ข้าพเจ้าชอบ" ใน บทกวีประพันธ์ โดย ครูเทพ :

เมื่ออธิบายถึงไขซึ่งเกิดจากเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย เป็นไขติดต่อกันได้ เจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรีได้ยกตัวอย่างชื่อไขติดต่อกันประกอบด้วย ทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ดังความที่ว่า

อันไขติดต่อกันเหล่านี้	เช่นไทฟอยด์มี
ชื่อว่ารากสาคกลากเมือง	
มาแลเรียไข้จับเป็นเนือง	จากไข้ป่าเรื่อง
ยุ่งร้ายถ่ายเชื้อให้คน	
หวัดใหญ่ยิ่งไข้หวัดปน	นิวโมเนียค
ด้วยไข้หวัดใหญ่ให้ทาง ¹	

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึงวิธีการของประเทศไทยที่เป็นผู้นำในการพัฒนา-
ประเทศด้วยระบอบประชาธิปไตย ท่านได้ยกตัวอย่างการริเริ่มของรัฐบาลอังกฤษเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว
ว่า

อุทาหรณ์บริเตนเห็น	ประจักษ์เป็นพระยานพ
ริเริ่มรอบประกอบก่อ	ก็มากร้อยคนนำหง่า
ประหารราชผู้เจริญแล้ว	มีคสาคแล้วกระโสน่า
อำนาจรัฐบาลทำ	บริติชรัฐบาลตาม
อะไรมี 'กิมกันต์' มาก	ก็รัฐหากพยายาม
อำนาจผลประโยชน์ความ	สำเร็จจ้านจะ 'สับปลาย' ²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไขอะไร?" มหาวิทยาลัย โดย กรุงเทพ (นามแฝง) 15 :

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิถีของผู้นำกับผู้นำ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย กรุงเทพ
(นามแฝง) หน้า 74

มดกโหมร

ใน "พระไตรลักษณ์-หรือวิสุทธิธรรม" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึง
อนิจจังหรือความไม่เที่ยงแท้ของรูปธรรมว่า ขอนมมีการแปรผันอยู่เสมอ ท่านได้ใช้สารกโวหารเป็นตัวอย่าง
ประกอบไว้ว่า

หนุ่มสาวคราวสบคอง

ตาแล

นานพบนิคตาทั้ง

แก่เฒ่า

เห็นอยู่หลัคลัคล่

กาลสลับ ขาวมรณ

ถึงนโคเพียงเล่า

รูปธรรม¹

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เรียบเรียงโวหารที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความใดอย่างมีเหตุมีผล ชัดเจน แจ่มแจ้ง โดยเลือกใช้ภาษา
ที่เรียบง่ายอธิบายขยายความไปตามลำดับ และยกตัวอย่างประกอบให้เห็นจริง

2.4. โวหารเชิงภาพพจน์ (Figure of Speech)

โวหารเชิงภาพพจน์ หมายถึง ข้อความอันเกิดจากการเลือกสรรถ้อยคำมาเรียบ-
เรียงในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้ได้ความหมายที่แจ่มแจ้ง เหมาะสม และสละสลวยน่าฟัง โวหารเชิงภาพพจน์
นี้เป็นโวหารย่อย ซึ่งอาจใช้แทรกในบรรยายโวหาร พรรณาโวหาร หรือเทศนาโวหารก็ได้ เจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรีได้เลือกสรรโวหารเชิงภาพพจน์มาใช้ในบทร้อยกรองของท่าน 7 ลักษณะด้วยกัน คือ อุปมา
อุปสมุขี บุคลาธิษฐาน สัญลักษณ์ อภิพจน์ ปฏิพจน์ และสำนวนไทย ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียด
ไปตามลำดับดังต่อไปนี้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พระไตรลักษณ์-หรือวิสุทธิธรรม" ไทยเขมร โดย คุรุเทศ

มนุษย์มีปัญหาคาเหตุผล
ประกอบในธรรมชาติเบี่ยงเบนอีก

วาทะที่จะได้
เตือนสติเป็นคติฉัน
ไปรยปรายหักทลายยัง
มิตรจิตต์แสงไคควย

เสด็จโชนไปรยปรายประทาน
ทาบเส้นประ เล ห ร ง ม น ค³

กฎหมายปล่อยเหมือน กั ง

นายพานิชด้วยใจคงไทย
ให้เกร็ดคิดทั้งหลายไหลหลั่งมา

ศึกษาค้นความลับกลับประจักษ์
โยงสำนักมนุษย์ในรูกฟ้า¹

ชวนฟัง
เพื่อน ม ว ย
วิสาสะ เกิดเหตุ
พจนาลัย²

ราชปฏิสันถาร

กระ คา ม เป ล า อ ย า บ⁴

บริษัทใหญ่ใหญ่ไทยขึ้นหน้า
ประ ค จ ก ง ค ง ค า เ ื่อ หน้า น้ำ⁵

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ละครโรงใหญ่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 1

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สังคหวัตถุธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 54

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วันไทยรอก" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 40

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราชสุคติ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 58

⁵เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐเสนาสู่เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 25

การใช้บทเปรียบเทียบแบบอุปมา¹มีอยู่เป็นจำนวนมากในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่ยกตัวอย่างมาเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น บทเปรียบเทียบดังกล่าว ล้วนช่วยให้เข้าใจเนื้อความอื่น ๆ ได้กระจ่างแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น นอกจากนั้นการใช้คำหรือวลีเชื่อมต่าง ๆ กันไปอย่างมากมาย เป็นเครื่องแสดงถึงความสามารถในการเลือกสรรคำมาใช้ เพื่อให้เนื้อความบางส่วนไม่ซ้ำกัน ทั้งยังเกิดสัมผัสใน เพิ่มความไพเราะสละสลวยอีกด้วย

2.4.2 อุปลักษณ์ (Metaphor) อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบสองสิ่งว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง¹ มักใช้คำว่า "เป็น, คือ, เท่า" เป็นคำเชื่อม² การเปรียบเทียบลักษณะนี้ ทำให้เกิดความกึกก้องกึกกว่าธรรมดา³ ดังตัวอย่าง

แม่ทุลหัวนั้นเงิน

มาคา

ตามพิทักษ์รักษา

เด่นเลียง

เป็นสหัสสีกัญญา

ยามฉีก

ไค้หลอนนรรคาเพียง

แพทย์ไค้คุดงเกม⁴

ครั้นต่อมาเขาพากันคว่ำบาตร

ว่าสัญชาติเจ้าธูยาสุสม

ไม่มีใครคบหาสมาคม

ต้องระพมทุกซ์เพ็ญเป็นเหยไ⁵

¹ ทั่วศักดิ์ งามประทีป การเขียนสารคดี NON-FICTION WRITING หน้า 9

² วิภา กงกะนันท์ วรรณคดีศึกษา หน้า 29

³ ประสิทธิ์ ภาพลักษณ์ แนวทาง สิกขารวรรณคดี : ภาษาการวิจักษณ์และวิจารณ์ หน้า 94

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เพื่อนทั้ง 7 ของฉันหรือภรรยา 7 จำพวก" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 55

⁵ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คอกไม้" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 20

คนหน้าเราคือ <u>เขาคิมยาคิม</u>	ทอนอายุเป็นนิตยไม่เหมาะเหม็ง ¹
โลกน้อยของเรา <u>เทาผง</u>	เวียนวงวายเว้งเวหน ²
บัญชาคือ <u>อาวุธณญ</u>	อยู่ในมือคน
พาลฤาษณ์พิทณิกัน ³	
ผู้ไ้รู้เท่าแล้ว,	โลกธรรม
จะมาย้ายโย	ไ้เล่า
ที่สุดมรณกรรม	ก็ไม่วาตกกลัว
เพราะที่ <u>แตกเภา</u>	<u>ละคร</u> <u>เข้าโรง</u> ⁴

2.4.3 บุคลาธิษฐาน (Personification) บุคลาธิษฐาน หมายถึง การสมมุติให้สรรพสิ่งต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่คน มีอาการและอารมณ์ความรู้สึกเช่นเดียวกับคน เช่น พลุไ้, ร้องไห้ไ้, รู้สึไ้, หรือ กำหนดฐานะบทบาทให้สิ่งเหล่านั้นดังรูปธรรมและนามธรรม จนอุประหนึ่งว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อัมเถิด" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 57

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โหราศาสตร์" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 59

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อริฐานธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 50

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พระไตรลักษณ์-หรือวิสุทธิมรรค" ไทยเขม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 75 พฤษภาคม 2473

เป็นคน เช่นกล่าวว่า "ลมกระซิบเบา ๆ" หรือ เรียกความตายว่า "พระยาัมจุราช" เป็นต้น¹

โวหารชนิดนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมักจะใช้ประกอบในการชี้แจง แสดงความคิดเห็นเรื่องต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงความคิดเห็นนั้นได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ทั้งยังมุ่งจะสร้าง เรื่องราวธรรมดาให้น่าสนใจ มีชีวิตชีวา และสามารถเร้าอารมณ์ได้อีกด้วย เช่น กล่าวว่า กิเลสเข้า ทางประตู ความบริสุทธิ์หนีออกทางหน้าต่าง ทั้งสองอย่างนี้ผูกไมตรีกันไม่ได้ ทั้งตัวอย่างบทร้อยกรอง ทั่วไป

กิเลสเข้าทางทวารมโนอันข้าง

บริสุทธิ์ออกทางหน้าต่างหนึ่ง

ทั้งสองธาตุไม้อาจผูกไมตรี

แม้ช่างก็ไม่น่ากับน้ำนั้น²

จากบทกลอนเรื่อง "กุหลาบกับหนาม" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวไว้ว่า กลิ่นหอมของดอกกุหลาบจะไกลไปได้ไกล ๆ ดังที่ว่า

ข้างฝ่ายคานยีนกรานว่ามีหนาม

ถึงอย่างไรคนคร้ามบังเป็นแน่

ดอกกุหลาบใครเห็นเป็นทองแท้

กลิ่นหอมวันฉวันแฉะไกล³

ในเรื่อง "หนี้เสียประจักษ์" ท่านสมมุติให้ทรัพย์สินลับได้เพิ่มเียน คน ดังกล่าวว่า

¹ วิชา กนกนันทน์ วรรณคดีศึกษา หน้า 47

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บริสุทธิ์" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 16: 300 2431

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กุหลาบกับหนาม" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 58

โอ้เสวยมยามเปลี่ยนเวียนวน
หรือเพิกถอนเคลื่อนหล่นกับดิน¹

ทมิฬเงินทน

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเรียกเอาสภาพของสิ่งมีชีวิต
ไปใส่ให้กับสิ่งไม่มีชีวิต คือ ทนตรีของตะวันตก โดยกล่าวถึงความเป็นหนุ่มและกิริยาอาการต่าง ๆ ของ
คนตรีราวกับเป็นคน ถึงความว่า

ดูริยางค์ตะวันตกหนุ่มทะก้อ

เฟื่องเกิดใหม่ใครก็พอใจ, คือ

ได้เสียคันท่วงทีกระหัดรัก

เข้าฝึกหัดทางภาษาหนังสือ

กำลังหนุ่มกระชุ่มกระชวยช่วยปรนเปรอ

ผู้เฒ่าถือโอกาสอาคมขุบ²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้บุคลาณิฐานประกอบในการพรรณนา
ธรรมชาติ เป็นการช่วยเราอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่าน และทำให้ภาพธรรมชาตินั้นมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น
เช่น กล่าวถึง ภูเขา, ทวงอาทิตย์, มหาสมุทร และแผ่นดิน ว่า

ขุนเขาเขย่าเมฆ

รุจิเรกหิมาลัย

แท่นลับละเลิงชัย

ระนะสีพิมายอมแญ³

พอลุทัยไขแสงสีแสดกำ

ไฉลขึ้นจากขอบน้ำยิ่งงามหนัก

เมื่อยามเย็นยอแสงแสดนารัก

ก็ลาพักนอนหายไปในน้ำ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พินิจเสือประจักษ์" ไทยเกษม โดย ครูเทพ (นามแฝง)
11: 1460 มีนาคม 2473

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ดูริยางค์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ(นามแฝง) หน้า 61 - 62

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ธรรมชาติกับมนุษย์" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า ๘

.....
 พระสมุทร เมื่อที่เรณีนไคล
 พงไกลเข้าทอขณะอุ้มหลายคัลมัว

.....
 ยังไกลไชร่าไรไสสั่ว
 แลเห็นตัวเมื่อมาถึงท่าเรือ¹

การใช้บุคลาธิษฐานพรรณนาเหตุการณ์ในบทร้อยกรองของเจ้า
 พระยาธรรมศักดิ์มนตรี ช่วยให้เกิดจินตนาการไปกับเหตุการณ์นั้น ๆ ได้อย่างใกล้ชิด และยังเพิ่มความ
 มีชีวิตชีวาให้กับเหตุการณ์อีกด้วย เช่น กล่าวถึง อากัปกิริยาของสมเหมือนเป็นคน ดังความว่า

มารุตเร่งเพลิงสาว
 ลุยโลกหลังคาลิ้น

ก้าวรุก เร็วแฉ
 เสรีจใหม่เสมือนผง²

2.4.4 สัญลักษณ์ (Symbol) สัญลักษณ์ เป็นศัพท์ที่ไทยเรานิยมใช้กัน
 ไข โดยให้ความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า symbol คำนี้ในภาษาอังกฤษมีความหมายว่า เครื่อง-
 หมายเล็ก ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์บอกกล่าวไปถึงสิ่งหรือเรื่องที่กว้างขวาง เป็นต้นว่า ธงชาติคือสัญลักษณ์
 แห่งชาติ มงกุฎ คือสัญลักษณ์แห่งราชาธิปไตย กงล้อพระธรรมจักร คือสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา³
 สัญลักษณ์ในวรรณคดี มีความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มักจะเป็นรูป-
 ธรรม ที่เป็นเครื่องหมายแทนนามธรรม เช่น น้ำค้าง แทนความบริสุทธิ์ พระเพลิง แทนความร้อนแรง
 หรืออาจใช้ตัวละครในเรื่องนิยายหรือบทละคร เป็นตัวแทนนามธรรม เช่น คลกัมพู เป็นตัวแทนความ
 เลวร้ายของผู้นำอำนาจที่ไม่มีธรรมะ เป็นต้น⁴

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพและสภาพ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 3 - 4

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ลอมร้าว" ใน ปิ่นกนกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 25

³ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า 15

⁴ ก.

สัญลักษณ์อาจเป็นคำ ๆ เดียว เป็นข้อความ เป็นเรื่องเฉพาะคน หรืออาจเป็นเรื่องทั้งเรื่องก็ได้¹
สัญลักษณ์จะมีความหมายนอกเหนือจากความหมายที่กำหนดไว้ในพจนานุกรม²

กุหลาบ มัลลิกะมาส³ กล่าวว่า สัญลักษณ์มี 2 ประเภท คือ

ก. เป็นสิ่งแทนโดยอาศัยความเหมือนในแง่ใดแง่หนึ่งเป็นแนว
เทียบ เช่น ทะเลที่ปั่นป่วน หมายถึง อุปสรรคของชีวิตที่มนุษย์ต้องต่อสู้

ข. เป็นสิ่งแทนของจริง เช่น ความบอบช้ำ ท้าวจักร
อำนาจบังคับบัญชา พระจันทร์ แทน ความงาม นกพิราบ แทนสันติภาพ ฯลฯ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้สัญลักษณ์ในบทร้อยกรองของท่านเพื่อ
ชี้ให้เห็นคุณค่าพิจารณาเองว่า สิ่งที่ท่านกล่าวถึงนั้นคืออะไร เช่น

สักรวาโลกานุเคราะห์⁴
แครงจ่ายทรัพย์รับเอเชนตเสนาแผนรวย
ให้โลกถึงพระศรีอารียไคันดา
รับปรามแครงแรงฤทธิ์เอิบอิทธิ

ทั้งสองสีชาวแครงแย่งกันช่วย
เพื่ออำนาวยุติวิธิน์เพาะลัทธิ
ขาวเห็นว้างถึงคราวช่วยโลกสิ
โลกจะมีรับชำระววยหรือเอ๋ย ฯ⁴

ขาว ในที่นี้เป็นสัญลักษณ์แทนพวกที่นิยมระบอบประชาธิปไตย และ
แครงแทน พวกที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์

¹กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 128

²วิภา กงกะนันทน์ วรรณคดีศึกษา หน้า 57

³กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีไทย หน้า 37

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชำระววยโลก" ประมวลนิพนธ์ โดย เขียวหวาน (นามแฝง)

เอาไหนแก้วไหนกงจักร ไม่ยากแค้น
ของเก็บเบญจสิริเลอรัมนี้

แก้วของอังกฤษแด่กงจักรนี้!
แก้วข้างนี้ข้างโน้นปลงกงจักร เจียว!

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำว่า แก้ว แทน สิ่งที่ดี, สิ่งที่เหมาะสม. กงจักร แทน สิ่งที่ไม่ดี, สิ่งที่ไม่เหมาะสม บทร้อยกรองข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การมองสิ่งใดว่าดีหรือชั่วของแต่ละบุคคลนั้นไม่เหมือนกัน อย่างเช่น อังกฤษเห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นแก้ว หรือสิ่งที่ดี เหมาะสมที่จะยึดถือเป็นหลักในการปกครองประเทศ แต่เยอรมันสมัยฮิตเลอร์กลับเห็นว่า การปกครองระบอบนี้เป็นกงจักร หรือสิ่งที่ไม่ดีไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการปกครองประเทศเยอรมัน

อาสวภัทรมหรรณวสยาม
เพชรวางนข้างมรกตโค
ควรแล้วจะล้อมกษิระไว้
รองรับวิโรจน์วิหาร-

รอยจะเยี่ยโฉน
จะมิ่งจางขวัญ
คุจเรือนอุไรอัน
ณวิเศษสยามหวง²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้คำว่า เพชร แทน ประเทศไทยซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ทองการของมหาอำนาจตะวันตก ดังนั้นจึงจำเป็นที่ไทยเราต้องเตรียมสร้างกำลังรบไว้ป้องกันประเทศให้พ้นจากการถูกรุกราน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น กำลังต้องการกำลังรบทางทะเล ซึ่งเปรียบเสมือนการล้อมรั้วทางทะเล ท่านจึงใช้สัญลักษณ์แทน " การสร้างกำลังรบทางทะเล " ว่า ล้อมกษิระไว้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คัมภีร์ศรีวิชัยคึกคึกเคอรัม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ

เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 170

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ณ หากทรายแห่งหนึ่งในอ่าวสยาม" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 30

ราตรีคีตีส
ฟ้างามอรามแล

นิรทุกข์ประเทืองแค
ระกะคอกกุดันหา¹

ฉันท์ข้างคั่นกล่าวถึงดวงดาวซึ่งระยับยับในท้องฟ้า โดยใช้
สัญลักษณ์ว่า คอกกุดันหา คือ มีวาทะกรรมเป็นเครื่องประดับของท้องฟ้า

เราทุกข์เพราะทำธุระสำเร็จ
หลานเราจะ เนนรพินัน

ผลเผด็จสิโหลพาด
พิพไม้มมเมือง²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้ เนนรพินัน เป็นสัญลักษณ์แทน
ความเป็นอยู่อันสุขสบาย และ พิพไม้มมเมือง หรือ ต้นกล้วยพุ่มเมือง เป็นสัญลักษณ์แทน ความ
สมปรารถนา ฉันท์บทนี้จึงหมายความว่า คนรุ่นก่อนยอมลำบากทุกข์ยากในการทำงานแล้วก่อให้เกิดผลดี
แก่อนุชนรุ่นหลัง คือทำให้ลูกหลานเป็นสุขสบายและประสบแต่สิ่งอันพึงปรารถนา

กานนอกสีกะออนามัย
กานในบำรุงกายใจของเรา

กานกลางห้ามมิให้เชื้อโรคเข้า
ให้แข็งแรงล้างเหล่าปัจจามิตร³

ในที่นี้ กาน เป็นสัญลักษณ์แทน ชั้นตอน วิธีป้องกันเชื้อโรคที่จะ
เข้าสู่ร่างกาย ส่วน เหล่าปัจจามิตร แทน เชื้อโรค

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราตรี" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 13

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกกิจตกต่ำ" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง)
10 : 7 2475

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โรคจิตตอ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 29

อันปัญหาเขยวงงมีมานาน
เงินน้อยงานมากมันยากใจ

เราจะควรคิดการงานไหน?
ค่าเขยวงงก็ไม่ใช่น้อย¹

เขยวงง เป็นสัญลักษณ์แทน อารุ ในกลอนบทนี้เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงปัญหาในการสร้างกำลังรบว่า ไทยเรามีเงินน้อย ไม่เพียงพอที่จะใช้ในการ
สร้างกำลังรบซึ่งต้องลงทุนมาก

ชวคเก่าเราวล้ม
แต่ว่าเมื่อเวลาหมค
อุงุ่นใหม่ชวคเก่าจค
ค่อยค่อยรินไปให้

อรอยรส อุงุ่นผล
ใหม่ไซ้
จ้องกรอก อุงุ่นเล
หกไคเป็นคิ²

น้ำอุงุ่นใหม่ เป็นสัญลักษณ์แทน อารยธรรมตะวันตก ชวคเก่า
แทน สภาพความเป็นอยู่ดั้งเดิมของไทย ความในบทร้อยกรองข้างต้นนี้เป็นการใช้สัญลักษณ์แทนการนำ
อารยธรรมตะวันตกมาใช้ในประเทศไทย ในระยะแรก ๆ นั้นย่อมต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง เพื่อมิให้เกิด
ผลเสียแก่ประเทศ "น้ำอุงุ่นใหม่ในชวคเก่า" มาจากสำนวนละวันก ซึ่งหมายถึงการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่
แล้วให้ดีขึ้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนำมาใช้เพื่อเตือนให้ระวังว่าการรับอารยธรรมตะวันตกมาปรับ-
ปรุงประเทศ ควรค่อยทำค่อยไปให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่

ลูกไคงไปไว้ชีวิต
เกิดละบองหนองกรมโลกบงบวม

ให้อุเมศวิทพิทประสมสรวม
ที่สุดนวมแพทย์แก้แผลเขยวงง³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เขยวงง" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 52

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "น้ำอุงุ่นใหม่กรอกชวคเก่า" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 81

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บำบัดบาปภูษา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 179

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะใช้สัญลักษณ์ที่เป็นคำ เป็นข้อความในบทร้อยกรองของท่านแล้ว ท่านยังนำเอาเรื่องนางกฤษณา ซึ่งเป็นเรื่องรักกันอย่างแพร่หลายในหมู่ชาวไทยมาใช้เป็นสัญลักษณ์ด้วย ท่านกล่าวถึงการสร้างสันติภาพในโลก โดยใช้ พวงอุทัยทั้งหลาย, นักมวย แทน ประเทศต่าง ๆ ในโลก ไข่อลัมเนื้อ, หมึก แทน การสะสมกำลังรบ และใช้ เจ้ายุทธเขาวุธยกลีเสนา, กฤษณา แทนสันติภาพ บทกลอนที่ยกมาข้างต้นนั้น จึง หมายความว่า ประเทศต่าง ๆ ในโลกต่างปรารถนาสันติภาพ แต่พยายามสร้างกำลังรบไว้ป้องกันประเทศของตน เนื่องจากความหวาดเกรงการถูกรุกราน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว สันติภาพจะเกิดขึ้นในโลกไม่ได้ ดังนั้นทุกประเทศจึงควรมุ่งแสวงหาสันติภาพด้วยการจำกัดกำลังรบของแต่ละประเทศ และร่วมกันจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อสร้างความเข้าใจ จอติดต่อกัน สันติภาพก็ย่อมเกิดขึ้นในโลกได้ดังที่ประเทศต่าง ๆ ปรารถนา

2.4.5 อติพจน์ (Hyperbole) อติพจน์ หมายถึง คำที่กล่าวเกินจริง หรือเลียบเคียง ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ทั้งนี้เพื่อให้ถ้อยคำนั้นน่าฟัง สะดุดใจ มีความลึกซึ้ง และให้เกิดความสะเทือนอารมณ์เป็นสำคัญ¹ เช่น "อายุยืนหมื่นปี" ไหวหรรษาประเทษปรากฏอยู่ไม่มากนักในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ดังตัวอย่าง

เจ้าหมายพิพัฒน์คางหมาย

หมกหมายหมกหวังหึงสอง

เจ้าโศกพิโสกลโศกพอง

น้ำตาจันทองอรรมพ²

กลอนข้างบนนี้แสดงถึงความเศร้าโศก สะเทือนใจมากถึงกับทำให้ อย่างหนัก ใช้อติพจน์ ว่า น้ำตาจันทองอรรมพ

¹ ประเมิน เชียงเถียร วิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ หน้า 240

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รวมรันทด" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

เราเกิดมาต้องรู้ว่าเรงเข้าไว้
หัวเราะเล่นหรือจริงจังก็กริกรัน

จะบูดก็ยังไม่บูดคื่น
อายุยืนหนึ่งปีก็ใหม่ละ?¹

การกล่าวเป็นโวหารว่า อายุยืนหนึ่งปี นั้น มุ่งเน้นเนื้อความให้
หนักแน่น น่าเชื่อถือมากขึ้น

กรรมคือวิโลกโกศล

คนเกี่ยวโปรกคนล้นหลา²

โวหารที่ว่า คนเกี่ยวโปรกคนล้นหลา นั้น แสดงถึง คนเพียงคน
เดียวหรือของสิ่งเดียว ที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นอย่างยิ่ง

การเรียนรู้การอบรม
ร่ายเทอภระเทออัน

จงเสริญสมฤทัยสัน
เรารักใคร่ให้ลอยฟ้า³

กาพย์ยานีบทนี้ ใช้ถ้อยคำประกอบ เพื่อเน้นให้เห็นคุณประโยชน์
ของการศึกษา ที่จะช่วยเชิดชูประเทศชาติขึ้นเป็นที่รักให้เจริญรุ่งเรือง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยิ้มเด็ก" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 56

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กรรมงาม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 155

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พร" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 40

2.4.6 ปฏิพจน์ (Rhetorical question) ปฏิพจน์ เป็นศิลปะของการใช้คำถาม คือ เป็นคำถามที่ไม่หวังคำตอบ แต่ต้องการเรียกร้องความสนใจ และชวนให้คิดเป็นสำคัญ¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้ปฏิพจน์มาก โดยใช้คำวิเศษณ์ประกอบเพื่อแสดงความที่เน้นคำถาม มีคำว่า หรือ, ณ, ไฉน, โย, ไทม, ไค, กระไร, ไทม, ไคร, ทำไม, เท่าไร, อะไร, ก็, ฉันทิ, หรือ ดังตัวอย่าง

โลกแน่มนุษย์แจ่ง
แห่เหล่าทะเลม

นรแหล่งสราญณ
จรแล่นสนุกหรือ?²

งามสุดมนุษย์แจ่ง
ภูมิจริงและภาพจำ-

ดูจะแย่งสภาพข้า
เพาะจะเปรียบก็กลั่น³

เกรงคิกคำเชื่อน
ควรเชื่อใครเท่าไร
เรือนพินนังขึ้นไป
เชื่อผิดเข้าเนื้อผู้

คือไฉน?
ใครรู้
ฤาไม่ เชื่อเลย
เชื่อแพ้ยั่ว⁴

¹ วิชา กองกษัตริย์ วรรณคดีศึกษา หน้า 52

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บนและล่าง" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง)
15 : 929 2480

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สภาพพอ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 27

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกรงคิกคำเชื่อ" วารศัพท์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
1 : 4 มิถุนายน 2484

ส่วนคู่เคียงเสียงคือ-
คือไร่นาร้านใน
โรงงานสรรพช่างไว
แต่ละอย่างลงขุนถ้า

ชาลย์
เรื่องคำ
ของหัด
ผิดเท่าหรือ* 1

มีหรือยกรองหลายบทที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้วลีประกอบ
ปฏิบัติ เพื่อย้ำให้ผู้อ่านคิด วลีที่ใช้คือ หรือไฉน, หรือไร, หรืออย่างไร, ไฉนไย, ไฉน-
อย่างไร, ถ้าไฉน, ไครไฉน, ฤไฉน, ทั้งๆ, ทั้งๆ เช่น

หนีร้อนเต็มพิฆรอน
ทวยบงายทั้งใจ
เพี้ยนใหม่หรือไฉน
แค้นจักแก้แทนเข้า

นอนไฟ
คอกเจ้า
คั่นัก
เขกบาตารุน²

จะดูคร่ำประชาไทย
อนาถโอ้สยามเอ๋ย!

ไฉนไยจะเฉยเมย
จะเปลี่ยนเลื้อยกระนั้นหรือ³

* ห่าหรือ เป็นคำไทยใต้ แปลว่า ทำอย่างไร

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมทรัพย์4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 181 - 182

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "น้ามันระกำ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 35

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฐานะของไทย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 173

ก็คิดและตีเป้า
เสร็จแล้วฤดูแล้ง

ขุระเรามีเบาเลย
เพราะฤไธนหนอ!

โรคภัยไข้เจ็บล้วน
ดุจชีพเกิดตามวัย
ข้ามระยะและวัยจะ
เพียงร่นระยะกะชั้นสั้น

มีระยะ คำเนิร
ฉะนั้น
สำเร็จ ดังฤา?
สุคหา²

นอกจากปัญหา ซึ่งประกอบด้วยคำหรือวลีที่แสดงคำถามให้คิดแล้ว
ในบทหรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยังมีวลีซึ่งประกอบแล้วแสดงคำถามยั่วยู่ให้อ่านถวิลใจ
เลือกอย่างใดอย่างหนึ่งอีกด้วย โดยใช้วลีว่า หรือไม่ว่า หรือมิใช่, ฤไม่, ฤมิใช่, ไรใหม่,
ฤบควร, มิควรฤ, มิใช่หรือ, ฤใหม่ละ, ควรหรือ ตัวอย่างเช่น

พวงมาลัย
เงินเป็นใหญ่หรือไม่ว่า

พระเจ้านิธิ์แก่เจ้า
เจ้าจาจะทองบูชาเอ๋ย³

ต้องเล็กเหยียบเล็กเหยียบคเณรตีแข่งกัน
ทำเพื่อศานติไซ้เป็นไรมี

ลบสัญญาเพื่อสันติภาพนี้!
ทุกวันนี้ศานติสมัยไซ้ใหม่เอ๋ย⁴

¹เจ้าพระยาฯ รมศักดิ์มนตรี "จริงกับแต่ง" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 5

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ระยะต่างๆ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 127

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประชาสามัญของเรา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 207

⁴เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศานติสมัย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 165

ถ้าแม่มีควรที่จะสลับ	สู่ศัพท์มูลแสง
โดยมุ่งจะมอบมคิเกลลง	ชื้อระ เพื่อพิพจน์ผล ¹
การที่เกิดมาเป็นคน	มีภัยผจญ
ร้ายโรคภัยร้ายนานา	
ควรหรือน่ายมรณก่อนชรา ?	พิทักษ์รักษา
ก็ไว้ช่วยให้อมมยาว ²	

2.4.7 สำนวนไทย สำนวน คือ การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ ³ ถ้อยคำที่นำมาเรียบเรียงแล้วนั้น จะมีความหมายต่างไปจากความหมายเดิม ส่วนมากจะมีนัยหรือความหมายแฝงที่เจ้าของภาษาเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าใจได้ลึกซึ้ง กวีนิยมใช้ สำนวน เพื่อให้ได้ ความหมายกระชับและลึกซึ้ง⁴ สำนวนไทยในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น อาจแบ่งออกตามความหมายของสำนวน ได้เป็น 13 ประเภท คือ สำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับเรื่อง ฐานะ, การพูด, การเงิน, ครอบครัว, กาลเวลา, ความรู้สึก, นิสัยใจคอ, การทำงาน, กิริยาท่าทาง, ความพ่ายแพ้, เรื่องยุ่งยาก, ความคิดเห็น และการคบหาสมาคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นรี-นรูปราง" ใน บทกวีประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 58

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศิลปแห่งการดำรงชีพ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ "ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 78

³ ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หน้า 908

⁴ กาญจนา นาคสกุล และคนอื่น ๆ การใช้ภาษา หน้า 51

2.4.7.1 ฐานะ ส่วนคนไทยที่เกี่ยวกับฐานะในสังคม ในบท
ร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ คือ เบี้ยล่าง, ผู้ตกยาก ถึงความว่า

จนอเมริกาคอยข้าม	สมุทรหนุน
<u>เบี้ยล่าง</u> กลับเป็นบน	จะใจ
ปีกแรงสรีระผิงทุน	เรือจอก
จนสาครชนทแก้วไค	คังใจ ¹

เบี้ยล่าง หมายถึง มีกำลัง อำนาจ อิทธิพล ฐานะ ฯลฯ ทำ
กว่า เป็นรอง ใ้กับ "เบี้ยบน" ซึ่งหมายถึง มีกำลัง อำนาจ อิทธิพล ฐานะ ฯลฯ เหนือกว่าหรือเป็นต่อ²
ที่กล่าวว่าเบี้ยล่างกลับเป็นบน ในโคลงบทนี้ คือ ในสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น ฝ่ายสัมพันธมิตรจะเพื่อยู่แล้ว
อยู่ในฐานะเป็นเบี้ยล่าง ต่อเมื่ออเมริกาเข้ามาช่วย จึงกลายเป็นเบี้ยบน เป็นฝ่ายได้เปรียบไป

เราเงินเทอแล้วเซ	" <u>ผู้</u> <u>ตกยาก</u> "
มีกลับจน, คนทวิ	ครึ่งทอง
งานอันรุกรันรี-	รออยู่ มากมาย
เงินชาคคอยเงินต้อง	ชักของงานคอย ³

¹ เจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ "จอมพลพห" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 61

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 568 - 569

³ เจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ "มาตรการวิภาษคดีอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของ
ครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 152

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เปรียบเทียบฐานะของประเทศ
ไทยว่าเหมือน ผู้ตกยาก ซึ่งหมายถึงคนที่เคยรุ่งเรืองแต่ตกยาก¹ เพราะในอดีตคนไทยมีความเป็นอยู่
อย่างสมบูรณ์พูนสุข มีอะไรก็แลกเปลี่ยนแบ่งปันกันกินใช้ เงินไม่ได้มีความหมายมากนัก แต่เมื่อมีการติดต่อ
ค้าขายกับต่างประเทศ จึงเอาเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่สำคัญ ทำให้เงินกลายเป็นพระเจ้า
ไป คนไทยซึ่งไม่ค่อยมีประสบการณ์ในการค้าขาย แลกเปลี่ยนโดยใช้เงินตรา จึงปรับตัวไม่ทัน ทำให้ยากจน
ลง ความสมบูรณ์พูนสุขอย่างแต่ก่อนก็เหลืออยู่น้อยเต็มที ท่านจึงกล่าวว่า คนไทยเป็น ผู้ตกยาก

2.4.7.2 การพูด ส่วนคนไทยที่มีความหมายเกี่ยวกับการพูด คือ
กำปั้นตีดิน, ชักคอ, ปากเป็นเอก, ปากสว่าง มีตัวอย่างดังนี้

ก็ต้องสอกลองคลองอ่า
กำปั้นตีดินทุกล

แผนสร้างโลกที่สุด
มนุษย์อย่างพระเจ้าเข้าไว้²

กำปั้นตีดิน มีความหมายเช่นเดียวกับ "กำปั้นทุบดิน"
หมายความว่า พูดไม่เจาะจงแน่ชัด พูดรวม ๆ³ ตามตัวอย่างนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า เมื่อ
เกิดปัญหาขึ้น เช่น ปัญหาว่าโลกที่อยู่ทุกวันนี้ ใครสร้าง แทนที่จะช่วยกันคิดค้นหาสาเหตุ เพื่อตอบปัญหา
อย่างมีหลักเกณฑ์ กลับตอบว่า พระเจ้านั้นแหละเป็นผู้สร้าง เป็นการตอบแบบ กำปั้นตีดิน

¹ประเทือง คล้ายสุบรรณ สำนวนไทย หน้า 96

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไทรศาสตร์" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 60

³ประเทือง คล้ายสุบรรณ ล.ก. หน้า 66

นักวิพากษ์ปากสว่างพลังขเจง

มิใช่แก่งคฤเพื่อหัวเรือใหญ่¹

สำนวน ปากสว่าง หมายถึง รู้อะไรอยู่ไม่ได้ เป็น
ต้องพูดเล่าให้คนอื่น ๆ รู้ ไม่รู้จักยับยั้ง² ในที่นี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้สำนวน ปากสว่าง ใน
ความหมายว่า เมื่อเห็นว่า การกระทำสิ่งใดไม่ดี ไม่ถูกต้อง ก็ควรบอกหรือชี้แจงแก่ผู้กระทำให้รู้ตัว
เพื่อการแก้ไขตัว³ แต่ไม่ใช่เป็นการด่าอย่างพรวดพราด พนเสียงน้ำใจ

2.4.7.3 การเงิน สำนวน เบียดคอไล่⁴ จัดเป็นสำนวนที่เกี่ยวข้องกับ
การเงิน เนื่องจากสำนวนมีความหมายว่า "เงินที่หามาได้จะมีทีละเล็กละน้อย พอประทังชีวิตไปเรื่อย ๆ"³
จึงขอความเห็นว่า

ชวามส่วนมากยากจน
ชวามชานกู่จันเอา
เงินบาทงุนทุนเข้า
คอกเบียดเรียกเชือกเลื้อกเนื้อ⁴

เบียดคอไล่ตน

หาเงินโดยเขา

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำวิพากษ์" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 63

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 599

³ ก. หน้า 568

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สุ่มทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 191

2.4.7.4 ครอบครัว ส่วนคนไทยที่เกี่ยวกับครอบครัวมี ชายชาว-
เปลือกหญิงชาวสาร, บ้านแตกสาแหรกขาด ดังบทร้อยกรองว่า

"ชายชาวเปลือกหญิงชาวสาร" โบราณว่า ชาวเปลือกหน้าที่เพาะเหมาะหรือไม่ ?
ชาวสารมีแต่บทหมกเปลืองไป สร้างมาให้สงวนนั้นควรนัก¹

"ชายชาวเปลือกหญิงชาวสาร" หมายถึงผู้ชายมีทาง
เสียหายน้อยกว่าผู้หญิง² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เลือกลงใช้สำนวนนี้เพื่อชี้แนะให้เห็นถึงความสำคัญใน
การรักษาความบริสุทธิ์ของหญิง กล่าวคือ ชายนั้นเหมือนชาวเปลือก ซึ่งมีหน้าที่ในการสืบพันธุ์ (สืบ
วงศ์ตระกูล) ตกไปอยู่ในที่ใดก็สามารถสืบพันธุ์ได้เสมอเป็นที่ยอมรับของสังคม แต่ผู้หญิงเหมือนชาวสาร
มีเฉพาะถูกใช้เป็นอาหารตกไปเรื่อย ๆ . เปรียบเหมือนกับความสาวซึ่งอาจสูญเสียไปได้ง่าย หากหญิง
นั้นไม่ระมัดระวังตัวให้ดี ฉะนั้นหญิงสาวจึงควรรักษาวงศ์วานไว้ให้มาก

เสียกรุงยิ่งใหญ่ของ
ทวีปหอบครอบครัวตาม
เป็นเชลยลูกหลานแมก
ร่อนร่ายรำร่ายรำ รื่นชวน

บ้านแตก สาแหรกขาด
ขับค้อน
บุกป่า พาไป
สยดสยอง³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บริสุทธิ์" นหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 16 :
300 2481

²ประเคือง กล้ายสุบรรณ สำนวนไทย หน้า 34

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 74

สาเหต หมายถึง เกร็ดญาติ หรือญาติที่สืบสายกันเป็น
ชั้น ๆ ¹ บ้านแตกสาแหรกขาด มีความหมายว่า เกิดเรื่องทะเลาะวิวาทกันในบ้านรุนแรงระหว่างสามี
ภรรยา หรือญาติพี่น้อง ถึงกับตัดญาติขาดกัน นอกจากนั้น สำนวนนี้ยังใช้กับเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้น
ในบ้านเมือง เช่น เกิดสงคราม ข้าศึกโจมตีบ้านเมืองแตกยับเยิน ราษฎรหนีกระจัดกระจายไป ทั้ง
เนื้อความในบทร้อยกรองที่กล่าวมาแล้วซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวถึงสภาพของการเสียกรุง
ศรีอยุธยา ครั้งที่ 2

2.4.7.5 กาลเวลา สำนวน เข้าค่ายเข้า寨, ชิงสุกก่อนห่ม,
ลัดนิ้วมือเดียว เป็นสำนวนไทยที่มีความหมายเกี่ยวกับกาลเวลา ดังเช่น

<u>สงครามยามเข้าค่าย</u>	<u>เข้า寨</u>
เพิ่มอีกข้าศึกตาม	รุกกัน
อีกหกสิบสองเต็ม	กิโลเมตร
ปารีเสจฐาน	หัตถ์พาส ²

เข้าค่ายเข้า寨 หมายความว่า เวลาสำคัญ ถ้าทำ
ผิดพลาดเล็กน้อยก็เสียการ³ กล่าวคือ ในคราวสงครามโลกครั้งที่ 1 ขณะที่เยอรมันกำลังจะเข้าตี
ฝรั่งเศสเป็นเวลาเข้าค่ายเข้า寨 หากฝ่ายสัมพันธมิตรวางแผนการรบไม่ดี เยอรมันคงยึดกรุงปารีส
ได้แน่

¹ ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 542 - 543

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จอมพลฯ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 59

³ ประเทือง คล้ายสุบรรณ สำนวนไทย หน้า 71

พระศรีอารยโพรคควันไค
ชิงสุกก่อนห่าม
 การเปลี่ยนแปลงประเพณี
 ระยะเช่นนี้

เป็นค
 หักแท
 ยากนัก
 นากลัว ท้องเดรีบม¹

"ทำสิ่งที่ยังไม่ถึงเวลาสมควร"² เรียกว่า ชิงสุกก่อนห่าม
 ในที่นี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบบสังคม จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ไปเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยที่ยังมิได้เตรียมการให้พร้อมทุกด้าน เป็นการกระทำที่ชิงสุกก่อนห่าม
 อาจมีผลเสีย

2.4.7.6 ความรู้สึก ส่วนคนไทยที่มีความหมายเกี่ยวกับความรู้สึก
 ทางจิตใจ คือ อกไหม้ไส้ขม หมายถึง "เคืองครั่นอย่างยิ่ง, เป็นทุกข์แสนสาหัส"³ จึงบทรำพันของ
 พระราชนิพนธ์ว่า

อันชีวิตที่ออกไป
 คราวนี้ว่าพร่ำพระระงม

จะต้องอกไหม้ไส้ขม
 บรรทมแทบที่ไสยา⁴

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ระยะทาง ๆ " ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 133 - 134

² ประเทือง คล้ายสุบรรณ สำนวนไทย หน้า 78

³ ชุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 517

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รามรันทศ" ใน ปกรณัมประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

2.4.7.7 นิสัยใจคอ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้สำนวนไทยที่เกี่ยวกับนิสัยใจคอ หลายสำนวนด้วยกัน คือ เจ้าพวงมาลัย, พจนัน, แม่ปะแหรก, สิบแปดมงกุฏ, หัวเรือใหญ่, หัวเหี้ยม เช่น

แม่ปะแหรก หลอนแปลกเหลือ

ใจเหี้ยมเล็ดข่มสามี

ตกได้หัวใจดี

มีฉันทันปลั่งร่างรา¹

แม่ปะแหรก หรือ แม่แปรง หมายถึง ผู้หญิงที่เก่งกล้า ก้าวกัน จักจั่น ไม่เกรงกลัวใคร ถือกันว่า เป็นหัวหน้าในหมู่พวกผู้หญิง² ในที่นี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้สำนวน "แม่ปะแหรก" แทนภรรยาประเภทหนึ่งที่ชอบข่มสามี หากมีสามีที่ใจคอเยือกเย็น อดทนได้ ก็ไม่มีปัญหา แต่ถ้าสามีทนไม่ได้อาจทะเลาะเบาะแว้ง เป็นปากเสียงกัน และอาจถึงกับเลิกร้างกันที่สุดในที่สุด

การพนันขันต่อคั่ง

ตาซอย

สิบแปดมงกุฏ ลอย

หลุกฟ้า

มาสู่โลกโลกพลอย

ตึกโรค พะนันฤา?

เรามนุษย์ไ้หล้า

หลีกได้ไกลเขา³

สำนวน สิบแปดมงกุฏ หมายถึงนักเลงการพนันใหญ่ คำว่า สิบแปดมงกุฏ มีปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นคำเรียกทหารพระรามที่เป็นลิงชั้นนาย มีมงกุฏสวม 18 ตัว เช่น นิลเสน นิลนนท์ นิลปาสัน ฯลฯ ที่มาใช้เป็นสำนวนเกิดจาก เมื่อประมาณ 60 ปี มาแล้ว มีนักเลงการพนันใหญ่ชื่อเสียงพวกหนึ่ง ถือกันว่าเป็นชั้นยอด ว่ากันว่าสักตรามงกุฏ พวกนี้จึงเรียก

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เพื่อนทั้ง 7 ของฉัน หรือภรรยา 7 จำพวก" ใน ปกิณก-ประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 54

²สุนทริจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 119

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อุทัย" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 10 : 678

กันว่า พวกสิบแปดมงกุฏ ตามเรื่องรามเกียรติ์ จากนั้นใครเป็นนักเลงการพนันใหญ่ จึงเรียกกันว่า สิบแปดมงกุฏ¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนำสำนวนนี้มาใช้ตักเตือน เชิงประชดประชันว่า พวกนักเลงการพนันเป็นพวกสิบแปดมงกุฏที่จุติมาจากสวรรค์ ทำนองเดียวกับทหารพระรามที่เป็นลิงชั้นนาย แต่พวกนี้เมื่อมาจุติในโลกมนุษย์แล้ว ให้นำโรค ตีการพนันติดตัวมาด้วย เพราะฉะนั้นมนุษย์เราอยู่ได้ฟ้า จงอย่าไปยุ่งเกี่ยวกับพวกชาวฟ้าเหล่านั้นเลย พยายามหลีกเลี่ยงให้พ้นเขาจะดีกว่า เมื่อท่านใช้สำนวน"สิบแปดมงกุฏ"นี้แล้วทำให้ผู้อ่านได้รกรรรสอย่างกึ่งๆ โดยไม่ต้องใช้ข้อความยืดยาวเลย

ต่างเอียงต่างตัว	จะยืนยาวอยู่กับใคร ไม่เคยฉันท
ต้องเคาะละครปะปนระคนกัน	กับชาวเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียว
อันจะหัวเหี้ยมหัวอย่างแขก	ไม่เขาแตกก็เราต้องเปล่าเปลี่ยว
เขาอาจหับทวารไม่ให้เข้าเขียว	เว้นแต่เหี้ยมไปมาทราครั่งเอย ²

หัวเหี้ยม หมายความว่า "ค้อน ไม้ยอมตามง่าย ๆ"

สำนวนนี้มาจากตะปูลูกหนึ่ง หัวใหญ่รูปเหมือนคอกเหล็ก เรียกว่า ตะปูลูกเหี้ยม ใช้สำหรับตีอะไรให้ตรึงคอกแน่นไม่หลุดง่าย คนที่มีความเห็นอะไรอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง จึงพูดกันเป็นสำนวนว่า หัวเหี้ยม หรือเรียกสั้น ๆ ว่า หัวเหี้ยม³ ในบทกลอนข้างต้นกล่าวถึงชาวจีนซึ่งเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ในระยะแรก ๆ ชาวจีนถือประเพณีห้ามหญิงจีนลงเรือไปในทะเลถือว่าเป็นกาลกิณี ชายชาวจีนจึงแต่งงานกินอยู่กับหญิงไทย แต่ต่อมาการถือประเพณีดังกล่าวเสื่อมคลายลง ชาวจีนจึงเข้ามาอยู่ในประเทศไทยทั้งหญิงและชาย มาแต่งงานอยู่กินกันเองและแย่งอาชีพคนไทยมากขึ้นทุกที ทั้งไม่คบหาสมาคมกับคนไทยเหมือนดัง

¹ ฐานวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 371

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ลาแล้วพันธุ์เจริณ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 152

³ ฐานวิจิตรมาตรา ล.ก. หน้า 473

แต่ก่อน ความเป็นอยู่ของชาวจีน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีถือว่า อยู่อย่างแปลกหน้า ซึ่งถ้าชาวจีนยังขึ้นทำตัวเป็นหัวเห่ก คือ คือนั่นจะมีความเป็นอยู่ดังกล่าวอีกต่อไป คนไทยก็ไม่ควรติดต่อกับชาวจีน และต้องจำกัดจำนวนชาวจีนที่จะเข้ามาอยู่ในประเทศไทย มิฉะนั้นไทยเราซึ่งเป็นประเทศเจ้าบ้านคงจะต้องสูญเสียชาติเป็นแน่

2.4.7.8 การทำงาน ส่วนคนไทยที่มีความหมายเกี่ยวกับการ

ทำงาน ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีหลายสำนวนด้วยกัน คือ กระสุนเดียวไต่อกถึงสองตัว, กลิ้งกรกชันภูเขา, งาไหมถั่วไม่ทันจะสุก, ชนทรายเข้าวัด, ฝนทิ้งให้เป็นเข็ม, มือไม่พายเอาเท้าราน้ำ, อาบเหงื่อต่างน้ำ ดังตัวอย่าง

ไม่เพื่อการรณรุกให้ชุกเชิญ
เพราะต่างรักสันติภาพซาบซึ้งไร
กระสุนเดียวไต่อกถึงสองตัว
การค้นคว้าหาวิธีมีนองเนื่อง

เพื่อป้องกันตัวเป็นประเด็นใหญ่
แก้ทั้งเศรษฐกิจได้ทั้งการเมือง
แข่งขันน่านไปใครรู้เรื่อง
ไม่ปราศเบื่องเท่าวิเศษเลยเอ๋ย¹

กระสุนเดียวไต่อกถึงสองตัว คือสำนวนที่ว่า "ยิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว" หมายถึง ทำงานอย่างเดียวได้ประโยชน์สองอย่าง² จากตัวอย่าง เจ้าพระยา - ธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า การตั้งโรงงานผลิตอาวุธให้มากนั้น จะช่วยแก้ปัญหาคนว่างงานได้ และในขณะเดียวกันก็จะได้อาวุธไว้ใช้ในกองทัพ เพื่อป้องกันประเทศ เท่ากับ ใช้ กระสุนเดียวไต่อกถึงสองตัว

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คหิพใหม่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 173

² ประเทือง คล้ายสมบูรณ์ สำนวนไทย หน้า 9

อบิสิลีนียเสียแก่อิตาลี
สันนิบาตชาตกริวัณพัทตรา
วางแข่งขันไม้ตันจะกรบบท
เอกราชรัฐเก่าผู้เจ้าทุกข์

ได้เป็นความกันที่นี้ว่า
เพราะเหตุว่าเป็นสงครามข้ามบุกรุก
งาไหมหมกถั่วมันไม้ตันสุก
ตกเข้ายุคเมืองขึ้นจมขึ้นไป¹

งาไหมหมกถั่วมันไม้ตันสุก ในบทร้อยกรองข้างต้น มี
ความหมายเกี่ยวกับสำนวน "กว่าถั่วจะสุกกากัไหม" ซึ่ง หมายถึง ไม้ตันท่วงที่ กล่าวคือ การทำอะไรไม่
รอบคอบนึกถึงแต่ทางไผ่ฝ่ายหนึ่ง ไม่นึกถึงทางเสียอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อได้มาทางหนึ่ง ในเวลาเดียวกันอีก
ทางหนึ่งก็เสียไป² ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนำเอาสำนวนนี้มาใช้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า กว่าสันนิบาต
ชาติจะดำเนินการให้ชาติต่าง ๆ ให้สัตยาบันในสัญญาไม่รุกรานกันและกันก็สำเร็จ จิตตาสถิยคืออบิสิลีนีย
ผนวกเข้าเป็นดินแดนของตนเสียแล้ว

อุชวณน้ำซึ่ง
ใครจักอาบเหงื่อเอา
บัดแข่งแบ่งเสพพันธุ์
ทวนพันธุชา

สมบูรณ์ แล้วแล
คางน้ำ
สงมพราก พลันพอ
เสร็จเขา สีเรา³

สำนวน อาบเหงื่อคางน้ำ หมายถึง ทำงานหนัก,
ทำงานโดยใช้กำลังกายเต็มที่⁴ ในบทร้อยกรองข้างต้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า ประเทศไทย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉันท์" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 184

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 38 - 39

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ระยะต่าง ๆ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 128

⁴ ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 542

เราในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นอู่ข้าวอู่น้ำ คนไทยจึงไม่จำเป็นต้องทำงานนอกแหล่งน้ำเพื่อการดำรงชีวิต แต่ในสมัยที่ผ่านชีวิตอยู่ เหตุการณ์ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะมีชนต่างดาว เช่น ชาวจีน ชาวอินเดีย เป็นต้น เข้ามาอยู่ในประเทศไทย คนเหล่านี้ล้วนแข่งขันกันทำงานกันอย่างจริงจัง ทำให้ทรัพยากรต่าง ๆ ตกอยู่ในมือของคนต่างดาวมากขึ้นทุกที หากคนไทยไม่ปรับตัวให้ทันท่วงทีก็จะต้องลำบากในอนาคต

2.4.7.9 กิริยาท่าทาง สำนวนไทยเกี่ยวกับกิริยาท่าทางของคน คือ เจ๊กตื่นไฟ, ผ้าพับไว้, หัวหกกันขวิด ดังความว่า

สารรวมใจไปเฝ้าร้อน	เกินจำ เป็นแล
<u>เจ๊กตื่นไฟ</u> ให้สา-	เหนียว
ผ้าพับไว้ประโยชน์ท่า	โทษร่าง กายพ้อ
กิจยิ่งยากยิ่งกู้	เก่งด้วยใจเย็น ¹

เจ๊กตื่นไฟ เป็นสำนวนไทยซึ่งเปรียบเทียบกับคนที่ตื่นตกใจ เอะอะไว้วาย หน้าตาผิดปกติ² ในที่นี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้อธิบายถึงการปฏิบัติเพื่อให้อายุยืนยาวว่า การทำงานสิ่งใดก็ตาม ควรจะคอยคิดคอยทำไป อย่าใจร้อน ตื่นตระหนกเหมือนเจ๊กตื่นไฟ เพราะถ้าการรวนวาย วิตกกังวลมากเกินไป นอกจากจะเป็นโทษต่อสุขภาพจิตแล้ว ยังทำให้เกิดความสับสน พิจารณาปัญหาได้ไม่ละเอียดถี่ถ้วน ดังนั้นถ้างานยิ่งยากยิ่งจะต้องทำด้วยความสุขุมรอบคอบ จึงจะสำเร็จ จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้นำสำนวน เจ๊กตื่นไฟ นี้มาใช้ได้อย่างเหมาะสม คือ แสดงให้เห็นภาพของคนที่ทำงานอย่างลุกลามและไว้วาย ได้เป็นอย่างดีโดยใช้คำน้อย แต่ได้ความมาก

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยาอายุวัฒนะ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 9

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 261

เปรอกินเกินอินตอง
เปรอเพี้ยนอนคิกน่าน
หัด ผ้าพับไว้ วน
เจ้าจะไต่คำตอย

เป็นศาล ชะโมยเน่
เดินน้อย
ทำผู้ใหญ่ หนอยเจ้า
เรียบร้อยกระนั้นหรือ¹

ผ้าพับไว้ หมายถึงกิจกรรมารยทเรียบร้อย ในบทร้อย-
กรองข้างต้นนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึง การเลี้ยงดูเด็กว่า ถ้าตามใจให้รับประทานอาหาร
มากเกินไป จะเกิดโทษแก่เด็ก หรือถ้าปล่อยให้เหี่ยวเกรงจนคึกคื่น ก็จะทำให้เด็กไม่เจริญเติบโตเท่าที่
ควร แต่ถ้าจะให้เรียบร้อยเป็นผ้าพับไว้ เหมือนเป็นผู้ใหญ่ ความคิดของเด็กจะไม่พัฒนาเท่าที่ควร เช่นกัน
ดังนั้น จึงเสนอแนะให้ยึดท่วงสายกลางในการเลี้ยงดูเด็ก คือ ไม่ปล่อยตามใจหรือบังคับเด็กจนเกินไป

บุคคลเลี้ยงคำเขน
หัวทกกันขวิด
โลกกิเลสเร็วพลัน
เสียงแห่งพ้อคำไค

เล่นพะเน้น
นกไขว้
ผลาญย่อย ยับแล
แก่นอยค้อยค่านวน²

ส่วน หัวทกกันขวิด หมายถึงทำอะไรแฉ่ง ๆ โลกโฉน
สุกจน ปล่อยตัวความใจชอบ³ ในบทร้อยกรองนี้หมายถึง การพยายามหากลวิธีที่ไม่สุจริตนักมาใช้ในการค้า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อย่ารังแกเด็ก" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 89

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กิเลส" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 61

³ ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 473

เพื่อผลกำไรเพียงอย่างเดียว ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไม่เห็นด้วย เพราะท่านเห็นว่า การทำ
เช่นนี้เป็นการเล่นอย่างนักการพนัน มุ่งแต่ผลกำไรอย่างเดียว ไม่ถึงถึงผลเสีย นานไปแทนที่จะได้กำไร
อาจขาดทุนย่อยยับได้

2.4.7.10 ความพ่ายแพ้ ส่วนที่มีความหมายเกี่ยวกับ

ความพ่ายแพ้ คือ จนเต็ม, จนมุม กับทร้อยกรองที่ว่า

เล็งญาณคุณการต่างต่าง
มนุษย์ปรารณาพินิจ
เกิดทั้งกำแพงภาษี
จะขายไม่ซื้อหรือไร

ยังเห็นแปลกทางเศรษฐกิจ
คิดต่อต่างประเทศทั่วไป
กันวิถีสินค้ากันใหญ่
จนเต็มเข้าไซ้แลกสินค้า¹

จนเต็ม หมายความว่า ต้องจำนน หรือ แพ้, ไม่มี
ทางต่อสู้, สิ้นท่า, หมดปัญญา มาจากการเล่นหมากรูก "เต็ม" หมายถึง คา หรือช่องที่ตัวหมากเดิน
ขึ้นเชิงเลห์เหลี่ยม, ท่าทาง² สำหรับเนื้อความในทร้อยกรองข้างบนนี้ จนเต็ม หมายถึง หมดปัญญา
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้นำส่วนนี้มาใช้ในการกล่าวเป็นเชิงประชดประชันการกระทำของมนุษย์
ในโลกว่า ทั้ง ๆ ที่มนุษย์ปรารณาจะคิดต่อค้าขายกันทั่วโลก แต่บางประเทศกลับทั้งกำแพงภาษีขึ้น
ในประเทศของตน เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ซื้อขายกันอย่างอิสระเกินไป ทำให้บางประเทศไม่ปรารณา
ที่จะค้าขายกับประเทศที่ตั้งกำแพงภาษีไว้สูง แต่เมื่อมีความต้องการสินค้าบางอย่างสูงขึ้น และใน
ประเทศที่ตั้งกำแพงภาษีนั้นไม่เพียงพอ จำเป็นต้องหาจากประเทศอื่นซึ่งไม่ปรารณาจะเสียภาษีขาเข้า
ให้ ในที่สุดก็จนเต็ม ต้องเล็งกำแพงภาษี โดยการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกมายา" ใน นักกลอนย้อนเข้าแซ่ โดย เขียวหวาน
(นามแฝง) หน้า 223

²ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 245

ตั้งบ้านเมืองเหมือนกาลนานครั้งโน้น
นิสัยเก่าเขาไม่พร่องต้องบูชา

เข้ารับโอนการงานอย่างหาญกล้า
เราเสียป่าจันทน์เป็นกระดุมพี¹

สำนวน จันทน์ หมายถึง ทองคำเงิน หรือ แพ้ มาจาก
การเล่นหมากรุก ซึ่งเมื่อเดินไป ผลสุดท้ายตัวขุนของฝ่ายเป็นรองมักจะถูกค้อนไปทางมุมกระดาน แล้วไป
ติดอยู่ที่นั่น ฝ่ายเป็นต่อรุกครั้งสุดท้าย ตัวขุนเงินค้อนไปอีกไม่ได้ "จน" นับว่าแพ้ ดังนั้น ใครถูกชักใช้
ไล่เลียงจนไม่มีทางตอบแก้ตัว หรือทำอะไรให้เขาจับผิดได้ แก้วตัวไม่รอด หรือหนีไม่พ้น ต้องจำนนอยู่
เราเอาการเล่นหมากรุกมาพูดเปรียบเทียบเป็นสำนวนว่า จันทน์² จากตัวอย่าง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์-
มนตรี กล่าวถึงชาวจีนที่เข้ามาเมืองไทยอย่างมากมายและเข้ามาแย่งประกอบอาชีพต่าง ๆ ด้วยความ
ขยันขันแข็ง จนคนไทยของ จันทน์ ด้วยไม่สามารถประกอบอาชีพอื่นแข่งกับชาวจีนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การค้าขาย เนื่องจากคนไทยสมัยนั้นนิยมแต่เข้ารับราชการ เป็นส่วนใหญ่

2.4.7.11 เรื่องยุ่งยาก สำนวนไทยในบทร้อยกรองของ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีความหมายเกี่ยวกับเรื่องยุ่งยากต่างๆ คือ ไฟสมซอน, มากหมอมากความ,
รุมากยากนาน, หนีเสือปะจระเข้, หมองคายเพราะงู เช่น

จวบเวลากาลสี่ขั้วโลก
ยุโรปถูกราวไฟประลัยกัลป์
สงครามเสกกิจกวาดเขมิง
แสงเพลิงไฟลงคำอัมพร

บุกโบกสงครามลามสัน
ตะวันออกอบอ้าวผวาร์ชน
ร้ายแรงกว่าไฟสมซอน
ถูกไฟลิวอนว้ายฟ้า³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รุกร้างร้างร้าง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 149

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 245

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไทยเทวาริราช" ประชาปริตรสุภาพบุรุษ โดย ครูเทพ
(นามแฝง) 3 : 22 กรกฎาคม 2435

ไฟสุมขอน หมายถึง เรื่องที่ยังไม่สงบราบคาบ¹ ใน
ที่นี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ให้ความหมายที่ว่า คุกรุ่นอยู่ในภายใน ยังไม่ไหม้ลุกลาม แต่สงคราม
ทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นทุกที จึงไม่อยู่ในสภาพไฟสุมขอนแล้ว

วันผู้เพ่งชาว
คำหิณ้นำไกล
รุ่มากยากนานท่า
ความคิดติดใจ

ทางจำ สำเร็จ
ว่าล้น
บุญ
แคล้วคลาดวิสัย²

รุ่มากยากนาน หมายถึง รุ่มากเกินไป ก็เลยทำให้ลำบาก
ยุ่งยาก³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า ผู้ที่มุ่งผลสำเร็จของงานมักจะคำนึงถึงผู้มองการณ์ไกลว่า
เป็น พวกที่ รุ่มากยากนาน คือนึกคิดในสิ่งที่ยังมองไม่เห็นหรือเรื่องที่ยังมาไม่ถึง

จักได้ลคภัยยุทธภัณฑ์
ในสรรพวร เศรษฐสงคราม
หนีเสือปะจระเข้
กระหิมควายค้าแข่งชาย⁴

หันเข้าแข่งขัน
แยกเขี้ยวคำราม

¹ ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ สำนวนไทย หน้า 31

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ผู้เล็งผลเลิศกับผู้เพ่งผลสำเร็จ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 82

³ อนุวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 211

⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "หนีเสือปะจระเข้" ไทยเขมม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

สำนวน หนีเสือปะจระเข้ หมายถึง "หนีไปพบอันตรายที่ร้ายพอกัน"¹ ในที่นี้ คือ หนีจากภัยสงคราม มาพภัยทางเศรษฐกิจเข้าอีก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี นำสำนวนนี้มาใช้อธิบายถึงเหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งว่า ประเทศต่างๆ หนีเสือปะจระเข้ คือ เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกลง ก็เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำขึ้นทั่วโลก มีการแข่งขันกันในทางเศรษฐกิจ ซึ่งประเทศไทยก็ต้องประสบกับภาวะนี้เช่นกัน

2.4.7.12 ความคิดเห็น สำนวนที่มีความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็น คือ เห็นคอกบัวเป็นกงจักร, โอละพ่อ ทั้งเช่น

อนามัยเคร่งมากแน่น	ไม้กระดาง
ขาดหมวก, แฉกแผ่นวาง	หัวคิโกล
ขาดปลอยบอยสมพลาง	เอาตัวรอด ยากแฉ
คนละโต้งกับปลอยให้	เยี่ยงไม้ป่าเสมอ
.....	
"อื้อ! ตุกแกกินต้ม" ตั้ง	แต่สอน ให้ปด
ให้ขาดขาดหลอน	หลอกไว้
โกงอายุทุรกรรมหอน	หักให้ เด็กโกง
บริสุทธิ์หลุดใจไว้	จากเจ้ากระเจิงหนี
.....	

ฟังกรอมองมากให้
ใครคิดแน่แลเห็น
อย่าเห็นคอกบัวเป็น
จักร จักกลับสนองให้

ใจเย็น
เด่นได้
กงจักร
ทวนไรเลิศผล¹

เห็นคอกบัวเป็นกงจักร มาจากสำนวนไทยที่ว่า "เห็น
กงจักรเป็นคอกบัว" ซึ่งหมายถึง "เห็นสิ่งที่ไม่ดีเป็นดี, เห็นผิดเป็นชอบ, เห็นทางที่ผิดว่าถูก"² ดังนั้น
ใน เห็นคอกบัวเป็นกงจักร จึงควรจะมีความหมายว่า "เห็นสิ่งที่ผิดเป็นไม่ผิด, เห็นชอบเป็นผิด,
เห็นทางที่ถูกต้องว่าเป็นผิด" สำนวนนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนำมาใช้เมื่อกล่าวถึงการเลี้ยงดูเด็กว่า
การที่คนบางคนคิดว่า การปล่อยให้เด็กสับสนบ้างเล็กน้อย ถูกแกล้งถูกข่มบ้าง และปล่อยให้เล่นออกกำลัง
บ้างตามสมควร เป็นกงจักรก็จริงไม่ดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แนะนำว่า ขอให้ผู้ใหญ่พิจารณาอย่าง
ใจเย็น และถ้อยใจเป็นธรรม จะพบว่า สิ่งที่ว่า ไม่ดีนั้น ที่จริงเป็นคอกบัว คือ เป็นสิ่งที่ดี ที่จะช่วยให้เด็ก
เกิดภูมิคุ้มกันโรคและมีร่างกายแข็งแรง ส่วนการหลอกล่อเด็ก เช่น "ลูกแกลกินตับ" นั้น เป็นสิ่งที่บางคน
เห็นว่าเป็นคอกบัว แต่แท้จริงแล้วเป็นการฝึกให้เด็กเกิดนิสัยที่ชอบพูดปด หรือ โก่งผู้อื่น นับว่าเป็น
กงจักร รวมความแล้วในการเลี้ยงดูเด็กนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีปรารถนาให้ผู้ใหญ่พิจารณาอย่าง
มีเหตุผล อย่าเห็นสิ่งที่ว่าไม่ดี หรืออย่าเห็นสิ่งที่ไม่ดีเป็นสิ่งที่ดี ท่านจึงใช้สำนวนไทยสรุปข้อเสนอ
แนะของท่านว่า อย่าเห็นคอกบัวเป็นกงจักร

เพ่งกายใจประจักษ์
ดวงจิตจักนองแฉ้ว

ตระหนักไตรลักษณ์แล้ว
แน่วใจเส้าเมาโมห

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อย่ารังแกเด็ก" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 89 - 90

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 494

หากโละพอไป
เมื่อโลกเมื่อชีพเข้า

คือใจผูกเลื่อมเศร้า
นึกเฝ้าคติธรรม¹

สำนวน โละพอ หมายถึง กลับกันไปหมด นึกความ
คาดหมาย มาจาก การเล่นระเบง ระเบงเป็นการเล่นของหลวง เล่นในงานหลวง เช่น งานโสกันต์
ใช้ผู้เล่นมารวม 10 คน แต่งตัวสมมุติเป็นกษัตริย์เมืองต่างๆ ถือศร ยกเท้าก้าวเดิน มีที่ทายักไปมา
ปากก็ร้องเพลง มีทั้งสองรับเป็นระยะ ๆ คำร้องขึ้นต้นด้วย "โละพอ" ในท่อนมีคำว่า "กลับหน้าเป็น
หลัง กลับหลังเป็นหน้า" ดังนี้ โละพอ จึงกลายเป็นสำนวน มีความหมายตรงกับคำร้องที่เราพูดกันว่า
"กลับหน้าเป็นหลัง" คือ อะไร ๆ กลับกันไปหมด ตรงข้ามกับที่คาดหมายไว้² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์-
มนตรีได้กล่าวถึง หลักธรรมในพุทธศาสนาว่า ทุกคนย่อมรู้อยู่แล้วว่าจะต้องตาย จึงควรทำใจให้สบาย
ไม่ต้องกลัวตาย โดยนึกจิตใจให้เห็นว่าความตายเป็นของธรรมดา เรายังมีชีวิตอยู่ก็พยายามทำกิจ
การงานตามหน้าที่ให้ดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม แต่ถ้ามอง โละพอ คือ กลับไปทำใจซึมเศร้า คิดแต่ว่า
ตัวเองจะต้องตาย เมื่อโลก เมื่อชีวิต ไม่อยากประกอบกิจการใด ๆ ก็ไม่เป็นไปตามหลักธรรมที่พระพุทธ
องค์ทรงสั่งสอนไว้

2.4.7.13 การคบหาสมาคม เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้สำนวน
ที่มีความหมายเกี่ยวกับการคบหาสมาคม ดังนี้ คือ เข้าเมืองคานลิวต้องหลิวตาม, คว่ำบาตร, พวก
ปากลากไป, หมาหัวเน่า ดังตัวอย่าง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จตุรารักษ์" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 63

²ทวนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 581

ครั้นต่อมาเขาพากันคว่ำบาตร
ไม่มีใครคบหาสมาคม

ว่าลัทธิชาติเจ้าชู้ยาสูสม
ต้องระทมทุกข์เปลี่ยวเป็นเดียไป¹

ส่วน คว่ำบาตร หมายความว่า ตัดออกจากการ
สมาคมทั่วไป เมื่อบุคคลใดหรือหมู่คณะใดไม่ยอมคบหากับบุคคลหรือหมู่คณะใดก็เรียกว่า "คว่ำบาตร บุคคล
หรือหมู่คณะนั้น" ส่วนนี้มาจากพระสงฆ์ ผู้ใดอยู่ในพระพุทธศาสนา แต่ทำการที่ไม่เคารพต่อศาสนา เช่น
ทำให้เป็นที่เคียดแค้นแค้น หรือ พระสงฆ์ หรือทำให้เป็นที่เสื่อมเสียเศร้าหมองแก่พระศาสนา พระสงฆ์
อาจจะประกาศขับไล่ผู้นั้นออกจากศาสนา ไม่ให้เกี่ยวข้องกับวัด หรือคณะสงฆ์อีกต่อไป พระสงฆ์จะไม่
เข้าบ้าน ไม่ติดต่อกัน ไม่ให้ผู้นั้นมีส่วนในการทำบุญ² ในที่นี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้ส่วน
คว่ำบาตร ในความที่กล่าวถึงผู้ชายเจ้าชู้ ซึ่งมีแต่คนรังเกียจ และพากันคว่ำบาตร คือไม่มีใครยอมคบหา
สมาคมด้วย

โรงเรียนประจำนั้น

อย่ามัวละเมอฝัน

กษียณจะยอมเสีย

มากพาลูกมากบัน-

เขื่อนสำคัญนัก

พวกมากจะลากไป

ดูบ้านบำรุงบำเรอ

กิจเข่าจะหมายจะหมั้น

ครูเร่งประจักษ์ปะสน

พิเคราะห์ระวังระไว

ฉะฉกกระไลโฉน

คติโลกนิยมผสม³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตอกไม้" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 20

² ขุนวิจิตรมาตรา สำนวนไทย (ก-ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) หน้า 180 - 181

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ ลงฝูงกาเป็นกา" ใน ปณิณกประพันธ์
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 64

สำนวน พวกมากลากไป หมายถึง เพื่อนฝูงชักพาไป¹
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้สำนวนนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ครูโรงเรียนประจำต้องระมัดระวังไม่ให้
 นักเรียนชักชวนกันประพฤติตนในทางที่ไม่ดี

จากตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นว่า สำนวนไทยที่ปรากฏใน
 บทกวีของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นสำนวนที่รู้จักและเข้าใจความหมายกันอยู่อย่างแพร่หลาย
 ผู้ประพันธ์นิยมใช้สำนวนไทยในเนื้อความที่แสดงความคิดเห็นเรื่องต่าง ๆ และท่านสามารถเลือกใช้ -
 สำนวนไทยเหล่านั้นได้เหมาะสมแก่ความ ทำให้ผู้อ่านได้ทั้งอารมณ์และรสจากบทกวีของนั้น ๆ ไปพร้อม ๆ
 กัน

วิเคราะห์แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในบทร้อยกรอง

บทร้อยกรองของปรมาภูกุณค่านานับการ ทั้งคุณค่าทางอารมณ์ ทางสติปัญญา และทางศีลธรรม กล่าวคือ บทร้อยกรองจะช่วยเราอารมณ์และความรู้สึก ก่อให้เกิดจินตนาการ ทั้งยังช่วยให้เกิดความคิด เป็นการขยายวงความรู้ ประสบการณ์ของผู้อ่านให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น บทร้อยกรองที่ดีย่อมให้คุณค่าทางภูมิปัญญาแกผู้อ่าน โดยสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของคนในสังคมสมัยนั้น ๆ ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความคิด ความนิยมของกวีและคนในชาติอีกด้วย

กวีย่อมมองดูโลกและชีวิตมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ กัน และต่างก็มีแนวความคิดของตนต่อสิ่งเหล่านั้น แตกต่างกันไปด้วย กวีมักจะพยายามถ่ายทอดแนวความคิดลงในบทประพันธ์ของตนเสมอ¹

แนวความคิดของกวีเป็นผลมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม และสภาพสังคมในสมัยที่กวีมีชีวิตอยู่ เพราะฉะนั้นสภาพความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงมีผลต่อแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีอยู่เป็นอันมาก เหตุการณ์สำคัญอันเกิดขึ้นในระยเวลานั้นก็คือ การล่าเมืองขึ้นของจักรวรรดินิยมตะวันตก สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เหตุการณ์เหล่านี้มีผลให้ไทยต้องปรับปรุงประเทศหลายด้านเพื่อความอยู่รอด อันเป็นเหตุให้สภาพสังคมไทยในระยะนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รู้เห็นเหตุการณ์และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว ท่านจึงได้เสนอแนวความคิดในอันที่จะช่วยสร้างสรรค์สังคมไว้มากมาย ทั้งทางด้านการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ และจริยธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดจากแนวความคิดของท่านแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 105

1. แนวความคิดทางการศึกษา

การศึกษาในสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800 - พ.ศ. 1893) เป็นการศึกษาที่ยังไม่เป็นระบบ ไม่มีหลักการแน่นอน ไปกับการบังคับให้เรียน วัดและบ้านเป็นสถานศึกษาที่สำคัญของประชาชนทั่วไป วิชาที่เรียนเน้นหนักไปทางค่านิยมศาสนา คือ การอ่านและเขียนหนังสือไทย บาลี ขอม การคิดเลข และการอบรมทางศาสนา จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) การศึกษาไทยยังคงดำเนินการเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย ประชาชนจะส่งบุตรหลานไปเรียนที่วัดโดยให้อยู่รับใช้พระขณะเดียวกันก็เรียนเขียนอ่านกับพระไปด้วย การศึกษาในราชสำนักเจริญสูงสุดในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ ไพร่คเณลา ฯ ให้พระโหราธิบดีแต่ง "จินดามณี" ขึ้นเป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรก ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ให้คนไทยรู้ภาษาของตนอย่างลึกซึ้ง สถานศึกษาที่สำคัญในสมัยนี้ได้แก่ วัด ราชสำนัก และโรงเรียนมิชชันนารี วิชาที่เรียนมีภาษาไทย บาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส เขมร พม่า จีน เลข โหราศาสตร์ วิชาช่าง เป็นต้น

สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2325) การศึกษามิชนั้นยังคงเป็นไปเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ประชาชนสนใจศึกษาหาความรู้ยิ่งขึ้นเนื่องจากต้องทำสงครามเกือบตลอดสมัย

ครั้นถึง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2411) การจัดการศึกษาโดยทั่วไป ยังอาศัยวัดเป็นสำคัญเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 มีการตั้งโรงพิมพ์ขึ้น เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่จะศึกษาเล่าเรียน ไม่ต้องเสียเวลาคัดลอกวิชาความรู้ ทำให้เรียนได้รวดเร็วยิ่งขึ้น เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า การศึกษาแบบโบราณให้ความรู้ไม่เพียงพอที่จะติดต่อกับต่างประเทศทั้งในทางการค้าและการทูต จำเป็นต้องเรียนรู้วิชาอย่างฝรั่ง เพื่อจะได้ติดต่อกับต่างชาติได้โดยไม่เสียเปรียบ พระองค์จึงโปรด ฯ ให้จ้าง นางแอนนา เอช. เลียวโนเวนส์ เข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษให้พระเจ้านครเธอ เมื่อ พ.ศ. 2404 - พ.ศ. 2408 และโปรด ฯ ให้ข้าราชการและเจ้านายเรียนภาษาอังกฤษกับพวกมิชชันนารีอเมริกันซึ่งเข้ามาสอนศาสนาและสอนภาษาด้วย

จะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1800 -- พ.ศ. 2411) นั้นยังอยู่ในวงจำกัด ทั้งนี้เพราะรัฐยังมีได้เป็นผู้ดำเนินการจัดการศึกษาให้แพร่หลายโดยทั่วถึงกัน ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นประโยชน์ของการศึกษาว่า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น พระองค์จึงทรงมีพระบรมราชโองบายให้รัฐจัดการปฏิรูปการศึกษา และทรงขยายงานด้านนี้ออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน การศึกษาที่จัดขึ้นในสมัยนี้จึงเป็นต้นเค้าแห่งการจัดการศึกษาที่ปึกเป็นแนวนโยบายสืบต่อมา โดยเฉพาะ การศึกษาของทวยราษฎร์ ซึ่งต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศให้เป็นการศึกษาภาคบังคับ โดยพระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464

การจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ เพื่อยกระดับความรู้ของประชาชนให้สูงขึ้น อันจะเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ และเพื่อพัฒนาคุณธรรมของเยาวชน¹ การจัดการศึกษาในระยะแรกนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระยาคำรงราชานุภาพ (ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นพระเจ้าอนุวงศ์ยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร) เป็นผู้รับผิดชอบ จนกระทั่ง พ.ศ. 2435 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และทรงกำหนดให้กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบจัดการศึกษาส่วนหัวเมืองร่วมกับคณะสงฆ์ ซึ่งมีกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้ดำเนินงาน ส่วนการจัดการศึกษาในกรุงเทพฯ นั้นเป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในสมัยนี้ยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เนื่องจากขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษา ขาดเงินงบประมาณอุดหนุน และประชาชนยังไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนเพราะเข้าใจผิดว่าการที่รัฐบาลตั้งโรงเรียนก็เพื่อจะให้เป็นที่คัดเลือกเด็กไปเป็นทหาร²

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 68 - 95

² ก. หน้า 180 - 212

การจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำเนินงานออกจากสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบจัดการศึกษาเบื้องต้นในส่วนหัวเมือง ให้ราษฎรทุกคนได้เล่าเรียน สำหรับนครหลวงกรุงเทพฯ เป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาล กระทรวงธรรมการรับผิดชอบดำเนินงานการศึกษาที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา และสอศแทรกวิชาชีพร้านต่าง ๆ ให้ราษฎรมากขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2456 กระทรวงธรรมการมีเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เป็นเสนาบดี ได้ประกาศใช้โครงการจัดการศึกษาชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษากว้างขวางมาก เพราะได้จัดแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา และวิชาสามัญศึกษา นอกจากนี้ได้แบ่งเป็นภาคศึกษายังกับ * และภาคศึกษาพิเศษ* * อันเป็นการกำหนดแนวทางบังคับประชาชนไว้อย่างกว้าง ๆ¹ คือ ระดับประถมศึกษา 5 ชั้น ประถมปีที่ 1 - 3 เรียนวิชาสามัญล้วน ๆ และชั้นประถมปีที่ 4 - 5 ให้เรียนวิชาชีพ ผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาจึงมีวิชาชีพติดตัวทุกคน ส่วนชั้นมัธยมศึกษาให้มี 8 ชั้น แบ่งเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ชั้น มัธยมศึกษาตอนกลาง 3 ชั้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ชั้น นอกจากนั้นยังมีหลักสูตรพิเศษสำหรับหญิง คือ ชั้นประถมมี 3 ชั้น ไม่ต้องเรียนวิชาชีพอีก 2 ชั้นเพิ่มเติมเหมือนชาย เมื่อจบชั้นประถมปีที่ 3 ก็ต่อชั้นมัธยมได้เลย และชั้นมัธยมสำหรับหญิงเรียนเพียง 6 ชั้น คือ เมื่อจบมัธยมปีที่ 6 ก็ถือว่าสำเร็จระดับมัธยมศึกษาแล้ว "โครงการศึกษา พ.ศ. 2456" จึงเป็นโครงการศึกษาที่ต้องการฝึกคนให้ประกอบอาชีพทั่วไปได้โดยไม่ต้องรอแต่จะรับราชการเท่านั้น²

พ.ศ. 2458 กระทรวงธรรมการได้ประกาศเพิ่มวิชาสามัญศึกษาระดับมัธยมขึ้น ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2459 เจ้าพระยาพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการป่วยเรื้อรัง ได้กราบถวาย

*ภาคศึกษายังกับ หมายถึง การศึกษาระดับประถมศึกษาที่ประชาชนทุกคนควรจะได้รับ

**ภาคศึกษาพิเศษ หมายถึง การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

¹ จารุวรรณ ไชยเทศ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน้า 111 -

² วิทยุ สาธิต หลักการการศึกษา หน้า 203

ยังคงลาออกจากราชการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาชั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแทน ในระยะนี้อาจกล่าวได้ว่าโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 ดำเนินไปตามจุดหมายที่วางไว้อย่างสมบูรณ์แบบ เพราะได้จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาเต็มความแผนการ¹ และยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. 2459 ระยะแรกเปิดสอน 4 คณะ คือ คณะแพทยศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, คณะวิศวกรรมศาสตร์, คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์² ซึ่งทำให้ราษฎรได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับมหาวิทยาลัยตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล

ปี พ.ศ. 2462 ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมามีการดัดแปลงโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และแก้ไขฉบับ พ.ศ. 2458 ประกาศเป็นโครงการศึกษา พ.ศ. 2464³ เน้นหนักเรื่องการศึกษาวิชาชีพทั้งทางด้านกลกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม ให้แก่เด็กในระดับประถมศึกษาหนึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ราษฎรได้มีวิชาชีพติดตัวออกไปสำหรับทำมาหากินได้ แต่การเรียนวิชาชีพเหล่านี้ไม่เป็นที่ยอมรับของราษฎรที่จะสนับสนุนให้บุตรหลานของตนเล่าเรียน โดยเฉพาะวิชาด้านพาณิชยกรรม ทั้งนี้เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่ยังนิยมระบบเจ้าขุนมูลนายกันอยู่มาก จึงสนับสนุนให้บุตรหลานเล่าเรียนเพื่อเข้ารับราชการเท่านั้น⁴ ปี (พ.ศ. 2464) นับเป็นปีที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์การศึกษาภาคบังคับของไทย เพราะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2464 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม ปีเดียวกัน บังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 ปีบริบูรณ์เข้าเรียนในโรงเรียน จนถึงอายุ 14 ปีบริบูรณ์

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน้า 38 - 40

² กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 หน้า 211

³ จารุวรรณ ไวยเจตน์ ล.ก. หน้า 41 - 42

⁴ ก. หน้า 113 - 114

พระราชบัญญัติประกาศใช้บังคับได้ทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2478¹

จะเห็นได้ว่าในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปรับปรุงการศึกษาของชาติตลอดมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ท่านได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญท่านหนึ่งในการจัดการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาภาคบังคับ ท่านมีความสนใจในเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยได้ศึกษาและดูงานทางการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศอยู่เสมอ ท่านได้รับตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษามาตั้งแต่แรกเข้ารับราชการ คือเป็นทั้งครูสอนและผู้บริหารการศึกษาในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถึง 2 ครั้ง ด้วยเหตุที่ท่านมีความเกี่ยวพันกับวงการศึกษามากอย่างใกล้ชิดนี้เอง ทำให้ท่านมีประสบการณ์ในด้านนี้เป็นอย่างมาก ท่านได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาที่ท่านคิดน่าสนใจยิ่งไว้หลายประการ ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้จะได้นำแนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งปรากฏอยู่ในบทสร้อยกรองของท่านมากล่าวไว้โดยจำแนกออกเป็น 4 ประการ คือ คุณค่าของการศึกษา การจัดการศึกษา แบบเรียน และ การเรียนการสอน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 คุณค่าของการศึกษา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่ตระหนักในความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คือ ท่านเห็นว่ามนุษย์เราได้อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการที่ตนเรียนรู้ไปสู่ชนรุ่นหลัง เพื่อจะได้ใช้เป็นพื้นฐานในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมได้เพียงพอแก่การพัฒนาคนและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าสืบไป เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีปรารถนาที่จะชี้แนะให้สาธารณชนเห็นถึงคุณประโยชน์ของการศึกษาดังกล่าว จึงประพันธ์บทสร้อยกรองขึ้นเพื่อเป็นพาหนะในการสื่อความคิดของท่าน

¹ จารุวรรณ ไวยเจณ การศึกษามหาชนบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน้า 112

ไปยังรัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนชาวไทยในสมัยนั้น ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่เห็นคุณค่าประโยชน์ของการศึกษา แม้แต่การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ควรจะได้รับ แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษาที่ท่านเสนอไว้ในบทวิทยกรอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1.1 การศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดศิลปวิทยาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง กล่าวคือ การที่มนุษย์ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในสังคมขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เขาจะได้รับประสบการณ์ตลอดชีวิต และนำไปถ่ายทอดให้แก่บุตรหลาน การถ่ายทอดศิลปวิทยาการจะดำเนินไปดังนี้เรื่อยไป จากบรรพบุรุษไปสู่ชนรุ่นหลัง ดังนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอแนะว่า คนในปัจจุบันควรหมั่นศึกษาหาความรู้ให้ดีไว้ มิฉะนั้นจะไม่สามารถถ่ายทอดสิ่งที่ดีให้แก่ชนรุ่นหลังได้ ท่านเสนอความคิดเห็นไว้ในเรื่อง "ภาพ 4" ว่า

เพลงบาคราเวทย์ไว้	ศิลปศาสตร์
เราจึงรับมรดก	สืบได้
รังรักษ์จักอนุชาต	บุตรคุณ
อภิชาติควยไค้	ยิ่งดี
มวลหมู่ชนสืบเมื่อ	อนาคต
เราเก่งจักเขชาติ	เก่งควย
เราทราวมจักกำหนด	เขายาก
สืบจึงสืบแมนวย	ข้อดี

1 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพ 4" ใน บันทึกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

คำจำกัดความของการศึกษาซึ่งปรากฏในพจนานุกรมการศึกษา

(Dictionary of Education) ซึ่งการ์เตอร์ วี. กูด (Carter V. Good) เป็นบรรณาธิการ มีเนื้อความสอดคล้องกับแนวความคิดซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แสดงไว้ข้างต้น โดยกล่าวว่า "การศึกษา คือ ศิลปการถ่ายทอดความรู้จากอดีตซึ่งจัดไว้อย่างมีระเบียบให้แก่บุคคลแต่ละรุ่น"¹

1.1.2 การศึกษาช่วยในการพัฒนาคน การศึกษาเป็นกระบวนการอันสำคัญยิ่งในการพัฒนาคน ซึ่งเป็นทรัพยากรหลักของประเทศให้เกิดความรู้ความสามารถ มีประสิทธิภาพเพียงพอแก่การพัฒนาประเทศ แต่การศึกษามีได้หมายความเฉพาะแต่การเรียนรู้ในโรงเรียนเท่านั้น การเรียนรู้เกิดจากการเข้าสังคม และการเรียนรู้จากธรรมชาติก็เป็นการศึกษาค้นคว้าเช่นกัน เกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากธรรมชาตินี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า การศึกษาค้นคว้าทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากธรรมชาติไปเพียงบางส่วนเท่านั้น ยังมีส่วนอื่นที่เป็นความลับสำหรับมนุษย์อยู่ ธรรมชาติจึงเสมือนครูที่สอนให้มนุษย์พยายามศึกษาค้นคว้าเพื่อหาวิธีการที่จะเอาชนะธรรมชาติ ทั้งความว่า

มีมือมนุษย์แต่ง

แต่งดอกไม้แต่งไป

ทั้งนี้สีหน้าเรา

ศิษย์ผู้ทะลุปรุกลวง***

ครูแข่งสภาพ* ไช

ขยสิทธิ์สภาพหวง

ประดุเสาวภาพ** ปวง

ครูลอบประลองสอน²

¹ Carter V. Good. ed. Dictionary of Education. P.191.

*สภาพ คือ ความเป็นอยู่ตามธรรมชาติ

** ภาพคือ ความเป็นอยู่ที่มนุษย์สร้างขึ้น

*** ครูหลวมหมายถึง ครูใหญ่ที่สุดของมนุษย์ คือ ความเป็นอยู่ตามธรรมชาติ

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จริงกับแต่ง" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังให้ความเห็นอีกว่า สิ่งที่ย้ายให้มนุษย์
ปรารถนาที่จะเรียนรู้ก็คือ คำถามที่มนุษย์ถามตัวเองว่า "ทำไม" "ทำไมสิ่งนั้นจึงเป็นอย่างนั้น ทำไมสิ่ง
นี้จึงเป็นอย่างนี้" การค้นคว้าเพื่อตอบคำถามดังกล่าวนี้เองที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้ที่จะใช้ประโยชน์จาก
ธรรมชาติ ดังท่านเขียนไว้เป็นขรหรือกรองว่า

ศัพท์"ทำไม"ในมนุษย์จะสาป มนุษย์ลุ่มลึกใช้สภาพ
เพราะ"ทำไม"¹

ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในเรื่องปัญหาหรือข้อข้องใจ
ทำให้มนุษย์ค้นคว้าหาความรู้ นั้นเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์แก่วงการศึกษาอย่างสูง เพราะการที่มนุษย์
ได้เรียนรู้จากปัญหานั้นเป็นขบวนการเรียนตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method)
ซึ่งประกอบด้วยกันตอนในการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน คือ ขั้นปัญหา ขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นตั้งสมมุติฐาน ขั้น
วิเคราะห์ และขั้นสรุป วิธีการค้นคว้าหาความรู้ดังกล่าวยังนิยมใช้กันอยู่อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน และ
จากหลักการที่คิดค้นโดยมนุษย์เรียนรู้จากปัญหาหรือปัญหาย้ายให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้เอง ทำให้เกิดวิธีสอน
แบบใหม่ขึ้นวิธีหนึ่ง คือ วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Inquiry Method) ซึ่งเป็นการสอนที่เริ่ม
จากการตั้งปัญหาเช่นกัน

1.1.3 การศึกษาช่วยในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากคนเป็นทรัพยากรอันสำคัญ
ยิ่งในการพัฒนาประเทศดังกล่าวมาแล้ว การพัฒนาคนนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการศึกษาเป็น
เครื่องมือสำคัญ ดังนั้นจึงนับได้ว่า การศึกษามีบทบาทในการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ซึ่งเรื่องนี้เจ้า
พระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า เมื่อประชาชนได้รับการศึกษาอบรมให้มีความรู้ความสามารถในการ
ประกอบอาชีพ และเป็นพลเมืองดีแล้ว จะช่วยพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าไม่ล่าหลัง
ประเทศอื่นอีกต่อไป ท่านจึงได้เสนอความคิดนี้ด้วยขรหรือกรองที่ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไม?" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 83

มวลผลกสว่างไ้
 รอบรู้พลั้ง แม่มแล
 ยังกิจภักถกวนฉา
 แขนเข้าแขงขึ้น ทั้นแล
 วิสามัญหมกถวน
 เลहनทสยาม งามแล¹

ด้วยรักษาตาให้
 ไทยรอกเล็กเลื่อยลา
 ถึงเหล้ารามาญ์หลากลั่น

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้ให้ข้อคิดไว้ไว้ว่า ปัจจุบันนานาประเทศ
 ทั่วโลกพยายามสนับสนุนให้ประชาชนของตนได้รับการศึกษาสูงขึ้น เพื่อให้สามารถเรียนรู้อารยธรรมใหม่ ๆ
 ที่จะนำมาพัฒนาประเทศของตน หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีการ
 ศึกษาดี ก็จะสามารถช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังจะเห็นได้จากความเจริญของประเทศ
 ต่าง ๆ ในยุโรป ข้อคิดนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอไว้ดังต่อไปนี้

ทั่วโลกเริ่มสว่าง
 เสร็จศิลปวิทยา
 ศึกษาสำเร็จจึง
 ประชากรามัญชาติใด

ยุโรปสว่างโลก
 ก้าวหน้าไม่ลาเลย

อย่างปัจจุบันศึกษา
 ยอคมวิญญาวิทยาสัย
 เข้าถึงรสอารยธรรมใหม่
 ได้เกลื่อนกลาดชาติจำเรียว²

เป็นจอมโจกเจียวเจ้าเอ๋ย!
 เพราะความรู้เฟื่องฟูจริง³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ท่าไม้ไผ่รายจึงชุกชุม" โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 218 - 219

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 141

³ ค. หน้า 136

จากแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในเรื่อง "คุณค่าของการศึกษา" ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นนักการศึกษาผู้มองการณ์ไกลว่า การศึกษาหาความรู้ของทุนก่อนมีผลต่อทุนหลังเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการต่าง ๆ ไปยังอนุชน นอกจากนั้นท่านยังเป็นนักการศึกษาที่มีความคิดก้าวหน้า ไม่แตกต่างไปจากนักศึกษาค้นสำคัญของโลก ดังที่ท่านให้ข้อคิดว่าการศึกษาคือการพัฒนาคนให้เจริญงอกงามในทางสติปัญญา คือ การศึกษาจะช่วยให้คนมีความรอบรู้ เฉลียวฉลาด ความคิดนี้สอดคล้องกับแนวความคิดทางการศึกษาของจอห์น ดีวอี้ (John Dewey) ซึ่งยังเป็นที่ยอมรับและนำมาปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ที่ว่า "การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม"¹ อันหมายความว่า การศึกษาจะช่วยพัฒนาคนให้เจริญงอกงามขึ้นทุกด้านทั้งทางสติปัญญา ทางกาย ทางอารมณ์ และทางสังคม นั่นคือ คนที่มีการศึกษาคือยอมรับรู้จักนิยมนอบ ควบคุมตนเองได้ ย่อมเข้าสังคมได้ทุกคน และรู้จักรักคนให้มีพละทานมัยย์

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะได้แสดงความคิดเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของการศึกษาที่มีต่อบุคคลแล้ว ท่านยังได้กล่าวถึงคุณค่าที่มีต่อส่วนรวมอีกด้วย คือ การศึกษาจะช่วยสร้างคนที่มีความรู้ความสามารถสูงให้แก่ประเทศ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านเน้นถึงการส่งเสริมวิสามัญศึกษา คือ การศึกษาวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้ดีขึ้น นักการศึกษาของไทยในปัจจุบันก็มีความเห็นสอดคล้องกับท่านในเรื่องนี้ ดังเช่น คารา ที่ปะปาลกล่าวว่า

การพัฒนาประเทศของเราจะสำเร็จลุล่วงไปได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ ทั้งนี้หมายความว่า ประเทศที่ต้องการก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น จำเป็นต้องมีกำลังคนที่มีความรู้และมีทักษะในการประกอบการทำงานในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการของประเทศ แต่การที่จะได้กำลังคนที่มีความรู้และมีทักษะตามความต้องการดังกล่าวย่อมต้องอาศัยระบบการศึกษาที่ดี มีประสิทธิภาพและมีคุณภาพทุกระดับการศึกษา²

¹ เชื้อ สาริมาณ และสุรินทร์ สาริวิ วิชาครู ตอน 1 หลักการศึกษา หน้า 184 - 185

² คารา ที่ปะปาล การศึกษากับการพัฒนาชุมชน หน้า 22

1.2 การจัดการศึกษา

การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญยิ่งในการพัฒนาสังคมมนุษย์ แต่ถ้ายปล่อยให้มนุษย์ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง โดยไม่มีการจัดการศึกษาที่ดีให้ มนุษย์อาจจะได้รับความรู้ที่ผิด ๆ ซึ่งไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ทำให้เสียเวลาในการศึกษาไปโดยเปล่าประโยชน์ได้ ฉะนั้นบ้านเมืองใดที่ปล่อยให้ประชาชนศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ไม่จัดการศึกษาที่ดีเพื่อพัฒนาคนในชาติ ก็เสมือนว่าบ้านเมืองนั้นไม่รู้จักพัฒนาตนเอง แนวความคิดดังกล่าวนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอต่อสาธารณชนเพื่อเป็นการย้าเตือนรัฐบาลและบุคคลที่เกี่ยวข้องให้คำนึงถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาแก่มวลชน ดังปรากฏในบทความเรื่อง "มนุษย์กับการศึกษา" และ "จกหมายครูเทพ" ว่า

* โรงเรียนธรรมชาติที่เปิดสอนอยู่เสมอนั้น เกียวก่อนนานมาคิดต่อถึงกันทั่วโลกแล้ว ได้ทำให้โลกแคบเข้ามามาก วิธีสอนของโรงเรียนธรรมชาติดันกว้างขวาง มีจำนวนครูมากมาย สอนด้วยวิธีคำตัวอย่างใหญ่ ให้ศิษย์เอาอย่างครูนั้น นอกจากที่มีมนุษย์กว้างขวาง สมทบเข้ามาเป็นครูด้วย ยังมีหนังสือขาวและสมุดพิมพ์ต่าง ๆ ช่วยสอนเป็นครูผู้สามารถอยู่อีกส่วนหนึ่ง ถึงแม้มนุษย์จะปิดการศึกษาทั่ว ๆ ไปเสียบ้างก็ปิดไม่อยู่ เพราะโรงเรียนธรรมชาติทุกหนทุกแห่งไม่ยอมปิดก็เมื่อปิดไม่ได้แล้วเราจะปิดทำไม? มนุษย์ไม่สอนปล่อยให้ธรรมชาติดูแลไปฝ่ายเดียว จะกลับเป็นภัยที่ข้าพเจ้าขอเรียกว่า "ภัยหาม" ภัยหนักขึ้นเสียอีก ไหน ๆ ธรรมชาติต้องเปิดโรงเรียนอยู่เสมอ มนุษย์ก็กระโดดพลอยใจเปิดโรงเรียนของมนุษย์สอนมนุษย์ให้เข้าคลองที่ปรารถนาเสียทีเดียว จะดีกว่าปล่อยให้ไปตามยถากรรม แล้วลองประสบความสำเร็จไม่ร้ายรึน ถึงแม้ตัวอย่างมาหลายแห่งแล้ว การศึกษานี้แหละ ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นอาวุธวิเศษของประเทศแท้จริง ถ้าหากรู้จักใช้และใช้ให้ดี

1 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มนุษย์กับการศึกษา" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 13

บ้านเมืองที่ไม่รีบให้การศึกษาให้เต็มที่ ปล่อยให้เป็นงานของธรรมชาติไปฝ่ายเดียว ก็เหมือนกับ
บ้านเมืองนั้นไม่ช่วยตัวเอง จะหวังให้เทวดาช่วยอย่างไร ... คนฉลาดที่เกิดในป่าหรือในท้อง
แถวข้างกรวไฟ ถ้าได้มีโอกาสรับการศึกษาโดยควรแก่สติปัญญาได้ทุกคน ให้เหมือนช้างเผือกใน
ป่าที่ได้มาขึ้นระวางในกรุงทุกเชือก ก็จะวิเศษหน้อยไม่¹

และด้วยเหตุที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เห็นว่า ประเทศไทยในยุคหลังสงครามโลก
ครั้งที่หนึ่งกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ จึงได้เสนอข้อคิดเกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องเร่งจัดการศึกษา
ให้แก่ประชาชนเพื่อเป็นการพัฒนากำลังคนให้มีความรู้ความสามารถประกอบอาชีพ สร้างฐานะทางเศรษฐกิจ
ให้มั่นคง ดังนี้

สงครามการ เมืองกลาง

เป็นเศรษฐกิจสงครามทำ

พันเพื่อประสพ-

ล่าเหยื่อยุโรป

บางที่จะพอสัน

แกล้งไม่เป็นข้า

วิลาญศึกษา

ประณศึกษาปล่อย

ใครเรียนอะไรมา

เรียนสือสุดวิสัย

มาจำแลงรูปคนข้า

สยามรุ่นครุ่นเศรษฐกิจ

ระเข้จะทำไฉน?

ต้องเร่งให้การศึกษา

ยังมีวันอยู่ข้างหน้า

จึงเวลาอาจรอคอย

เลยเวลาอย่าคอยสรวย

คอยส่วนนี้จักมีภัย

ธรรมดาอยากจะใช้

จักไถ่งานทำทั่วกัน²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จดหมายครูเทพ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 136 - 137

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 142 - 143

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอข้อคิดในการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการประถมศึกษา การมัธยมศึกษา การฝึกหัดครู การอุดมศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ ไว้ดังนี้

1.2.1 การจัดการประถมศึกษา ตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 การประถมศึกษา คือ ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษา * และวิสามัญศึกษา ** ซึ่งราษฎรควรมีความรู้เป็นพื้นฐานไว้ทุกคน เพื่อให้รู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นวิชากลาง ๆ ที่ต้องใช้เป็นประจำ และจำเป็นสำหรับคนไทยทั่วไป¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคำนึงถึงความสำคัญของการจัดการประถมศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายประการด้วยกัน คือ

1.2.1.1 นโยบายการจัดการประถมศึกษา นโยบายการจัดการประถมศึกษา หรือการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ทวยราษฎรได้เล่าเรียนทั่วราชอาณาจักรนั้น ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว กล่าวคือ ในสมัยที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ท่านมีโครงการในการจัดการศึกษาภาคบังคับ เมื่อ พ.ศ. 2433 ซึ่งกำหนดไว้ว่า "เมื่อโรงเรียนมูลได้ตั้งตามพระอารามแล้ว จะต้องออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กอายุ ตั้งแต่ 7 ขวบ จน 15 ปี ต้องเข้าเรียน"² แต่ความเห็นในเรื่องการศึกษาภาคบังคับยังไม่ได้รับความสนใจจริงจังในระยะนั้น เพียงแต่ได้ประกาศเรียกร้องให้มีการสนับสนุนการศึกษามากขึ้น โดยตั้งโรงเรียนหลวงในวัด และตั้งโรงเรียนเชลยศักดิ์ (ปัจจุบัน คือ โรงเรียนราษฎร) เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของ

*สามัญศึกษา คือ ความรู้สามัญซึ่งทุกคนควรจะมีมากหรือน้อยตามควรแก่สภาพ เช่น วิชาหนังสือ เลข และจรรยา เป็นต้น

**วิสามัญศึกษา คือ ความรู้พิเศษซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะอย่างตามสมควรแก่สภาพ เช่น วิชาแพทย์ วิชาครู วิชาพาณิชย์ วิชาช่างต่าง ๆ เป็นต้น

¹กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 หน้า 281

²จารุวรรณ ไวยเจนท์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน้า 12

รัฐบาล และทำให้การศึกษาเจริญแพร่หลายรวดเร็วยิ่งขึ้นเท่านั้น

ใน พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) อธิบดีกรมศึกษาธิการและปลัดทูลฉลองไปรับเสด็จ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ณ ประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งทรงแต่งตั้งข้าหลวงตรวจการอีก 3 นายคือ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ขุนอนุกิจวิธูร (สันต์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และ นายอนันต์ สาริกบุตร เป็นกรรมการ ออกไปดูการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นด้วย คณะกรรมการชุดนี้สนับสนุนให้นำแบบอย่างแผนการศึกษาชาติของ ญี่ปุ่นมาปรับปรุงแก้ไขขึ้นเป็นแผนการศึกษาของไทย จึงเกิดแผนการศึกษา พ.ศ. 2445 ซึ่งแบ่งการศึกษา ออกเป็น 2 สาย คือ สายสามัญ และสายวิสามัญ (ปัจจุบันคือ สายอาชีวศึกษา) และไ้แบ่งงานระหว่าง พระสงฆ์กับกรมศึกษาธิการ ให้พระสงฆ์จัดการศึกษาในระดับมูลและประถมศึกษา ส่วนในระดับสูงกว่าชั้น ประถมศึกษาเป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2448 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ พยายามที่จะขยายการศึกษาให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ท่านได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 แผนก คือ การศึกษาสามัญ สำหรับราษฎรทั่วไป เพื่อให้เป็นพลเมืองดี และการศึกษาพิเศษ สำหรับผู้จะทำงานพิเศษต่างๆ รวมทั้งรับ ราชการด้วย ซึ่งจะทำให้การศึกษาแพร่หลายไปทั่วประเทศ และจะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรทุกคน เมื่อ พ.ศ. 2453 ได้มีการประชุมตกลงเรื่องการศึกษาว่า กระทรวงมหาดไทยจะจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนหัวเมือง โดยทั้งคณะกรรมการตำบล ๆ ละ 3 คน ประกอบด้วย กำนัน อธิการวัด และแพทย์ประจำตำบล ให้นำหน้าที่ในการจัดการศึกษา สุขาภิบาล และพยายามในตำบลนั้น ๆ กระทรวงนครบาล จะรับผิดชอบการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในกรุงเทพฯ จะให้มีพระราชบัญญัติบังคับเด็กอายุ 8 - 14 ปี เข้าเรียน และจะเริ่มจัดทำใน พ.ศ. 2454 การจัดการประถมศึกษาจึงกล่าวได้ว่าเป็นงานต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2456 ได้มีประกาศใช้โครงการจัดการศึกษาชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษามากมาย เพราะได้จัดแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา และ วิสามัญศึกษา นอกจากนั้นยังได้แบ่งเป็น "ภาคศึกษาบังคับ" ซึ่งหมายถึง การศึกษา

ระดับประถมศึกษาที่ประชาชนทุกคนควรได้รับ และ "ภาคศึกษาพิเศษ" ซึ่งหมายถึง การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา อันเป็นการกำหนดแนวทางบังคับประชาชนไว้อย่างกว้าง ๆ และใน พ.ศ. 2464 ได้มีประกาศให้ประชาชนส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษ โดยออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม ปีเดียวกัน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสนับสนุนแนวคิดในการจัดการศึกษาภาคบังคับที่ว่า สมควรที่จะจัดให้ประชาชนทั้งปวงได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกัน ไม่เลือกว่าจะเป็นคนในชนบทหรือในเมือง จะร่ำรวยหรือยากจน ให้ทุกคนได้รับการศึกษาในโรงเรียนตามควรแก่สภาพ คือ ตามความสามารถทางสติปัญญา ฐานะครอบครัว และความพยายามของแต่ละบุคคล เด็กที่มีอายุระหว่าง 7 - 14 ปี จะต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน การศึกษาภาคบังคับนี้จึงต่างไปจากการศึกษาแผนเก่า คือ การศึกษาภาคบังคับจะช่วยยกระดับความรู้ให้แก่คนจำนวนมาก ส่วนการศึกษาแผนเก่านั้น ไม่มีการบังคับให้เรียนจึงทำให้ได้คนที่มีความรู้เพียงกลุ่มน้อยเท่านั้น ดังความว่า

ศึกษาแผนเก่า	โรงเรียน
คนหมีมือเดียวจัก	รอบรู้
คนหมีมากจึงมัก	งมโง่
แผนใหม่ได้เด็กผู้	เกิดได้ศึกษา ทั่วแ
ตามปัญญาฐานะทั้ง	ความเพียร
เพียงเขตเกณฑ์เรียน	เปล่าได้

การที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสนับสนุนนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับทั่วประเทศนั้น นับว่าท่านได้ส่งเสริมการยกระดับความรู้ของประชาชนให้สูงขึ้น ทำให้ประชาชนเป็นคนเฉลียวฉลาด รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล เป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพของประเทศอันจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมนุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 177

1.2.1.2 ปริมาณและคุณภาพของผู้เรียน ในเรื่องปริมาณและคุณภาพของผู้เรียนนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า ในระยะแรกนั้นผู้ที่ได้รับการศึกษายังมีน้อย ดังนั้นจึงควรคำนึงถึงปริมาณก่อน แล้วจึงค่อยปรับปรุงให้มีคุณภาพภายหลัง เพราะหากจะรอฝึกครูที่มีคุณภาพให้พร้อมเสียก่อนจึงค่อยเกณฑ์เด็กเข้าเรียน จะไม่ทันกับความต้องการของประเทศ ที่จะต้องเร่งพัฒนาคนในชาติให้มีความรู้ความสามารถเพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองเท่าเทียมอารยประเทศ ดังที่ท่านเสนอไว้ว่า

ประกัน 'ควอนตีตี' * ก่อน	อุทาหรณ์แสดงก็
ก็กฎหมายกำกับพี-	รแพทย์ผู้เนือยชนม์
นิรือ 'ควอลิตี' ** แล้ว	จะกลากเกล้าประโยชน์
กฎหมายจะรอจน	จะมีหมอสื่อเอนเขา
จำนง 'ควอนตีตี' ไว้	และแก่ 'ควอลิตี' เขา
บิก็กว่าจะรอเปล่า	เพราะหวัง 'ควอลิตี' หรือ?
อึ่งสรพศึกษา	ประสงค์ลึที่ประเทศคือ
จะสั่งสอนและฝึกปรี้อ	ประชาราษฎร์ลำพังเอง
ฉนั้นจึงจะเกณฑ์อาน	มิปล่อยพลาณตามเพลง
จะรอหัดครูครบเกรง	จะงาใหม่และไทยศุณย์ ¹

** ควอนตีตี (Quantity) คือ ปริมาณ หรือจำนวน

** ควอลิตี (Quality) คือ คุณภาพ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิธีของผู้นำกับผู้ตาม" ใน บทพระทัยบางเรื่อง โดย คุรุเทพ (นามแฝง) หน้า 77 - 78

1.2.1.3 งบประมาณในการจัดการศึกษา การจัดการประถมศึกษาของไทย ในระยะแรกที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 นั้น มีอุปสรรคเรื่องงบประมาณมาก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการขณะนั้น ได้เสนอความคิดว่า การที่จัดการประถมศึกษาโดยรัฐบาลมิได้ให้เงินอุดหนุน ทั้งๆที่มีกฎหมายกำหนดให้รัฐบาลช่วยเหลือค่านั้น ย่อมประสบความสำเร็จได้ยาก เพราะภาษีการศึกษาที่เรียกว่า "ศึกษาพลี" ซึ่งเก็บมาใช้เพื่อการศึกษา นั้นไม่เพียงพอ ครั้นจะเพิ่มอัตราการเก็บภาษีให้สูงขึ้น คนยากจนก็จะเดือดร้อน เพราะวิธีการเก็บแต่เดิมนั้นไม่เป็นธรรมอยู่แล้ว คือ เก็บภาษีจากคนต่างฐานะในอัตราเดียวกัน ครั้นจะเปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บเงิน "ศึกษาพลี" เสียใหม่ โดยเก็บตามฐานะ ก็ขัดกับระบบการเก็บภาษีของรัฐบาล ซึ่งเก็บภาษีในอัตราเดียวกันทุกคน ไม่ว่าจะมั่งมีฐานะเช่นไร หากสามารถเปลี่ยนระบบภาษีให้เกิดความเป็นธรรม โดย ผู้ที่มีฐานะดีเสียภาษีมาก ส่วนคนยากจนเสียน้อย ก็จะได้เงิน "ศึกษาพลี" เพิ่มขึ้น และถ้ารัฐบาลได้ช่วยเหลือค่านางบประมาณการจัดการประถมศึกษาด้วยแล้ว จะเป็นการช่วยแบ่งแรงซึ่งกันและกันระหว่างประชาชนในท้องถิ่นกับรัฐบาล ก็จะได้เห็นได้จากการทำงานเสนอข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ใบทรายกรองชื่อ "วิธีของผู้นำกับผู้นำตาม" ว่า

ฝ่ายสามัญชน	เงินรัฐ บำรุง
เงินประชาบาลจัด	แถมให้
กฎหมายบังคับ	จักช่วย
ยื่นแต่เขาเดียวได้	ขอไปให้อีกา หนึ่งแล
ศึกษาท้องถิ่นได้	ชนพลี
จักเก็บตามพิน	มากน้อย
แก้ไขรัฐภาษี	มิเปลี่ยนแปลงเลย
จึงบาทหลังข้างค้อย	คิดต่อยตามชา หน้าแล

*เงินซึ่งเก็บจากรายการชายอายุระหว่าง 18 ถึง 60 ปี ตั้งแต่ 1 บาท ถึง 3 บาท ตามสภาพของท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้จ่ายในการจัดการศึกษาประชาบาลของท้องถิ่นนั้น ๆ

ศึกษาพลีมากได้
ยังรัฐบาลกลางยัง
สองชาวยุโรป
ลัทธิแบ่งแรงเพียง

เป็นกำลัง
ช่วยเลี้ยง
ตั้งมั่น กงพอ
มากบุญบำเพ็ญ

ความคิดในการจัดการศึกษาโดยวิธีแบ่งแรงระหว่างท้องถิ่นกับ
รัฐบาลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น นับเป็นแนวความคิดที่ก้าวหน้าและทันสมัยมาก เพราะรัฐบาล
ในปัจจุบันก็พยายามที่จะกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาประชาบาลให้แก่ท้องถิ่น หากท้องถิ่นโดยช่วย
ตัวเองไม่ได้ก็จะพยายามช่วยเหลือ อันเป็นวิธีการที่นานอารยประเทศใช้กันอยู่ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา
มีการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นได้จัดการศึกษาของตนเอง โดยรัฐบาลกลางช่วยเหลือใน
ด้านงบประมาณบางส่วน² ในประเทศญี่ปุ่นนั้นจัดการศึกษาภาคบังคับโดยการให้เปล่าทั้งหมด เด็ก
ที่มาจากครอบครัวที่ยากจน รัฐบาลระดับชาติและระดับท้องถิ่นจะต้องให้เงินช่วยเหลือพิเศษเป็นค่าใช้จ่าย
ต่าง ๆ เช่น ค่าอาหารที่โรงเรียน ค่าอุปกรณ์การศึกษา การรักษาพยาบาล ฯลฯ³

แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่การเก็บภาษี "ศึกษาพลี" เลิกไปในปี

พ.ศ. 2473 เปลี่ยนมาใช้เงินงบประมาณแผ่นดินในการจัดการศึกษาประชาบาลแทน นับเป็นการรวม
อำนาจทางการจัดการศึกษา และไม่เป็นการสร้างสำนักความรับผิดชอบให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น แม้ใน
ปัจจุบันจะได้มีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่มี การเก็บภาษีทางการศึกษาตามแนวความ
ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งนอกจากจะเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาของประเทศแล้ว
ยังเป็นแนวทางในการเก็บภาษีเงินได้อย่างยุติธรรมอีกด้วย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมนุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย

ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 179 - 180

² ชูศรี สนิทประชากร ระบบการศึกษาในประเทศต่าง ๆ หน้า 1 - 3

³ ก. หน้า 62

1.2.1.4 การขยายการศึกษาภาคบังคับ ระยะแรกที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อหลายทศวรรษยังไม่สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ได้ครบทุกตำบล คือ ประกาศได้เพียง 2,311 ตำบล จากตำบลทั้งหมด 5,050 ตำบล คิดเป็นร้อยละ 45.76 เมื่อเวลาที่ประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้มี อยุธยา นครชัยศรี ราชบุรี ปราณบุรี จันทบุรี นครสวรรค์ พิษณุโลก นนทบุรี พายัพ นครราชสีมา อุดร อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ภูเก็ต และปัตตานี สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ ยังมีได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติในปี พ.ศ. 2464 แต่เริ่มประกาศใช้เป็นบางตำบลในปี พ.ศ. 2466¹ ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่ายังไม่เพียงพอ ควรจะให้ประกาศใช้ทั่วราชอาณาจักร เด็กที่เกิดในประเทศไทยทุกคนจะได้มีโอกาสรับการศึกษาอบรมให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทยเท่าเทียมกัน เพื่อให้แนวความคิดนี้แพร่หลายไปสู่สาธารณชน ท่านจึงเสนอบทความเรื่อง "ความเห็นพ้องอีกเรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา"² และเรื่อง "จันทร์ปราศ วันที 20 กุมภาพันธ์ 66"³ ซึ่งลงพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ "วิทยาสาร" บทความทั้งสองเรื่องนี้เน้นให้เห็นว่า คนที่ไม่ได้รับการศึกษานั้น จะยึดมั่นอยู่แต่ความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งอาจเป็นความเชื่อที่ผิด ซากเหตุผลที่แท้จริง แม้เขาในเมืองหลวงยังมีความเชื่ออยู่ว่า เมื่อเกิดจันทร์ปราศขึ้น ต้องจุดประทัด เคาะระสัง เคาะกระป๋อง ฯลฯ เพื่อที่จะช่วยให้พระราหูคายพระจันทร์ หรือต้องเอาเข็มกลัด กัดขายพวงของหญิงมีครรภ์ เพื่อป้องกันมิให้เด็กเกิดมาตาเหล่ เหล่านี้ล้วนเป็นความเชื่อที่ไร้เหตุผล นอกจากบทความทั้งสองเรื่อง ที่กล่าวแล้ว ท่านยังได้เขียนบทความเรื่อง "ชาวบ้านนอกหาความชาวกรุง"⁴ ลงพิมพ์ในหนังสือ "ความเรียง

¹ จารุวรรณ ไวยเจนท์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน้า 66 - 68

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความเห็นพ้องอีกเรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา" วิทยาสาร โดย ครูเทพ (นามแฝง) 25 : 291 - 307 2467

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 36 - 39

⁴ ฎ. หน้า 31 - 33

เรื่องต่าง ๆ ของกรุงเทพ" เพื่อให้รัฐบาลและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของชาติเห็นว่าการที่ได้อำนาจให้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในกรุงเทพ ฯ ทั้ง ที่ประกาศในหัวเมืองแล้วนั้น เด็กจากหัวเมืองจะหนีการเกณฑ์เข้าศึกษาตามพระราชบัญญัตินี้เข้ามาในกรุงเทพ ฯ ซึ่งเป็นช่องทางให้ชาวหัวเมืองกล่าวโจมตีได้ว่า กรุงเทพ ฯ เหมือนแหล่งของสมเด็กที่ไร้การศึกษา จึงควรประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลกรุงเทพ ฯ ด้วย เพื่อให้เด็กไทยทุกคนได้รับการศึกษาไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม

เกี่ยวกับการเสนอข้อคิดในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักรนี้ ท่านยังได้เสนอเป็นพร้อยกรองอีกด้วย ดังปรากฏในเรื่อง "ทหารเอกสยามผู้เสวยสุพรรณภูมิ" ดังนี้

การเกณฑ์เรียนประถมศึกษา	ทั่วราชอาณาจักร
เขตนจำเป็นเห็นสม	
เพื่อเร่งแผนรัฐอบรม	ให้เกิดนิยม
ศึกษาเป็นนาคสยาม ¹	

นอกจากนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังกล่าวถึงผลดีของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักรไว้อีกว่า การจัดการศึกษาภาคบังคับได้ทั่วพระราชอาณาจักรจะมีผลให้โรงเรียนจีน ซึ่งเดิมสอนภาษาจีนและขนบธรรมเนียมประเพณีของจีนเป็นพื้น และโรงเรียนไทยอิสลามซึ่งสอนให้ท่องคัมภีร์โคหร่าน ต้องปรับปรุงการเรียนการสอนให้ได้มาตรฐานเดียวกับโรงเรียนประถมศึกษาที่รัฐบาลจัด เพื่อสามารถที่จะรับนักเรียนซึ่งอยู่ในเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ นับว่าเป็นการช่วยเพิ่มจำนวนครูและโรงเรียนประถมศึกษาให้มากยิ่งขึ้น และยังจะช่วยให้มีโอกาสที่จะอบรมให้เด็กที่เกิดในประเทศไทยรักในถิ่นที่เกิดและมีความรู้สึกในความเป็นไทยมากขึ้นอีกด้วย

ท่านะดังกล่าวนั้นปรากฏในพร้อยกรองที่ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามผู้เสวยสุพรรณภูมิ" ใน โคลงกลอนของกรุงเทพ
เล่ม 1 โขยก กรุงเทพ (นามแฝง) หน้า 130

กฎหมายประถมศึกษา	จัดจริงจัดพา
โรงเรียนจีนแขกแปลกไป	
คือสอนส่วนประถมไค	โรงเรียนฝรั่งไคร
เขาสอนลูกของคลอกมา	
.....	
โรงเรียนจีนแขกยังหา	เป็นประถมศึกษา
ตามแบบหลวงไม้มยี่	
อบรมเด็กเกิดเมืองนี้	เป็นนาคกรดี
แห่งสยามหรือยังยั้งนงน	
ไว้พระราชบัญญัติปกครอง	ประถมศึกษาปรน
กรุงเทพ ฯ จะเปรื่องเฟื่องฟู	
เด็กเราเด็กต่าง้าวผู้	สมศึกษาอยู่
จักได้ศึกษาอย่างสยาม	
โรงเรียนแขกฝรั่งจีนจวน	จะล้นทำความ
ช่วยเหลือแท้จริงยิ่งยง ¹	

* การที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพยายามสนับสนุนให้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วราชอาณาจักรนั้น นับว่าท่านเป็นนักการศึกษาที่มองการณ์ไกลเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากท่านเล็งเห็นผลที่จะบังเกิดขึ้น คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา¹นั้นมีผลให้โรงเรียนราษฎร์ เช่น โรงเรียนจีน และโรงเรียนชาวไทยอิสลามจะต้องสอนภาษาไทยสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง และสอนวิชาต่างๆ เป็นภาษาไทยตามหลักสูตรประถมศึกษาในโรงเรียนเป็นเวลา 3 ปี ถึง 5 ปี* ฉะนั้นโอกาสที่

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสู่เศรษฐกิจ" โคลงกลอนของครูเทพ
เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 129 - 131

* นักเรียนหญิงกำหนดให้เรียน 3 ปี สำหรับนักเรียนชายที่เรียนชั้นประถมปีที่ 3 แล้ว ไม่ประสงค์จะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ต้องเรียนวิชาที่พออีก 2 ปี เป็น 5 ปี

จะสอนภาษาจีนตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีจีน และโรงเรียนชาวไทยอิสลามจะสอนอ่านคัมภีร์โคหร่าน
 อย่างที่เคยปฏิบัติมา จึงมีน้อยลง อีกประการหนึ่งถ้าโรงเรียนราษฎรที่รับเด็กในเกณฑ์บังคับตามพระราช
 บัญญัติ แต่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการแล้ว เด็กที่จบจากโรงเรียนเหล่านี้จะไม่ได้รับ
 ประกาศนียบัตรประถมศึกษา และมีความผิดด้วย รวมทั้งไม่สามารถเข้าเรียนต่อในระดับสูงๆขึ้นไปได้
 อีกด้วย¹ ฉะนั้นพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จึงเป็นการบังคับให้คนจีนและคนไทยอิสลาม
 เรียนภาษาไทยโดยทางอ้อม เพราะเหตุผลว่า ถ้าเขาเรียนภาษาไทยดีแล้ว ก็จะสามารถเข้า
 กับคนไทยได้ง่าย เกิดความเข้าใจต่อกัน และทำให้เกิดการผสมกลมกลืนชาติเป็นคนไทยได้ง่ายขึ้น โดย
 อาศัยโรงเรียนเป็นที่ปลูกฝังความรักชาติ รักคนไทย และเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความรักใคร่
 กลมเกลียว ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จึงเหล่านี้นำให้เกิดความสงบสุขภายในประเทศ นับว่าเป็น
 การวัดการศึกษา เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการปกครองประเทศอีกด้วย

1.2.2 การจัดการมัธยมศึกษา ในขณะที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดี
 กระทรวงธรรมการนั้น ได้มีโครงการศึกษา 2464 ซึ่งกำหนดไว้ว่า ภาคศึกษาพิเศษ เรียกว่า มัธยมศึกษา
 มีทั้งสายสามัญ และวิสามัญ อันเป็นความรู้ที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา และไปบังคับให้โรงเรียนทุกคน
 ทั้งขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์ของผู้เรียน เพื่อให้เหมาะสมกับอัตรา²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า คนไทยสมัยนั้นนิยมศึกษาวิชาสามัญเพื่อเข้า
 รับราชการกันมาก โดยไม่สนใจศึกษาด้านวิสามัญศึกษาเพื่อประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น เกษตรกรรม
 อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม ดังที่ท่านกล่าวไว้ในบทสนทนาเรื่อง "ทหารเอกสยามสู่เศรษฐกิจสยาม"
 แสดงถึงค่านิยมในการรับราชการของคนไทย ดังนี้

¹ จารุวรรณ ไวยเจนท์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน้า 73

² กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 หน้า 281

"ถามหน่อยเด็กหนุ่มผู้เพียร
แล้วเจ้าจักทำอะไร"

เสรีจากโรงเรียน

.....

.....

"ผมคิดเข้าท้าวราชการ
ลูกบ้านเดียวกันนั่นหมาย"

เชนทานขุนชาญ

"หนูขยันกว้างายคาย
พดาคอยน่านมั่งมี"

คิดเข้าค้าขาย

"ผมรักราชการงานดี
ยศศักดิ์บุญทรานาแสง"¹

ตำแหน่งหน้าที่

ท่านจึงเสนอข้อคิดเตือนใจว่า ในยามที่ไทยกำลังประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และความเป็นอยู่ของประชาชน คนไทยควรจะสนใจศึกษาหาความรู้ทั้งด้านสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการประกอบกิจการทั้งที่เป็นงานราชการและงานเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรสนใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศ เช่น การอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม เป็นต้น ท่านได้ให้ข้อคิดไว้ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

"บัดยามสยามต้องการแรง

ไทยฉลาดทุกแขนง

ทั้งนอกและในราชการ

เศรษฐกิจก็กิจแกนสาร

นักเรียนรักงาน

ควรเลือกประกอบเหมือนกัน"²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสู้เศรษฐกิจ" ใน โคลงกลอนของ ครูเทพ

เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 126 - 127

² ก. หน้า 127

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนักการศึกษาที่มองการณ์ไกลว่า ถ้าหากคนไทย
ยังนิยมศึกษาวิชาสามัญเพื่อเข้ารับราชการแค่เพียงอย่างเดียว โดยไม่สนใจศึกษาด้านวิสามัญศึกษาเพื่อ
ประกอบอาชีพอื่น ๆ แล้ว นานไปจะเกิดปัญหาว่างงานขึ้น เนื่องจากทางราชการไม่มีตำแหน่งหน้าที่ให้
เพียงพอกับผู้สำเร็จการศึกษามา ครั้นจะประกอบอาชีพอื่น เช่น การกลีกรม พาณิชยกรรม และ
การอุตสาหกรรม ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ เพียงพอ ดังนั้น
ท่านจึงกล่าวซ้ำเพื่อชักนำให้คนไทยหันมาสนใจที่จะศึกษาด้านวิสามัญศึกษา ซึ่งมีทั้งการพาณิชย์ กลีกรม
และอุตสาหกรรม ถึงความว่า

ทุกคนสำเร็จด้วย

เรียนวิสามัญศึกษา

สู่ค่าลูกหลานหา

พาณิชย์กลีกรม

วิชา- ชีพนอ

เสรีจ้วน

ให้ครบ- ครั้นเทอญ

เรื่องค่าอุตสาหกรรม¹

อีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนักการศึกษา
ผู้มองการณ์ไกลก็คือ หลังจากท่านสนับสนุนให้คนเรียนวิสามัญศึกษาแล้ว ท่านเกรงว่าจะเกิดปัญหาว่างงาน
เช่นเดียวกับสายสามัญ จึงเสนอแนวทางแก้ปัญหาไว้ว่า กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงเกษตร และ
กระทรวงพาณิชย์จะต้องให้ความร่วมมือในการจัดหางานให้ผู้สำเร็จการศึกษาทางวิสามัญทำ เพราะถ้าหาก
ผู้เรียนสำเร็จแล้วว่างงาน จะเป็นผลให้เกิดการสูญเปล่าในการลงทุนจัดการศึกษาค้นคว้าและคนทั่วไปจะ
ไม่นิยมให้บุตรหลานเขาเรียนวิสามัญศึกษาอีกด้วย ถึงความในบทสรุปของที่ว่า

หนึ่งคือต้องเข้าร่วม

การ เกษตรพาณิชย์รับ

มือกับ

เรื่องใช้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บทสรุป 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 178

นักเรียนจบแล้วจับ

งานติด

นิธะนั้นพันไว้

ประโยชน์ชำทรามนิยม¹

ในบทความเรื่อง "แผนการศึกษาชาติ" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงปัญหาของผู้ที่เรียนสำเร็จด้านวิสามัญศึกษา และเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเมื่อเริ่มต้นประกอบอาชีพไว้ว่า

ธรรมดาคนนักเรียนผู้เรียนจบวิชาไปใหม่ ๆ ยังจะต้องไปหาความรู้หาเอาข้างหน้า และพยายามไต่บันไดแห่งอาชีพของตัวไปทีละขั้น ๆ ถ้าวิชาที่เรียนมาแล้วนั้นเป็นวิชาที่มีผู้ต้องการ คนก็ได้นำฝึกหัดงานหรือเป็นลูกจ้างตั้งแต่ขั้นต่ำขึ้นไป ถ้าเป็นวิชาที่ยังหาคนต้องการจ้างไม่ได้ คนยังอ่อนทั้งอายุ ทั้งความรู้ ทั้งทุนรอน ก็ไม่สามารถจะไปตั้งงานให้เป็นรูปขึ้นโดยลำพังตนเองได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือว่า ทุกคนควรจะกั้นต้นอาชีพจากขั้นต่ำขึ้นไปโดยเป็นลูกจ้างเขาก่อน²

1.2.3 การจัดการฝึกหัดครู เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนักการศึกษาที่มีความคิดลึกซึ้ง จึงจะเห็นได้จากการพิจารณาแก้ปัญหาทางการศึกษาของชาติ คือ ท่านเห็นว่า เมื่อมีการขยายการศึกษาภาคบังคับกว้างขวางขึ้น ปัญหาการขาดแคลนครูผู้สอนเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องแก้ไขโดยรีบด่วน ท่านได้เสนอให้แก้ปัญหาโดยหาทางเพิ่มปริมาณครูผู้สอนก่อน แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะไม่มีวุฒิทางครูมาก่อนก็ตาม ท่านแนะนำให้พัฒนาครูที่ไม่มีวุฒิเหล่านั้น โดยให้การอบรมด้วยวิธีนิเทศการสอน แล้วแก้ไขและสอนให้รู้เรียกมาอบรมเป็นช่วง ๆ เมื่อโรงเรียนหยุด กำหนดหลักสูตรให้ครูเรียนเองเพื่อสอบไล่แล้วได้ประกาศนียบัตรครู และให้โรงเรียนประจำจังหวัดหรืออำเภอทำหน้าที่เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูประจำภาค³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมนุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 182

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี การศึกษาของประเทศไทยระหว่างกึ่งศตวรรษที่แล้วมา หน้า 29

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิถีของผู้นำกับผู้ตาม" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 78

ข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งนับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย เมื่อแรกตั้งนั้นแบ่งเป็น 4 คณะ คือ คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์¹

ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองไทยนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้มีส่วนอย่างสำคัญ เพราะในปี พ.ศ. 2457 ท่านเป็นผู้ริ่งตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และต่อมาได้เป็นผู้บัญชาการโรงเรียนนี้ อันเป็นตำแหน่งซึ่งมีเกียรติอย่างสูง เนื่องจากโรงเรียนนี้จำเป็นต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิมาดำรงตำแหน่ง เพื่อจะพัฒนาให้เป็นมหาวิทยาลัยสืบไป ขณะดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนอยู่นั้น ท่านได้พยายามที่จะจัดวางระเบียบและขยายการศึกษาของโรงเรียนนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งแผนกต่าง ๆ เป็น 8 แผนก² คือ การปกครอง กฎหมาย การทูต การช่าง การแพทย์ การเพาะปลูก การค้าขาย การเป็นครู และเมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นับได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มีส่วนอย่างมากในการวางรากฐานเพื่อก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นในประเทศไทย เนื่องจากท่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาอย่างมากเช่นนี้ ท่านจึงได้พยายามที่จะเสนอแนวคิดเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอุดมศึกษา และแนวทางในการพัฒนามหาวิทยาลัย ดังนี้

1.2.4.1 ความสำคัญของการอุดมศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ขอคิดว่า มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นสถาบันที่จัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้น เป็นสถาบันการศึกษาที่มีประโยชน์ในการพัฒนาประเทศมาก เพราะเป็นแหล่งรวมสติปัญญานับการ ในอนาคตกิจการต่าง ๆ ย่อมต้องอาศัยบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถในแต่ละสาขาที่สำเร็จจากมหาวิทยาลัย ผู้คอยสติปัญญาและขาดความขยันหมั่นเพียรย่อมไม่สามารถที่จะเรียนให้สำเร็จอุดมศึกษาได้ มหาวิทยาลัยจึงนับเป็นที่กลั่นกรองบุคคล

¹กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 หน้า 211

²ก.

ให้ใครที่มีความรู้ความสามารถเป็นปัญญาชนอย่างแท้จริง ดังความในบทร้อยกรองเรื่อง "ขุมทรัพย์ 4"
ว่า

อุดมศึกษาชั้น	มหาวิทยาลัย
เป็นแหล่งที่ลึงสถิต	ทั่วทั้ง
ศิลปวิทยาประสิทธิ์	อักษรศาสตร์
คุณพระดีปดองดัง	จางจำแจมหา
ยืนยาวอยู่อย่าง	โลกมนุษย์
เผยแผ่ภาวะยุค	เพียบ
แทนเกิดประเสริฐสุด	มหาวิทยาลัย
จากอจกขมก	เกียงแก่ทั้งม- งามเทอญ
โดยนิมิตนาคทอง	การบด- จิตแล
เพื่อกิจสำคัญ	เอกรู
ไปตลาดไปแข่งขัน	ไปตลอด อุดมเรียน
เป็นกระ อนุกรงผู้	เพียบชั้นปัญญา ¹

1.2.4.2 การพัฒนามหาวิทยาลัย เนื่องจากเจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรี
ตระหนักถึงความสำคัญของการอุดมศึกษา ท่านจึงได้เสนอความคิดเห็นในการที่จะพัฒนามหาวิทยาลัยให้
เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น คือ การขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ซึ่งในขณะนั้นได้แก่ มิสซิริโอกกิเฟลเตอร์
ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยขอให้ช่วยทั้งในด้านการเงินและอาจารย์ผู้สอน เริ่มจากขอความช่วยเหลือ
เกี่ยวกับแผนกวิชาเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ดังบทร้อยกรองว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ขุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 132 - 183

มหาวิทยาลัยเรื่อง
งามคณะแพทยบริยง
เ้าฐานะคั่งประสงค
ร็อกกีเฟลเลอร์
เม่ทุนเรากวมทั้ง
กว่าโลกจะเชื่อคำ
เขาเข้าช่วยรับจำ-
เราก็งจริงด้า

จุฬาลง- กรมเรว
อิงรุ
สำเร็จ
กิจเกือการบุญ
ทำล่ำ- พังได้
คอนชา
เป็นโลก เชื่อแล
ปลดอยไวสำเร็จ ดังฤา¹

เมื่อคณะแพทยศาสตรจารย์เรื่องพนเป็นที่ยอมรับของทาง
ประเทศแล้ว ท่านได้มาตรวจและพัฒนาคณะอื่น ๆ ด้วย โดยขอความร่วมมือจากแผนกการศึกษาระหว่าง
ประเทศ (International Education Department)* ของมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ นอกจากนี้
ในเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้เสนอให้เปิดสอนวิชาในสาขาที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศขึ้นใน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกอันได้แก่ วิชากฎหมายหรือธรรมศาสตร์ วิชาเกษตรซึ่งสอนเกี่ยวกับการ
ป่าไม้ และสัตวแพทย์ ท่านเสนอความคิดดังกล่าวไว้ในบทหรือกรงทองใบนี้

เสรี คณะแพทยบริยง
คณะอื่นอันยังงาม
ลวรกนกภณสม
เย็บเยียงคณะแพทยกลอย

ภูมิอดม สมจริง
คำคอย
ฐานะ ค้วยเทอญ
ครองเขาเทอทาง

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉบับที่ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นายแดง) หน้า 184

* เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรียกว่า "แผนกศึกษาระหว่างประเทศ" เป็นแผนกกลางของมูลนิธิร็อก-
กีเฟลเลอร์ สหรัฐอเมริกา ซึ่งให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับสามัญศึกษาทั่วโลก

แนกกลางบุตนิ
เรียกสิกระหว่างประเทศ^๑ ที่
แผนกเวชศาสตร์^๒
แม่เหมาะทุกคนให้
สมเพิ่มกะอีกบ้าง
กรรมศาสตร์, เกษตรศาสตร์ ยาน
ป่าไม้แพทยศาสตร์
และทางทางเหล่านี้

ยังมี
ช่วยได้
บอก นอกทาง
ผู้พันภูมิคุ้ม
โดยกาล
ชื่อ^๓
ขยายอยู่
แคลวนการคำนึง^๔

ท่านยังได้เข้าเกี่ยวกับการตั้งคณะเกษตรศาสตร์ว่า ประเทศไทย
เราเป็นประเทศกสิกรรม การเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ประเทศเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นได้ สมควรที่
จะตั้งคณะเกษตรศาสตร์ขึ้นในมหาวิทยาลัย เพื่อจะได้เป็นสถาบันที่ค้นคว้าวิจัยให้เกิดความรู้ในสิ่ง
ใหม่ ๆ แล้วนำมาพัฒนาการเกษตรของประเทศ ในขณะนี้ควรมีสถานที่ทดลองการเพาะปลูกและการเลี้ยง
สัตว์ในชนบท เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยและเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนในชนบทอีกด้วย ท่านได้เสนอแนว
คิดนี้ในบทหรือทรงดำริว่า

คนเที่ยว กระทำระประเทศ
ทั้งฤๅสยามยุคมะเลือง
มาหมายสำนักคนเกษตร
ชาติศักดิ์จะรัฐกระทำไฉน?

ลูวิเศษเพราะเหตุเปื่อง
กลีเลี้ยงบำเรอวัย
ณมหาวิทยาลัย?
สิมินาคะเล่าหลัง

^๑ เจ้าพระยาอรรคมหาคัมภีร์ "สมุทรวี ๔" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม ๑ โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 184 - 185

ข้าหลวงและบัณฑิตยสถาน
ควรแก่เกษตรกิจตั้ง

จะกระทำริเลือกตั้ง
ชนบทสถานที่

เมื่อแรกตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ศาสตราจารย์ที่มาสอน
ส่วนมากเป็นชาวต่างประเทศ ส่วนใหญ่ไม่สามารถสอนเป็นภาษาไทยได้ และมาช่วยสอนชั่วคราวเท่านั้น
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เล็งเห็นถึงการแก้ไขด้วยความคิดอันลึกซึ้ง เฝ้ามองและทันสมัยของท่านว่า
หากจะปล่อยให้เป็นอย่างนี้ ประเทศไทยเราก็จะต้องพึ่งพาอาศัยชาวต่างประเทศอยู่เรื่อยไปเสมือนเป็นทาส
ทางวิชาการ อีกทั้งไม่เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ของเราให้ใช้ ประโยชน์ได้คุ้มค่าท่านจึงเห็นว่า
สมควรที่จะพัฒนาอาจารย์ไทยของเราเอง โดยคัดเลือกอาจารย์ที่สำเร็จชั้นปริญญาอยู่แล้ว ไปศึกษาวิชา
เฉพาะในต่างประเทศ สำเร็จแล้วกลับมาเป็นผู้ช่วยของศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศที่มีความชำนาญ
ก็จะได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์² วิธีนี้นอกจากจะช่วยให้มีผู้ทรงคุณวุฒิเพียงพอกับจำนวนนักศึกษาใน
ระดับอุดมศึกษาแล้ว ยังเป็นการช่วยพัฒนาอาจารย์ไทยให้มีความก้าวหน้าในอาชีพ และเป็นการเสริมสร้าง
เกียรติภูมิของคนไทยอีกด้วย ซึ่งการพัฒนาคุณวุฒิของอาจารย์ในปัจจุบันก็ยังปฏิบัติการดังที่ท่านคิดไว้ ที่ขณะนี้
ดังกล่าวปรากฏอยู่ในบทร้อยกรอง ดังต่อไปนี้

แม้ใช้วิชาชนชาติ

ปริมาณก็มากมี

เชิญเพิ่มพลังและคนที่

เดอะ มหาวิทยาลัย

พึงวิทยาลัยวิรัช

ก็จะส่งกระไรไหว?

บัณฑิตยสถานได้

อุดมศึกษา³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คณะกรรมการวิชาแห่งมหาวิทยาลัย" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ
(นามแฝง) 13 : 723 มีนาคม 2478

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี น.ค.

1.2.5 การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน*

หมายถึง การศึกษาที่ไม่มีระบบการเรียนการสอนที่แน่นอน แต่บางครั้งจะจัดเป็นชั้นเรียน แต่หลักสูตรและเวลาเรียนมักเป็นไปตามความประสงค์และความสามารถของผู้เรียน ตลอดจนโอกาสที่ผู้เรียนจะมาเรียนได้เป็นประการสำคัญ พื้นความรู้ความสามารถจะแตกต่างกันมาก การจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นการจัดการศึกษาที่ยังไม่มีระบบแน่นอน ผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาโดยจริงยังไม่มี นับว่าเป็นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังที่เรียกกันในปัจจุบันนั่นเอง โดยวัดจากความสนใจของกลุ่มเรียนอย่างแท้จริง หลักสูตรและเวลาเรียนมิได้มีกำหนดไว้เป็นแนวเดียวกัน สถานที่เรียนส่วนใหญ่อยู่ตามวัด วัง บ้านหรือสถานสอนศาสนา ครอบครัว ฯลฯ แนวการจัดการศึกษาในอดีตมุ่งเน้นด้านกล่อมเกล่าจิตใจให้เป็นพลเมืองดี มีวิชาชีพ มีวิชาที่จำเป็นแก่การก้าวไปสู่ตำแหน่งหน้าที่ราชการส่วนการสอนให้รู้หนังสือก็เพียงเพื่อความจำเป็นในการใช้เป็นเครื่องมือศึกษาพระธรรมวินัย พระไตรปิฎกเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ประเทศไทยได้ปรับปรุงการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนให้กว้างขวางขึ้น แต่ก็ยังมีประชาชนอีกไม่น้อยที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในโรงเรียน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ระบุว่า ท่านเหล่านั้นควรจะได้รับการศึกษบ้าง ท่านจึงได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ในบทร้อยกรองเรื่อง "สุนทรพจน์ 4" ว่า การเรียนการสอนของประชาชนตามวัด ตามบ้าน หรือที่ประชุมชน ควรมอบให้ทั้งพระและฆราวาสเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งนับว่าเข้าลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั่นเอง ดังบทร้อยกรองว่า

* การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - formal Education) บางทีเรียกว่า การศึกษา
นอกโรงเรียน การศึกษานอกระบบ การทำศึกษานอกแบบ การศึกษาอุปนัย ฯลฯ

¹ ทวีป อภิลิทธิ การศึกษานอกระบบโรงเรียน (NON - FORMAL EDUCATION) หน้า 2

การ เวิร์นประจักษ์การของ	แสวงหา
จึงจักปรากฏ	เทศน์ทั้ง
ชั้นและวิทยา	ทางคาง
ถาวรวิธานบ้านทั้ง	แคงจนชนประชุม
อุดมมรรณภักดิ์ทั้ง	ปรากฏ
พระและภักดิ์สถิต	แคงทั้ง
ถาวรวิธานบ้านทั้ง	พรบงบ เลือกละ
ไว้อาณานิคมทั้ง	หมอล้วนพิมพ์แคง
ผู้แสดงประจักษ์ทั้ง	เค็มคาง เทนแล
จักแยกเป็นสายวาง	ระเขียนไว้
รูปภาพภาพนกร์กลาง	ไว้ช่วย ค่ายเทอญ
เกรงกิจจนนัยให้	ไว้คนักหนา ¹

การจัดการสอนนอกโรงเรียนให้แก่ราษฎรที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอ
ไว้ นั่นก็คือ จักให้ราษฎรได้ศึกษาหาความรู้ทั้งที่เป็นหลักธรรมและความรู้ทั่ว ๆ ไป ทั้งทางเกรงกิจ อนามิ
โดยการฟังปรากฏ ทั้งเห็น มีการพิมพ์เอกสารแจก ใช้รูปภาพ ภาพยนตร์ ประกอบการให้ความรู้ตาม
ความเหมาะสม นับเป็นวิธีการสอนที่ทันสมัยมาก ซึ่งปัจจุบันนี้ การให้การศึกษานอกโรงเรียนมีรูปแบบต่างๆ
เช่น การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ การสอนแบบกลุ่มสนใจ การอบรมเกษตรกรและผู้ใหญ่ในชนบท
งานสัตหัตถศึกษา* สอดคล้องกับการศึกษาทางวิทยุและไปรษณีย์ ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สุนทรพจน์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 187 - 188

* งานสัตหัตถศึกษา เป็นการศึกษาที่ให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปแบบในลักษณะหน่วยเคลื่อนที่ไป
สู่ประชาชนตามท้องที่ต่าง ๆ เช่น การศึกษาโดยการฉายภาพยนตร์ การสาธิต การบรรยาย
การจัดนิทรรศการ หรือโดยวิธีใด ๆ ก็ได้

ต่าง ๆ ก็ใช้วิธีการเดียวกันที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวมา

การที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีให้ความสนใจต่อการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้ แสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นนักการศึกษาที่มีความคิดกว้างขวาง และคำนึงถึงการพัฒนาก่อนของประเทให้ทั่วถึงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้จะช่วยส่งเสริมให้คนที่ไม่มีโอกาสเรียนในโรงเรียน ได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ทั้งวิชาความรู้ทั่วไปและวิชาชีพ เป็นการเพิ่มคุณภาพของพลเมืองโดยทั่วไป เพื่อจะได้มีความเป็นอยู่ที่ดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

1.2.6 การจัดการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ การจัดการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นแนวความคิดที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึง การจัดการศึกษาเฉพาะของพระธรรมกลีคือ พระครูแดงธรรม หรือ นักเทศน์ เก้าชั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.6.1 วิชาที่ศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แสดงความคิดเห็นว่าพระซึ่งเป็นพระภิกษุหรือนักเทศน์นั้น ควรจะได้รับการศึกษาอบรมให้มีความรู้เรื่องราวในพระศาสนา แต่เนื่องจากในปัจจุบันโลกเจริญขึ้นมาก คนในโลกมีการติดต่อสัมพันธ์กัน ทั้งทางการเมือง และเศรษฐกิจ มีศิลปวิทยาการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งพระธรรมกลีจำเป็นต้องรอบรู้ในเรื่องดังกล่าวนี้ด้วย เพื่อนำไปประกอบหาสอนให้กว้างขวางเป็นที่ เข้าใจของชนทั่วไปทุกอาชีพ จึงควรที่พระธรรมกลีจะได้ศึกษาศาสนาต่างประเทศเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการเมือง การพาณิชย์ และอักษรศาสตร์จากต่างต่างประเทศ แล้วสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความเป็นอยู่อย่างสันติสุขได้ ถึงท่านเสนอความคิดเช่นนี้ไว้ในหรรษกรองที่ว่า

หน้าที่สำคัญพระภิกษุ

นิกองศึกษา

จึงสมควรและถนัดกรณีย์

หลักสูตรมัธยมศึกษา	เปรียญเอกโทตรี
เหมาะสำหรับในชั้นศาสนา	
มีคุณสมบัติวิชา	ศาสตร์, ศึกษามา *
สำหรับพุทธ, วิชา	
โดยคนมาคนเข้าสอน	โลกแคบคนคน
ร่วมโลกร่วมกิจนิเทศน์ ¹	

1.2.6.2 ระดับการศึกษาของธรรมดึก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอ

ไว้ว่า การศึกษาของธรรมดึกควรจัดแบ่ง เป็น 3 ระดับ คือ ประถม มัธยม และอุดมศึกษา วิชาที่เรียนมีทั้งวิชาสามัญ และ วิชาสามัญ การจะเรียนในระดับใดขึ้นอยู่กับความสามารถทางสติปัญญาของพระผู้เรียน ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวว่า

ศึกษาแบ่งสามตามนิยม	ตั้งต้นประถม
มัธยม, อุดม, สมแสง	
วิชาหลายอย่างอ้างแสดง	จำแนกแจกแจง
ตามภูมิปัญญาการมี	
เป็นส่วนสามัญวิชา	ทางแยกยังมี
เรียกวิชาสามัญธรรม เสริม	
ธรรมดึกศึกษาต่ำเทียม	เจริญภาคเพิ่ม
ผนวกอุดมสมควร	

*ศึกษามา หมายถึง วิชาต่างประเทอื่นเป็นประโยชน์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพาณิชย์ การเมือง และอักษรศาสตร์

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศาสนานี้" ไทยนิยม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

เป็นธรรมเนียมโดยชาว	โลกธรรมของถ่าน
แกล้งนาชาวมอญ	
ของมอญก็มีใส่	ผนวกมอญ, ให้
เพียงประกาศนียบัตร ปริญญาธรรม	
ยังมอญมีขึ้นคำ	คือนักธรรม, นำ
ผนวกมอญมอญ-กลาง ¹	

1.3 แบบเรียน

1.3.1 จุดมุ่งหมายในการจัดทำแบบเรียน เกี่ยวกับแบบเรียนที่จะใช้ในการเรียนการสอนนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เห็นว่าควร เป็นแบบเรียนที่มุ่งฝึกให้นักเรียนเป็นนักอ่าน เพราะท่านเชื่อว่า การเป็นนักอ่านจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การเป็นพหูสูตรหรือผู้รอบรู้ได้ ดังที่กล่าวไว้ว่า

การอ่านวิจารณ์กับ	ศิริกันหสิ่งสรรพ
ตรวจค้นพบบรร-	จุวิเศษเสมียนหมาย
โลกนี้ไวจน	นิทัศน์ศวกคาย
บรรพ์รักขณณาย	นบอมระนอบเพรง
อย่าหลงทางเภา-	นนะเฝ้าจะคิดเอง
เคาเพลินคำเนินเพลง	สระซึ่งคำมิ่งฝน
คือเกี่ยวจะเกี่ยวพัน	กำรพิพันและหมื่นคน
โคบัพหมายนล	อุจะไววิสัยเขียร

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ถาสนาฉันนี้" ไทยเรา โดย ภรตเทพ (นามแฝง)

ทรงเสริมและเสริมต่อ

วิสุทธิกึ่งเจียร

อารยสารวเรียน

พุทธศักราช ๒๕๓๕¹

ดังนั้นท่านจึงได้จัดทำแบบสอนอ่านขึ้นชุดหนึ่งมี 7 เล่ม เรียกว่า "แบบสอนอ่านใหม่" เป็นแบบเรียนสำหรับฝึกนักเรียนให้อ่าน คัด และเขียน ท่านกล่าวถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากแบบสอนอ่านใหม่ว่า ถ้านักเรียนในระดับประถมศึกษาได้หัดอ่านแบบสอนอ่านนี้แล้ว จะมีจิตใจเป็นวิทยาศาสตร์ คือ รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล ไม่เชื่อในสิ่งที่ยังมองไม่เห็น ซึ่งนับว่าเป็นความคิดที่ทันสมัยมาก เพราะแม้ในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ก็ได้กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายข้อ 3.5 ว่า มุ่งให้ผู้เรียน "มีอิสระในการคิด แต่พร้อมที่จะยอมรับความคิดของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล"² ทัศนะในการที่จะส่งเสริมความมีเหตุผลให้แก่เด็กดังกล่าว ปรากฏในบทอรรถาธิบายว่า

ถ้าเหล่านักศึกษาประชาบาล

ให้หัดอ่านจากแบบสอนอ่านใหม่

จิตเป็นวิทยาศาสตร์สามารถได้

เหตุผลไม่ใช่อายหยาบใจเอย³

1.3.2 เนื้อหาในแบบเรียน ในเรื่องเนื้อหาวิชาที่อยู่ในแบบเรียนนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่าควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติศึกษา พลศึกษา และหน้าที่พลเมืองที่สมบูรณ์ เนื่องจากความเชื่อว่า การอบรมพลเมืองนั้นควรอบรมเพื่อให้เป็นคนรู้จักคิดหาเหตุผล เป็นนักกีฬา และเป็นพลเมืองดี ดังจะเห็นได้จากคำนำใน "แบบสอนอ่านใหม่" ซึ่งท่านเขียนไว้ว่า "ข้าพเจ้าเชื่อว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พุทธศักราช" ใน ปกิณณกัณฑ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

หน้า 16 - 17

² กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หน้า 3

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มีบุตร(1)" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย

ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 182

การอบรมพลเมือง การเป็นไปในทางอบรมที่ให้น้ำใจเป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นนักกีฬา และเป็นพลเมืองดี ประการที่สามจะให้คนอยู่ในอำนาจแห่งเหตุ และประการที่ 2 ที่ 3 จะให้คนเป็นมนุษย์ที่ไว้ใจได้ได้"¹

สำหรับวิชาวิทยาศาสตร์ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในธรรมชาตินั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า วิชานี้เป็นขอบแห่งความรู้ทางรูปวัตถุ อันเป็นเรื่องทางโลกก็ใช่ เพราะวิทยาศาสตร์ช่วยให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติและสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ด้วยการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์เอง เช่น ตู้เย็น พัดลม วิทยุ โทรทัศน์ โทรเลข โทรศัพท์ เป็นต้น ดังกล่าวว่า

วิทยาศาสตร์ประเภทนี้

เป็นอย่างขอลโลกียญาณ²

และด้วยเหตุนี้เอง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงได้สนับสนุนให้นักเรียนศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ ดังที่ท่านเขียนไว้ว่า

เอาเป็นว่าวิทยาศาสตร์ช่วยได้
ทั้งเชิงสถิติและเชิงปฏิบัติ

แขนงในส่วนนามกึ่งงานถม
กับอบรมศึกษาอย่าช้าเลย³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี แบบสอนอ่านใหม่เล่ม 2 ไม่มีเลขหน้า

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)

โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 137

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เรื้อซากหางเสือ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"

โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 50

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวไปถึงประโยชน์ของวิทยาศาสตร์ไว้ดีกว่า
มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการศึกษาวิทยาศาสตร์ เช่น ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์เครื่องอุปโภคบริโภค
ตลอดจน สามารถประดิษฐ์เครื่องมือ ทางดาราศาสตร์ ซึ่งใช้ในการศึกษาค้นคว้าต่าง ๆ บนท้องฟ้า
โดยหวังว่ามนุษย์อาจจะไปยังดาวดวงอื่นได้ วิชาวิทยาศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ทำให้
คนมีเหตุผล ... บังเกิดปัญญา คือ ความรอบรู้สิ่งต่าง ๆ ถึงความว่า

วิทยาศาสตร์รับใช้	เราชาว โลกแล
เล็งพิภพบนเทือนดาว	ศิเรกเรื่อง
วัดฟ้าผ่าของดาว	เห็นเห็น
หวังเยี่ยมพิภพเบื้อง	อื่นบ้าง กลางหน
เหตุผลเป็นที่ตั้ง	กังกรู
ให้เกิดวิภาพุ	พรั่งไว้
ไต่หาลงจากดาว	เหตุนอก
เหตุตั้งน่ายอมให้	มนุษย์ได้ปัญญา ¹

แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่ส่งเสริมให้เรียนวิทยาศาสตร์
เพื่อปลูกฝังความมีเหตุผลให้เกิดในตัวผู้เรียน¹ เป็นความคิดที่ก้าวหน้าอย่างยิ่ง ในปัจจุบันหลักสูตร
ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้กำหนดคุณสมบัติของการ เน้นให้มีแถวเรียนในข้อ 1.4 ว่า "รู้จักคิด
วิจารณ์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล"²

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะ เห็นคุณค่าของธรรมชาติศึกษาหรือการศึกษา

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คาถาเนื่อกับชาติพิภ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเท (นามแฝง) หน้า 84 - 85

²กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรระเบียบกระทรวงศึกษา พุทธศักราช 2521 หน้า 2

วิชาวิทยาศาสตร์แล้ว ท่านยังตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการกีฬาเป็นอย่างยิ่ง ท่านเห็นว่า การกีฬานั้นนอกจากจะเป็นการสร้างเสริมให้บุคคลมีสุขภาพทางกายแข็งแรงสมบูรณ์แล้ว ยังก่อให้เกิดความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา คือ รู้จักการให้อภัยผู้อื่น รู้แพ้รู้ชนะ ไม่พาลเกรง มีความสุภาพ มีจิตใจมั่นคง บุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ย่อมเป็นที่ไว้วางใจของคนทั่วไป จึงนับว่า การกีฬานั้นมีคุณประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านเห็นว่าการมีน้ำใจเป็นนักกีฬานั้นเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของพลเมืองที่ดี

ทัศนะดังกล่าวนี้ ปรากฏอยู่ในเรื่อง "นักกีฬา" ซึ่งท่านได้ชักชวนให้ชาวไทยฝึกฝนให้น้ำใจเป็นนักกีฬาไว้ ดังนี้

นักกีฬาสารุบลัน	กายใจ จำริญ
เลิศมิตร เลิศมนุษย์ใน	โลกนี้
ใครใครก็ไวใจ	ไค้หมก
แม้รักยังดี	หลักให้อภัยกัน
.....	
ขอจงวีรชาติเรื่อ	ชาวไทย
เป็นนักกีฬาไกร	เกริกคาว
ครบถ้วนส่วนร้อยใน	อนาคต
บริสุทธิ์กายใจน้าว	โลกอันนิมิต

ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่ปรารถนาจะส่งเสริมความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา โดยเสนอให้บรรจุเนื้อหาพลศึกษาลงในแบบเรียนนั้น เป็นความคิดที่ทันสมัยมาก ในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดเนื้อหาในแบบเรียนระดับประถมศึกษาในปัจจุบัน

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นักกีฬา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 41 - 42

ก็ได้อธิบายถึงความสำคัญของความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา โดยกำหนดว่า เป็นคุณสมบัติประการหนึ่งที่ต้องการเน้นให้แก่ผู้เรียน ดังความในข้อ 1.6 ว่า "มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้จักยกย่องผู้อื่น"¹

1.4 การเรียนการสอน

1.4.1 วิธีสอน ตามปกติในการเรียนการสอนจะมีครูและนักเรียนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ครูจะมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนและพยายามพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี มีประสิทธิภาพ และนักเรียนก็ควรเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของนักเรียนด้วย ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอแนะคิดว่า ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาซึ่งผู้เรียนยังเยาว์วัย ครูจำเป็นต้องเข้าใจและยอมรับในตัวเด็กตั้งแต่ความประพฤติ ทัศนคติ มารยาท ไปจนถึง การรู้จักช่วยเหลือผู้อื่นกว่าหาความรู้ ส่วนในระดับอุดมศึกษานั้น นิสิตเป็นผู้ใหญ่แล้ว จะต้องค้นคว้าหาความรู้ความชำนาญด้วยตนเอง ครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเท่านั้น ข้อคิดจึงกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองเรื่อง "พร" ว่า

ประถมและมัธยม	ฉายาสมเด็จพระนักเรียน
แล้วแต่ครูต้นเฟ้น	ควบคุมหักจักนิสสัย
กรั้นเข้าเป็นนิสิต	มหาวิทยาลัย
ธรรมเนียนมีคุณใหญ่	ต้องมอบได้ช่วยตนเอง ²

¹กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หน้า 2

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พร" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง)

นอกจากจะใกล้เคียงแนวคิดการสอนอย่างกว้าง ๆ แล้ว ท่านยังได้แนะนำ
วิธีสอนที่เป็นประโยชน์ และสามารถนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน คือท่านกล่าวไว้ว่า การสอนโดยการบรรยายแต่
เพียงอย่างเดียว นั้น เป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย เหมือนเป็นยาขมขมใหญ่สำหรับผู้เรียน ดังบทร้อยกรองเรื่อง
"สามสอน" ที่ว่า

น้ำยาเป็นวิธไซ้
ทัพท์, ภาพยนตร์
พบศักร์พูดเพ้อกิจ
ภักกรกิจแม่หนึ่งมือ

ชวนนิทร สนิทจริง
โศคข้อ
การไป พบเลย
แนบเห็นธาตุเสีย¹

ดังนั้น ท่านจึงได้เสนอแนะวิธีสอนไว้ 3 ประการ ที่จะใช้ประกอบในการสอน
เพื่อทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่ายบทเรียน และผู้สอนก็สามารถนำไปดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมกับระดับชั้น
ไม่ว่าจะเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษา ก็ตาม

วิธีหนึ่ง คือการสอนโดยไว้เทคนิคอาหาร เป็นการสอนโดยอธิบาย
อย่างกว้างขวาง อย่างมีเหตุผล อ้างอิงหลักฐานประกอบ มีอุปกรณ์ เช่น อาจจะใช้ภาพ ภาพิต
คำที่คล้องจอง มาประกอบการสอน จะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจบทเรียนยิ่งขึ้น แม้การที่จะให้ทราบรู้ด้าน
สุขศึกษาแก่ประชาชน ก็ควรใช้วิธีการนี้ ดังท่านเขียนเป็นบทร้อยกรองไว้ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมโกวิทมนตรี "สามสอน" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 56

บทกลอนร้อยแก้วทอง	การกวี
วาทะวิจารณ์วิจิตร	มอบไว้
ฉอทรภณาวีธี	คังแบบ บรรยาย
สามส่วนโวหารไสร	ไปสู่เพทนา (โวหาร)
ภาพภาสักสีกินน้ำ -	ใจคน
ใช้ช่วยแก้พันพัน	พจนพรวง
ทวกรเริ่มเรียนจน	จับอ่าน เขียนเอง
แม่ผู้ฝึกหัดทอง	จิตใจเปลี่ยนประชา ¹

วิธีที่สอง ท่านเสนอแนะให้ใช้คำสอนมาผูกเป็นเรื่องประเภทบันเทิงคดี
เพื่อให้ผู้เรียนสนุกสนาน และใจก็สนใจโดยไม่รู้ตัว ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เขียนใจจักให้ทราบ	ภาสัก
โดยมีนาสนิพนธ์	นักนั้น
ผูกเรื่องอ่านเล่นสีกิด	กันเพื่อ บ้างๆ
ประโลมโลก, โลกครุ่นครัน	จับแล้วลืมหว ²

ความคิดของเจ้าพระยาบรมมัทน์คัมภีร์ เกี่ยวกับการสอนด้วยบันเทิงคดี
ดังกล่าวนี้ เป็นความคิดที่สอดคล้องกับหลักจิตวิทยาที่ว่า "ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดี เมื่อบทเรียนนั้นมีความ
หมายต่อผู้เรียน ทำให้รู้สึกสนุกสนานและสนใจ"³ ทั้งนี้เพราะในความรู้สึของผู้เรียนนั้นภาษิตหรือคำสั่ง

¹ เจ้าพระยาบรมมัทน์คัมภีร์ "สามสอน" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 55 - 56

² ด. หน้า 56

³ กอ สวัสดิ์พาณิชย์ และนายเจดีย์ สุมาวงศ์ วิชาครูสอน 3 จิตวิทยา หน้า 117

สอนเป็นเรื่องราวที่น่าเบื่อหน่าย ไม่ชวนให้ใครมา แ่ด่นำมาผูกเป็นเรื่องราวของนิทาน เรื่องสั้น หรือ นวนิยาย ก็จะน่าสนใจ เช่น แทนที่จะอธิบายความหมายของคำพังเพยที่ว่า "โลกมวกลากหลาย" ก็ผูกเป็นเรื่องซึ่งแสดงถึงโทษของความโลภ หรือนำนิทานอีสป เรื่อง "หมากับเงา" มาเล่าให้ฟังก็ได้ การสอนโดยวิธีนี้จะทำให้นักเรียนรู้สึกสนุกสนาน และได้ความคิดรวบยอดที่ถูกต้อง เพราะได้เห็นตัวอย่าง ที่ชัดเจน จึงเป็นวิธีสอนที่เหมาะสมแก่การใช้สอนในสิ่งที่เป็นามธรรมหรือคุณธรรม เช่น ความดี ความ สันติสุข ความมั่งคั่ง เป็นต้น การเสนอวิธีสอนทั้งกล่าว แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นครูที่มีความึกและวิธีการสอนที่ทันสมัย แนวคิดเกี่ยวกับการสอนโดยการผูกเรื่องประเภทบันเทิงคดี ของท่านยังนิยมใช้กันอยู่ในการสอนความคิดรวบยอดของคุณธรรมต่าง ๆ

วิธีที่สาม ท่านเห็นว่า การที่จะเร้าให้นักเรียนสนใจในบทเรียน เกิด ความประทับใจและเข้าใจบทเรียนอย่างลึกซึ้งนั้น นักเรียนควรจะมีส่วนร่วมที่จะแสดงออกในกิจกรรม การเรียนการสอนและกิจกรรมที่นักเรียนมีโอกาสแสดงได้ทั้งท่าทางและความรู้สึก ซึ่งได้แก่กิจกรรมการ แสดงบนเวที เพราะการแสดงบนเวทีเปรียบเสมือนโลกจำลองเล็ก ๆ ซึ่งให้นักเรียนเห็นถึงลักษณะ ของพฤติกรรมได้อย่างรวดเร็วและลึกซึ้ง แนวความคิดนี้ปรากฏในบทหรือกรอบเรื่อง "สามสอน" ที่ว่า

คงแคบแปรปลุกได้

แต่วิธีใดใด

เวทีที่เห็นสัมผัส

แสดงทั้งโลก, ครู-

แอบอิงอวดภาพอาว

แสดงรัก, กะอักโศก,

ก่อกกรรม, กระทำโชค,

เทียบมนุษย์มนุษย์ให้

ทั้งใจ

ไปสู้

สนิทกว่า อาจารย์

ลึกได้ความจริง

ออกโลก จำลอง

สนุกใส่,

เบญจชาติ, ภาฯ, พอ

ประจักษ์ได้เร็วที่¹

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สามสอน" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ

จากบทร้อยกรองข้างต้นชี้ให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นครูและนักการศึกษาที่ก้าวไกลและทันสมัยมาก เพราะความคิดเรื่องการให้นักเรียนได้แสดงบทบาทของตนเอง ก็คือ แนวการสอนโดยใช้บทบาทสมมติ* (Role-play) และละคร** (Dramatization) ที่นิยมใช้กันมากในการเรียนการสอนปัจจุบัน โดยเฉพาะในการสอนเรื่องเกี่ยวกับการเข้าสังคมและการพัฒนาจริยธรรม

1.4.2 จิตวิทยาในการเรียนการสอน

1.4.2.1 ความสำคัญของจิตวิทยาการเรียนการสอน ในการจัดการเรียนการสอนย่อมต้องคำนึงถึงหลักจิตวิทยาการเรียนการสอนซึ่งมีบทบาทสำคัญในการที่ปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ตระหนักถึงเรื่องนี้เป็นอย่างดี ท่านได้แสดงความคิดเห็นว่า ครูที่มีจิตวิทยาในการสอนนั้นเป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดวิชาความรู้ ช่วยให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการเรียนการสอน ผู้เรียนจะมีแต่ความเบิกบานใจและพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพได้เป็นอย่างดี ดังบทร้อยกรองที่ว่า

ครูเป็นผู้เพ่งจิตวิทยา
เพื่อศิษย์ล้นเกล้าเร้าใจ

ใช้วิชาด้วยวิธีที่แจ่มใส
ได้เจริญเขานัวไว้ในชีวิต²

* บทบาทสมมติ เป็นวิธีสอนที่ให้นักเรียนแสดงบทบาทตามสถานการณ์ที่กำหนดขึ้น โดยนักเรียนสามารถแสดงอารมณ์ พฤติกรรม และความรู้สึกนึกคิดของตนลงในบทบาทนั้นได้

** ละคร เป็นวิธีสอนที่นักเรียนจะต้องแสดงบทบาทและความรู้สึกตามที่เขียนไว้ในบทโดยไม่ใช้ความรู้สึกหรือประสบการณ์ส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง

¹ ทัศนา แชนนดี "ทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ในการสอน" ใน กลุ่มสัมพันธ์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ

เล่ม 1 หน้า 201 - 202

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไม้เรียว" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ

(นามแฝง) หน้า 38

และเนื่องจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เล็งเห็นถึงความสำคัญ
ของจิตวิทยาในการเรียนการสอนทั้งใกล้แล้ว ท่านจึงเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับจิตวิทยาการเรียนการ
การสอนไว้หลายประการด้วยกัน กล่าวคือ เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติในการเรียนรู้ของเด็ก การเรียนตาม
ความถนัดของแต่ละบุคคล การจำ การลืม และการเสริมแรงในการเรียนการสอน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.4.2.2 ธรรมชาติในการเรียนรู้ของเด็ก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเชื่อว่า
เด็กที่เริ่มเรียนรู้มักจะอยากรู้อยากเห็นและชอบซักถามว่า "อะไร?" "ทำไม?" อยู่เสมอ ดังตัวอย่าง

ธรรมชาติคุณกำลังจะเรียน	อะไร? ในเมื่อทำไมก็เพียร
จะซักถาม	
เช่นในพิภพกบดินพระราม	อเนกพระกรทำไมจะขาม
พระสีกร	
ทอกลลิตในริเวียกขจร	และปลาสลิกคำอุทริสจน
สีไม้ม?	
.....	
..... ปณณาประกาศจะมีพิริไ	จะเบาฤหนักจะซักจะไซ
ลิมากถาม ¹	

นับได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่เข้าใจถึงธรรมชาติของ
เด็กเป็นอย่างดี นอกจากนั้นท่านยังได้แนะนำครูและผู้ปกครองว่า การที่เด็กรู้จักใฝ่ถามเพราะต้องการที่
จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นการดีสำหรับเด็ก ฉะนั้นครู ผู้ปกครอง และผู้ที่ถูกเด็กซักถาม ควรพยายาม
ตอบ สิ่งใดไม่ทราบก็ควรค้นคว้าหาคำตอบ มิใช่จะว่าคำยังไม่ยอมตอบ หรือตอบไม่ตรงกับความจริง ดัง
ปรากฏในเนื้อความต่อไปนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไม?" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 82 - 83

ครูและศิษย์ปึกาหรือมาตุคาม	และบุตรธิดาวิชาสาขาม
สนิทก็	
บ้างก็เปิดตอบมีตอบจะดี	ประโยชน์ประสิทธิวิชา
กระเพื่อ พะเนอสอน	
บ้างก็บอกกับศิษย์วิชาว	วิชามิใช่วิชาปกรณ
ก็รู้หมด	
โหวติณห์แหละน่าจะก	วิธีประเสริฐสิควรกำหนด
ณหว่างกลาง	
คือประชุมมรรคเทศน์นำทาง	อะไรนิทราบทูลู่เสาะสง
กระทั่งทราบ	
ศัพท์"ทำไม"ในมนุญจะสาป	มนุญลู่ยริใช้สภาพ
เพราะ"ทำไม" ¹	

จะเห็นว่า ในฉันทบทลู่ท่าย ทานย่าให้เห็นถึงความสำคัญของความสงสัยใคร่รู้ในสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นไว้ว่า มนุญเราไม่ควรรังเกียจคำว่า "ทำไม" นั่นคือ ควรหมั่นแสวงหาความรู้อยู่เสมอ เพราะอาศัยความสงสัยในสิ่งที่ได้พบเห็นนี้เอง ทำให้มนุญสามารถคิดค้นนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้มากน้อยมากแล้ว

1.4.2.3 การเรียนตามความถนัดของแต่ละบุคคล เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสนับสนุนไว้ว่า หากผู้เรียนมีความสนใจในวิชาการแขนงใด ก็ควรเร่งฝึกฝนตามความถนัดของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในสิ่งนั้น ดังความว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไม?" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 83

ไกรมีกระทึกเมื่อ
 ครอบงำไฟใจมี
 เอาภาณุระใน
 มากฝึกมากมือซ่อม

ทางใจ
 จิตรนอม
 ศิลปศาสตร์ เน้นขอ
 จักเพน¹

ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับการให้ยูเรียนได้
 ศึกษาหาความรู้ตามความถนัดของแต่ละบุคคลนี้เป็นแนวความคิดที่ทันสมัยมาก ในปัจจุบันแผนการศึกษาแห่ง
 ชาติ พ.ศ. 2520 ได้ระบุไว้ในเรื่องระบบการศึกษาว่า "การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นการศึกษาหลัง
 ระดับประถมศึกษา มุ่งให้ยูเรียนมีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ
 ความสนใจ และความถนัด เพื่อให้แต่ละบุคคลเข้าใจ และรู้จักเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและ
 สังคม"²

1.4.2.4 การจำ การลืม ในเรื่องการจำการลืม สิ่งที่ได้เรียนรู้นั้น
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เน้นถึงความสำคัญของการจำว่า การจำสิ่งใดได้แม่นยำนั้นย่อมเป็นหนทาง
 ไปสู่ความเป็นนักปราชญ์ ผู้ที่มีความสามารถในการจำเมื่อจะคิดทำอะไรก็ไม่ต้องเสียเวลาค้นคว้ามาก
 อย่างคนที่ความจำไม่ดีซึ่งต้องจากใจเวียนความจำอยู่เสมอ คนที่มีสติปัญญาดี มีไหวพริบ แต่จำไม่แม่นก็สู้
 คนที่จำแม่นไม่ได้ เพราะฉะนั้นนักศึกษาที่จะมีความรอบรู้จนได้ชื่อว่าเป็นพหูสูตรนั้น จะต้องฝึกความจำอยู่
 เป็นนิจ ดังความต่อไปนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภาพ 4" ใน ปณิคมประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
 หน้า 24

²โกศล วิชัยดิษฐ์ พนม ทองดี และ พา อักษรเสือ ผู้รวบรวม แผนการศึกษาแห่ง
ชาติ พุทธศักราช 2520 หน้า 6

ความจำฉันมีสร้างนักปราชญ์
 คนล้มถึงฉลากชาคจำเอง
 ชู้สมุคไม่บอกออกมาได้
 ถึงอ่านแล้วลืมเสียก็เสีย
 คนช่างจำกล่าวทุกเรื่องบอก
 พ้นทั้งทศกรอกจำนทนคนคว่ำ
 ทุกนาที่มิแต่จะไต่เบรียน
 คนหนึ่งบอกคนหนึ่งสบจบโมงยาม
 กรณีเช่นนี้ให้เห็น
 ใครเกิดก็โดยมีปัญญาไว
 ถึงเขานอนแต่ก่อนช่างจำแนม
 กับคนปัญญาไวแต่ไม่รู้
 นักศึกษาเชิญพากันสนใจ
 ซึ่งความรู้พหูสูตรสุคตลาบปลื้ม

คนฉลากจำแนมแสนเหมาะเหม็ง
 มัวแต่เพ่งเพียรจกทั้งหมดก็
 ว่าอะไรอยู่ที่ไหนไม่ถนัด
 ต้องอ่านคนป่นปี้เสียเวลา
 เปิดสมุคพวง่ายไม่หนักหนา
 ความจำสารพัดให้กำโรงาม
 คนล้มหลงเหียบถึงงู่มงาม
 ยิงนานป็นแต่ความปราชัย
 ว่าความเป็นพหูสูตรอยู่ที่ไหน
 จำต้องให้ความจำช่วยคำชู้
 ก็พอแค้นแข็งข้อเข้าต่อสู
 จักจกจำพราตั่งหลังล้ม
 ให้จำแนมเข้าไว้ไต่ทุกคืน
 ไม่ต้องยืมใครจำรอท่าไมร¹

เนื่องจากการเป็นคนช่างจำนั้นมีประโยชน์ดังกล่าแล้ว ท่านจึง
 แนะนำวิธีที่จะช่วยให้ความจำที่อยู่เสมอ ไว้ว่า ไม่ควรจกแทนจำ เพราะถ้าจกอย่างเกี่ยว ไม่พยายาม
 จำ พอไปจะจำอะไรไม่ได้เลย ถึงความจำ

ประโยชน์จกเพื่อบันทึกเท
 ใครเป็นกฐินจกตะพักไป

จกแทนจำนั้นแลหาควรไม่
 ความจำก็จะไม่อยู่กับตัว

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความจำ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 82 - 83

ไม่ใช่มันมันจะอยู่อย่างไรได้
หลงก่อนแก่นแน่มากแล้ว

ต้องเสื่อมไปทุกข์ไปจนหายหัว
ไม่ควรมัวเพลินจกจนหมกจำ¹

1.4.2.5 การเสริมแรงในการเรียนการสอน ตามหลักจิตวิทยา การให้การเสริมแรงในสิ่งที่ทำให้เด็กพอใจ (Positive Reinforcement) เช่น ให้รางวัล ให้คำชมเชย ฯลฯ และการให้การเสริมแรงโดยการดุด่า การตำหนิ (Negative Reinforcement) จะให้ผลเช่นเดียวกัน คือ ทำให้เกิดการเรียนรู้² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึง การเสริมแรงในการเรียนการสอน ด้วยการให้รางวัล และการลงโทษ ไว้ในบทร้อยกรองของท่านดังนี้

การให้รางวัล เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวว่า การให้รางวัล เป็นการเสริมแรงที่ดี รางวัลในที่นี้ ได้แก่ การกล่าวชมเชย การพูดจาอย่างอ่อนหวาน การให้ความรัก ซึ่งท่านเห็นว่าเป็นวิธีที่จะสร้างพฤติกรรมที่ดีให้เกิดขึ้นแก่เด็ก และแก้ไขพฤติกรรมที่ผิดให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม ทั้งไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่เด็ก ดังตัวอย่าง

ทรากร่อนเขานไว้ใจรักชอบ

แล้วหม่อมทอด้วยรักจักมีชัย³

วิสัยเด็กเปรียบไต่กับไม้ขอน
คักเย็นไต่ไฉนจักไม่ทำ

ที่คักร้อนสนไฟนั้นไม้คร่ำ
คักด้วยน้ำรัก-กระค้ำองคังใจ⁴

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความจำ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 83 - 84

²พรณี ชูทัย จิตวิทยาการเรียนการสอน หน้า 249 - 250

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไม้เรียว" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 38

⁴ค. หน้า 37

นับได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นนักการศึกษาผู้เข้าใจถึงจิตวิทยาการเรียนการสอนเป็นอย่างดี นักการศึกษาหลายท่านในปัจจุบันมีความเห็นสอดคล้องกับท่านในเรื่องการให้รางวัล เช่น เชนกกุล กริแสง กล่าวว่า "โดยทั่วไปแล้วการชมเชยดีกว่าการตำหนิ"¹ พรณี ชูทัย กล่าวว่า "การให้รางวัล คำชมเชย การยิ้มพยักหน้า ความสนใจ เป็นตัวเสริมแรงที่มีอิทธิพลมากสำหรับเด็ก ทั้งยังตรงกับความต้องการอย่างหนึ่งของคน คือต้องการเป็นที่ยอมรับ เป็นที่รัก ต้องการคำชมเชย"² ผู้วิจัยก็เห็นด้วยกับความคิดนี้ เนื่องจากโดยธรรมชาติของมนุษย์ย่อมต้องการสิ่งที่ดีงาม เมื่อการชมเชยเป็นสิ่งที่ดี คนทุกคนจึงนิยมชมชอบ อันนี้มนุษย์ต้องการที่จะมีตำแหน่งในสังคม ต้องการการยกย่องยอมรับ เมื่อใดก็ตามที่มีสิ่งเหล่านั้นมนุษย์จะยินดีรวมกลุ่ม ยินดีที่จะทำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ แต่ถ้ามืดเมื่อใดเขาไม่ได้รับการยกย่องชมเชย หรือไม่เป็นที่ยอมรับ เขาก็จะพยายามแยกตัวออกจากกลุ่ม

การลงโทษ การเสริมแรงด้วยการลงโทษนั้นจะช่วยกระตุ้นและเตือนมิให้ผู้อื่นเอาอย่างการกระทำนั้น และย่อมจะช่วยปรามมิให้เด็กทำผิดอีก เด็กจะรู้จักระมัดระวังการประพฤติปฏิบัติตน การลงโทษนี้ทำหน้าที่กระตุ้นและชี้แนะทางการปฏิบัติตนได้เช่นเกี่ยวกับการให้รางวัล แต่ควรพิจารณาให้ยุติธรรม ลงโทษให้เหมาะสมกับความผิด³

เกี่ยวกับการลงโทษนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่าไม่ควรลงโทษด้วยการตี เพราะถึงแม้จะมีประโยชน์อย่างบ้าง แต่ก็มีโทษมากมาย คือ จะทำให้เด็กขาดความศรัทธาเริ่มสร้างสรรค์ ทั้งความว่า

¹ เชนกกุล กริแสง จิตวิทยาการศึกษา หน้า 36

² พรณี ชูทัย จิตวิทยาการเรียนการสอน หน้า 249

³ น้อมฤดี จงพยุหะ และคนอื่น ๆ คู่มือการศึกษาวิชาจิตวิทยาการศึกษา หน้า 74

การเขียนที่เป็นวิธีทำลายขวัญ
ห้ามการหน้าพาทอยู่เป็นนิตย์

โทษมหันต์คุณมีกะจิหริก
เป็นยาพิษมิให้ไขร้าย¹

เอนกกุล กริแสง² ก็มีความเห็นเกี่ยวกับผลเสียของการ
ลงโทษเช่นเดียวกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คือ เห็นว่าการลงโทษที่รุนแรง ก็จะเป็นเหตุให้เด็กไม่กล้า
คิด ไม่กล้าทำ เพราะเด็กกลัวถูกลงโทษ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า ผู้ที่เขียนคดีเด็ก โดยมาก
จะกระทำไปโดยโหดจริต ซึ่งไม่เกิดประโยชน์และไม่ยุติธรรมต่อเด็ก ดังที่ท่านกล่าวว่า

ผู้เขียนคดีโดยมากไม่ยักคิด
มีอำนาจก็ใช้ไม่ปรับปรุง

โหดจริตครอบงำทำให้ยุ่ง
ตั้งศาลเทียบตามมุ่งแต่ใจตน³

ด้วยเหตุนี้ท่านจึงท้วงติงผู้ที่ชอบเขียนคดีเด็กไว้ว่า ที่ไ้
การไม่เขียนคดีเด็กยิ่งเป็นภัยแก่เด็กนั้นจริงหรือ เมื่อคนที่เป็นอารยชนไม่ชอบให้ใครมาบังคับเขียนคดี
หวายฉนิโต เด็กสมัยนี้คงไม่ชอบที่จะถูกเขียนคดีด้วยไม้เรียวฉนิโต ดังความในบทร้อยกรองต่อไปนี้

โบราณว่าเสียค่ายไม้เป็นภัยแก่
เด็ยนี้โลกเจริญมากหากเปลี่ยนไป
อารยชนไม่ชอบหวาย,ฉนิโต
ฉนิโตเห็นกันฉนิโตเห็น

ยุวชนนั้นแนหรือไฉน ?
เป็นขอให้เสียค่ายพร้ออมไม้เรียว
ลูกของเขาไม่ชอบไม้หวดเคี้ยวเคี้ยว
พึงเฉลียวเลือกใช้ให้ชอบเทอญ⁴

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไม้เรียว" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 38

²เอนกกุล กริแสง จิตวิทยาการศึกษา หน้า 36

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี น.ก.

⁴ด.

การที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวถึงโทษของการเขียน
 ขึ้น มีไว้ว่าท่านจะไม่เห็นประโยชน์ของการลงโทษเสียเลย ท่านเห็นว่าบางครั้งก็โดนลตี แต่ต้องขึ้นอยู่กับ
 กับการผิดของผู้ที่จะถูกลงโทษ และอารมณ์ของผู้ลงโทษ ผู้ลงโทษควรลงโทษไปตามความผิดอย่างมีสติ
 ฉะนั้นท่านจึงได้เสนอแนะไว้ว่า ควรจะ

เก็บไม้เรียวเอาไว้ในตู้เหล็ก

สำหรับเด็กเกกมะเหรกและเหลือขอ¹

จากบทร้อยกรองข้าง ๆ ที่ยกมาในเรื่องจิตวิทยาการเรียนการสอนนี้ โค้ว
 ให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นนักจิตวิทยาการศึกษาที่มีความคิดทันสมัย เพราะแนวความคิด
 เกี่ยวกับจิตวิทยาการเรียนการสอนของท่านนั้น ยังสามารถนำมาใช้ได้เป็นอย่างดีกับการเรียนการสอนใน
 ปัจจุบัน และยังเป็นที่ยอมรับทั่วไปในบรรดานักการศึกษาปัจจุบันอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าแนวความคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น เป็นแนวความคิดที่
 ก้าวหน้าและมีประโยชน์ต่อสังคมมาก ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ
 หรือการจัดการศึกษาเพื่อมวลชนก็ตาม ล้วนเป็นแนวความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาเพื่อ
 พัฒนาประเทศในยุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ไม้เรียว" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
 (นามแฝง) หน้า 38

2. แนวความคิดทางเศรษฐกิจ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างมาก ปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศได้เข้ามาสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านแรงงาน ส่วนมากเป็นแรงงานจากชาวจีนซึ่งอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก และมาประกอบกิจการต่าง ๆ หลายสาขา เช่น ชาวจีนแต้จิ๋วเข้ามาทำการค้า ชาวจีนกวางตุ้งเข้ามาเป็นช่างกล ช่างไม้ ส่วนชาวจีนฮกเกี้ยนเข้ามาทำเหมืองแร่ทางภาคใต้ เป็นต้น¹

เมื่อมีปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้น ระบบการผลิตก็เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อเป็นสินค้า² ถ้ามองกันในด้านประโยชน์ที่ได้รับ ก็เหมือนว่าประเทศไทยจะได้รับประโยชน์มาก แต่ถ้ามองมาให้ต้องแท้แล้ว จะเห็นว่าการผลิตที่อาศัยปัจจัยจากต่างประเทศนั้นรายได้ส่วนหนึ่งจะถูกส่งกลับไปยังประเทศนั้น ทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนในประเทศน้อย เมื่อทุนของเอกชนต่ำและทุนของรัฐบาลเองก็มีไม่มากนัก ลึกคือ ไม่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าไปได้อย่างเต็มที่

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพยายามที่จะปรับปรุงประเทศทุก ๆ ด้าน และทรงมีพระราชดำริว่าชาวนาต้องการทุนในการดำเนินการผลิตสมควรที่จะจัดตั้งธนาคารการเกษตร เพื่อให้ชาวนากู้ยืมเงิน แต่มีใ้ทรงกระทำเนื่องจากมีผู้คัดค้านว่าชาวนาส่วนใหญ่เล่นการพนัน จะกู้เงินไปเล่นการพนันหากไม่มีเงินชำระหนี้สินที่กู้ไปก็จะทำให้ธนาคารล้มละลายได้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงฯ โปรดเกล้าให้ทดลองจัดสหกรณ์ขึ้น³ เป็นสหกรณ์ประเภทหาทุน

¹ พวงร้อย กล่อมเอียง พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 13

² มีทนา เกษมกล "การดำเนินการช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการสหกรณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช (2459 -- 2475)" วารสารธรรมศาสตร์ 2 : 2 ตุลาคม - ธันวาคม 2522

³ ก. หน้า 6

ในปี พ.ศ. 2457 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (ปัจจุบันคือ กระทรวงการคลัง) ได้เชิญเซอร์เบอร์นาร์ค ฮันเตอร์ (Sir Bernard Hunter) หัวหน้าธนาคารแห่งมณฑล ประเทศอินเดีย มาทำการสำรวจ และพิจารณาถึงการดำเนินงานดังกล่าว เซอร์ฮันเตอร์ได้แนะนำให้จัดตั้งธนาคารให้กู้ยืมเงินแห่งชาติ (National Loan Bank) ขึ้น เพื่อชาวนาจะได้กู้ยืมเงินไปลงทุน โดยธนาคารจะยึดที่ดินและ หลักทรัพย์อื่นไว้เป็นหลักประกัน ส่วนการควบคุมชาวนาที่กู้ยืมเงินมิให้กดขี่ที่ดินและหลบหนีคืนนั้น เซอร์ฮันเตอร์แนะนำให้จัดตั้งสมาคมทำหน้าที่ควบคุมรับผิดชอบขึ้นเรียกว่า สมาคมสหกรณ์ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว¹

ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 6 นี้ เกิดความไม่มั่นคงทางการเมืองขึ้น สาเหตุเนื่องมาจากรัฐบาล จ่ายเงินสูงกว่ารายได้ จึงเกิดภาวะงบประมาณเกินดุลมากสุด ต้องนำเงินคลังออกใช้จ่าย จนเงิน คลังคลังลดน้อยลงเป็นลำดับ ทำให้การพัฒนากว้าง ๆ ไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ประกอบกับภายหลัง สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ใน พ.ศ. 2472 เป็นผลให้ประเทศ กลีกรรรมไม่สามารถซื้อสินค้าจากประเทศอุตสาหกรรมได้ เพราะราคาพืชผลลดลง ธนาคารก็ต้องขึ้นอัตรา ดอกเบี้ยและกำหนดจำนวนเงินให้กู้ ทำให้ผู้ผลิตต้องพยายามหาทุนให้มาก โดยการขายสินค้าให้ได้นาน ที่สุด การทำเช่นนี้ทำให้ราคาสินค้าลดลงเรื่อย ๆ ภาวะเช่นนี้เป็นมาจนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงพยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้ โดยการจ่ายเงินประเภทลดหนี้เงินกู้เพื่อรับ ซื้อพันธบัตรไทย, ถอนเงินปอนด์ซื้อทองคำ, ขยายเหรียญบาท, ใช้หนี้เงินกู้, ออกมาตรการทองคำ และตัดทอนรายจ่าย เช่น ลดเงินเดือนข้าราชการ ผลของการแก้ไขด้วยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว แม้ จะเป็นผลดีในด้านการค้ากับต่างประเทศ แต่มีผลทำให้การพัฒนากิจการต่าง ๆ ภายในประเทศต้องหยุดชะงัก รายได้ของชาวไร่ชาวนาตกต่ำ ประชาชนเดือดร้อนกันทั่วไป เพราะรัฐบาลได้เก็บภาษีเพิ่มขึ้น จนในที่สุดก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475²

¹ เทพ ไสยานนท์ ประเทศไทยกับการสหกรณ์ หน้า 8 - 9

² ทัศนีย์ ดวงรัตน์ "การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 7" วารสารประวัติศาสตร์

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ประเทศไทยก็ยังคงประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอยู่ อย่างหนัก และเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองอุบัติขึ้น รัฐบาลไทยถูกบีบบังคับให้ลดค่าเงินบาทลงมาเท่ากับ เงินเยนญี่ปุ่น นอกจากนั้นการค้าระหว่างประเทศหยุดชะงักลง เงินคงคลังของรัฐบาลก็หมด ฐานะการเงิน ของประเทศจึงเข้าขั้นวิกฤตจริง ๆ¹ รัฐบาลต้องพยายามหามาตรการต่าง ๆ ที่จะหารายได้เข้าประเทศ และเสนอวิธีแก้ไขภาวะเงินเฟ้อด้วย การออกพระราชบัญญัติการเพิ่มภาษีอากรและค่าธรรมเนียม มีการ ส่งเสริมการใช้จ่ายเงินของประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม การประหยัดรายจ่ายแผ่นดิน ตลอดจน การเพิ่มรายได้ขึ้นเกิดจากรัฐพาณิชย์และองค์การการค้าของรัฐบาล เช่น รถไฟ ไปรษณีย์ การออกสลาก ขอมสิน และการออมสิน

ปัญหาทางเศรษฐกิจของไทยคงกล่าวแล้วนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ประสบอยู่ในช่วงชีวิต ของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระยะที่ท่านเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นในฐานะที่ท่านเป็น ข้าราชการ เป็นครู เป็นเสนาบดีเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และเป็นคนไทยคนหนึ่ง ท่านจึง พยายามเสนอความคิดที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ทางเศรษฐกิจของประเทศให้ลุล่วงไป โดยท่านได้เสนอแนว ความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในบทร้อยกรองของท่าน ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 4 ประการ คือ การผลิต และการจำหน่าย การเก็บภาษีอากร การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน และการแก้ปัญหการ ธุรกรรมทางเศรษฐกิจ

2.1 การผลิตและการจำหน่าย

2.1.1 กำลังสำคัญในการผลิตและการจำหน่าย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า การพาณิชย์เป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งของประเทศ ประเทศจะเจริญรุ่งเรือง มีเศรษฐกิจก็ ต้องระลึกรถึง

¹ แคมสุช นุ่มนนท์ "สภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง"

วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 61 กรกฎาคม - กันยายน 2520

² ๒. หน้า 71

ความสำคัญของพ่อค้า ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพาณิชย์ เนื่องจากทุกประเทศกำลังแข่งขันกันทางเศรษฐกิจ พยายามผลิตสินค้าและหาตลาดการค้าให้ได้มากที่สุด เพื่อจะได้ยกฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้นเท่าที่จะทำได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

นายพาณิชย์กอบกิจพาณิชย์การ	ซึ่งเป็นงานของประเทศประเภทหนึ่ง
เมืองจะรวบหรือแรนแท่นค่านึง	ต้องนึกถึงพ่อค้าแนวหน้า
ทุกประเทศทำเศรษฐกิจสงคราม	พยายามค้าขายให้ถึงที่
ทำสินค้าหาตลาดเคลื่อนกลาเคมี	ใครค้าก็มีกำไรใครรวบ
ทั้งแลกเปลี่ยนซื้อขายและนายหน้า	ตั้งธนาคาร เพลินเดินเรือค้าขาย
ประกันภัยสารพัดจักอ่านวย	กฎหมายช่วยชี้ทางพลางคุ้มครอง ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวถึงความสำคัญของพ่อค้าที่มีต่อประเทศชาติ ไว้อีกว่า

บ้านเมืองใครใหม่บ้างอย่างเจริญ	มันจะเอิญเป็นเองเจี๊วหรือว่า?
มือมนุษย์หรือมิใช่ได้ทำมา?	พวกพ่อค้าสร้างทรัพย์จับจ่ายใช้ ²

แต่การพาณิชย์นั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญ และความมานะ พยายาม จึงจะได้ผลดี ท่านได้เสนอข้อคิดอย่างน่าสนใจว่า ควรตั้งใจประกอบการพาณิชย์อย่างจริงจัง และควรฝึกฝนด้วยการเป็นลูกจ้างไปก่อนที่จะเป็นนายจ้าง ดังนี้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐกิจเสนาสู่เศรษฐกิจ สงคราม" โคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24

² ก. หน้า 25

การพาณิชย์เป็นกิจที่ยากยิ่ง
ใครไม่มีนิสัยอย่าไปลอง
ไม่ควรทำเล่นเล่นเป็นอริเรก
ต้องเป็นลูกจ้างก่อนสอนเป็นนาย

ต้องรู้จริงทำจริงไว้วางใจ
เหนื่อยจะต้องล้มจมล้มละลาย
หรือปลุกเสกพอค่านับว่าง่าย
ต้องทอดกายให้ชีวิตเก็กขึ้น¹

ในเรื่องการฝึกหัดค้าขายโดยเป็นลูกจ้างไปก่อนนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้ชี้แจงเป็นการสนับสนุนไว้อีกว่า "แต่จะตั้งต้นจากการเรียนชั้นใหม่ก็ตามต้องตั้งแต่วางตน คือ เป็นลูกจ้างไปก่อนแล้วจึงเป็นเจ้าเองสมปรารถนาภายหลัง เว้นไว้แต่ท่านคิดว่า ถ้าทำการของท่านจะต้องตั้งต้นด้วยเป็นรัฐมนตรีได้ นั้นแหละบางที่ท่านจะตั้งต้นทำการค้าด้วยเป็นเจ้าเองทีเดียว"²

2.1.2 การแก้ปัญหาในการผลิตและจำหน่าย ในสมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่งประเทศอุตสาหกรรมต่างก็หันเหทุนทรัพย์เพื่อการสงครามเป็นการใหญ่ เมื่อสงครามยุติภาวะทางเศรษฐกิจจึงยิ่งทรุดหนัก เกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด และมีผู้บริโภคน้อย เพราะชากกำลังการซื้อทำให้ราคาสินค้าตกต่ำลงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีตระหนักถึงสภาพเช่นนี้ว่าเป็นภัยทางเศรษฐกิจซึ่งทั่วโลกประสบอยู่ในขณะนั้น ท่านจึงได้ชี้แจงให้คนไทยได้รับรู้ถึงปัญหาของประเทศและของโลกไว้ในบทร้อยกรองที่ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐกิจเสนาสู่เศรษฐกิจสงคราม" โคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สยามกับการพาณิชย์" ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายกรรชิง โชติกเสถียร หน้า 60

ราคาตกต่ำด้วย	ของมี มากมาย
อาชีพชวนกันเลว	แน่แล้ว
ทำไรไม่ได้ดี	ถึงแก่
ทั่วโลกบ่ได้แคล้ว	เศรษฐกิจ ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไม่เห็นด้วยกับการจำกัดจำนวนสินค้า เพื่อแก้ปัญหา
ราคาสินค้าตกต่ำ เนื่องจากท่านเห็นว่า การมีสินค้าจำนวนมาก จะสนองความต้องการให้แก่ประชาชนได้
เต็มที่และทั่วถึงกัน ท่านเสนอให้แก้ปัญหาราคาสินค้าตกต่ำ โดยหาวิธีการในการซื้อและขายให้สมดุลกัน
ถึงความว่า

ของมาก, มากสุดได้	ใช้ประโยชน์ ทั่วกัน
ดีกว่าลพปริมาณ	นั้นใช่
ปัญหาอยู่ที่โปรด	จำหน่าย ให้ดี
คนออกเต๊วใหม่	เพราะเผา ²

โลกมีวิธีทำและจำหน่าย	ชื้อขายและซื้อปาง
คิดขายไหนจะนับคง	คิดซื้อเหมาะหรือกัน?
ทำได้ดีใช้ฐานฐาน	อวสานก็สมสรรค์
ทำเป็นละ! แก่ครุฑขึ้น	ชนะใช้สิไม่เป็น ³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกกับเครื่องจักร" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 71

²ก. หน้า 72

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกกับจกตกต่ำ" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง)

จากแนวความคิดดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้
ที่เข้าใจถึงปัญหาความต้องการของประชาชนเป็นอย่างดี เพราะท่านได้สนับสนุนการผลิตสินค้าให้เพียงพอ
กับความต้องการของประชาชน และหาวิธีการซื้อและการขายให้สมดุลกัน นั่นคือ การขายในราคา
เหมาะสมกับต้นทุนในการผลิต

2.1.3 การใช้เงินตรา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีชี้ให้เห็นว่า ในสมัยโบราณคน
ไทยเรานิยมในอำนาจราชศักดิ์ ซาหิคระกุล เงินตราไม่ค่อยมีความหมายมากนัก กิจกรรมต่าง ๆ ของ
ประเทศเมื่อพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายสั่งการ ราษฎรก็จะร่วมแรงร่วมใจกันทำให้สำเร็จ โดยไม่คำนึง
ถึงเงินค่าจ้าง ทั้งความว่า

ทั้งสมญาว่าไว้

ลำนับด้วยสิน

คนนับค่าด้วยบุญ

อำนาจ, ชั้น วรณ, ไซ

เสถียรแทบสมัยมั่งคั่ง

อำนาจรัฐบาลชาน

แรงงานมาก, มากการ

นิรนิศรไปต้อง

สมัยกิน เมืองพอ

ทรัพย์ใส่

โดยยศ

วัดไถ่ยิ่งเหวี่ยง กระชาบแล

เชิงงาน ง่ายมาก

เรียกร่อง

สำเร็จ เร็วแล

เรียกร่องหาเงิน¹

ซึ่งเดิมทีเกี่ยวในยุโรปก็เป็นเช่นนั้น แต่เมื่อมีการพัฒนาประเทศให้เจริญขึ้นเงิน
เริ่มมีอำนาจมากขึ้น การเกณฑ์แรงงานก็หมดไป ทุกอย่างต้องทำโดยการจ้าง คิดค่าแรงงานเป็นเงิน
และเมื่อระบบนี้เข้ามาในประเทศไทยใหม่ ๆ ความรู้สึกแบบเดิมของคนไทยก็ยังมียู่ จึงปรับตัวไม่ทัน

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นาครวัดราคาคนอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอน
ของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 146

โดยเฉพาะคนที่อำนาจราชศักดิ์ กล่าวคือ อำนาจเริ่มไม่มีความหมาย เมื่อไม่มีเงินก็ไม่มีความหมายให้
 ครั้นจะพยายามหาเงินตราจำนวนมาก ๆ มาใช้ ก็ยังไม่สัมฤทธิ์กับวิธีการที่จะแสวงหา จึงมีสภาพเหมือน
 "ผู้ตกยาก" คือ เคยสบาย เพราะมีข้าหาสบริวารช่วงใช้ กลับต้องลำบากยากผู้รับใช้ เนื่องจากไม่มี
 เงินที่จะจ่ายเป็นค่าจ้างหรือค่าเลี้ยงดูได้เพียงพอ ถึงบทรอยกรองที่ว่า

สยามเดินเทออยู่ควย	โกศล
แกก่อนเราไม่นพ	คอกเจ้า
รวญญิ, พี่, ผู้คน	รวญญิ, แร่แล
น้ำเนนปลา, นาเข้า	ปลูกขึ้นเหลือหลาย ¹
เราเดินเทอแล้วเขน	'ผู้ตกยาก'
มีกลับจน, คนทวิ	ครึ่งทอง
งานอันรุกรันรี-	ร่อยอยู่ มากมาย
เงินขาดคอยเงินทอง	ซักของงานคอย ²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึงข้อบกพร่องของความเป็นอยู่แบบเก่าที่ใช้
 ระบบอำนาจราชศักดิ์ว่าใช้คนเป็นทาส ส่วนข้าราชการใหม่ก็มีข้อบกพร่องเช่นกัน คือ มนุษย์เป็นทาสของ
 เงิน ซึ่งล้วนแต่เป็นการวิครนอิสรภาพของมนุษย์ทั้งสองแบบ ถึงความว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาตราวัตราคาคนอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอน
ของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 150

² ก. หน้า 152

เก๋าทรมเพราะมนุษย์ไ้	ทาสมนุษย์
เลื่อนอิสสรภาพสุด	สมัครไ้
ใหม่ทรมเพราะมนุษย์คู้	ทาสแห่ง เงินเฮ
คักสิทธีอิสสรภาพ, ไ้	ทาสหังโหวี ¹

ดังนั้น ท่านจึงได้เสนอวิธีอันเหมาะสมในการพัฒนาคนไทยในเรื่องการใช้เงิน
 ๑. ว่าควรเกิดสายกลาง โดยประสานอารยธรรมเก่ากับใหม่เข้าด้วยกัน แล้วนำมาใช้อย่างเหมาะสม
 กับกาลเทศะ ท่านไม่ปรารถนาให้คนไทยบูชาเงินเป็นพระเจ้า แต่ให้ใช้เงินเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน
 เท่านั้น และควรนิยามผู้ที่มีเงินทองแล้วสละทรัพย์บำรุงพระศาสนาหรือเสียภาษีให้รัฐ เพื่อรัฐจะได้นำ
 ไปใช้ในการพัฒนาประเทศต่อไป ข้อคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่พิจารณา
 สิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งมีเหตุผลเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ถ่ายทอดความคิดดังกล่าวไว้ในบทร้อยกรองดังต่อไปนี้

ส่วนดีเก่าใหม่แม่	ผสมกัน ไ้แล
เป็นยอดทางกลางอัน	เอกอ้าง
คือเงินมนุษย์ไ้ฉัน	ทาสอย่าง เก๋าเทียว
อย่างใหม่อิสสรภาพสร้าง	ส่วนนำผสม
โดยนิมยของผู้น	เพื่อกุณ นานา
ไ้ทัศน์ในแนวบุญ	บ่มเพียง
จ่ายทรัพย์ส่งสนับสนุน	แบบศาล- นานอ
เฉลี่ยรัฐพลีเลี้ยง	จากผู้นอเงิน ²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาตราวัตราคาคนอย่างเก่ากับอย่างใหม่" ใน โคลงกลอนของ
ครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 152

² ๒. หน้า 153

2.2 การเก็บภาษีอากร

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคำนึงถึงความเป็นอยู่ของชนยากจนเป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงห่วงถึงเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรไว้ว่า ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ค่าของเงินต่ำลง คนส่วนมากยากจน เพราะค่าครองชีพสูง แต่รัฐบาลยังเก็บภาษีจากประชาชนด้วยจำนวนเงินที่สูง ทำให้ประชาชนที่ยากจนเดือดร้อนมาก ท่านเห็นว่า รัฐบาลยังไม่ได้ให้ความเป็นธรรมแก่ผู้มีรายได้น้อย ด้วยเหตุที่เก็บเงินรัฐูปการปีละ 6 บาท เท่ากันทั้งคนร่ำรวยและคนยากจน ดังความเห็นที่ว่า

นายท่านมั่งมี	เสียปีละหกบาท
เราเป็นข้าทาส	ก็หกบาทตะพึด
หกบาทของท่าน	มันไม่เหมือนของเรา
หนักเอาเบาเอา	เพราะเราทนจำกัศ
นายท่านสุขเลี้ยง	จึงเพียงอึดกัศ
หาไม่กัศ	พึงเอ๋ย ¹

เกี่ยวกับเรื่องภาษีอากรนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี สนใจอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ความเป็นธรรมในการเก็บภาษี ท่านได้เสนอความคิดเห็นไว้อีกว่า ถ้าประชาชนมีฐานะดี รัฐบาลเก็บภาษีมากก็ไม่เป็นไร แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าประชาชนยากจน รัฐบาลเก็บภาษีมาก ประชาชนก็เดือดร้อน ดังความต่อไปนี้

ถ้าอารยธรรมปรวน

ราษฎรร้ายรัฐจน

ก็ยังคอยยังช้า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกร็ดเรื่องภาษี" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดยครูเทพ (นามแฝง) หน้า 230

เพิ่มภาษีจังกอบ
แต่ราษฎรจนรุมัว

ราษฎรไม่ยอมช้ำกลัว
มารักเลือดไม่เหือดเลย¹

เนื่องจากเรื่องความไม่เป็นธรรมในการเสียภาษีอากรดังกล่าว เป็นเรื่องที่น่าจะได้รับการปรับปรุงแก้ไข เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอให้รัฐบาลจัดระบบการเก็บภาษีเสียใหม่ โดยเก็บตามฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล คือ ผู้มีรายได้มากเสียภาษีมาก ผู้มีรายได้น้อยก็เสียภาษีน้อยลงตามส่วน เช่น พ่อค้าใหญ่ ๆ ควรเสียภาษีกำไรให้แก่รัฐบาล ดังนี้

พ่อค้าใหญ่ใหญ่	เป็นกายกอง
เสียภาษีกำไร	ให้เงินทอง
รัฐบาลไม่ต้อง	เก็บยากจากข้า
กลียุชย่อยย่อย	ท้าน้อยไฉน
ท้านนาระอิก	ระอา
เจ้าของรายใหญ่	ไม่มีใครว่า
เช่นเศรษฐีนา	กรุงเทพฯ เฮย ²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แสดงถึงความเอาใจใส่ต่อส่วนรวมเป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความคิดเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรมที่มีต่อชาวนาไทยซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ เช่น

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความมีเงินของประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 109

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกร็ดเรื่องภาษี" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 235 - 236

การเก็บอากรค่านา* จากชาวนา ท่านให้เหตุผลว่า ชาวนาไทยล้วนอยู่ในสภาพยากจน หากได้พอกินพอใช้ พอเป็นทุนทำต่อไปทุกปีเท่านั้น แต่ชาวนายังต้องกระเบียดกระเสียดเงินมาจ่ายอากรค่านาเสียอีกจำนวนหนึ่ง จึงเป็นเหตุให้ประสบกับความแร้นแค้น ดังที่ท่านรำพันถึงความทุกข์เห็นชาวนาว่า

ฉันพานาเปล่า	จะเอาอะไร
ฉันไม่มีทุน	ให้มันใจ
ผู้ลงแรงไป	มันไม่มีค่า
เลิกสมหัตสร **	ชาวสวนสบาย
พวกเราทิ้งหลาย	ยังต้องเสียค่านา
จึงไม่มีมี	มันมีมากกว่า
หาให้พอค่า	สาแก่ใจ เออ
.....	
หิ้งเห็บก หิ้งเห็บน้อย	มันมีที่ใหม่
แลกข้าวขายข้าว	ส่งเข้าในกรุง
เพื่อไปบำรุง	พอค่าใหญ่ใหญ่

*อากรค่านา คือ อากรที่เก็บจากชาวนาโดยตรง ชาวนาที่เข้านาจึงต้องเสียผลประโยชน์สองต่อสอง เสียเป็นค่าเช่านาให้แก่เจ้าของที่นา ต่อที่สอง ต้องเสียอากรค่านาให้แก่หลวง นั่นคือเจ้าของที่นาไม่ต้องเสียภาษีที่ดิน อากรค่านานี้ เดิมในสมัยอยุธยา เรียกเก็บเป็นข้าวเปลือก ประชาชนจะต้องส่งข้าวเปลือกให้แก่หลวงทุกปี ข้าวที่เก็บนี้เรียกว่า "ทางข้าว" ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เรียกเก็บเงินแทน คือ เก็บไร่ละ 25 สลึง อากรนี้ยกเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2482

** อากรสมหัตสร เป็นอากรที่เรียกเก็บจากไพร่สวนอัมฤกษ์ เช่น อ้อย ถั่วต่าง ๆ พริกไทย ฯลฯ

1 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกร็ดเรื่องภาษี" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย

ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 231 - 232

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอให้เจ้าของพื้นาจ่ายค่านาเอง แทนที่จะให้ชานา
ซึ่งเขาพื้นาจ่าย ดังความว่า

ค่านาของเรา
นาท่านเราเขา

เราเสียของเรา
ให้ท่านเสียก็ไม่ยาก¹

ในเรื่องนี้เห็นว่าท่านมองการณ์ไกลมาก เพราะในปัจจุบันการเก็บภาษีที่ดิน ก็เก็บจาก
เจ้าของพื้นา มิได้เก็บจากผู้เช่านา ซึ่งเป็นไปตามความคึกของพื้นา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอแนวคิดในลักษณะที่ให้รัฐเก็บภาษีคนร่ำรวยเพื่อช่วยเหลือ
คนยากจนอยู่เสมอ ทั้งยังชักชวนให้คนร่ำรวยบริจาคเงินช่วยรัฐในการพัฒนาประเทศ และยกตัวอย่างด้วย
การแสดงความยินยอมยกย่องคนร่ำรวยบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือส่วนรวม ดังที่โลกกล่าวยกย่องมหา
เศรษฐีร็อกกีเฟลเลอร์ ของ สหรัฐอเมริกา ไว้ว่า

มหาเศรษฐีชื่อ
ไอทรัพพ์ช่วยโลกเป็น
แต่ผู้จ่ายมิดเห็น
รัฐจึงเก็บภาษีแก่

ร็อกกีเฟลเลอร์
ประโยชน์แท้
จะมาก กว่ามาก
ช่วยข้างคนจน²

การที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึงปัญหาในการเก็บภาษีอากรสมัยนั้นว่า ยังไม่ทำให้
ความเป็นธรรมแก่ผู้มีรายได้น้อยเท่าที่ควร ท่านก็ได้ชี้แจงแสดงเหตุผลเพื่อให้มีการแก้ปัญหาดังกล่าวนั้น
แสดงให้เห็นว่าท่านมีความห่วงใยต่อความเป็นอยู่ของประชาชนที่ยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชานา ซึ่ง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เกร็ดเรื่องภาษี" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 237

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พระผู้เป็นเจ้าคือเงิน" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 76

เป็นส่วนใหญ่ของประเทศ ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาการเก็บภาษีอากรอย่างยุติธรรม โดยให้เก็บตามฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคลที่ตนกล่าวไว้นั้น เป็นความคิดที่ทันสมัยมาก คือ สอดคล้องกับหลักการจัดเก็บภาษีอากรในทัศนะการคลังปัจจุบัน ซึ่ง อากัม สมิธ (Adam Smith)* ได้วางหลักเกณฑ์สำคัญไว้ คือ หลักความยุติธรรม (Equity)¹ อากัม สมิธ เห็นว่า ผู้ที่อยู่ในบังคับรัฐหนึ่ง ๆ แต่ละคนควรบริจาคทรัพย์สินเพื่อบำรุงการปกครองบ้านเมืองตามส่วนแห่งรายได้ของตน คือผู้มีรายได้มากก็ควรบริจาคมาก ผู้มีรายได้ต่ำก็ควรบริจาคแต่น้อย

2.3 การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเชื่อว่า ถ้าประชาชนมีฐานะร่ำรวย รัฐบาลย่อมมีฐานะทางเศรษฐกิจและเจริญก้าวหน้า ทั้งในค่านิยมรัฐพาณิชย์ คือ การค้าของรัฐบาล เช่น การเดินรถไฟ และรัฐสวัสดิ คือ เงินภาษีอากร แสดงว่า ประชาชนสามารถช่วยชาติบ้านเมืองของตนได้หลายทาง หากมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ดังที่ท่านแสดงความคิดเห็นไว้ว่า

ราษฎรรวยรัฐรวย

เลอเลิศประเสริฐศรี

เจริญรัฐพาณิชย์

รัฐสาคมมากมี

กำลังราษฎรชาติพลี

ช่วยรัฐได้จริงเอย

* อากัม สมิธ (1723 - 1780) เป็นนักปรัชญาทางเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงชาวสกอต หนังสือของเขาซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย คือ The Wealth of Nations (1776) ซึ่งเป็นการต่อต้านระบบพาณิชย์นิยม (Mercantilism) และส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบเสรี (Laissez - faire Economy)

¹ เอนก เขียวถาวร และคนอื่นๆ การคลังรัฐบาล หน้า 132

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความมั่งคั่งของประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 108

จากแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่องความจำเป็นในการยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ชี้ให้เห็นว่า หากรัฐบาลได้ส่งเสริมอาชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนมีฐานะและความเป็นอยู่ดีแล้ว ประชาชนก็จะมีเงินทองมากพอที่จะจ่ายเพื่อซื้อบริการต่าง ๆ จากรัฐพาณิชย์ ซึ่งจะส่งผลให้กิจการของรัฐพาณิชย์เจริญขึ้น ในขณะที่เกี่ยวกับหากประชาชนมีฐานะดี ก็จะสามารถเสียภาษีอากรให้แก่รัฐได้มาก โดยไม่ต้องกังวลกับเศรษฐกิจของครอบครัวมากนัก

จากพื้นฐานความคิดดังกล่าว ทำให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพยายามคิดหาวิธีการที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนทั่วไปให้สูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกลไก หรือกรรมกรก็ตาม วิธีการยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนที่ท่านเขียนไว้ในบทร้อยกรองนั้นประกอบด้วยเรื่องใหญ่ ๆ 2 เรื่อง คือ การแก้ปัญหา เกี่ยวกับการขาดเงินทุนในการทำสิกรรม และการแก้ปัญหาการว่างงาน ซึ่งจะได้อธิบายถึงแนวความคิดของท่านดังต่อไปนี้

2.3.1 การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดเงินทุนในการทำสิกรรม ปัญหาเกี่ยวกับ

ฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสนใจมาก ก็คือ ปัญหาการขาดเงินทุนของชาวนาไทย เนื่องจากท่านสนใจ ห่วงใยในความเป็นอยู่ของชาวนาและระลึกถึงคุณค่าของชาวนาอยู่เสมอ ถึงท่านได้สรุปไว้ว่า ชาวนาเป็นผู้ที่นำภัยของภูเขาคือเป็นเลิศในหมู่มนุษย์ เพราะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการผลิตข้าวซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ หรือ เรียกได้ว่า ชาวนาเป็นกระดูกสันหลังของชาติ เมื่อคราวเศรษฐกิจตกต่ำ ชาวนาก็อดทนต่อสู้กับความทุกข์ยากอย่างหน้าขึ้นตาบาน นับว่าชาวนาต้องเหนื่อยกายเพื่อรับเลี้ยงชาติ สมควรแก่การยกย่องบูชา ดังที่ท่านได้แสดงไว้ในความต่อไปนี้

ข้าแต่ผู้เจ้าชาวนา
ว่าสุเลิคนุญช้สุดแสง
รูปร่างกายคำแคง
กระดูกสันหลังรัฐเรา

ข้าขอบูชา
เจ้าเป็นหัวแรง

เสียงเพลงไทยไม่เบา	ควยข้าวปลาเขา
แลกเปลี่ยนสินค้าควรเมือง	
.....	
ยามยากยังพอทนได้	ทองสะสมไว้
ขายหมดจ่านองไรนา	
ไอ้สุพรรณง์ศึกษา	ออกพบนักหนา
โทษโคไปโทษโทษกรรม	
สู้ไม่มากปากมากคำ	สู้เป็นคนทำ
ทำได้เท่าไรทำไป	
ขาดแคลนแสนเข็ญเป็นไหน	สู้เจ้าอยู่ได้
ควยคองหน้ายิ้มพริ้มพราย	
อื่นประโยชน์ไปรคนทั้งหลาย	เอื้อมกายใจสบาย
ฤาพอเพื่อนยากแห่งสยามร	
เป็นไฉนอย่างไรก็ตาม	เจ้าขอกพยายาม
เป็นผู้ควรบูชา ¹	

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ขั้นแร่นแท้ของชาวนาไว้อีกว่า ชาวนาสวนใหญ่มีฐานะยากจนมาก ต้องกู้หนี้ยืมสิน หรือจำนำทรัพย์สินเพื่อให้ได้เงินมาลงทุนขยายการทำนา เพราะการทำนาในสมัยนั้นต้องใช้ต้นทุนในการผลิตสูงกว่าที่เคยทำมา โดยเหตุที่มีการคิดค่าขายทั้งภายในและภายนอกประเทศมากขึ้น ข้าวได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ ทำให้ชาวนาเกิดความต้องการที่จะขยายการทำนาให้กว้างขวางออกไปเพื่อผลิตข้าวให้ได้จำนวนเพิ่มขึ้น เมื่อส่ง

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กระดูกสันหลัง" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 26

ข้าวออกขายนอกประเทศแล้วยังคงมีเหลือพอบริโภคภายในประเทศ การกู้ยืมจากคหบดีหรือพ่อค้าคนกลาง
ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูง หากปีไหนขายข้าวได้มากก็ได้กำไรคืนในปีไหนข้าวราคาตก รายได้ก็ไม่คุ้ม
กับทุนที่ลงไป ชาวนาบางคนจึงถูกเจ้าหนี้ยึดเอากรรมสิทธิ์ที่ดินไป หรือต้องขายที่ดินแล้วเช่าที่ทำนาต่อไป
เพื่อพอยังชีพไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ดังความว่า

ชาวนาสวนมากยากจน	เบี้ยคอไล่หนี้
ขายข้าวจนกู้ยืมเอา	
เงินทองลงทุนหมดเขา	หาเงินไทยเขา
ดอกเบี้ยเรียกเชือกเสียดเนื้อ	
ปีไหนทำไ้เหลือเพื่อ	จึงกำไรเหลือ
นิะนั้นคนใช้ไปพอ	
ลงปลายนาพลอยรอยหรือ	ขายเขาเขาต่อ
แกพอยังชีพขุนมี ¹	

เมื่อชาวนาหารายได้ไม่พอกับรายจ่าย จึงยากจนลงทุกที ที่นาก็เปลี่ยนมือไป
เป็นของนายทุนตามเมืองใหญ่ ๆ ส่วนตัวชาวนาเองมีหลายคนที่จะทิ้งอาชีพทำนา มาทำงานเป็นลูกจ้าง
ดังความว่า

ไร่นาพ่อค้าเขา	มีทุนมาลงมากมาย
เจ้าผู้ไม่ได้	เจ้าก็ไหลโอนขาย
ตัวเจ้าจึงกลายเป็น	เป็นลูกจ้างเขา ²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 191

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประชาสามัญของเรา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 210

เมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นสภาพเช่นนี้ ด้วยความเป็นนักคิด นักแก้ปัญหาของท่าน จึงได้กล่าวเตือนชาวนาที่ละทิ้งไร่นาไปเป็นลูกจ้างหรือกรรมกรตามโรงงาน ตามเหมืองแร่ ว่า การเป็นกรรมกรนั้นอาจจะตกงานได้ และเป็นงานที่ชาวอีสาน ไม่เหมือนอย่างเป็นชาวไร่ ชาวนา ซึ่งมีอิสระจะหยุดหรือทำเมื่อใดก็ได้ ถึงความในพร้อยกรองที่ว่า

เจ้ากรรมกรเอ๋ย

อยู่ในนคร

เวลาเป็นของเขา

ซากเงินทองก็ต้องออก

(ลูกคุณ) กรรมกร

ทั้งงานก็ไพร่

เจ้ากรรมกรเอ๋ย

ขาดเตรพเนจร

มีงานทำเจ้าจำขอบ

นึกถึงลานนาสบาย

(ลูกคุณ) ชาวไร่ชาวนา

ทำบุญกุศล

หรือปากชนบท

ไม่ใช่ของเจ้าทั้งหมด

ทุกสิ่งกำหนดค่าเอ๋ย

บมิแน่นอนว่าหางานได้

ไม่อิสระเหมือนกสิกร

เจ้าคิดงานมากมาย

งานสมประกอบหาไม่ง่าย

ชีวิตเจ้ากลายเป็นแล้วเอ๋ย

เสมือนเวลาเป็นของเจ้า

แล้วแต่เจ้าจริงเอ๋ย¹

นอกจากเตือนชาวไร่ชาวนาไม่ให้ทิ้งไร่นาไปเป็นกรรมกรแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้เสนอวิธีแก้ปัญหาค่าเงินทุนในการทำสิกรรม โดย ให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประชาสัมพันธ์ของเรา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1

กลีกรไทยเหล่านี้ โดยขยายกิจการสหกรณ์ในรูปของสหกรณ์สินเชื่อ* เพื่อช่วยเหลือกลีกรในการลงทุน แทนที่จะต้องไปกู้เงินภายนอกซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยราคาแพง เงินที่สหกรณ์นำมาใช้ในกิจการนั้น ให้กู้เงินจาก ธนาคารโดยรัฐบาลค้ำประกัน นอกจากนั้นสหกรณ์ยังนำจะกู้เงินจากบริษัทได้อีกด้วย ดังที่ท่านเห็นว่า

ควรขยายสหกรณ์ทั้งผอง	ตั้งโคทคลอง
มานานเพื่อการแพร่หลาย	
เงินทองกองอยู่มากมาย	สมบัติหลายราย
ยังรอรอยู่ในธนาคาร	
ธนาคารสนับสนุนบริหาร	ศึกษาประชาชน
กองบินสภาสมาคม	
ให้ดอกเท่าธนาคารนิยม	รัฐรับรองสม
สนิทเพราะกิจรัฐบาล	
ให้สหกรณ์กู้โดยกาล	ดอกเบี้ยบริหาร
มิได้เกินแปดต่อปี	
ยิ่งถูกเท่าไรยิ่งดี	ในการช่วยนี้
รัฐมีมุ่งหาทำไร	
.....	
ก่อกู้กลีกรม้นำใน	ทางหันหันสมัย
เหมาะใช้วิธีที่वल	

* สหกรณ์สินเชื่อ (Co operative Credit Societies) คือ การรวมกันของบุคคลผู้มีลักษณะนิสัยดี โดยความสมัครใจและโดยมีสิทธิเสมอภาคกัน เพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์ของสมาชิก และจัดหาทุนให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้ในทางที่ก่อประโยชน์นอกเงยหรือจำเป็น

.....

แม่พันธุ์ส่วนบริษัทไทย

โดยรัฐกำกับคุมการ¹

.....

ให้ทุนได้

2.3.2 การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการว่างงาน* การว่างงานของชาวนาและของ

กรรมกร ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ นับว่าเป็นปัญหาประการหนึ่งที่ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนอยู่ในขั้นต่ำ เกษตรกรของไทยโดยเฉพาะชาวนา มีเวลาว่างมากเมื่อสิ้นหนานาแล้ว มักจะเที่ยวเตร่สนุกสนาน ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเรียกว่า พอพงมาลัย ทั้งนี้

พอพงมาลัย

งานหนักนั้นงานนา

จึงลวนลวยไปลวยมา

พอสิ้นหนาก็เกรอเฮ²

การที่ชาวนามีเวลาว่างมากนั้น ท่านเห็นว่าทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวนาส่งส่วนใหญ่มีฐานะยากจน แลกลับปล่อยเวลาให้เสียไปเปล่าถึงครึ่งปี ท่านจึงได้กล่าวเป็นเชิงเตือนชาวนาให้เห็นความสำคัญของตนเองไว้ว่า ความอยู่รอดของประเทศไทยนั้น ขึ้นอยู่กับชาวนา ซึ่งขณะนั้นมีอยู่มากกว่าร้อยละ 90 ของประชาชนทั้งประเทศ หากชาวนาขยันขันแข็งพยายามพัฒนาอาชีพให้เจริญก้าวหน้า ย่อมยังผลให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองไปด้วย จึงบทร้อยกรองที่ท่านเขียนไว้ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ชุมนุมทรัพย์ 4" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 192 - 194

* คำว่า การว่างงาน นั้น มีความหมายเป็น 2 ลักษณะ คือ หมายถึงการไม่รู้จักใช้เวลาว่างที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ในการเพิ่มรายได้ หรือหมายถึง การที่ไม่มีความรู้ ไม่มีอาชีพ ซึ่งการวิเคราะห์ครั้งนี้จะใช้ทั้งสองความหมาย

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประชาชนัญของเรา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 204

พวงมาลัย
นับส่วนร้อยเลยเถิด—

ชีวิตของไทยอยู่ที่เจ้า
สืบสวนพวกเจ้าจริงเฮย¹

ท่านให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาการว่างงานไว้ 3 ประการ คือประการ
แรก การส่งเสริมกิจกรรมและอุตสาหกรรมภายในบ้านในชนบท ท่านเห็นว่า รัฐบาลควรส่งเสริมให้
มีการกิจกรรมตลอดทั้งปี โดยช่วยในเรื่องชลประทาน และในเวลาว่างควรส่งเสริมให้ประชาชนเลี้ยง
เป็ดไก่ หรือทำกระสอบป่านออกจำหน่ายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เนื่องจากไทยเราต้องใช้กระสอบป่าน
สำหรับบรรจุข้าวปีละมาก ๆ ปกติต้องซื้อจากอินเดียซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่าเป็นการเสียเงิน
ไปอย่างน่าเสียดาย ทั้ง ๆ ที่ไทยเราก็มีป่าน ปอ หวาย ซึ่งเป็นวัตถุดิบอยู่มากมาย ท่านยังได้กล่าวไว้อีก
ว่า เจ้าหน้าทีเกษตรและพาณิชย์เป็นผู้กำหนดว่าส่วนไหนของประเทศเหมาะในการเพาะปลูกพืชอะไรเป็น
หลัก และหาพ่อค้ารับซื้อผลผลิตให้ด้วย หากทำได้เช่นนี้ จะช่วยให้เกษตรกรมีฐานะดีขึ้น ไม่ต้องยากจนอีก
ต่อไป ถึงความในบทร้อยกรองต่อไปนี้

ชนในชนบททำ กิจกรรมตลอดปี ให้อุทกมีทดไว้ ยามว่างได้เสงหา
อุตสาหกรรมลำไ้ เพาะเปิดไ้ประกอบ ทำกระสอบป่านขาย ยิ่งมากมายยิ่งดี
เราใช้ปีละมากมาย ซื้อมาจากอินเดีย เสียค่ายารั้ยน่าเสียดาย ป่านปอหาวยมิถม
สมกำหนดแนะทาง วางแผนยังตั้งเหมาะ เฉพาะพืชเฉพาะภาค
มากมายผลกล่นประโยชน์ โปรคกิจกรรมชนเชิญ เพ็ญโพสุลย์พุนทรัพย์²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ประชาสามัญของเรา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 208

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 216 - 217

ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาการว่างงานประเภทที่สอง ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คือ การส่งเสริมการพาณิชย์ อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในเมือง ท่านเห็นว่า ในเมืองนั้นควรส่งเสริมให้ประชาชนสนใจเรื่องการพาณิชย์ และพัฒนาอุตสาหกรรมโรงงาน เพื่อผลิตสินค้าให้ได้จำนวนมาก นอกจากนั้นควรส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนมีงานทำและเพิ่มรายได้ให้มากยิ่งขึ้นด้วย ดังปรากฏในบทร้อยกรองที่ว่า

ส่วนสำหรับนิคมนคร ขวรวีชาคำขาย ขยายส่วนอุตสาหกรรม
ท่าสินค้าหลายหลาก มากโรงงานการใหญ่ ไชวักเที่ยวเที่ยวชม
นำเงินถมถมไว้ ยังประโยชน์ให้อาชีพ รับขึ้นสู่สมบูรณ์
พูนสุขขังพักฟ้า เลอพระเกียรติเจ้าหล้า เลิศทั้งคติโลก ธรรมแล¹

ข้อเสนอแนะประเภทที่สามของท่านก็คือ การลดรายชั่วโมงในการทำงาน ท่านกล่าวถึงปัญหาการว่างงานของประเทศอุตสาหกรรมซึ่งใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนส่วนใหญ่ แม้ว่าประเทศไทยยังไม่ประสบปัญหานี้มากนักก็ตาม เพราะยังประกอบกิจการกรรมเป็นอาชีพหลัก จะมีคนว่างงานอยู่บ้างเฉพาะในเมืองหลวง แต่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้มองการณ์ไกลว่า สักวันหนึ่งประเทศไทยอาจประสบปัญหาว่างงานมากขึ้นเช่นเดียวกับประเทศอุตสาหกรรม ท่านจึงได้เสนอว่า รัฐควรลดรายชั่วโมงในการทำงานของกรรมกรลง คือ ให้ทำงานเป็นผลัด ๆ ในหนึ่งวัน เช่น เคมีฯ ๆ เดียวทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ก็ลดลงเหลือวันละ 4 ชั่วโมง อีก 4 ชั่วโมงก็เปลี่ยนให้คนอื่นทำบ้าง ทั้งนี้จะช่วยให้คนมีงานทำมากขึ้น ดังความว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมจึงมีรายชังชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 217

เครื่องจักรจักโลกจำ	จำแลง
คนว่างงานทวิ	ทะเลว่า
อุตสาหกรรมแสง	ทุกประเทศ
พอเกษตรกรรมพัฒนา	จักเหมือน กันแด
มือทำสำเร็จจ้า	กาหล
เครื่องจักรแทนมือกระเทือน	หัวหล้า
เครื่องมือแข่งมือคน	คนร่า ประกิจรู้แล
ก่อให้เกิดสินค้าฟ้า	ทัพเหว ¹
โลกทำสำเร็จได้	จุดหมาย มันจริง
ถ้าเหล่ารัฐร่วมเสริม	สุขไช
ลดรายชัวโมงวาย	คนว่าง งานกาย
ซุชีพคนเข้าไว้	ยอดหวัง ²

และข้อเสนอแนะประการที่สี่ คือ การเร่งจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน โดยทั่วกัน เป็นข้อเสนอที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอไว้เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาการว่างงาน อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากท่านเห็นว่า เมื่อประชาชนได้รับการศึกษาแล้ว จะช่วยให้มีโอกาสที่จะหางานทำได้ ดังความว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกกับเครื่องจักร" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 70 - 71

² ก. หน้า 73

ใครเรียนอะไรมา
เรียนสี่ลูกวิสัย

ธรรมคาถาจะไข
จักใจงานท่าหัวกัน¹

จากแนวทางการแก้ปัญหาเรื่องการว่างงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น แสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่มองการณ์ไกล พิจารณาปัญหาอย่างต้องแท้และพยายามคิดแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว มิได้มุ่งแค่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น การแก้ปัญหาในระยะสั้นอันเป็นปัญหาเฉพาะหน้า ก็ได้แก่ การลดชั่วโมงการทำงานของกรรมกรลง เพื่อให้คนอื่นมีโอกาสสมัครเข้าทำงานบ้าง ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนมีโอกาสหารายได้มากขึ้น ส่วนการแก้ปัญหาระยะยาวนั้น ท่านเสนอให้จัดการชลประทานแก่ประชาชน เพื่อจะได้ทำการเพาะปลูกได้ตลอดปี การส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือน การสร้างโรงงานอุตสาหกรรม และการจัดการศึกษา นับเป็นการแก้ปัญหาระยะยาวทั้งสิ้น และแนวคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเหล่านี้มิใช่จะเป็นประโยชน์เฉพาะแต่ในช่วงที่ท่านมีชีวิตอยู่ แม้ในปัจจุบันรัฐบาลก็ได้พยายามเร่งจัดการชลประทานอย่างทั่วถึง และพยายามสนับสนุนการลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทย เพื่อคนไทยจะได้มีงานทำและมีเศรษฐกิจดีขึ้น

2.4 การแก้ปัญหการรุกรานทางเศรษฐกิจ

เกี่ยวกับปัญหาการรุกรานทางเศรษฐกิจ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า ยุคที่โลกรับเอาอารยธรรมใหม่แล้ว เป็นยุคที่เมืองขึ้นเริ่มได้อิสรภาพ การรุกรานด้วยกำลังรบก็ลดลง เปลี่ยนเป็นการรุกรานทางเศรษฐกิจแทน ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการวัตถุดิบไปใช้ในการผลิตสินค้ามีมากขึ้น และมีการแย่งกล่าวการค้านั้น ถึงความว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 143

ยุคโลกรับอารยธรรม
ยอมรับว่าโลกเกิน
เมืองขึ้นขึ้นเหมือนมิตร
หากหวังกองหนุนเหนียว

.....

เลิกแข่งแย่งกินแดน
เป็นแย่งตลาด
สงครามการ เมืองถล่ม
เป็นเศรษฐกิจสงครามท่า

ยุโรปจำเปลี่ยนทางเคียว
กว่ายุโรปทวีปเคียว
เวนคืนอิสสรภาพเคียว
เพราะกลัวจะจลาจล

.....

มาเปลี่ยนแผนการต่อสู้
การชิงค่าทรัพย์สินสงคราม
มาจำแลงรูปคนฆ่า
สยามวนครุ่นเศรษฐกิจ¹

ประเทศไทยเรามีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร จึงเป็นที่หมายตาของประเทศต่าง ๆ และเมื่อไทยติดต่อกับต่างประเทศ จึงเริ่มถูกรุกรานทางเศรษฐกิจจากชาวต่างชาติ ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึงสถานะของประเทศไทยในยุคนั้นว่า

สมัยนี้พิธิตก
เพราะเปิดหล้าพาณิชย์
ก็อุชาวและซอนลัก
พลิชัยการขนานท่วม
ฝรั่งแซกชนันดู
จะรับมอบประเทศทั้ง

ทวารแตกกำแพงหัน
นำเรอโลกบารุงรวม
สำคัญจักประสิทธิสาม
ทะลักข้ามท้นบั้ง
กะจีนผู้ชำนานูทั้ง
พลิชัยเศรษฐกิจไทย²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 141 - 142

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฐานะของไทย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 171 - 172

ท่านได้แสดงความวิตกกังวลของชาวไทยที่กำลังถูกต่างชาติรุกรานทางเศรษฐกิจไว้ว่า ภาวะของประเทศเปลี่ยนได้เร็วกว่าความรู้และนิสัยของคนไทย แต่ความรู้และนิสัยของคนก็อาจเปลี่ยนตามสมัยได้เหมือนกัน คนไทยจึงมีหวังว่าการศึกษาจะช่วยได้มากกว่าอะไรทั้งหมด หากคนไทยปรับตัวไม่ทัน จะถูกคนต่างชาติรุกรานยิ่งขึ้นและในไม่ช้าจะสูญเสียชาติพันธุ์ ดังท่านได้แสดงความรู้ลึกและข้อคิดไว้ต่อไปนี้

หทัยไทยสมัยนี้	ฤทธิกล ๗ เบื้องบรรพ
สยามเปลี่ยนสยามพลัน	ผละทิ้งราชภูริ ๗ เบื้องหลัง
ประชาละมุนาเลา	สหายเข้าตะลุยวัง
มิชานานจะมานหวัง	ลำพังราชภูริมีอคเสย
จะฉุดคราประชาไทย	โฉนโยจะเฉยเมย
ขนาดไอ้ สยามเอ๋ย	จะเปลี่ยนเลือดกระนั้นหรือ ¹

ชาวต่างชาติที่เข้ามาคุมอำนาจทางเศรษฐกิจของไทยอย่างมากคือ ชาวจีน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า หากปล่อยให้การค้าขายตกอยู่ในมือชาวจีนแล้ว ในที่สุดคนไทยก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจของจีนอย่างแน่นอน ท่านจึงเสนอวิธีแก้ปัญหการรุกรานทางเศรษฐกิจไว้ ดังนี้

2.4.1 การสร้างนิสัยรักการค้าขาย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีประสงค์จะให้คนไทยพยายามปรับปรุงตัวเสียใหม่ โดยการสร้างนิสัยรักการค้าขาย ท่านจึงได้ชี้แจงให้เห็นถึงสาเหตุที่ชาวจีนมีความสามารถทางเศรษฐกิจ เพื่อชี้แนะตัวอย่างที่ดีให้คนไทยปรับปรุงตนเอง กล่าวคือ ชาวจีนจะพยายามอบรมลูกหลานของตนให้รักการค้าขาย ดังตัวอย่างที่ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฐานะของไทย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 173

เศรษฐกรมจินท่าชำนาญ
เป็นแรงสยามยามรณ¹

อมรมลูกหลาน

ข้าขอน้อมคำนับรับบูชา
มีเลือดแรงแข่งงานการ คลองแคลว

ว่าขึ้นสามารถเหลือสืบเชื้อแถว
เข่าพันธุแนวพวงพิทวิญญ²

"ถามหนอยเด็กหนุ่มเพียร
แล้วเจ้าจักทำอะไร"

เสรีจากโรงเรียน

"ฉันเป็นพ่อค้าก็ได้
ตั้งทางอย่างเดาเอง"³

ให้เฉียดหักให้

คนไทยไม่คุ้นเคยกับการทำขาย แต่นิยมที่จะรับราชการมากกว่า ดังที่
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งความนิยมรับราชการไว้ว่า

นึกไปไม่มางวียง
ไม่คุ้นไม่คอยเคยทำ
เคยแตรึงเกียจควยซ้ำ
นาญลวนงานเรียก'ราชการ'⁴

การค้าขายคง

นายไพร่ไ้ซ้ำ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทหารเอกสยามสู่เศรษฐสงคราม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ

เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 128

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อึ้งย้ง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 120

³เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ล.ก. หน้า 126

⁴ก. หน้า 127 - 128

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเชื่อว่า หากชาวไทยรักอาชีพค้าขายและร่วมกันต่อสู้ภัยทางเศรษฐกิจแล้ว ไทยเราจะสามารถป้องกันตัวจากการรุกรานทางเศรษฐกิจได้ ท่านจึงชักชวนให้ชาวไทยหันมาฝึกฝนการค้าขายให้เชี่ยวชาญ เพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองเท่าเทียมอารยประเทศ ดังความว่า

ประมวลหมู่สุร เศรษฐสุนา	ถึงแม้ว่าล้วนพวกเราแน่นมัน
ก็ยังจะอุ้นใจไ้ไครรามครัน	แก่พวกเขาทั้งนั้นลิเต็มที
เพราะฉนั้นชนกันเถิกชาวเรา	รีบอบรมบ่มเข้าให้ถึงที่
สำเร็จเรียนแล้วเพียรค้าเข้าชี:	จะได้มีสามารถหาสินกับ
เข้าแนวหน้าผ่าเศรษฐกิจสงคราม	หาความงามความดีมีรู้จบ
เท่าประเทศเศรษฐกิจสร้างครันครบ	ก็ตลาดล้นในไม้ช้า ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แนะนำไว้อีกว่า รัฐบาลควรตั้งโรงเรียนพาณิชย์ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งฝึกฝนในด้านการพาณิชย์ให้แก่ประชาชนชาวไทย ดังปรากฏทัศนคติในบทร้อยกรองที่ว่า

โรงเรียนพาณิชย์	เพาะพา- ณิชยน
หน้าที่สำคัญงาน	เสกสร้าง
ทหาร เอกแห่งมหา	เสกสงคราม
บ่อเกิดเลิศล้ำสร้าง	ศิษย์หลาย ²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เศรษฐกิจสู่เศรษฐกิจ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 24 - 25

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำขวัญ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 43

2.4.2 การส่งเสริมความรู้สึกราชาธิปไตย สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ไทยถูกรุกรานทางเศรษฐกิจ อุนนิสัยของคนไทยเรา ซึ่งมีน้ำใจโอบอ้อมอารี ชอบช่วยเหลือผู้อื่น ไม่กระตือรือร้นไม่ถือชาติ คือขาดความรู้สึกราชาธิปไตย อุนนิสัยนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า เป็นสาเหตุให้คนไทยล้มหลัง และตกเป็นเบี้ยล่างทางเศรษฐกิจ ดังท่านกล่าวไว้เป็นเชิงประชดว่า

ก็สมควร เพราะไมคุ้ม	และใจบุญบุญนาย
มีคนรักนิชานขาย	มีถือเราถือเขา
สงบไว้วิสัยราษฎร	พระทรงราชย์ช่วยเรา
จะรอนรณก็ทนเอา	อุดมธรรมชั้นดี
มิใช่สงเคราะห์พวกเขา	ก็เราสงเคราะห์เขาซี
มิไทยเลื่อมสยมนั้	เจริญแนมึแปรผัน ¹

ท่านยังได้แสดงทัศนะเป็นข้อเตือนใจแก่ชาวไทย โดยยกตัวอย่างให้เห็นถึงความไม่ถือชาติของคนไทยจนเสียประโยชน์ไว้อีกว่า คนไทยยังไม่วิตกเคียดแค้นกับการที่มีคนต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยทำมาหากิน และกอบโกยเงินทองไปจากคนไทย ท่านให้ข้อสังเกตว่า คนจีนจะไม่ซื้อของของคนไทยขาย ซึ่งผิดกับคนไทยที่นิยมซื้อของจากพ่อค้าต่างชาติ ถ้าเป็นของที่มาจากต่างประเทศด้วยแล้วจะยิ่งนิยมอุดหนุนกันมาก ดังความว่า

หาบขนมจีนไทยเราไม่ว่า	ยิ่งของมาแต่อกยิ่งดีใหญ่
งานของเราเงินของเราเชิญเอาไป	สิวิไลอยู่ที่นี่เมืองเราเฟื่องฟู
คนต่างถ้าวเข้ามาพึ่งอาศัย	ให้หวังได้เข่นนี้ก็อยู่
เจ้าของบ้านเจ้าจวนฐานเอ็นดู	เมื่อเสียรู้แขกเราสิเศร้าใจ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฐานะของไทย" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดยครูเทพ (นามแฝง) หน้า 172 - 173

คนไทยไทยขายจีนไม่ซื้อ

แต่หาบเร่ร้องอ้อขายเราได้

เสียงแหวนหวานชื่อ 'ล้าบไทย'

นอกปราชัยในเยาะพอเหมาะคี¹

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็น
ผู้รักและห่วงใยในความเป็นไทยเป็นอย่างมาก ท่านได้กระตุ้นให้คนไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยม และ
ช่วยเหลือคนไทยด้วยกันอย่างแท้จริง เหตุที่เป็นดังนี้เพราะชนธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย
มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา คนไทยจึงมีจิตใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารีแก่คนทุกชาติทุกภาษา ยินดีอ้อ
ขายกับชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนอย่างสนิทใจ โดยมีได้คิดไปไกลว่า เมื่อชาวจีน
เหล่านี้มีรายได้และสะสมรายได้เหล่านั้นส่งไปยังประเทศจีนอันเป็นมาตุภูมิของเขา ทำให้เงินตราต้อง
ถูกส่งออกนอกประเทศ ยิ่งชาวจีนหามาหาเงินว่ารวยมากขึ้นเท่าไร ก็จะส่งเงินออกนอกประเทศมากขึ้น
เท่านั้น อันเป็นผลทำให้ขาดเงินทุนหมุนเวียนภายในประเทศ และถ้าขาดเงินทุนหมุนเวียนภายในมากขึ้น
ก็อาจทำให้เกิดภาวะเงินฝืดได้ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดการเสียเปรียบดุลการค้าระหว่างเงินทางอ้อมอีกด้วย

2.4.3 การสร้างกำลังสำคัญในการต่อสู้ภัยทางเศรษฐกิจ แม้ว่าการอพยพเข้ามา
ในประเทศไทยของชาวจีนจำนวนมากนั้น จะก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ หลายประการ เช่น ปัญหาการแย่งถิ่น
หามาหากิน ปัญหาการแย่งอาชีพ เป็นต้น แต่การที่จะห้ามชาวจีนมิให้อพยพเข้ามาในประเทศไทยนั้นเป็น
เรื่องยาก ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ตระหนักในเรื่องนี้เป็นอย่างดี ท่านจึงเสนอความคิดว่า ใน
เมื่อไทยเราไม่สามารถที่จะป้องกันชาวจีนเข้าเมืองได้แล้ว ก็ควรหาประโยชน์จากคนเหล่านี้ โดยสนับสนุน
ให้ชาวจีนแต่งงานกับหญิงไทย เพื่อจะได้เด็กไทยที่มีเลือดจีนซึ่งขยันขันแข็ง อดทน รักการค้าขาย
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเรียกเด็กไทยที่มีเชื้อสายจีนนี้ว่า "พันธุ์เจริญ" ท่านมีความเห็นว่า เมื่อเด็ก
เหล่านี้เติบโตขึ้นจะได้เป็นกำลังสำคัญในการที่จะ วยแก้ปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ดังท่านเสนอ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อึ้งยี่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นานแฉ่ง) หน้า 119 - 120

กำลังเหล่านี้นั้นไว้ในบทร้อยกรองที่ว่า

อันเศรษฐสงคราม
สยามพันธุ์เจริญได้

นี้จะห้ามก็ไมไหว
รณุกำลังสยาม¹

เหตุที่เจ้าพระยาบรมมัทรีมีความเห็นว่า "พันธุ์เจริญ" จะเป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้กับอันเกิดจากการรุกรานทางเศรษฐกิจนั้น เนื่องจากท่านเห็นว่าชาวจีนมีนิสัยขยันหมั่นเพียรชำนาญในการค้าขาย มีความอดทน และรักหมู่คณะ ส่วนคนไทยนั้นมีความอดทนและขยันขันแข็ง เด็กไทยเลือกคนจีนมาจะได้นิสัยของบิดามารดามาทั้งสองฝ่าย ยิ่งเมื่อได้รับการศึกษาอย่างที่ดีแล้วจะทำให้เด็กไทยเลือกจีนเหล่านี้เป็นประชาชนที่มีประสิทธิภาพของประเทศ ทั้งที่ท่านได้ยกย่องความสามารถและคุณลักษณะ ของชาวจีนและหญิงไทย ไว้ว่า

ข้าพชน้อมคำนับรับบูชา
มีเลือดแรงแข็งงานการคล่องแคล่ว

ว่าจีนสามารถเหลือสืบเชื้อแถว
เย้าพันธุ์แว่นพวงพิทวิคุณ²

หญิงเรานิใช่เล่น
ตัวแรงกำแหงรมย์
ศึกษาสำเร็จ
รังแกจะไฉไล

สุรเสนสยามสม
พิริยกระดาชราย
คุจที่จำนงหมาย
กรณียมาคา³

¹เจ้าพระยาบรมมัทรี "อรรถ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 141

²เจ้าพระยาบรมมัทรี "อั้งยี่" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 120

³เจ้าพระยาบรมมัทรี ล.ก. หน้า 142 - 143

ด้วยความมองการณ์ไกลของเจ้าพระยาธรรมาภัยคุณนรฯ ท่านยังได้เสนอความคิดไว้ว่า ในอนาคตเมื่อคนทั้งสามสายเลือด คือ เลือดไทย เลือดจีน และเลือดไทยเชื้อจีน รวมกำลังกันแล้ว จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และต่อสู้อย่างหนักกับการรุกรานทางเศรษฐกิจ ซึ่งในห้วงยกร่องท่านใช้คำว่า "เศรษฐกิจสงคราม" แทน การรุกรานทางเศรษฐกิจ ดังท่านเขียนไว้ว่า

ประชุมสามเลือดนี้	โกยนิยมน
โลหิตพันธุ์เจริญสม	วิเศษแท้
ถือเลือดไทยขึ้นอก	โกยระเบียบ บรรพณ
สยามชาติกายหนาแน่น	ตั้งมั่นเป็นดี ¹
ทหารเอกเกิดเข้มแข็ง	ส่งสยามคำแฉ่ง
แข่งคำฟ้าเศรษฐกิจ ²	

และเพื่อที่จะกระจายชาวจีนให้ไปช่วยพัฒนาเศรษฐกิจในชนบท ทั้งจะช่วยให้ความรักถิ่นที่อยู่ในประเทศไทย มีความรู้สึกเหมือนเป็นคนไทย เจ้าพระยาธรรมาภัยคุณนรฯ จึงได้เสนอให้จัดตั้งเก๊ายจีนได้ทำมาหากินเช่นเดียวกับคนไทย แต่สำหรับผู้ประพฤติไม่ดีหรือไม่ต้องการที่จะไปทำมาหากินในชนบทก็ไม่ให้อยู่ การจัดตั้งนี้จะต้องจัดให้อยู่กระจายไปตามที่ต่าง ๆ ในชนบท เพื่อให้ได้สร้างความเจริญอย่างทั่วถึง ดังบทยกร่องที่ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมาภัยคุณนรฯ "พันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 136

²เจ้าพระยาธรรมาภัยคุณนรฯ "ทหารเอกสยามรู้เศรษฐกิจ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 132

เขยขึ้นจำแนกถิ่น
 บารอเสนอหน้า
 คนไม่สมัครแล
 จัดจ่ายกระจายไป

กลิ้งประสงคฺหา
 คุจวาทระชาไทย
 หุรณก็ไม้ไ้
 ฆบพทก่าณคเทอญ¹

สิ่งสำคัญที่ผ่านเข้าไว้คือ กองให้สิทธิพลเมืองแก่บุตรที่เป็น "พันธุ์เจริญ" จะได้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศ และควรช่วยกันรักษา "พันธุ์เจริญ" นี้ไว้เพื่อจะได้มีกำลังคนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบ้านเมืองตลอดไป ความคิดนี้ผ่านกล่าวไว้ในความที่ว่า

สำคัญบุตรเกิดได้
 สิทธิแห่งชาวเมืองคราว
 มาเราช่วยกันสาว
 โคหิตพันธุ์เจริญไว้

เป็นชาว สยามเทอญ
 ครอบให้
 สืบต่อ
 อย่าให้จืดจาง²

ความคิดของเจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษกในเรื่องการให้สิทธิพลเมืองแก่ชาวไทยเชื้อสายจีน หรือ "พันธุ์เจริญ" เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศนั้น นับเป็นความคิดที่ลึกซึ้งและอำนวยความสะดวกแก่ประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะการที่จะให้พลเมืองมีความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศนั้น รัฐบาลจะต้องให้สิทธิต่าง ๆ แก่เขา เมื่อเขาารู้สึกว่ารัฐให้แก่เขาแล้ว เขาก็ยอมจะทำหน้าที่ของพลเมืองและทำประโยชน์ให้แก่รัฐบาล ในระยะแรกอาจเกิดความรู้สึกเพียงแต่เป็นเจ้าของในสิ่งที่รัฐให้และปกป้องแต่สิ่งนั้น เท่านั้นเขาจะเกิดความรู้สึกผูกพันกับรัฐและรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศ การที่คนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของสิ่งใด เขาก็จะพยายามป้องกันรักษาและทำสิ่งนั้นให้ดีขึ้น

¹ เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษก "ทอรอง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 142

² เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษก "พันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 137

ท่านองคเณศวร์ชาวไทยเชื้อสายจีนเหล่านั้นรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของประเทศ เขาก็จะพยายามป้องกันรักษาประเทศไทยและช่วยพัฒนาประเทศอย่างเต็มที่ อันจะทำให้สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้เป็นอย่างดี

3. แนวความคิดทางการเมือง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้รับภัยคุกคามจากภายนอก การรุกรานและเบียดเบียนจากประเทศทางตะวันตกมีอิทธิพลเหนือแนวคิดและการปฏิบัติการทางการเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการล่าเมืองขึ้นของอังกฤษและฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงการเมือง การปกครอง ให้ราษฎรได้มีส่วนร่วม แกะข้อจำกัดในขณะนั้นก็คือ ยังไม่มีใครที่มีความรู้พอที่จะปกครอง ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ได้ทรงเปลี่ยนแปลงให้เมืองไทยปกครองโดยคณะรัฐมนตรี ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า เสนาบดีสภา ประกอบด้วยเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ 12 คน และได้ทรงจัดรูปแบบการปกครองท้องถิ่นเสียใหม่ เป็นแบบเทศาภิบาล ซึ่งเป็นการเปลี่ยนระบบ จากการที่ให้เจ้าเมืองไปเป็นผู้ปกครอง และเก็บภาษีของคนโดยอิสระเป็นเจ้าเมืองที่ได้รับแท่งเงินเดือน มีข้าหลวงเทศาภิบาลคอยตรวจตราใกล้ชิด¹

ล่วงมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากได้มีการวางพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงในต่าง ๆ มาแล้วตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลให้ประชาชน โดยเฉพาะบุคคลที่ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ เริ่มมีความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง การปกครอง ได้เกิดมีนายทหารหนุ่มและพลเรือนรวมกลุ่มกันเพื่อจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) ซึ่งในที่สุดบุคคลเหล่านั้นได้ถูกรัฐบาลจับกุมและลงโทษในข้อหาเป็นกบฎ² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นยังไม่เหมาะสม

¹ แคมสุช มุมนันท์ การปกครองและสังคมไทย หน้า 9 - 12

² ก. หน้า 21 - 31

สำหรับสภาพสังคมไทยในขณะนั้น เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการปกครองแบบนี้ดีพอ ดังนั้นจึงได้แก่ทรงพยายามเตือนสติประชาชนให้คิดอย่างรอบคอบเสียก่อนที่จะกระทำการใด ๆ ลงไปว่าจะได้ผลประโยชน์คุ้มค่าหรือไม่ และได้ทรงจัดตั้งเมือง "กุสิลขานี" เป็นเมืองสมมุติขึ้น เพื่อทดลองปฏิบัติการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยทุกประการ เช่น มีการแบ่งเขตการปกครอง มีสถานที่ทำการของรัฐบาลอย่างถาวร ให้ราษฎรมีสิทธิจับจองที่ดิน เช่าหรือซื้อที่ดินเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนสำหรับอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ มีการกำหนดอัตราภาษีที่ดินและภาษีรายได้ มีการตั้งพรรคการเมือง เลือกผู้แทนราษฎร เป็นต้น¹ จะเห็นได้ว่าการตั้งเมือง "กุสิลขานี" ขึ้นนี้ เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตยเต็มที่ แต่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะค่อยทำค่อยไป ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันใด ประชาชนชาวไทยจะได้ฝึกหัดได้มีประสบการณ์กับการปกครองแบบนี้เสียก่อนที่จะปฏิบัติจริง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตกเกิดความขัดแย้งกันจนกระทั่งเกิดสงครามขึ้น และแผ่ขยายออกไปเป็นสงครามโลก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงชักชวนพระทัยสรวงทศไทยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ในที่สุดกองทัพไทยก็ได้ชัยชนะร่วมกันฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งยังผลให้ไทยมีโอกาสแก้ไขสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่เสียเปรียบประเทศต่าง ๆ ในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อังกฤษและฝรั่งเศส มีการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอธิปไตยสมบูรณ์ทัดเทียมอารยประเทศ และด้วยเหตุนี้เอง ทำให้มีการติดต่อสื่อสารกับประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตกมากยิ่งขึ้น ประชาชนได้มีโอกาสทราบข่าวคราวของทางตะวันตกมากขึ้นอีกด้วย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตยยิ่งมีมากขึ้นตามลำดับ ในที่สุดคณะราษฎรได้ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงขัดขึ้นแก่ระบอบการใด และได้พระราชทานรัฐธรรมนูญในปีเดียวกัน จากนั้นประเทศไทยก็เริ่มมีการปกครองโดยระบอบรัฐสภา

¹ ไพบูลย์ ช่างเรือน สังคมการเมืองและการปกครองของไทย หน้า 80 - 81

เหตุการณ์ต่าง ๆ ทางการเมืองที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นเหตุการณ์ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้พบเห็นอยู่ในวงชีวิตของท่าน และหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองท่านก็ได้รับตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศไทย ทำให้ท่านได้ทั้งประสบการณ์และแนวความคิดทางการเมืองอย่างมากมาย ท่านได้ถ่ายทอดแนวคิดเหล่านั้นออกมาในบทร้อยกรอง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำแนวความคิดทางการเมืองของท่านมาเสนอไว้ โดยจำแนกออกเป็น 4 ประเด็นคือ ระเบียบในการปกครองประเทศ นโยบายการปกครองภายในประเทศ นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ และ บทบาททางการเมืองของประชาชน ดังนี้

3.1 ระเบียบในการปกครองประเทศ

ด้วยความเป็นผู้ที่สนใจไม่หาความรู้อยู่เสมอ ประกอบกับประสบการณ์ทางการเมืองในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดการและประธานสภาผู้แทนราษฎร ทำให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความรู้ความเข้าใจในการเมืองการปกครองเป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการที่ท่านเสนอความคิดเกี่ยวกับการปกครองแบบต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

3.1.1 การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความคิดเห็นว่า การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถ้ามีพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศ จึงจะทำให้ประเทศเจริญรุ่งเรืองได้ ดังความว่า

Absolute Monarchy	ประเพณีโบราณนานนักหนา
มีกษัตริย์เถลิงรัฐธรรมา	พระเดชานุภาพปราบภัยพาล
ร่มโพธิ์ทองป้องประชาสง่าฤทธิ	เจ้าชีวิตเจ้าหล้ามหาศาล
นรเทพเทววงศ์องค์อัคร	ทรงบันดาลสุขทุกข์ทุกเมื่อไป ¹

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิญญูโลก โลกโลก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)

ท่านยังได้ชี้ให้เห็นว่า การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น อาจมีข้อบกพร่อง หากพระมหากษัตริย์ทรงขาดพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศ จะทำให้สูญเสียบ้านเมืองไปได้ ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีการเลือกพระมหากษัตริย์ขึ้นปกครองประเทศนั้นคือ ประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพในการเลือกสรรผู้แทนของตนเข้าร่วมในการปกครองประเทศ ความคิดเห็นปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

รัฐศาสตร์	พระทรงราชย์ขาดเลือกจึงลคลา
ต้องแล้วแต่ธรรมชาติดัดแต่งมา	
แผนบงการ*	เคยวิถิตามเล่ห์สันและป่นปี้
มอบชีวิตจิตใจให้เสรี	ชาววิญญูแทนเข้าแค้นเคะ
มนุษย์ไม่มีใจเป็นของตน	กลายเป็นคนส่วนรวมร่วมฝูงแกะ
ทำอะไรไม่มีใครกล้าขัดขวาง	หนักเข้าต้องเหลาะแหละรวนเรไป ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแสดงความเห็นเกี่ยวกับการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยเราซึ่งมีมาแต่โบราณกาลว่า นับว่าเป็นโชคดีของประเทศไทยเราที่มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศเสมอมา จึงทำให้บ้านเมืองอยู่รอดปลอดภัยได้ และมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักของนานาอารยประเทศ ผิดกับประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง เช่น พม่า เขมร ลาว อินเดีย พิลิปปินส์ เป็นต้น ที่ต้องสูญเสียเอกราชให้แก่ประเทศแถบยุโรปไป ดังที่กล่าวไว้ในบทร้อยกรองว่า

* แผนบงการ คือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิญญูโก โลโก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)

สยามน้อยระรอบรอก
กลุ้มทุกข์เงิน, ชาว

เพราะไต่ยอกกัฏริยคราว
ประเทศไกลไม่เหลือหลอ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ไต่กล่าวสุคติถึงพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ของไทยในยุคที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หลายพระองค์ ซึ่งทรงมีพระปรีชาสามารถในการปกครองประเทศ อาทิเช่น พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ได้ทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยไว้ ดังความที่ว่า

เสียมจกเลื่อนศักดิ์ควย
เจ้าตากหากันเมยขอ
พระพุทยอดฟ้าราม
สยามรัฐจึงขึ้นไค

เดชฤกาม งามฤา?
แย่งไ้ว
สถาปนะ
ตั้งเคิม²

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างสูงในการนำประเทศไทยให้รอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศทางยุโรป ด้วยการติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ และเมื่อถูกฝรั่งเศสรุกราน พระองค์ก็ทรงยินยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นดินแดนเพียงส่วนน้อยไป เพื่อรักษาไทยทั้งประเทศไว้ ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวไว้ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อารยธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 137

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รามสุคติ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 51

เจ็ดสิบสามล้านสามพัน
 หนึ่งพันโลกเลย
 เปิดประเทศไปปีกคร่าว
 เขมรปล่อยกอบแกว

กัษขาว
 ท่านรู้
 บิดไม่ อยู่แล
 เกียงสยาม¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันสำคัญและอำนวยการประ-
 ถมประเทศชาติไว้มากมาย ที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การเลิกทาส นอกจากนั้นพระองค์ยังได้เสด็จ
 พระราชดำเนินไปยุโรป เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักของนานาอารยประเทศอีก
 ด้วย ถึงความที่ว่า

เมืองไทยรอกทาสด้วย
 สมัยเล่นเมืองขึ้นมี
 เมืองไทยรอกทาสที่
 ไทยเกียรติพระก้อง
 เพรงพระประพาสคาว
 ส่งคาบยุโรปทราบถนัด
 โลกรู้จักไทยชัด
 เพียงแปดแปดเจ้า

พระปรีชาญาณ
 เมฆทั้ง
 เพราะราช อกัยทาน
 ประเทศด้วยองค์เอง
 แดนฮัส กงแล
 แฉเข้า
 แด่คิต คังฤ
 โจรอ้างอินท²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราชสดุึก" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง)
 หน้า 53

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "น้ำองุ่นใหม่กรอกขวดเก่า" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3
 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 82

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้สดุดีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณอันกว้างไกล จึงทรงประกาศสงครามเข้า ข้างฝ่ายสัมพันธมิตร และได้รับชัยชนะในที่สุด ซึ่งเป็นผลที่ก่อประเทศไทยเป็นอันมาก ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือของประชาชาติต่าง ๆ ในยุโรป ในฐานะผู้ชนะสงครามและมีโอกาสที่จะขอแก้ไขสัญญาต่าง ๆ ที่เสียเปรียบต่างประเทศอยู่ เช่น สนธิสัญญาเกี่ยวกับการกำหนดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการเก็บภาษีสินค้าเข้า เป็นต้น ดังความว่า

ได้เรียนใคร่อยู่

ไต่ทวยราษฎร์ประลัย

สัญญาอย่าท้าว

ชัยชนะพระเจ้าช้าง

สงครามตามยกให้

ในลัทธิมือเกี้ยว

บกิณจะเพียร

ชัยชนะพระไท่

สมรภูมิชัยให้เพ่ง

คือสิทธิอิสระเท่า

สิทธิศาล, สิทธิภาษี, เสรี

มิตรจิตมิตรแก้ไข

คฤหา จริงแล

รวมบาง

เพราะตก ลงกัน

เผือกเฉลิ้ว

ซึ่งเกียรติ สยามเฮย

เด่นได้

เร็วแรง ขึ้นๆ

แก่เรา

ชัยเบ็ด- เสรีจ้าว

ประเทศได้

สมปลด สัญญา

มากหลาย¹

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ราชสดุดี" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง)

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ที่มีความคิดก้าวหน้าและมองปัญหาต่างๆ ด้วยใจเป็นธรรม ดังที่ท่านชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่า เป็นการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นเสมือนเจ้าของชีวิตที่มั่นคงทุกอย่างแก่ประชาราษฎร์ เป็นระบอบการปกครองที่ยังมีข้อบกพร่องเพราะกษัตริย์ได้มาจากการสืบสันตติวงศ์ มิได้มีการเลือกสรรจากมวลชน สมัยใดใดกษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ ทรงศุภพิริยธรรม บ้านเมืองก็จะเจริญก้าวหน้า อยู่เย็นเป็นสุข สมัยใดกษัตริย์ที่ทรราชย์บ้านเมืองก็จะเดือดร้อน สำหรับประเทศไทยเรานั้นอยู่รอดปลอดภัยได้ก็เพราะเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถเสมอมา เช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

3.1.2 การปกครองระบอบเผด็จการ การปกครองระบอบเผด็จการที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึง คือ ลัทธิขงจื๊อ (Dictatorship) และลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism) ลัทธิขงจื๊อนี้ประมุขแห่งชาติเป็นผู้ปกครองเอง ท่านองเกี่ยวกับสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ประมุขนั้นไม่เป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังความในบทร้อยกรองว่า

Dictatorship
เกณฑ์คทาธิปไตยไม่บันเทา
พระราชา, แม้ประธานาธิบดี
แต่อำนาจจงการงานตามยุค

เพิ่งถูกหยิบขึ้นใช้ใหม่แกมเก่า
เพียงแต่เอาอำมาตย์เป็นประมุข
ยอมให้มีขู่เข็ญประเสริฐสุด
ตกแก่ข่มขู่อำมาตย์ของอาจารย์¹

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิญญูโก โลโก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 192

ส่วนลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งจัดว่าเป็นระบอบการ เมืองแบบเผด็จการประเภท
หนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับอำนาจของรัฐอันบุคคลเป็นผู้ใช้เห็นถือว่าเสรีภาพของบุคคล ท่านกล่าวถึงข้อเสีย
ของลัทธินี้ว่า นิยมใช้วิธีปฏิวัติ ซึ่งทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ส่วนรวม ถึงความว่า

Communism	เป็นทางนำรูดหน้าบ้านใหญ่
จะลู่โลกศรีอารยันในทันใด	ใช้วิธีปฏิวัติตรึงตะขอม
รวมทุนรวมแรงงาน	รวมสถานที่จักรรัฐสะสม
ถือเกมทรวุ่นโลกโลกอุดม	เลิกนิยมชาติชั้น, วรรณ, เขาเรา ¹

จากความข้างต้นจะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไม่สนับสนุน
ให้มีการเปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิวัติ เนื่องจากท่านเห็นว่า การปฏิวัติมักเป็นการทำลาย แม้ว่าจะเป็น
การทำลายเพื่อสร้างสิ่งใหม่ ก็ต้องเสียเวลา และอาจทำไม่สำเร็จ ดังนั้นถ้าค่อย ๆ ปรับปรุงแก้ไขจาก
สิ่งที่มีอยู่แล้ว จะได้ผลเท่ากัน โดยไม่ต้องเสียเวลาทำลายล้าง ทั้งเนื้อความในเรื่อง "ช่วยโลก" ที่ว่า

สักการปฏิวัตรนักทำลาย	ถึงจะหมายก่อสร้างก็ปางหลัง
ในระยะทดลองต้องพลาดพลั้ง	บทบาทยังปรวนแปรไม่แน่มัก
เกินจากวิสัยนักคิดสงบ	อาจบรรจบวิวัฒนาการหัก
จริงอยู่, ช้า- แคว้นภาพพร้อมรัก	ยอมประจักษ์ผลพลันเท่ากันเคย ²

จากทัศนะดังกล่าวข้างต้นแสดงถึงแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์
มนตรีที่ว่า การเปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิวัตรนั้น ย่อมดีกว่าการ เปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิวัติ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วัฏฏโก โลโก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 191 - 192

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ช่วยโลก" ประมวลวัน โดย เขียวหวาน (นามแฝง)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังเน้นอีกว่า การคัดเลือกเสรีภาพของมนุษย์
โดยการปกครองระบอบเผด็จการนั้น เป็นภัยอันยิ่งใหญ่ของโลก ดังนี้

ยุทธภัยใหญ่ยิ่งแล้ว

ยังมี

ภัยยิ่งกว่ายาพิษ

อีกไซ้

คือภัยแห่งเสรี

ภาพเผด็จ

เพราะข้าชังแคะไค้

คัดค้านทานแถลง¹

3.1.3 การปกครองระบอบประชาธิปไตย (Democracy) การปกครองระบอบ

ประชาธิปไตยเป็นสัทธิการเมืองที่มีผลเนื่องจากแนวคิด 4 ประการด้วยกัน คือ ประการแรก มนุษย์เป็น
ผู้ที่มีเหตุผล และเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดถึงความต้องการหรือผลประโยชน์ของตนเอง ประการที่สอง คือ แนวคิด
เกี่ยวกับความมีอิสระเสรีภาพของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนควรมีอิสระและเสรีภาพในความเป็นอยู่ การถือ
กรรมสิทธิ์ และการกระทำ แต่ทั้งนี้การใช้อิสระและเสรีภาพจะต้องไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่บุคคลหรือ
ผู้อื่น ประการที่สาม แนวคิดเกี่ยวกับความเท่าเทียมกัน หมายถึงมนุษย์ทุกคนควรมีสติและโอกาสที่จะ
กระทำการใด ๆ ได้เท่าเทียมกัน แต่ทั้งนี้การใช้สิทธิหรือโอกาสนั้นต้องไม่ทำให้บุคคลหรือผู้อื่นเสียสิทธิ
และโอกาสอันพึงมีพึงได้ของเขาไป และแนวคิดประการที่สี่ คือ อำนาจในการปกครองประเทศจะต้องมา
จากประชาชนของประเทศนั้น²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยว่า การปกครองแบบนี้เป็นทำให้เสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ การเลือกผู้แทนของประชาชน
ไปปกครองประเทศ นั้นว่า "เป็นการปกครองประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน" อย่างแท้จริง
ดังความว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ภัยโลก" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ

(นามแฝง) หน้า 77

²กระมล ทองธรรมชาติ และคนอื่นๆ การปกครองและการเมืองไทย หน้า 118 - 120

Democracy	เป็นวิธีเน้นแปรแก้ไข
เปลี่ยนจากอัคราธิปไตย	ให้ราษฎรเป็นใหญ่ไว้รัฐ
เลือกกันเป็นประธานาธิบดี	หรือให้ม็กะตริย์เคชจกัก
ราษฎรปกป้องครองราษฎรเพื่อราษฎรจัก	ปฏิบัติเสรีก็กระไร ¹

จากบทย่อกรรณที่ได้อ่านแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ที่ใช้ใจระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นอย่างดี ท่านได้ให้เหตุผลเห็นว่า การปกครองระบอบนี้เปลี่ยนจากการปกครองที่ผูกครองประเพณีอันอาจสืบทอดในการปกครอง มาเป็นประชาชนเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศ ซึ่งปัจจุบันยังเป็นหลักสากลของประเทศที่ปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ดังในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 มาตรา 3 บัญญัติไว้ว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย"² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้ชี้ให้เห็นอีกว่า ประมุขของประเทศจะเป็นประธานาธิบดีหรือพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญก็ได้ ล้วนเป็นการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศได้มาจากประชาชนทั้งสิ้น

3.1.4 การปกครองระบบคอปโปเรตเตต (Corporate State)

เมื่อพิจารณาจากระบอบการปกครองที่ปฏิบัติกันอยู่ 2 แบบใหญ่ ๆ คือ แบบเผด็จการ และแบบประชาธิปไตยแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า ระบอบการปกครองทั้งสองแบบดังกล่าวยังมีข้อบกพร่องอยู่ คือ แบบเผด็จการไม่ได้เสรีภาพแก่ประชาชน ส่วนประชาธิปไตยนั้นแม้พรรคการเมือง ซึ่งดำเนินแก่การได้เสียของพรรคมากเกินไป จะเกิดความเสื่อมเสียแก่ชาติบ้านเมืองได้ ท่านจึงเสนอให้ใช้ทางสายกลาง คือ ระบบคอปโปเรตเตต (Corporate State) เป็นระบบที่ปกครองด้วยความร่วมมือร่วมใจ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิญญูโลก โสโลก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 191

²รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 (ฉบับที่ 9) หน้า 5

กัระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง ซึ่งท่านอธิบายไว้ว่า

Corporate State

พึงโดยศัพท์ว่าสามัคคี

ถ้าแม่ผู้ปกครองลงคลงกับ

ว่าหันหน้าเข้าหากันมีขวัญเวียง

อันว่าคอโปเรตสเตต

รัฐบาลก้าวหน้าพาครรไล

ถ้าสำเร็จก็วิเศษประเสริฐศรี

เป็นคุณงามความดีที่เพียงพอ

ผู้ได้รับปกครองเป็นของเที่ยง

หวังจะเคียงส่วนร่วมร่วมกันไป

แม้เมื่อคราชีวิตมีได้

ความแน่วแน่ตั้งไว้ให้ชอบที่¹

จะเห็นว่าในตอนท้ายของข้อความข้างต้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

เสนอว่า ระบอบประชาธิปไตยสามารถจัดระบบการปกครองแบบคอโปเรตสเตตได้ โดยที่รัฐบาลจะต้องวางแผนให้รอบคอบทั้งด้านเศรษฐกิจและกำลังคน แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นไปได้ในรูปของการที่รัฐบาลเข้าไปมีส่วนในการจัดการเกี่ยวกับธุรกิจ การค้า และอุตสาหกรรม ทั้งในส่วนการจัดการและแรงงาน เพื่อที่จะไม่ให้คนร่ำรวยหรือนายทุนเอาเปรียบกรรมกรและสิทธิมากเกินไป รัฐบาลจะต้องพยายามสร้างความร่วมแรงร่วมใจของทุก ๆ ฝ่ายให้เกิดขึ้น และข้าราชการซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐจะต้องฝึกให้เหมาะที่จะเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ในสภาพปัจจุบันหากจะนำระบบการปกครองแบบคอโปเรตสเตตมาใช้ อาจจะช่วยลดช่องว่างระหว่างคนยากจนกับเศรษฐีนายทุนลงได้มากทีเดียว ทั้งนี้รัฐบาลจะต้องมีความจริงใจที่จะแก้ปัญหา และต้องปรับปรุงให้ข้าราชการมีประสิทธิภาพสูงขึ้นกว่าเดิม

3.1.5 แนวทางในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์-

มนตรียอมรับว่า การเมืองเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ดังนั้นท่านจึงให้ข้อคิดว่า ไม่ควรที่จะหลงใหลในระบอบ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิญญูโก โลโก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)

โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 194 - 195

การเมืองการปกครองแบบใดมากนัก การปกครองโดยการบังคับจิตใจกันนั้นไม่เหมาะสม หรือการให้เสรีภาพมากเกินไปก็ไม่ดี ดังที่ว่า

จริงอยู่การเมืองเรื่องยุ่ง
งานใครใครทำกระมัง
แหวนัญญาความคิด
จำจงจิตไว้นี้

ไม่ควรทั้งกรุงคุ่มคลั่ง
คนสั่งคนฟังต้องมี
ผิดกับการทำหน้าที่
เสรีหนักก็เกินการณ์¹

วิถีทางการเมืองของประเทศต่างๆ ในโลกมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบต่าง ๆ กันอยู่ตลอดเวลา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอให้เลือกใช้ระบอบประชาธิปไตยอย่างมีขอบเขต คือ ไม่ให้เสรีภาพมากเกินไป นับว่าเป็นการปกครองโดยทางสายกลางซึ่งทำได้ยาก ต้องอาศัยการศึกษาหาประสบการณ์เป็นอันมาก ดังท่านให้ข้อคิดไว้ว่า

อันดีมือกระชั้นหว่างกลาง
กลางพอดีได้ยากมากอบรม

โคงทั้งคนละข้างเอียงอ้าสม
มักงงมเนียงเลียงพัลวัน²

ท่านยังได้กล่าวไว้ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองไว้อีกว่า เมื่อประเทศต่างๆ ในโลกขณะนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่เสมอ สักวันหนึ่งประเทศไทยก็อาจจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงการปกครองเช่นกัน แต่การจะเปลี่ยนแปลงอะไรอย่างรวดเร็วเกินไป โดยยังไม่ถึงเวลาอันสมควรนั้น จะมีอันตรายไม่มากนักเลย ดังนั้นชาวไทยจึงต้องเตรียมปรับปรุงตัว เพื่อที่จะรู้จักเลือกกับเอา

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "โลกสี่ลา" ใน นักกลอนชวนเข้าแคว โดย เสวยดาว (นามแฝง) หน้า 227

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มัชฌิมาปฏิปทา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 180

ระบอบการปกครองที่เหมาะสมแก่ประเทศ จึงจะก่อให้เกิดความสุขที่ยั่งยืน ดังท่านกล่าวว่า

พระศรีอารยโพรตควนไค	เป็นดี
ชิงสุกก่อนหามหาญ	หักแท
การเปลี่ยนแปลง	ยากนัก
ระยะเข่นแม่	นากลัว ต้องเตรียม
เสียมสนามตั้งรักษไค	คงฤา
แม่ไม้ไคไปไม้	มักไว้
สิทธิหอบเปลี่ยนมือ	มามาก
ให้หามสุกไคไธ	สุขยืน ¹

3.2 นโยบายการปกครองภายในประเทศ

3.2.1 การรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก คนไทยส่วนมากยากจน ทำให้เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมบ้านเมืองไม่สงบสุขเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี¹ ได้ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหานั้นว่า เมื่ออารยธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อภาวะต่าง ๆ ในเมืองไทย ทำให้คนไทยปรับตัวไม่ทัน ไม่สามารถแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างที่ปรารถนา ทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภคก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นและมีราคาแพง ทำให้ประชาชนบางคนประกอบมิฉาชีพ คือ เลี้ยงชีพในทางทุจริต บางคนหลงใหลในการพนัน ใ้เงินมากก็เลี้ยงสุรากัน แต่เมื่อเสียการพนันก็เที่ยวลักขโมยหนักเข้าถึงกับรวมกันปล้น ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และบ้านเมืองไม่สงบสุข ดังที่ท่านกล่าวว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ระยะต่าง ๆ " ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)

ในอันเปลี่ยนปลุกเปลี่ยน	เสียเวลา นี่แล
หาบหันหันหา	เหอหอม
อุบโกศบริโกศสา-	รพักเพิ่ม และแพง
อาชีพนั่นนอน	จิตให้บายนอง
ตกคลองคลองเลือกได้	เร็วเสีย เร็วแล
วิพนันวเนย	นะเจ้า
เปลี่ยนเล่นเน้งงานเคลือบ-	กลอกลอก เวลา
ไถ่เลี้ยงเหล่าเข้า	มีคหน้ากราเสีย
เย้ยไต่จักไมลวน	โจรกำ- เรบเลา
หนักรุมมะตุ่มจำ	หิริล
เริ่มรักขโมยอา-	มหิตหนัก ขึ้นนอ
เข้าช่องโจรโจรชี	ช่องข้างทางโจ- รกรรม ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคำนึงถึงความสงบสุขของบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง จึงได้เสนอวิธีแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ไว้ 4 ประการ คือ

3.2.1.1 การจัดหางานให้ประชาชนทำตลอดปี ในเรื่องนี้ท่านให้เหตุผลไว้ว่า เมื่อคนไม่มีงานทำมักจะกระทำการชั่วร้ายได้ หากมีงานทำมีรายได้ดีทำ จะเป็นสิ่งจูงใจให้ประชาชนเกิดความขยันหมั่นเพียรที่จะประกอบอาชีพสุจริต และถ้าคนมีงานทำตลอดปี ก็จะไม่มีความว่างที่จะไปเล่นการพนัน ถึงความค่อไปนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 213 - 214

เมื่อคนไม่มีงาน
แม่มีให้งานหมาย
เศรษฐกิจยาวางบท
ว่าออกเครื่องยั่วให้
การโคกไร่โรงงาม
ความเกียจคร้านพ่ายแพ้
หนึ่งงานมีตลอดปี
ก็จักไม่ไร้ความ

มักก่อการชั่วร้าย
ชั่วร้ายแรมรา
เป็นกฏกำไรไว้
มนุษย์ได้ทำงาน
จักพบความหมั่นแท้
เหยื่อย้อยยังพัว
มีต้องมีวางช้า
สอบค่าการพนัน¹

ความคิดเกี่ยวกับการสร้างงานให้คนในชนบททำตลอดปี ซึ่งจะ
ช่วยแก้ปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมได้นั้น นับเป็นแนวความคิดที่ทันสมัย ซึ่งรัฐบาล
ในปัจจุบันก็ยังดำเนินการอยู่

3.2.1.2 การส่งเสริมการพาณิชย์ การกลสิกรรม และการอุตสาหกรรม

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนะว่า รัฐควรส่งเสริมให้มีการกลสิกรรมและอุตสาหกรรมภายในบ้าน
ในชนบท ส่วนในเมืองนั้นรัฐควรส่งเสริมด้านการพาณิชย์ อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โดยให้มีโรงงานเพื่อ
ผลิตสินค้าให้ได้นาน และส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพื่อช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชน จะได้
ไม่หันไปประกอบมิชฉาชีพ ดังรายละเอียดในแนวความคิดทางเศรษฐกิจข้อ 2.3.2 แนวความคิดของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีดังกล่าว ปรากฏในหน่วยกรงต่อไปนี้

ชนในชนบททำ กลสิกรรมตลอดปี ให้ทุกคนมีกินไว้
ยามว่างได้แสวงหา อุตสาหกรรมลำไฟ เพาะเปิดไถประกอบ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 215

ทำกระสอบป่านขาย ยิ่งมากมายยิ่งดี เราใช้ปีละมากมาย
 ซื้อมาจากอินเดีย เสียทรัพย์สินไปเสียหลาย ป่านปอหวายมัน
 สมกับคนคณะทาง วางแผนยังดีเหมาะ เฉพาะพืชเฉพาะภาค
 มากมายผลผลิตประโยชน์ ไปรคกสิกรรมอื่น ๆ เพื่อยุใหญ่ลงทุนทรัพย์
 ส่วนสำหรับนิคมนคร ขจรวิศาด้วย ขยายส่วนอุตสาหกรรม
 ทำสินค้าหลายหลาก มากโรงงานการใหญ่ ไซ่นักท่องเที่ยวเที่ยวชม
 นำเงินถมทุ่งไร่ ยังประโยชน์ได้อาชีพ รับขึ้นสู่สมบูรณ¹

3.2.1.3 การส่งเสริมให้ใช้บริการจากธนาคารและการปรับปรุงกิจการ

ธนาคาร ท่านเห็นว่ารัฐควรส่งเสริมให้ประชาชนนิยมฝากเงินไว้กับธนาคาร เพราะจะปลอดภัยจากโจร
 ราษฎรมากกว่าที่จะเก็บไว้กับตนเอง โดยท่านเสนอวิธีไว้ว่า รัฐบาลควรชี้แจงให้ความรู้เรื่องการธนาคาร
 แก่ประชาชน ควรอำนวยความสะดวกในการฝากและถอนเงินทุกครั้ง รวมทั้งควรจัดตั้งสาขาของ
 ธนาคารไว้ทุก ๆ ชุมชน จะมีสาขาเพียงในอำเภอนั้นไม่เพียงพอ ในหมู่บ้านหรือตำบลใดที่เป็นแหล่งชุมนุมชน
 ก็ควรตั้งสาขาไว้ด้วย ถึงความว่า

ชีวิตทรัพย์สินปลอดภัย	ภัยปลอดภัยรอดไว้
จักได้กำลังมากมาย	
หลังฮอนสินสะดวกใช้	เป็นที่เก็บทรัพย์สินให้
ราษฎรได้ปลอดภัย ภัยเหตุ	
โฉนดโจรจักเข้าปล้น	หากมีเพื่ออันตน
หมกข้อสงสัย ได้เดียว	

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1

โอบอุ้มราษฎรให้
ช่วยชีวิตการ ธนาคาร
บันทึกลความสะกดทั้ง
อย่าให้อีกหนา ระอาใจ
สาขาลังักไว้
สะกดไ้ตามควร ถ้วนเพอญ¹

เห็นชอบและเชื่อใจ

ฝากและถนุทุกจริง

ทุกประชุมชนให้

แนวความคิดเรื่องการจัดตั้งธนาคาร ให้กระจายไปอย่างทั่วถึง
ในท้องถิ่นต่าง ๆ และการให้ความรู้เกี่ยวกับการออมทรัพย์^๑ นับเป็นแนวความคิดที่มีประโยชน์กอบาน
เมืองมาก เพราะการที่ประชาชนนำเงินไปฝากธนาคาร นอกจากจะปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายแล้ว ยังจะ
ได้รับดอกเบี้ยจากเงินฝากนั้นด้วย ในขณะที่ตัวรัฐก็มีเงินทุนเวียนในทางธุรกิจ ทำให้กิจการพา
พาณิชย์และกิจการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเจริญก้าวหน้าขึ้น แต่ถ้าหากประชาชนเก็บเงินไว้กับบ้านเฉย ๆ
นอกจากจะไม่ปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายหรืออัคคีภัยแล้ว ยังจะทำให้ขาดเงินที่หมุนเวียนในประเทศ ก่อ
ให้เกิดผลเสียแก่เศรษฐกิจของชาติได้

3.2.1.4 การปราบปรามโจรผู้ร้าย วิธีแก้ปัญหาคความไม่สงบภายใน
ประเทศอีกวิธีหนึ่งที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอ ก็คือ การปราบปรามโจรผู้ร้าย ท่านเห็นว่า ขณะ
ที่รัฐดำเนินการส่งเสริมอาชีพทั้งในชนบทและในเมือง รวมทั้งปรับปรุงการธนาคาร ยังไม่สำเร็จเรียบร้อย
นั้นจำเป็นต้องปราบปรามโจรผู้ร้ายให้หมดสิ้นไปอย่างเด็ดขาดด้วย ถึงที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่อง "ทำไมโจร
ผู้ร้ายจึงชุกชุม" ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมโจรผู้ร้ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 217 - 218

ยามยังไม่เรียบร้อย
จำรวบให้อยู่มือ นั้นไว้¹

ทำดังๆ

3.2.2 การเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ ในยุคที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีชีวิต
อยู่นั้น ประเทศไทยมีประชากรประมาณสิบล้านคนเท่านั้น ท่านเห็นว่าทางหนึ่งที่จะช่วยในการพัฒนาประ-
เทศ ให้เป็นประเทศที่ทันสมัย คือการเพิ่มประชากรที่มีพลานามัยสมบูรณ์ ได้รับการศึกษาค้นและมีศีลธรรม
ท่านได้เสนอความคิดเห็นไว้ในบทช่วยกรองที่ว่า

เราอยากให้เมืองไทยได้เข้าเขต
แดนดินดีเรามีน้อยเมื่อไร
แต่เราจำนวนคนจำน้อยอยู่
หกสิบล้านอยู่ได้เป็นไรมี

เป็นมหาประเทศทันสมัย
ทั้งกว้างใหญ่เพียงพอในชั้น
สิบสิบล้านแค่นี้ยังไหว
การทวีจำนวนจึงควรนัก²

แต่ในการที่จะเพิ่มพลเมืองที่มีประสิทธิภาพให้ได้นั้น รัฐบาลจะต้องช่วยเหลือ
โดยส่งเสริมเกี่ยวกับการสาธารณสุข การศึกษา และอาชีพ จะต้องมีการวางแผนให้เหมาะสม โดยมีการ
ร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน คือรัฐบาลเป็นฝ่ายวางแผนกำหนดวิธีการ ประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติ หาก
ผู้ใดฝ่าฝืนควรได้รับการลงโทษ ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำไมจึงร่ายจึงชุกชุม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 219
²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มหานประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 58

อะไรเป็นปัจจัยให้ใคร
สามารถศึกษาอาชีพเรื่อง

.....

รัฐเป็นเจ้าของทางวางวิธี
ไม่ยอมฝ่าฝืนหลงทางหน

แผนผังเหมาะพลเมืองเมืองเจริญ
รัฐกับราษฎรไม่ขาดส่วนสัมพันธ์

สัมฤทธิ์ผลสมหวังหมดทั้งเรื่อง
ล้วนเป็นเครื่องมือรัฐจัดให้มัน

.....

ราษฎรเป็นคนจรดมีเจเนบ
ใคร ขึ้นหลบจากทางกว้างพัน¹

แผนผังเป็นคัมภีร์อีกอัน
พิลันทุกระบอบกรอบปกครอง²

เมื่อมีการวางแผนที่เหมาะสมแล้ว เจ้าพระยาบรมมหัศคัมภีร์เห็นว่าจะต้องรีบ
ดำเนินการ เพราะหากเพิ่มจำนวนประชากรช้าไป ชาวต่างประเทศก็จะเข้ามาแทรกแซงมากขึ้น ก่อให้
เกิดความเสียหายต่อประเทศชาติได้ จึงกำหนดให้ขอเตือนใจไว้ว่า

หัวชนากลัวจะไม่ทัน
ว่าปล่อยชนต่างดาวเข้าคึกคัก
จำต้องเร่งพวกเราให้ก้าวหน้า
ยิ่งไปเร็วเท่าไรในบัดนี้

การหัวเร้นนั้นก็ประจักษ์
พวกเราแพ้แก่ล้าสมัยก็
หัวค้ำหัวคนเพิ่มพูนศรี
ก็ยังมิโอกาสเป็นชาติชนะ³

เกี่ยวกับแนวความคิดในการเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพเพื่อเป็นกำลังในการ
พัฒนาประเทศนั้น นักประชากรศาสตร์ในปัจจุบันอาจจะไม่เห็นด้วย เพราะการเพิ่มประชากรในประเทศ
ที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยเวลานี้เป็นการเพิ่มภาระให้แก่งสังคม ทั้งผลิตภัณฑ์ได้จากการเพิ่มประชากร

¹ เจ้าพระยาบรมมหัศคัมภีร์ "มหาประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย

ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 59

² ก. หน้า 60

³ ก. หน้า 58

ยอมไม่ทันกับความต้องการ ของประชากรที่เพิ่มขึ้น แต่ในขณะที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอความคิด เรื่องนั้น (พ.ศ. 2481) จำนวนประชากรของไทยมีเพียงสิบสี่ล้านคน และเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของ ประเทศยังขึ้นอยู่กับผลิตผลทางการ เกษตร จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้กำลังคนเพื่อปฏิบัติงานในการกลีกรรณ อยู่มาก และรัฐบาลก็ยังมิได้มีการพัฒนากิจการอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมให้เจริญเพียงพอที่จะพัฒนา ประเทศให้เจริญก้าวหน้าเท่าเทียมอารยประเทศได้ การเพิ่มประชากรตามแนวความคิดของเจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรีนั้นได้เห็นว่า รัฐจะต้องวางแผนอย่างเหมาะสมที่จะให้ประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นเป็นประชากร ที่มีประสิทธิภาพ และเป็นการเพิ่มอย่างเหมาะสมแก่ความจำเป็นในการใช้กำลังคนของประเทศ ดังนั้น จึงนับได้ว่าแนวความคิดของท่านเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นแนวคิดที่มีประโยชน์เหมาะสมแก่สถานการณ์ของประเทศ ในขณะนั้นอย่างยิ่ง

3.2.3 การแก้ปัญหาที่เกิดจากชาวจีน ชาวจีนต่างประเทศที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ใน ประเทศไทยเป็นอันมากในสมัยนั้น ก็คือ ชาวจีนซึ่งเข้ามาติดต่อกับการค้ากับไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย การติดต่อกับจีนในสมัยอยุธยากว้างขวางมากขึ้น จนชาวจีนบางคนได้เข้ารับราชการเป็นขุนนาง และบางคนเข้ามาประกอบอาชีพเป็นล่าเป็นสัน ชาวจีนได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ทั่วไป ตลอดจนได้สมรสกับสตรีไทยอีกด้วย ในสมัยกรุงธนบุรี ชาวจีนได้รับการยกย่องและได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมพลเมืองไทย ถึงสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนที่ชาวจีนเริ่มมีบทบาทในการค้าขายมากขึ้นมีการทำเหมืองแร่ ทำการค้าทั้งภายใน และภายนอกประเทศ ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 4 ชาวจีนได้อพยพเข้าประเทศไทย เป็นจำนวนมาก เพราะเกิดความไม่สงบภายในประเทศจีน มีการกีดกันชาวจีนในคาบสมุทรอินโดจีน ความต้องการแรงงานชาวจีนในการทำงานของเอกชนและงานสาธารณประโยชน์ของราชการ นอกจากนี้ การที่ชาวตะวันตกเปิดกิจการรถไฟเคาระหว่างประเทศจีนกับเมืองหลวงต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยอีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีน อพยพเข้ามามากยิ่งขึ้น จนถึงระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (ก่อน พ.ศ. 2457) ประมาณการได้ ว่า การเพิ่มจำนวนชาวจีนนั้นมีอัตราสูงยิ่งกว่าประชากรไทยเสียอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพฯ

ซึ่งเป็นศูนย์กลางของสังคมชาวจีน¹

แต่แรกที่ชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เคยยกย่องชาวจีนอย่างมาก เพราะท่านถือว่าชาวจีนมีความขยันขันแข็ง มีความสามารถในการค้าขาย
มีความอดทน ซื่อสัตย์ และรักชาติ ท่านจึงคิดที่จะสนับสนุนให้รายจีนสมัครกับหญิงไทย เพื่อเพิ่ม
ประสิทธิภาพของชาวไทยในอนาคต โดยท่านเรียกผู้คนสมระหว่างรายจีนกับหญิงไทยว่า "พันธุ์เจริญ"
ดังที่เห็นได้แสดงไว้ว่า

กำนันชนร้ายกว่า	สาเกา
นอกจากกรรมกรเรา	บุคน
ยังไต่พอกาเขาน	เขี้ยวคิก- มาแล
แรงบวกคุณเขาน	ของให้ชัยเขา
เค็มเรา่วมสมัครได้	เป็นทอง แฉ่นเคียว
ไทยกับจีนปรองคอง	สะควกโล่
จนเลือกไทยแท้ของ	หายาก แล่นอ
สยามเลือกจีนประจักษ์ให้	ชาติได้ไทยคือ
ประชุมสามเลือกนี้	โคขนิยม
ได้นิศพันธุ์เจริญสม	วิเศษแท้
คือเลือกไทยจีนอุดม	โคกระบือบ บรพแล
สยามชาติกายหน้าแม่	กัณันเป็นค ^๒

¹ธิดา วัฒนกุล แนวความคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 86 - 87

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 135 - 136

ต่อมาความนิยมชมชอบชาวจีนของท่านก็เสื่อมคลายไป เมื่อมีชาวจีนอพยพเข้ามามากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเป็นอันมาก เนื่องจากมีหญิงจีนเข้ามาอยู่กึ่งกับชายจีนในประเทศไทยมากขึ้น ความสัมพันธ์ของชายจีนกับหญิงไทยจึงห่างเหินกันไป และด้วยเหตุที่ชาวจีนมีความสันทัดในการค้าขายกว่าชาวไทยมาก ชาวจีนจึงสามารถกุมอำนาจทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นยังมีชาวจีนที่ร่วมกันก่อตั้งเป็นสมาคมลับขึ้นเรียกว่าอั้งยี่ ได้ก่อความไม่สงบมีการเผยแพร่ลัทธิการเมืองในหมู่ชาวจีนในประเทศไทย ทางสโมสรการค้า ห้างร้านหนังสือ หนังสือพิมพ์จีน รวมทั้งโรงเรียนจีน ซึ่งสอนภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีของจีน เหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองและสังคมขึ้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่อง "พันธู์เจริญ" ว่า

บัดสรีจีนท่วมเข้า	เมืองไทย
ไทยกับจีนจักไกล	จากแล้ว
เป็นเขากับเราไป	เสียฉิบ
สยามขาดเลือดผสมแล้ว	นิราศแล้ว 'พันธู์เจริญ' ¹

เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีความวิตกกังวลอันจะเกิดแก่ประเทศชาติ ท่านจึงได้เสนอวิธีแก้ปัญหาที่เกิดจากชาวจีน หรือที่ท่านเรียกว่า "การรุกเงียบ" (Peaceful Penetration)² ของชาวจีน โดยการขอให้รัฐบาลจำกัดจำนวนชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงจีนที่จะเข้ามาอาศัยในประเทศไทย อย่างที่สหรัฐอเมริกาทำโดยมาแล้ว คือ ในสมัยนั้นสหรัฐอเมริกาจะมีการกำหนดเป็นปี ๆ ไปได้ว่า จะรับชาวยุโรปชาติไหน เข้าเมืองเท่าไร มากน้อยตาม

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พันธู์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 135

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รุกเงียบเงียบ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 145

ความก้องการและความพอใจของรัฐบาล ถึงข้อเสนอที่ว่า

เมื่อเลือกได้ทำไมไม่เลือกบ้าง
จำกัดส่วนจำนวนคนไม่ก่นเกิน

ให้เหมือนอย่างอเมริกาไม่นำเงิน
แม่มหาจำเริญเจริญรอย¹

ท่านกล่าวถึงความจำเป็นในการห้ามหญิงจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย
ไว้ดีกว่า ประเทศไทยต้องการเพิ่มจำนวนประชากรก็จริง แต่ต้องการให้ชายจีนกับหญิงไทยสมรสกัน
มิใช่ให้ชายจีนสมรสกับหญิงจีน ดังนั้นเมื่อไม่สมกับความต้องการดังกล่าว จึงจำเป็นต้องห้ามหญิงจีนเข้า
มาหากินและอาศัยอยู่ในประเทศไทย เพราะหากปล่อยให้ชาวจีนเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมาก ๆ เข้า
อาจจะทำให้ชาวไทยถูกกลืนชาติ หมกมุ่นเชื้อสายไทยกลายเป็นจีนไปในที่สุด ท่านเสนอความคิดเห็นไว้ว่า

เจ้าเอ๋ยเจ้าบ้าน
แก้ของการตามประสงค์จ้านงใคร
แม้ไม่ได้จำใจหทัยวาว
มันเข้ารอบรูกเงียบเพียบนักละ

ยังต้องการคนมากไม่สงสัย
ถ้าตามเราต้องให้เข้าเคล้าละ
ดังไว้นานนับวันจะเกะกะ
เจ้าบ้านจะแนมนั้นสูดพันธุ์เอ๋ย²

ทางที่เลิกแข่งเข้า
ท้องกัก"เขาเรา"จน
หญิงจีนอย่าก้องชน
นอกจากผ่านประเทศให้

เป็นคน เคียวกัน
หมกได้
เข้าอีก
ยกเว้นชั่วคราว³

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ลาลัวพันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 152

² ข.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 136

ท่านเสนอข้อคิดต่อรัฐบาลว่า ควรช่วยเหลือและให้ความเสมอภาคกันทั้งชาวไทย และชาวจีนที่สมรสกับหญิงไทย เพื่อให้ชาวจีนเหล่านั้นมีฐานะและความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศมากกว่า เป็นชาวต่างประเทศ คือรัฐบาลควรช่วยเหลือในเรื่องที่ดินและเครื่องมือในการประกอบกิจการ นอกจากนั้นควรเก็บภาษีจากชายโสด เพื่อนำเงินนี้ไปช่วยเหลือเรื่องทุนทรัพย์ หากเงินยังไม่เพียงพอ ก็เป็นหน้าที่ที่รัฐบาลจะช่วยเหลืออีกแรงหนึ่ง ดังความต่อไปนี้

ช่วยชาวสยามอีกทั้ง	จีนสยาม
ให้ทำกินตาม	สะดวกเจ้า
แนวพื้นที่จีนตกคาม	สยามเขต อุดม
เสมอภาคไทยจีนเข้า	แทรกเคสละระคนกัน
สำคัญบุตร เกิดได้	เป็นชาว สยามเทศ
สิทธิแห่งชาวเมืองคราว	ครอบให้
มาเราช่วยกันสาว	สืบต่อ
โลหิตพันธุ์เจริญไว้	อย่าให้จืดจาง
ในทางจัดอีกทั้ง	อุดมทุน เครื่องมือ
ยอมจะทองการทุน	ทรัพย์ใช้
ชายโสดเก็บภาษีเงิน	เจือจก เกือบพอ
ขาดตกบกพร่องไว้	ส่วนให้รัฐบาล ช่วยแล

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยของเจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรีนั้น เป็นแนวความคิดที่พยายามจะทำให้คนจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยมีความรู้สึกรัก
ประเทศไทยเหมือนเป็นมาตุภูมิ มีความเป็นอยู่ร่วมกันกับชาวไทย ไม่แบ่งแยกกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พันธุ์เจริญ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 137 - 138

ท่านไคฟายานสนับสนุนนโยบายผสมกลมกลืน (Assimilation Policy) ซึ่งรัฐบาลไทยนำมาใช้ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็จะได้เห็นแนวโน้มนโยบายนี้ได้จากพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงกล่าวกับพ่อค้าจีนในคราวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2450 ว่า "ความคิดของเรานั้นย่อมมีอยู่เสมอว่าถ้าในกรุงสยามควรจะได้อิทธิพลที่จะทำงานและมีประโยชน์เหมือนเช่นคนไทยเรา เราถือว่าพวกจีนนั้นเหมือนไม่เป็นคนต่างประเทศแต่หากจะเป็นพลเมืองเราส่วนหนึ่ง และมีส่วนได้รับผลในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเหมือนกัน"¹

3.3 นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอความเห็นในเรื่องนโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศไว้ 2 ประการคือ การป้องกันประเทศ และการสร้างสันติภาพในโลก จึงมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.3.1 การป้องกันประเทศ เกี่ยวกับการป้องกันประเทศนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า จำเป็นที่จะต้องสร้างกำลังรบเพื่อป้องกันประเทศ เพราะกำลังรบก็เปรียบเสมือนเขี้ยวของสัตว์หรือหนามของพืชที่มีไว้ป้องกันตัว แต่การที่จะสร้างกำลังรบนานาชาติเข้าไถ้นั้น จะก่อความถึงฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย ถ้ามีอาวุธยุทโธปกรณ์ในกองทัพอย่างพร้อมสรรพ แต่ประชาชนไม่ค่อยยาก ไม่มีเรี่ยวแรงที่จะใช้อาวุธเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ การสร้างสิ่งเหล่านั้นก็ไร้ประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกันถ้ามีแต่หลวงระเริงแต่การบริโภคสินค้าละเมิดอาวश्यकโธปกรณ์ไว้ป้องกันประเทศตามสมัยกับอารักขานก็จะไม่มีอะไรเหลือบริโภค ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบในการพัฒนาของวิถีกับพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อม ๆ กัน จึงท่านเขียนไว้ท่านเองเปรียบเทียบกับราชกรอนต่อไปนี้

¹ พวงร้อย กล่อมเขียง พระบรมราโชบายเกี่ยวกับมหาชาวจีนในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2450 หน้า 28

อันมัวหา ^๕ เขี้ยวงามมีมานาน	เราจะหวนคิดการสละนไหนด?
เงินน้อยงานมากมันยากใจ	ค่าเขี้ยวงามก็ไม่ใช่เวลาน้อย
จะมีให้สู้ใจไม่เลือกหน้า	ออกจะเลยปัญหาลงไปสักหน่อย
เราทุกหลายกลิ่นหอมขอมกนคอย	จะเค็ดคนผสมรอบริบเอาไป
กองเขาอย่างธรรมชาติเกลื่อนกลาดหนาม	ให้พ้อคร้ามคล้ายคลุกบุกรุกไล่
เพียงเท่านั้นก็นั่นน้อยเมื่อไร?	จะทำไฉนช่วยอมอาหาร เอา ^๑

ถ้าต้องแฉวนแฉวนว่าเขี้ยวงามออก	จกจะหวนทนแรงเขี้ยวแข็งเปล่า
เพราะเหตุนี้จึงมีผู้ไว้เรา	มิให้เฝ้าแพ่งออกเขี้ยวงาม
พวกขอมรวบเป็นกู่หลายไม่มีหนาม	นั้นมุ่งงามมงามรายร่าหน้า
เป็นห่วงกายไม่เสียคางขีว	ราวกับว่ายังมีดีกว่าคน
ห่วงชีวิตไม่คิดบารุงกาย	มันก็ร้ายล้วนเห็นไม่เป็นผล
สองสุกโง่งโง่งเชื่องเครื่องจาน	จึงไม่พ้นกรณีพิพาท
แต่แค่ไหนควรใช้สร้างเขี้ยวงาม	นอกนั้นหาปรับปรุงอาหาร ^๒

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีให้ความเห็นว่า ประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเล็ก ๆ คนไทยทุกคนควรหวงแหนแผ่นดินไทย และพยายามระมัดระวังป้องกันประเทศอยู่เสมอ ทั้งจะต้องปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์ ไม่ว่าชั่วช้าหลังให้ประเทศอื่นมีคุณคุณเสียได้ ถึงความในบทร้อยกรองว่า

^๑ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เขี้ยวงาม" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 52

^๒ ญ. หน้า 52 - 53

ดีกว่าพี่เลี้ยงเจียมตัวอยู่
แต่ยักลิ้นขยี้ยามไว้ มิให้ลิ่ว
คุณธรรมสำคัญนั้นทรงไว้
มีนิสัยเปลี่ยนใจไม่ขาดแคลน

ถึงเป็นผู้ที่กว้างกายจิ๋ว
ลอยละลิ่วเหมือนอย่างบางกินแทน
คือไม่ล่าหลังสมัยให้โลกแทน
สยามแห่ดวงสยามทุกยามเอ๋ย¹

แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในเรื่องการพัฒนากองทัพและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ดังกล่าว เป็นแนวคิดที่มีประโยชน์และเหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์เป็นอย่างยิ่ง แม้ในปัจจุบันก็ยังสามารถนำทัศนะเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะในการพัฒนาประเทศจำเป็นต้องพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างของประเทศไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลในการพัฒนา อันจะนำความเจริญมั่นคงมาสู่ประเทศชาติอย่างสมบูรณ์

3.3.2 การสร้างสันติภาพในโลก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า ในขณะที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นเป็นระยะเวลาที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังประสบกับความสูญเสียและเสื่อมทรามลงเป็นอย่างยิ่ง คุณธรรมของมนุษย์ถูกทำลายไป จนกลายเป็นยุคที่ป่าเถื่อน ถือเอาอำนาจและกำลังทหารเป็นเครื่องมือในการทำลายล้างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ชาตินิยมเล็กชาตินิยมก็พลอยประสบเคราะห์กรรมไปด้วย ทั้งบทร้อยกรองที่ว่า

อาโลกทุเรศเพราะดุริยธ
เสื่อมเหินบ่เป็นวันกลาย
ถือหลักกำลังทหารกรม
ชาติน้อยจะคอยบรณภัย

กิติทรศวีรัสลาย
จรถลับอริยุสมัย
คุณธรรมก็จวนใจ
อุรุแพ้วพัลพาล²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พจน.2479" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 163

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มหาสงครามสัตวบรรพที่ 25" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 39

นอกจากนั้นท่านยังได้ประมาณว่า สงครามเป็นสิ่งที่โหดร้าย เพราะ
ประเทศที่ก่อสงครามได้รุกรานทำลายล้างประเทศอื่นอย่างรุนแรง ราวกับการกระทำของสัตว์เคี้ยว
ซึ่งเป็นการทำลายอิสรภาพของมนุษย์ จึงบทร้อยกรองว่า

ร้ายกาจเพราะชาติที่มีเอก	รณเจกิริจัน
คำโลกทำลายอิสรชน	คติขามิวาโร ¹

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงได้เสนอให้ทุกประเทศในโลกยุติการทำสงครามต่อกัน
เพราะถ้ายุติสงครามได้ มนุษย์จะมีจิตใจสูงขึ้นพ้นจากสภาพของสัตว์เคี้ยวที่มุ่งต่อสู้ขบกัดกัน เมื่อ
มีข้อพิพาทกันก็ควรตัดสินกันอย่างยุติธรรมโดยสันติวิธี ดังท่านเสนอทัศนะนี้ในบทร้อยกรองที่ว่า

เลิกระบเราหลักพัน	ยุทธภย
มนุษย์นายภูมิสัตว์พ้อ	ผองแผ้ว
เลิกเขี้ยวเล็บอาศัย	ขบกัด
ใครถูกผิดให้แล้ว	แก้ธรรม ²

เจ้าพระยาบรมมัทม์มนตรีได้เสนอวิธีการที่จะสร้างสันติภาพขึ้นในโลก
3 ประการคือ การจำกัดกำลังรบ การจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อรักษาสันติภาพและการ
ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังต่อไปนี้

¹ เจ้าพระยาบรมมัทม์มนตรี "มหาสงครามสัตว์รณที่ 25" ใน ปณณกประพันธ์ โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 39

² เจ้าพระยาบรมมัทม์มนตรี "พานิคมะของเค็ลลอกแห่งอเมริกา" เสนาศึกษาและแบ
วิทยาศาสตร์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 12 : 1783 พฤศจิกายน 2471

เกี่ยวกับการจำกัดกำลังรบและการจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศ
เพื่อรักษาสันติภาพของโลก ท่านได้กล่าวเปรียบเทียบไว้ในเรื่อง "กฤษณา" คือ ท่านใช้ หนัค, กล้าม
เป็นสัญลักษณ์แทน การสะสมกำลังรบ กฤษณา แทน สันติภาพ สามี แทน ประเทศต่าง ๆ ในโลก
และครอบครัวใหญ่ แทน องค์การระหว่างประเทศ ดังนี้

จำกัดหนัคจากกัคกล้ามเนื้อ	เลิกวิธีพิชิตแรงใหม่แข่งขัน
รับหน้าที่กฤษณาตาประจัน	หมดทั้งนั้นเข้ามาเป็นสามี
ครอบครัวใหญ่พร้อมในสันนิบาต	โลกชาตุนทุกขเป็นสุขี
รูปหล่อนงามนามก็เพราะเสนาะดี	ชื่อแม่ศรีท่านคิมิดิตเอ๋ย ¹

สำหรับการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี ได้เสนอแนะถึงวิธีทางที่จะสร้างสัมพันธ์ไมตรีให้เกิดขึ้นระหว่างประเทศโดยอาศัยการกีฬา
เป็นสื่อไว้ว่า การแข่งขันกีฬาระหว่างประเทศต่าง ๆ นั้น ทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันขึ้นได้
แม้ว่าโลกจะอยู่ในภาวะสงครามก็ตาม เมื่อประเทศต่าง ๆ มาร่วมในการแข่งขันกีฬา ก็อาจเป็นหนทาง
นำไปสู่สัมพันธไมตรีกันได้ ดังเช่นการจัดกีฬาโอลิมปิกที่เยอรมันหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งปรากฏในความ
ต่อไปนี้

รอบกีฬาโอลิมปิกถึงอีกแล้ว	โลกกีฬาผ่องแผ้วเป็นนักหนา
เยอรมันรับแพจกฏีกา	เชื่อนานาชาติประชุมจะเชิดชัย
.....	
ระหว่างงานกีฬานานาชาติ	มรรยาทกวชขันกันอย่าแย
ห้ามลากน้ำรุงรังชวนชิงแต่	กันรับแม่ชาติวิวเคยกริ้วมา

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กฤษณา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ

สละที่ไผ่ศรียกได้
 การถือชามกวนเป็นรังครา
 โอลิมปิกแห่งกรีกโบราณยัง
 คบกีฬาพาสว่างกลางเวที
 สักวาทกีฬาโอลิมปิก
 แข่งคราวหน้าจะมีที่กรุงใด
 ค่ะอังกฤษ ญี่ปุ่น อาร์เจนไตน์
 ให้โอกาสผู้ไม่ครุ่นดาเนิน

หวังเพียงชั่วสมัยรับแขกหนา!
 ค่ายอ่านาจักเจ้านายินดี
 มีชีวิตอยู่คงได้เต็มนี้
 แห่งการ เมืองซึ่งมีเราเราเอง
 เกื้อการ เมืองเข้าอีกหรือมิใช่
 ก็เลือก ได้ตามที่มีผู้เลือก
 แก่อังกฤษตอนไปไม่ชักเชิน
 ทางเจริญไม่ตรีคืนอกเอย¹

จากบทร้อยกรองข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
 เป็นผู้ที่มีความชื่นชมและตระหนักในคุณประโยชน์ของการกีฬาเป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงได้เสนอแนะให้นำเอา
 การกีฬามาเป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อสร้างสันติภาพขึ้นในโลก

3.4 บทบาททางการ เมืองของประชาชน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาททางการ เมืองของประชา-
 ชนไว้ 3 ประการ คือ สิทธิของพลเมือง หน้าที่อันพึงปฏิบัติของชาติ และเสรีภาพในการพูดและหนังสือ-
 พิมพ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.4.1 สิทธิของพลเมือง สิทธิของพลเมือง คือ สิทธิที่รัฐให้แก่ประชาชนผู้เป็น
 เจ้าของประเทศ จึงทำให้เจ้าของประเทศมีสิทธิแตกต่างไปจากชาวต่างประเทศที่มาอาศัยทำมาหากิน

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กีฬาไม่ถือชาติ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
 (นามแฝง) หน้า 47

อันได้เกิดสิทธิในการเลือกปกครองประเทศ หรือผู้แทนราษฎร เป็นต้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ไม่มีการกำหนดเกี่ยวกับสิทธิของพลเมือง ชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้ามาหากินในเมืองไทยจึงมีสิทธิ เช่นเดียวกับคนไทย ทำให้คนไทยเสียเปรียบมาก เนื่องจากชาวต่างประเทศเหล่านั้นใช้สิทธิเพื่อประโยชน์ของเขาเท่านั้น มิได้คำนึงถึงผลเสียอันเกิดแก่ประเทศไทย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า หากปล่อยให้เป็นอย่างนั้น ย่อมไม่เป็นผลดีแก่ประเทศชาติ ท่านจึงได้เสนอให้มีการ ออกกฎหมายกำหนดสิทธิของพลเมืองไทยขึ้น และหากชาวต่างชาติใดต้องการจะได้สิทธิอย่างคนไทย ก็ต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่กำหนดไว้ ด้วยวิธีการเช่นนี้จะทำให้ได้ชาวต่างชาติมาเป็นพลเมืองที่มีความจงรักภักดีต่อประเทศไทย เสมือนบ้านเกิดเมืองนอนของเขาเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเคยปฏิบัติมาแล้ว ทั้งนี้ ท่านยกตัวอย่างถึงผลดีอันได้จากการให้สิทธิพลเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกา* ไว้ว่า

อเมริกาหาอเมริกันได้อะไร
ถ้าใครปฏิบัติตามได้จริงจัง
และเอาใจออกหากจากตัวเดิม
ถือดินแดนแทนชาติปราศอาณูล

เพราะให้สิทธิพลเมืองเสมือนหวัง
ว่าจะตั้งหน้าเอนอมพระธรรมบุญ
มาส่งเสริมดินใหม่ไม่เสื่อมสูญ
หัวคนอเมริกันได้ทันใจ

* ในสมัยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีชีวิตอยู่ ในสหรัฐอเมริกามีกฎหมายว่า ผู้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศครบ 5 ปี และอยู่ในรัฐซึ่งตนสมัครครบ 1 ปี มีความประพฤติเรียบร้อย สมัครเป็นอเมริกัน ต้องสาบานตนขอแปลงชาติเป็นอเมริกันก่อน แล้วต่อไปอีก 2 ปี ต้องสาบานตนว่ารับรักษาและส่งเสริมวิธีการปกครองของอเมริกา เลิกถอนสัญชาติฐานที่ได้ให้ไว้ หรือมีอยู่กับชาติอื่น ๆ รวมทั้งชาติเดิมของตนด้วย ถ้ามีสหรือบรรดาศักดิ์ใดอยู่แต่เดิมก็ต้องละทิ้งเสียด้วย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อเมริกากับอเมริกัน" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 158

การกำหนดสิทธิของพลเมืองนั้น นอกจากจะเป็นผลดีในทันทีที่ทำได้แล้ว
 ค่านิยมที่จงรักภักดีต่อประเทศไทยเพิ่มขึ้นแล้ว ยังจะช่วยให้การปกครองบ้านเมืองเป็นไปด้วยความ
 ยุติธรรมและมีความเจริญก้าวหน้าอีกด้วย เนื่องจากประชาชนย่อมจะมีสิทธิที่จะร่วมวิพากษ์วิจารณ์การ
 ทำงานของนักการเมืองและผู้นปกครองประเทศ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงที่นักการเมืองและผู้นปกครองประเทศ
 กระทำ ว่าเกิดประโยชน์ต่อประชาชนมากน้อยเพียงใด และยังสะท้อนถึงข้อบกพร่องในการทำงานของ
 นักการเมืองและผู้นปกครองประเทศอีกด้วย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้หนึ่งซึ่งเห็นความสำคัญใน
 บทบาททางการเมืองของประชาชน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงแสดงความคิดเห็นสนับสนุนการมีสิทธิ
 มีเสียงในการปกครองประเทศของประชาชนว่า หากรัฐบาลบริหารประเทศตามลำพัง โดยไม่ฟังความคิดเห็น
 เห็นของมวลชนบ้าง อาจเกิดข้อบกพร่องในการบริหารขึ้นได้ ดังความต่อไปนี้

กระบวนรัฐประศาสน์ขาด

ประชาราษฎร์ขาดเสียงเหลือ

ลำพังรัฐบาลเดียว

กระทำถูกผิดก็

ท่านยกตัวอย่างไว้ว่า ประเทศอังกฤษมีความเจริญรุ่งเรืองเนื่องจากชาว
 อังกฤษ มีสิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร รัฐบาลจึงฟังความเห็นของประชาชน เพื่อนำมาพัฒนาประเทศ
 ดังความว่า

อุทาหรณ์บริเตนเห็น

ประจักษ์เป็นพระยานพ

ริเริ่มรอบประกอบก่อ

ก็มากร้อยคนนำหน้า

ประชาราษฎร์เจริญแล้ว

มีตลาดแล้วครະไสน่า

อำนาจรัฐบาลท่า

บริพัตรรัฐบาลตาม²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "วิถีของผู้นำกับผู้นำตาม" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย
 ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 75

² ก. หน้า 74

เรื่องสิทธิในการปกครองประเทศนั้น ท่านกล่าวเป็นเชิงเงื่อนไขคิดว่า ประเทศไทยจะมีความสงบสุขอยู่อีกนานเพียงใดนั้นไม่แน่ ดังนั้นประชาชนจึงไม่ควรคิดแต่ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น ควรใช้สิทธิในการปกครองประเทศ เรียกร้องเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมบ้าง ดังนี้

สยามเนืองลับตรอก	โพนกัย
เมืองสงบคนสงบเคือง	ขุนไ
ขึ้นชื่อแหล่งสุขใน	โลกรอบ
เราอยู่ระย่นไค	อีกนาน และดูว
คือสิทธิการครอบบ้าน	ครองเมือง
ราษฎรมอบพระจอมปราณ	หมคถวน
ฝูงชนไประคายเคือง	เพราะใช้ สิทธิตน
สิทธิที่ตนนั้นล้วน	ส่วนตัว ¹

3.4.2 หน้าที่อันพึงปฏิบัติของชาติ นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะได้กล่าวถึงสิทธิของพลเมืองแล้ว ท่านยังได้กล่าวถึงหน้าที่ของประชาชนซึ่งพึงปฏิบัติในทางการเมืองไว้ 3 ประการ ดังนี้

3.4.2.1 หน้าที่ในการป้องกันประเทศจากภัยสงคราม ประชาชนที่เป็นทหารควรสละชีพเพื่อป้องกันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ท่านให้ข้อคิดว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ระยะต่าง ๆ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ(พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 130 - 131

คายใหม่ไปเปรียบด้วย	คายสนาม
คายเปลือยเสียที่	ชีพทั้ง
คายเพื่อประเทศยาม	ดุกละหุก
ดีกว่าคายทั้งกลิ้ง	เกลื่อนเคียง
ชานประเทศยามเรียกร่อง	ระคมพล
กายจิกแม่ตัวคอบ	แนแล้ว
แววบรรพบุรุษ	หิ้งบอก
"รักษาศิริบไซแล้ว	ปลอศกัย" ¹

แม้ประชาชนที่เป็นฝ่ายพลเรือนก็สามารถช่วยป้องกันประเทศ
ได้ โดยการช่วยกันออกเงินซื้อเรือรบไว้เป็นกำลังในการป้องกันประเทศทางทะเล เนื่องจากในระหว่าง
พ.ศ. 2457 ถึง พ.ศ. 2463 ราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีการเรียโรเงิน
สร้างเรือรบ โดยซื้อจากประเทศอังกฤษ เป็นเรือพิฆาตขนาดใหญ่ นับเป็นเรือรบลำแรกของราชนาวิไทย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชนิพนธ์ส่วนพระองค์เข้าร่วมในการซื้อเรือ
นี้เป็นพระองค์แรก และ โปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามเรือนี้ว่า "พระร่วง" ในระหว่างที่มีการ
เรียโรซื้อเรือพระร่วง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ประทับที่รอยกรองเป็นการสนับสนุนให้ประชาชน
เห็นความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องมีเรือรบไว้ใช้ป้องกันประเทศทางทะเลไว้ว่า ประเทศไทยเสมือน
เพชร คือ เป็นประเทศที่อยู่คมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร ซึ่งประเทศมหาอำนาจต่างก็ปรารถนาที่จะมาครอบครอง
จึงควรที่ไทยเราต้องเตรียมป้องกันประเทศ ด้วยการสร้างกำลังรบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันทาง
ทะเล เนื่องจากไทยเรายังไม่มีเรือรบเลยแม้แต่ลำเดียว ดังความว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ก่อนรับทหารหาญกลับบ้านเมือง" ใน โคลงกลอนของครูเทพ

อาชวิมหารมวสยาม
เพ็ชรวางข้างมรกโค
กรแล้วจะล่อมมิระริ้ว
รอนวิโรจน์วิรวร-

วรจะเย้ยใน
จะมิ่งจางขวัญ
ดุจเรือนอุไรอัน
ณวิเศษสยามทาง¹

ท่านได้ชักชวนให้ประชาชนทั่วราชอาณาจักรร่วมกันบริจาค
เงินซื้อเรือรบ ซึ่งเปรียบเสมือนรั้วที่จะป้องกันภัยทางทะเล ไว้ในหทัยกรองเรื่อง "ล่อมรั้ว" ว่า

ทุกชัยใหญ่ยิ่งสน
เหลือจักหาความ
เชิญเพลงพิจารณา
ทางที่หลบหลีกให้

เชิญ สละทรัพย์เพื่อตั้ง
เข้า ส่วนซื้อเรือรบ
เรีย ร่ายพวกเรารอบ
ร่าย ตะมกน่ายกล้ำ

เหลือตรา
บอกไต่
ถวนถี่
รับล่อมทะเลเร็ว
ทำนบ
ประหนึ่งรั้ว
อาณาจักร สยามแธ
กลั่นได้ทั้งหมาย²

3.4.2.2 หน้าที่ไม่การช่วยเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ ประเทศไทย
ในสมัยที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ยังมีชีวิตอยู่ มีประชากรเพียงสิบสี่ล้านคน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ณ หากทรายแห่งหนึ่งในอ่าวสยาม" ใน ปณิณณปะพันธ์
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 30

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ล่อมรั้ว" ใน ปณิณณปะพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 27 - 28

เห็นว่า ควรเร่งเพิ่มประชากรอีก เพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า การเพิ่มประชากร
นี้เป็นหน้าที่ของทั้งรัฐบาลและประชาชน หน้าที่ของรัฐบาลได้กล่าวไว้ในข้อ 2.3 เรื่องนโยบายเกี่ยวกับ
การต่างประเทศแล้ว สำหรับประชาชนนั้น ท่านได้เสนอขอบเขตในการเพิ่มประชากรไว้ว่า บิดามารดา
ที่ไม่สามารถบรรพบุรุษและจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่บุตรได้ ก็ไม่ควรมิบุตรหรือการมีบุตรแทนนัย เพื่อจะได้
ดูแลบรรพบุรุษให้เป็นคนที่มีประสิทธิภาพได้อย่างใกล้ชิด ดังความในบทร้อยกรองที่ว่า

มีบ้านก็แล้วมีบุตรธิดา	ได้เพียงภาระเพ่งอย่างเกรงขาม
พ่อแม่บ้านก็ลูกดีความ	จึงสมนาว่าไทยต่อไป
ชายเป็นพ่อหญิงเป็นแม่แท้ธรรมชาติ	ใครจะอาจจะตั้งชิงหน้าที่
แต่ปัญหาขัดข้องย่อมต้องมี	อยู่ที่"ชั่วหรือดี"นี้เท่านั้น
เป็นคนชั่วต้องกลัวการมีลูก	มีบ้านชั่วก็ถูกที่ย่อมหมั้น
การรักบุตรนั้นมนุษย์ทั่วหน้ากัน	ยอมหมั้นมันเพียงแต่อยู่แก่ใจ
บุตรธิดาของไทยให้งามหน้า	ไทยไม่ปรารถนาบุตรเหลวไหล
จึงยกหน้าที่เราเหล่าชาวไทย	ที่จะให้ชั่วแทนแม่แห่งชาติ
ความปลอดภัยทางไม่ให้บุตรชั่ว	ก็ทำตัวเป็นหมันมันขมิ
หรือมีบุตรน้อยคนปรนถึงที่	จะสมหมายกว่ามีมากเกินแรง ¹

3.4.2.3 หน้าที่ในการส่งเสริมความมั่นคงและเกียรติภูมิของชาติ การ
ที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการส่งเสริมความมั่นคงและเกียรติภูมิของชาติได้นั้น ทุกคนในชาติจะต้องรักประเทศ
ชาติ รักหมู่คณะ มีความสามัคคีกัน หากทุกคนมีความรู้สึกเช่นนี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันในอัน
ที่จะเสียสละ ทุ่มชีวิตของตน เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงและเกียรติภูมิ
ของชาติ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มหาประเทศ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 61 - 62

เกี่ยวกับเรื่องนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า หากคนไทย
ทุกคนมีความสามัคคีกัน ร่วมแรงร่วมใจกันที่จะสนับสนุนและปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญอย่างจริงจังแล้ว ก็เท่า
กับเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติได้ทางหนึ่ง และจะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทัดเทียม
อารยประเทศอีกด้วย ดังท่านเขียนไว้ว่า

สยามอยู่คู่ฟ้าอย่างสลับ
ชาวสยามนำสยามเหมือนนำเรือ
เราร่วมใจร่วมรักสมัครหุ้น
ยกสยามยิ่งยงดำรงชัย

เพราะชาติไทยเป็นไทยไปทุกเมื่อ
ย่านแก่งเกาะเพราะเชื้อชาติพันภัย
วางธรรมนูญสถาปนาการใหม่
ให้คงไทยกราบสิ้นคืนฟ้า¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีย้ำถึงความรักถิ่นที่อยู่ของตนไว้ว่า

อันบ้านเมืองอีกเรื่องหนึ่งกว้างหาก
สยามเป็นของเราเราต้องคิด
อาชีพร่วมกันเราชีวิตเรา
ใครจะหวงจะกันนั้นไม่มี

ถิ่นเกิดใครใครอยากสงวนสิทธิ์
บำเพ็ญกิจชาวสยามตามกรณี
จวนถือเอาสยามเป็นถิ่นที่
ขอเสียทีเถอะอย่าหลงงมงมเอะ²

ท่านยังได้เตือนใจให้คนไทยระลึกถึงการพัฒนาตนเอง และ
ควรมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อจะพัฒนาประเทศให้ถึงซึ่งความเป็นมหาประเทศ ดังที่ท่าน
แสดงข้อคิดนี้ไว้ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มาสาธุสสรณ์" ประชาบาล 11. : 5 กุมภาพันธ์ 2479

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "พระของเรา" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย

ไทขอขยับได้
 ทานว่าต้องรีบรับ
 ภารอกกับภวลิ้ม
 ไทเฒ่าเราเลือกไซ้
 รัฐบาลเรากุ่มคัม
 ชัยเกิดกรรมบุญวาง
 ชัยสิทธิอิสราง
 ชัยชนะกับคนได้
 ไทยืนนอกหมวกให้
 ทางลิบเคินลิบนำ
 คืบหน้าสู่มหาอำ
 ไทเฒ่าเป็นปีกัน
 จริงเจียวจากมัตไม้
 เจริญคุณพระศรี
 มัตไม้แห่งไทยทวี
 ไทเฒ่าบุรพาเบื่อง

รีบขยับ
 เบื้องไ้
 ลาโลก
 ไซ้ขึ้นบุญทา
 เกินทาง
 เทียบไ้
 สนิธิ สัญญา
 มากค้ำวแคนคั้น
 ญ่า
 เทานั้น
 นาวเถิด ทันท
 หนึ่งน้ำใจเคียว
 เรามิ กำลัง
 รัตนเรือง
 วิวัฒนรอก ตลอดเหอญ
 สบดไ้ใครรงเก้

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ยกตัวอย่างชาวจีนและชาวอังกฤษ
 ซึ่งรักบ้านเกิดเมืองนอนและรักหมู่คณะเป็นอย่างยิ่ง ความรู้สึกเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ประเทศจีน
 และอังกฤษมีความเจริญรุ่งเรือง เป็นมหาประเทศ โดยท่านกล่าวไว้ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ฉลองชัยชนะ-ไทยวิวัฒน์" ใน โคลงกลอนของครูเทพ
 เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 126

ข้าขอน้อมคำนับรับบูชา
มีเลือดแรงแข็งแกร่งการ คลองแคลว

.....

เพิ่มทั้งดินเพิ่มทั้งคนกล่นพิพา
แม้ยัวขาวขาวเชิญเป็นโรมี
ทั้งมิใช่โตเปล่าไม่เข้าเรื่อง

คุณพระช่วยพระชนะนิติน
ข่มส่วนท้าวให้สลักราวจันทร์แรม
บริเณไก่อ้ายปัจจัน

เกรตบริเณเป็นฉบับตำรับงาม
ชาวบริเณไปทีไหนไม่ขาดล้น
จีนของเราเข้าทีไหนต้องให้มี
วิธีเชื่อมสามัคคีของชัย

ว่าจีนสามารถเหลือสืบเชื้อแถว
เผ่าพันธุ์เผ่าพวงพิทวิญญ

.....

ไ้เชิงรบรุกเงียบเงียบไม่อิงมี
คำโตเกินปากที่จะดูกิน
เป็นชาติเปรี๊ยะทางอังกิที่รักถิ่น

เลยเป็นศิลปะเอกเสกสามัคคี
ไปจำเริญทางคณะประเสริฐศรี
จึงสู่จักรพรรดิปัจจุบัน

ปกครองตามมีจรรยาสุริยชาติชาติน
ตั้งสโมสรที่นั่นทุกแห่งไป
สมาคมอังกิให้งงไ้
เก่ากับใหม่ล้วนแบบที่แยบคาย¹

3.4.3 เสรีภาพในการพูดและหนังสือพิมพ์ โดยปกติแล้ว ในสังคมประชาธิปไตย ประชาชนย่อมมีเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง โดยการพูด การพิมพ์ และการโฆษณา เป็นต้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนะถึงขอบเขตของเสรีภาพในการพูดและการทำหนังสือพิมพ์ว่า ผู้พูดหรือนักหนังสือพิมพ์ควรช่วยกันค้นหาความจริงมาตีแผ่ ความลับทางนโยบายของรัฐได้ เพราะมีเสรีภาพในการที่จะค้นหาความจริง เมื่อได้รับความจริงแล้วก็เผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์กันทั่วไป ซึ่งจะเป็นการทำลายความเท็จให้หมดไปด้วย การค้นหาความจริงทั้งในเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม นับเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพื่อที่จะได้ขจัดสิ่งที่ไม่ดีให้หมดสิ้นไป จะช่วยให้สังคมเจริญก้าวหน้าขึ้น ดังท่าน

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อังกิ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 120 - 122

เขียนไว้ในบทร้อยกรองที่ว่า

ท่านกล่าวว่าเสรีภาพหนังสือพิมพ์
ว่าอยู่ได้โดยอาศัยพยายาม
ค้นความจริงซักฟอกบอกความจริง
ความลับโลกเรารู้เพราะอะไร ?
พบความจริงยังมีเสรีแถลง
ณ ห้างแห่งอภิปรายในไม้อ้อ
ทั้งคดีสังคมเศรษฐกิจ
ความก้าวหน้าคือองศาที่คลาไคล
เสรีภาพหนังสือพิมพ์และการพูด
เกลากลอนกล่อม หลอมนำให้ไม่ประวิง

กับการพูดเอือมอ้อมไม่สาม
คาเนินความสัตย์จริงทุกสิ่งไป ฯ
อันเป็นสิ่งปรารถนาจะทำไหน
ก็เพราะได้เสรีที่ค้นคว้า
ได้แจ่มแจ้งจริงใจไปทั่วหล้า
ซ่อนตอกซ่อนอุกเห็จเสรีจลนไป
ไต่ปลกปลิกไผ่นานาเลื่อนไส
คืนเข้าไปสู่วิวัฒนาการสัตย์จริง
หน้าที่พูดทำให้ได้ทุกสิ่ง
จึงเหมือนมิ่งขวัญมนุษยธรรมความรู้

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้สนใจเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของประชาชนเป็นอย่างมาก ท่านได้สนับสนุนให้ประชาชนได้มีสิทธิมีเสียงทางการเมือง โดยการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร สอดส่องดูแลการทำงานของนักการเมืองและผู้นปกครองประเทศ เมื่อพบว่าสิ่งใดไม่ยุติธรรมหรือไม่ถูกต้องก็อาจจะร้องเรียนได้ แต่การร้องเรียนหรือเรียกร้องสิทธิได้นั้นควรกระทำเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าเพื่อประโยชน์ส่วนตน

ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้น สิทธิและหน้าที่เป็นของคู่กัน เมื่อรู้จักใช้สิทธิ ก็ต้องรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ด้วย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เน้นให้ประชาชนสำนึกในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อชาติให้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน้าที่ในการป้องกันประเทศ หน้าที่ในการเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ หน้าที่ในการเสริมสร้างความมั่นคงและเกียรติภูมิของชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แสดงทัศนะต่อการพูดและหนังสือพิมพ์" ประมวลวน โดย

เชียวหวาน (นามแฝง) 19 กุมภาพันธ์ 2480 หน้า 5

ทุกคนในชาติจะคงปฏิบัติ ในเรื่องการเสริมสร้างความมั่นคงและเกียรติภูมิของชาตินั้น ท่านได้เน้นเกี่ยวกับความรักหมู่คณะและความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติ

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะเป็นนักการศึกษาที่มีความคิดทันสมัยและสนใจในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของชาติอย่างผู้มองการณ์ไกลแล้ว แนวความคิดทางการเมืองของท่านดังกล่าวแล้วนั้นยังเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ท่านเป็นทั้งนักการเมือง การปกครอง และนักพัฒนา ผู้มีความคิดก้าวหน้า ความเป็นนักประชาธิปไตยของท่าน ทำให้ท่านเล็งเห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชาติทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการใช้สิทธิใช้เสียงทางการเมือง การออกส่อกองทุนการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐบาล การป้องกันประเทศ การสร้างความมั่นคงและสร้างเกียรติภูมิให้แก่ประเทศชาติ ก็ตาม

4. แนวความคิดทางจริยธรรม

การพัฒนาประชากรให้เป็นพลเมืองดี มีคุณภาพ เป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ และทางหนึ่งในการที่จะพัฒนาคุณภาพของพลเมืองก็คือ การยกระดับจริยธรรมของพลเมืองให้สูงขึ้น ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ตระหนักในเรื่องนี้เป็นอย่างดี ท่านได้เสนอแนวความคิดทางจริยธรรมไว้อย่างมากมาย เพื่อให้ผู้อ่านถือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ผู้วิจัยเห็นว่า แนวความคิดทางจริยธรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีประโยชน์ต่อประเทศชาติ น่าจะได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ให้ปรากฏแพร่หลายต่อไป การที่จะวิเคราะห์จริยธรรมจากแนวความคิดของท่าน จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับความหมายของจริยธรรมเสียก่อน ดังนี้

จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก นักวิชาการให้ความหมายของคำนี้แตกต่างกันออกไป เช่น กวงเจี้ยน พันธุนานิน¹ กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ มีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่างๆ ด้วย ลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือ ลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ใน

¹ กวงเจี้ยน พันธุนานิน และเพ็ญเช ประพนธ์จันนิก จริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 3

สมาชิกของสังคม เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากก็เกิดความรู้สึกพอใจที่จะกระทำสิ่งนั้น ประเภทหนึ่ง ส่วนอีกประเภทหนึ่ง คือ ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคม เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัด และผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้ดีว่าเป็นสิ่งไม่ถูกต้องไม่ควร ฉะนั้นผู้มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มีลักษณะพฤติกรรมประเภทแรกมาก และประเภทหลังน้อย

อานวย ทะพิงค์แก และชยันต์ วรรณะภูติ¹ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า จริยธรรม คือ ก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ เป็นบรรทัดฐานของความประพฤติ ที่กำหนดว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรประพฤติ เพื่อควบคุมสมาชิกในสังคมให้เป็นสมาชิกที่ดีตามอุดมคติของมนุษย์ ส่วน พันส์ หันนาคินท์² มีความเห็นว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และ ต่อสังคม ทั้งก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ชุมชนสูงขึ้นในสังคมและสมาชิกของสังคม การที่จะปฏิบัติให้เป็นไปได้นั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้จักว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ดังนั้น การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจึงต้องประกอบกันทั้งความรู้ทางจิตใจและการปฏิบัติทางกายอันสอดคล้องกับความรู้ทางจิต และ กอ สวัสดิพิพาณิชย์³ กล่าวว่า จริยธรรม คือ ประมวลความประพฤติและความนึกคิดในสิ่งที่พึงทำ เหมาะสม

เกี่ยวกับความหมายของจริยธรรมนี้ แสง จันทร์งาม ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า "จริยธรรม หมายถึง คุณภาพจิตที่มีอิทธิพลต่อความประพฤติของคน"⁴ นอกจากนั้น แสง จันทร์งาม ยังให้ความเห็นไว้อีกว่า จริยธรรมเป็นของดี เป็นพลังกระตุ้นให้คนมีการพูด การคิด การทำที่ดี เป็นเหตุให้เกิด

¹ อานวย ทะพิงค์แก และชยันต์ วรรณะภูติ "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของนักการศึกษา" ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 191

² พันส์ หันนาคินท์ การสอนค่านิยม หน้า 44

³ กอ สวัสดิพิพาณิชย์ "อภิปรายจริยธรรมในสังคมไทย" ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 11

⁴ แสง จันทร์งาม "การสอนจริยธรรมในโรงเรียน" ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 218

ความเจริญแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่ประเทศชาติ เพราะฉะนั้นจึงอาจแบ่งจริยธรรมออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้¹

1. ประเภทสร้างความสำเร็จแก่ตนเอง เช่น ความขยันขันแข็ง ความรักในความก้าวหน้า ความรักในความรู้ ความมีใจกว้างเปิดบาน ความมีเหตุผล ความอดทน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความกล้าหาญ ความเป็นผู้มีระเบียบ ฯลฯ

2. ประเภทส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ เช่น ความมีไมตรีจิตมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ความกตัญญูต่อบุคคล ความสุภาพอ่อนโยน ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา ความเสมอภาค เสมอปลาย ฯลฯ

3. ประเภทส่งเสริมชาติบ้านเมือง เช่น ความรักชาติ ความเคารพขนบธรรมเนียม ศาสนา ความเห็นแก่ส่วนรวม ความรักในศิลปวัฒนธรรมของชาติ ความเสียสละ ฯลฯ

จากความเห็นของท่านผู้รู้ทั้งหลายมาแล้ว สามารถนำมาประมวลกันเข้าและสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาทางความคิด คำพูด และการกระทำ ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่ก็ได้ แต่ในที่นี้มุ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์เฉพาะพฤติกรรมอันเป็นที่ยอมรับและนิยมชมชอบของสังคมเท่านั้น เพื่อให้สะดวกที่จะทำความเข้าใจ ในการศึกษาวิเคราะห์จึงจัดประเภทของจริยธรรมเป็น 3 ประเภท คือ จริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ และจริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 จริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง

แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่ปรากฏในหัตถ์ยกร่องของท่านในเรื่อง จริยธรรมที่จะสร้างเสริมให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเองนั้น อาจจำแนกได้เป็น 11 ประการ คือ

¹แสง จันทร์งาม "การสอนจริยธรรมในโรงเรียน" ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 218 - 221

ความรักในความก้าวหน้า การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความไม่ประมาท ความเอาจริงเอาจังในการทำงาน ความสันโดษ การรู้จักค่าของเวลา ความอดทน ความมีใจว่าเรึงเบิกบาน การรู้จักเลือกคบคน การประหยัด และการรู้จักประมาณ ซึ่งจะได้นำมากล่าวเป็นข้อๆไปตามลำดับดังนี้

4.1.1 ความรักในความก้าวหน้า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ผู้รักความเจริญก้าวหน้าพึงมี ไว้ 5 ประการ คือ

ประการแรก "หลัก" ในความหมายที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้หมายถึง จุดมุ่งหมายในการทำงานนั่นเอง การทำงานหากปราศจากจุดมุ่งหมายที่เด่นชัดว่าจะทำอะไร เหตุใดจึงทำ แล้ว การทำงานนั้นจะสืบสน ปราศจากทิศทาง เมื่อทำสำเร็จแล้ว บางครั้งผลงานอาจไม่ตรงกับความต้องการ ทำให้เสียแรงงาน เสียเวลา เสียทรัพยากรโดยไม่จำเป็น แต่หากทำงานอย่างมีจุดมุ่งหมายว่าจะทำอะไร เหตุใดจึงทำ ผลที่คาดว่าจะได้รับคืออะไร จะทำให้งานได้ผลตรงตามความต้องการ

ประการที่สอง "ฉลาด" หมายถึง การมีไหวพริบเฉียบแหลมในการทำงาน มีความฉับไวในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คิดที่จะปรับปรุงงานให้ดียิ่งเสมอ คนที่ทำงานด้วยความฉลาดนั้น จะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยใช้แรงงาน เวลา และทรัพยากรในการทำงานน้อย

ประการที่สาม "แหวกทาง" ในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร และความอุตสาหะในการทำงาน ไม่ว่างานนั้นจะมือปสรคอย่างไรก็ไม่ย่อท้อ พยายามฟันฝ่าอุปสรรคเหล่านั้นจนงานสำเร็จลุล่วงไปได้

ประการที่สี่ "อดทน" คือ มีความอดทนในการทำงาน แม้จะลำบากตรากตรำสักเพียงใด ก็ทำต่อไป ไม่ยอมแพ้แก่อุปสรรค ความอดทนในที่นี้ หมายถึง ความอดทนต่อความลำบากทั้งทางกายและจิตใจ

ประการที่ห้า "โชค" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้หมายความว่า ความโชคหรือโชคร้ายโดยทั่ว ๆ ไป แต่หมายถึงการพยายามช่วยเหลือตนเองโดยไม่มุ่งหวังแต่จะพึ่งผู้อื่น เพราะการทำงานใดๆก็ตาม หากมีแต่หวังพึ่งโชคชะตาหรือพึ่งผู้อื่น งานจะสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ยาก ดังนั้นควรพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุด หากเหลือกำลังจริงๆ จึงขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

ปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความก้าวหน้าทั้ง 5 ประการนี้เป็นแนวความคิดที่ มีประโยชน์ สามารถนำไปใช้ได้ทั้งในการศึกษาเล่าเรียนและการทำงาน การเสนอทัศนะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้มีหลักการที่จะทำงานให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ตนเองและหน่วยงาน ท่านยังได้เล็งเห็นอีกว่า หากได้เผยแพร่ความคิดของท่านให้เป็นที่ยอมรับแก่ผู้อื่น ก็จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมมีประโยชน์ ซึ่งจะบรรลุประโยชน์ในขั้นปลายคือ ความเจริญของประเทศชาติด้วย ท่านจึงได้เสนอปัจจัยสำคัญ 5 ประการซึ่งผู้รักความเจริญก้าวหน้าจะมี ไว้ในบทหรือกรองต่อไม่

ผู้สามารถแก้ขาดความแหว่งว้าง

เหมือนเป็นขาดกระสุนหมายไม่เป็นผล

ผู้ฉลาดขาดหลักชกเวียนวน

ผู้คดทั้งโชคยิ่งโรคร้าย

โรสนั้นหรือคือพระเจ้าเฝ้าจะช่วย

แต่ผู้ช่วยตนเองเร่งชวนชวย

ไม่ช่วยตนเหมือนคนมือเก็นตาย

จะมัวหมายโชคช่วยก็ป่วยการ¹

4.1.2 การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีส่งเสริมให้พยายามริเริ่มสร้างสรรค์งานต่างๆ ท่านไม่สนับสนุนให้คัดลอกหรือเลียนแบบ เพราะการคัดลอกหรือเลียนแบบเป็นงานที่เกือบไม่ได้ใช้สติปัญญาอะไรเลย แต่ท่านสนับสนุนให้ทำงานที่ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับกาลเทศะ งานกายแบบจะทำได้ฝึกฝนความคิด ทำให้มีความเฉลียวฉลาดยิ่งขึ้น นับเป็นการพัฒนาตนเองให้มีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาประเทศชาติให้เจริญ

1 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สรรพคุณทั้งห้า" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 75

รุ่งเรืองต่อไป เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอข้อคิดเป็นการสนับสนุนการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
ดังกล่าวกวไว้ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

วิชาคัดลอกนั้น	งานลอก- มือแน่น
คัดลอกจากแบบถูก	ดีถวน
แต่งงานถ่ายแบบปลูก	ปรุงปรับ ขยับแปลง
เป็นกิจนายช่าง, ล้วน	รอบรู้เราเขา
การ เอาอย่างยอมใช้	ลอกแบบ
ถ่ายอย่างถ่ายแบบแลบ	เหลื่อมได้
เพื่อประคองภูมิคนแบบ	กายเยี่ยง นิยม
ทำสว่างถ่ายอย่างไว้	ฉลาดได้ศึกษา ¹

4.1.3 ความไม่ประมาท เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้นำเอาปรัชญาโอวาทของ
พระพุทธองค์มาเสนอเป็นข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ ท่านเสนอแนะคุณค่า
ของธรรมะนี้อย่างกว้างขวางว่า ความไม่ประมาทเป็นธรรมะอันสูงส่ง ซึ่งจะอำนวยผลดีทั้งในทาง
โลกและทางธรรม คือ ทางโลกนั้นจะทำให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุข สามารถขจัดภัยอันตรายทั้งปวงและ
ช่วยให้อายุยืนยาวอีกด้วย อย่างเช่น ผู้ป่วยที่มีใจเข้มแข็งและพยายามรักษาโรคนั้นให้หายโดยเร็ว ไม่
ปล่อยยให้โรคทวีความรุนแรงจนรักษาไม่หาย เช่นนี้ถือว่าเขาเป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เป็นต้น
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอความคิดดังกล่าวไว้ในความต่อไปนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เอาอย่าง Adopt - ถ่ายอย่าง Adapt" ใน บทประพันธ์
บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 85 - 86

เขลงความไม่ประมาท^๑ล้น

ถกโลกคุ้มโลกตลอด

เจริญโลกทรัพย์ตลอด

พบเพิ่มฐานะเพียง

ทุกช่วยเพราะเหตุรู้

เอนอ้อมอุกสน

ชนมาอยู่เป็นครบ

โอสถวิเศษไซ้

สรุปย่อท ธรรมเพียว

โลกเลียง

ภัยพิบัติ

พี่เลี้ยงบำเรอบุญ^๑

รักษสงบ

สุขได้

ร้อยพรรษ กาลเทอญ

ชีพชาธารา^๒

สำหรับคุณประโยชน์ของความไม่ประมาทในทางธรรมนั้น เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอไว้เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจทางธรรมด้วย คือ ท่านกล่าวว่า ผู้ที่ตั้งอยู่ใน
ความไม่ประมาทจะสามารถรักษาศีลได้ มีสมาธิแน่น อันเป็นทางนำไปสู่การเกิดปัญญาเข้าใจใน
ธรรมะอย่างถ่องแท้ จนบรรลุถึงอริยมรรค คือ ธรรมอันประเสริฐหรือทางดำเนินของพระอริยบุคคลในที่สุด
ถึงความว่า

ขานคุณคดีข้าง

ความไม่ประมาทสำ-

ศีล, สมาธิ, เทียงนำ

อริยมรรคจักไม่แคล้ว

ทางธรรม

ฤทธิ์แล้ว

กำเนิด ปัญญา

คลาตเบื่องเมื่องผล^๓

^๑เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความไม่ประมาท" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 36

^๒ก. หน้า 33

^๓เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี น.ก.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้เตือนไว้อย่างน่าคิดเกี่ยวกับโทษของความ
ประมาทว่า ผู้ที่มีความประมาทหลงมัวเมาอยู่ในการเล่น จนลืมตัว ลืมกิน ลืมนอน มุ่งแต่หาความสนุกสนาน
เพียงอย่างเดียว นั้น เหมือนคนที่ตายทั้งเป็น ซึ่งเป็นคนที่ไร้ความหมายไม่เป็นที่ยอมรับชอบของคนทั่วไป นี่แต่
คนดูถูกเหยียดหยาม ทั้งความท้อไป

ใครเขลาเฝ้าประมาทแน่น	เหมือนค้าย แล้วแล
ไม่ประมาทพลาดค้ายหมาย	รอดได้
การแยกจิตจากกาย	ปรากฏ ก็มี
เพลินเล่นลืมเมื่อยให้	สนุกไว้ลืมกิน ลืมนอน ¹

จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความห่วงใยผู้ตกเป็นทาสของ
อบายมุขเป็นอย่างยิ่ง นอกจากท่านจะเตือนผู้ที่หลงมัวเมาในการเล่นแล้ว ท่านยังได้กล่าวถึงผู้ที่หลง
มัวเมาในการดื่มสุราจนขาดสติซึ่งจัดว่าเป็นผู้ที่มีความประมาทเช่นกัน ท่านกล่าวว่า นักดื่มสุราที่เวรจน
ขาดสติยอมไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใด ทั้งความที่ปรากฏในเรื่อง "กิเลส" ว่า

นักดื่มควรแบ่งได้	เป็นสอง จำพวก
เมากับไม่เมาครอง	สติไว้
คนขาดสติครอง	ตรึกหอน เป็นแธ
ใครจะไว้วางใจได้	กิเลสร้ายแรงโมหะ ²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ความไม่ประมาท" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 31

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กิเลส" ใน โคลงกลอนของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 62

ข้อคิดค่าเตือนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับความไม่ประมาณ
ไม่หลงมัวเมาในสิ่งชั่วนั้น แสดงให้เห็นถึงผลที่จะได้รับไว้ว่า บุคคลใดก็ตาม ที่ประมาทประมา
ดภัย ความไม่ประมาทอยู่เสมอแล้ว จะประสบความสุขกายสุขใจ มีความเจริญก้าวหน้า มีอายุยืนยาว
และยังเป็นต้นตอไว้วางใจของคนทั่วไปอีกด้วย

4.1.4 ความเอาจริงเอาจังในการทำงาน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้แสดง
ความคิดสนับสนุนผู้เล็งผลเลิศในการทำงาน คือผู้ที่ทำงานอย่างเอาใจใส่ มีความตั้งใจอย่างละเอียด
ถี่ถ้วน เพื่อบรรลุถึงจุดหมายอย่างเที่ยม ทานใดที่หวังดีไว้ว่า การทำงานแบบขอไปที หรือไม่เอาใจใส่
อย่างจริงจังนั้น มีเหตุผลเสีย เพราะมุ่งแต่ผลสำเร็จอย่างเดียว จึงมักพยายามหลีกเลี่ยงอุปสรรคต่าง ๆ
โดยไม่พยายามแก้ปัญหา ถ้ามองอย่างผิวเผินแล้วก็จะเห็นว่างานสำเร็จลงได้ แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้ง จะ
เห็นข้อบกพร่องของงานนั้น ถึงความที่ว่า

ผู้เล็งผลเลิศแล้ว	อาศัย ศูนย์สู่
เพียงแต่ขอไปที	ตามทาง
ผลสำเร็จเจอใน	ทางโทษ
กลอนลอนกรันลวง	อีกเข้าเลยเหลว
คือผลสำเร็จได้	ถูกกัน
ก็ปัจจุบันทัน	ภาคหน้า
กลับให้โทษ , ฤพจน์	ชักเงิน นานนอ
เพราะแกว่งกวัดชักช้า	กว่าใช้เป็นเล็ง

ผู้เพ่งผลสำเร็จ

แรงงาน

ปรับเหมาะสมเฉพาะกาล

บัคน

อุปสรรคน้อยใหญ่พาน

เพียรลวง พันแฉ

ผู้ไม่ไถ่คุณ

หลักแล้วเลยไป¹

4.1.5 ความสันโดษ* เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในบทร้อยกรองชื่อ "สันโดษ กับ ก้าวหน้า" ว่า ผู้ใดมีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ใฝ่ฝันว่าเป็นผู้มีความสันโดษ การมีความสันโดษจะช่วยขจัดความโลภจากใจได้ ทำให้จิตใจสบาย นับว่าเป็นลาภอย่างยิ่งทั้งบทร้อยกรองที่ว่า

พอใจในสิ่งล้วน

เรามี

ชื่อว่าสันโดษ

แน่นแท้

สันโดษเครื่องเป็นวิจิ

เราเรียก

เป็นยอดลาภและแก่

โลกสันคนนา²

ท่านยังได้ชี้แนะไว้อย่างน่าคิดว่า ไม่ควรแปลความหมายของพุทธภาษิตดังกล่าวนี้ผิดไป จะต้องเข้าใจให้ถ่องแท้ว่า สันโดษ ในที่นี้ คือ ให้อยู่ดีในสภาวะที่ตนพึงได้และส่งเสริมให้มุ่งสร้างความสำเร็จก้าวหน้าแก่ตนในทางที่ถูกต้องควร ที่สำคัญคือห้ามลวงละเบียดสิทธิของผู้อื่น นั่นคือให้ตัดความโลภเสีย อย่างเช่น บางคนมักจะหลงผิดคิดถึงสิ่งที่ตนไม่มีและกระวนกระวาย ปรารถนาจะให้มียศเทียมผู้อื่นเขาบ้าง แม้ได้ไคร่ ความที่ระคิดปรับปรุงสิ่งที่ตนมีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ขึ้นมา ถึงความที่ว่า

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ผู้เล็งผลเลิศกับผู้เพ่งผลสำเร็จ" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 80 - 81

* สันโดษ หมายถึง ความยินดีเฉพาะในสิ่งที่ตนมีอยู่, ความพอใจเท่าที่มีอยู่ตามฐานะของตน

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สันโดษกับก้าวหน้า" ประชาปริศนาสุภาพบุรุษ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 14 : กันยายน 2485

เขียนแซ่ปลัฟท์กว้าง	ขวางไป ไม่ควน
สันโคสยีนทีโน	สิทธิ์นั้น
มีห้ามเหตุพอใจ	ก้าวย่าง ทางจเริน
ห้ามแคลวงสิทธิ์สะบัน	โลบ้าศาลาย
ณณายก้าวหน้าเด็ก	ที่ควน
รักสิทธิ์เดิมสิทธิ์สงวน	งานไว้
เคารพลีสิทธิ์ทาน, รวน-	เรโลก แรงรือ?
ยังวิศัลลิดโลกไท	เหือกแล้งครหา
พุทธภาสิตบท	จึงนับ
ว่าไม่ขัดข้องกัน	คืบหน้า
เป็นยอคลากร้างับ	โลกกิเลส ร้ายแรง
อกุศลมูลราว	เรียกให้ลงเหว ¹

จากบทร้อยกรองข้างต้นนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีปรารภจะชี้แจงให้เห็นว่าความสันโคสหรือความพอใจในสิ่งที่มีอยู่นั้น มิได้เป็นข้อห้ามความเจริญก้าวหน้าแต่อย่างใด แนวความคิดนี้มีคุณค่าอย่างยิ่งคือ เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติเพื่อบู่มงสู่ความเจริญก้าวหน้าในชีวิต อย่างเช่น นักศึกษาควรมีความพอใจในการเล่าเรียนจนถึงขั้นสูง ไม่ควรมักน้อยริบร้อนออกมาประกอบการงานตั้งแต่อายุยังน้อยเพราะจะเป็นการคัดถอนความเจริญในกายหน้า หากมีโอกาสจะเรียนได้ถึงขั้นสูงแล้วเมื่อออกมาทำงานก็จะมีโอกาสได้รับตำแหน่งที่ดี เนื่องจากผู้นั้นมีความรู้ความสามารถกว้างขวางสมควรกับตำแหน่งที่ดี มีเกียรติสูงแล้ว จึงเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ดังนั้น จึงควรระลึกเสมอว่าผู้ใดมีความสันโคส มุ่งที่จะปรับปรุงสิ่งที่ตนมีอยู่ให้เป็นประโยชน์และตัดความโลภให้หมดสิ้นไปได้ ผู้นั้นจะมี

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สันโคสกับก้าวหน้า" ประชามิตรสุภาพบุรุษ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 14 : 4 กันยายน 2485

แต่ความสุขความเจริญ นับว่า ผู้มีความสันโทษเป็นผู้ที่มีลาภสูงสุด

4.1.6 การรู้จักค่าของเวลา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้คำนึงถึงคุณค่าของเวลาเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้เสนอแนะให้รู้จักแบ่งเวลาในแต่ละวันให้เหมาะสม คือ ควรนอนแค่หัวค่ำตื่นแต่เช้าจะทำงานได้มาก เสร็จจากงานก็ควรนอนพักผ่อนให้มาก ดังบทร้อยกรองที่ว่า

นอนหัวค่ำตื่นเช้า	เอาการ
ในธุระการงาน	มากได้
นอนมากชอบประสาน	กายสีก หรือแล
งานกับนอนแบ่งไว้	ชอบใช้วันคืน ¹

ส่วนเรื่องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์นั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแนะนำให้คนทุกเพศทุกวัยใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ คือ ทำงานอดิเรกทำในยามว่าง ตั้งแต่อยู่ในวัยชรา หลังจากออกจากราชการแล้ว หรือทำงานหนักไม่ได้แล้ว จะได้มีงานทำ ชีวิตจะเป็นสุข ไม่น่าเบื่อหน่าย ไม่หงอยเหงา เพราะต้องอยู่ว่าง ๆ ดังที่ท่านกล่าวถึงคุณประโยชน์ของการทำงานอดิเรกไว้ว่า

ยามว่างระหว่างกรณีมี	สุภาพรียปรีชอบ
ปราบเบื่ออะเคื้อกิจระคน	อดิเรกงานหา
อาหารพูนงานนิยมิแถม	ก็จะเบื่อและแบบยา
นอกนั้นกระชั้นวัยชรา	ประดุจเลิกละงานการ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยาอายุวัฒนะ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ(พ.ศ.2512) โดยครูเทพ (นามแฝง) หน้า 9

อยู่เปล่าจะเหงามระทด

จุจอกกระยาหาร

อาศัยวิเศษสมิตงาน

อติเรกสหายแล¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มีความคิดรอบคอบ มองการณ์ไกลเสมอ และปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้ใช้เวลาที่มีชีวิตอยู่อย่างคุ้มค่า เห็นได้จากการที่ท่านได้ย้าเตือนคนในวัยหนุ่มสาว ซึ่งเป็นวัยที่สมควรทุ่มเท ความสามารถทั้งกำลังกายและกำลังปัญญาในการปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างเต็มที่ พร้อมกันนั้นก็ควรเตรียมหางานอติเรกไว้ทำในวัยชราด้วย ดังความว่า

ภายหลังจะทุ่มพลเผชฌ

กรณียะมีหนึ่งงาน

ภายหลังจะแลพิภพ, เสน

อติเรกงานการ

นี่คืออุดมคติขาน

คุณค่าชราเตรียม²

การเสนอความคิดเกี่ยวกับคุณค่าของเวลานี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยังได้เสนอแนะไว้อีกว่า เมื่ออยู่ในวัยชราควรทำบุญกุศล และทำงานอติเรก เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน และเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อีกด้วย ดังความที่ท่านกล่าวถึง ประสบการณ์ในชีวิตของท่านว่า

เลิกงานสรวุสชีวิต

ผลพิศพิงใจ

หันหาประคากุศลมั

อติเรกงานมอง

นับในจำนวนคนนิยม

อภิมย์สำเร็จสอง

อิมเอนเกมสุขล้ำพอง

ผลพิพราเพลิน³

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เตรียมชรา" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 15

²ก. หน้า 16

³ก.

4.1.7 ความอศน แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเกี่ยวกับเรื่องความอศนหรือขันั้น เป็นข้อเตือนใจที่นำคติมาปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ท่านได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของความอศนไว้ว่า ความอศนเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของนักปราชญ์ ผู้ใดมีความอศนออกส้น รู้จักยับยั้งชั่งใจในเมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ เช่น อศนต่อการว่ากล่าว เสียศีล ของคนอื่น ไม่แสดงกิริยาว่าจู้จี้ตอบ หรืออศนต่อความลำบากตรากตรำ พยายามประกอบกิจการงานให้สำเร็จลุล่วงไป หรืออศนต่อทุกข์เวทนา ไม่แสดงอาการกระสับกระส่ายตื่นตระหนกหรือร้องไห้อวยงอันเป็นลักษณะของผู้ยอมแพ้ หากกระทำดังนี้ผู้นั้นย่อมประสบความสำเร็จในกิจการที่กระทำไม่ว่าจะเป็นการศึกษาหาความรู้หรือประกอบกิจการใด ๆ ก็ตาม บุคคลใดมีคุณสมบัติเช่นนี้ย่อมเป็นที่นิยมยกย่องของคนทั้งหลาย หันมาตั้งกล่าวปรากฏอยู่ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

ทนฝ่าอุปสรรคทั้ง	ทนทุกข์ เวทนา
ทนอดเอาชะนกรรม	ทนแกล้ง
ล้วนเป็นเครื่องประดับทุก	ประเภท ขันติ
แท่นนักปราชญ์ผู้แจ้ง	จิตธรรม ¹

4.1.8 ความมีใจร่าเริงเบิกบาน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี สนับสนุนให้ทุกคนพยายามทำใจให้ร่าเริงเบิกบานอยู่เสมอ เพราะจะทำให้อายุยืนยาว ดังบทร้อยกรองที่ว่า

เราเกิดมาต้องร่าเริงเข้าไว้	จะบูดทั้งทำไมไม่สดชื่น
หัวเราะเป็นเล่นหรือจริงยิ่งครีกครื้น	อายุยืนหนึ่งปีก็ใหม่ละว ²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มงคล 38 ประการ" ไทยเชชม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

1 : 27 พฤษภาคม 2471

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยิ้มเบิก" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"

โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 56

ท่านเสนอแนะแก่คนทุกเพศทุกวัยว่า ไม่ควรเบื่อโลก แต่ควรสนุกไปกับ
ชีวิตความเป็นอยู่ สนุกไปกับการทำงาน ให้ทุกคนระลึกไว้เสมอว่า ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหนีไม่พ้น
ดังนั้นจึงควรประพาศคิดให้เป็นประโยชน์และมีจิตใจเราเบิกบานอยู่เสมอ 'ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด' ทั้ง
ความว้า

ยังเห็นสนุกด้วย
ไม่เบื่อโลกไม่เห็น
งานและเล่นบ้างเพื่
หนุ่มแก่แท้ไม่แคลว

ความเป็น อยู่
'แก่แล้ว'
เป็นนิตย
คลาสมั่วด้วยกัน¹

ท่านเตือนว่า คนที่มีความทุกข์นั้น เหมือนคนที่ดื่มยาพิษ ซึ่งมีแต่จะเกิด
ผลร้ายแก่ตนเอง เพราะจะทำให้อายุสั้นลงทุกที ส่วนคนที่จิตใจเราเบิกบานอยู่เสมอ ย่อมจะเป็นสุข
สกลัน เสมือนได้กินน้ำอมฤต ทั้งความค่อไปนี้

คนหน้าเศร้าคือเขาคัมยาพิษ
คนหน้าบานสรวลรื่นเริงครั้นเครง

ตอนอายุเป็นนิตยไม่เหมาะเหม็ง
เขาปลั่งปลั่งลิ้มรสอมฤต²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวถึงวิธีที่จะทุกข์เพื่อทำให้จิตใจ
เราเบิกบานไว้อย่างน่าคิดน่าที่จะนำไปเป็นข้อปฏิบัติในยามที่มีความทุกข์ได้ คือ ท่านแนะนำว่าคนเรา
ถึงจะเศร้าโศกอย่างไร ก็ควรหาทางดับความทุกข์โศกนั้น โดยนึกถึงโลกธรรมในข้อที่ว่า สุขกับทุกข์เป็น
ของคู่กัน ทุกข์เหมือนความร้อน เมื่อดับทุกข์ได้ก็เหลือแต่ความสุขซึ่งเปรียบเหมือนความเป็น วิธีดับทุกข์

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ยาอายุวัฒนะ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 9

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "อิมเบติ" ภกตเวียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 57

ดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ยากเกินไปที่จะพยายามปฏิบัติ แนวคิดที่ผ่านเสมอไว้ในบทร้อยกรองที่ว่า

ยามระทมครมครอมทุกข์
ให้ลืมเขาเสวราสลคมคณทาง

.....

เห็นเมฆหนาตั้งมาเป็นก้อนก้อน
จวบโพล่พล่เวลามาประชิด
อนิจจาเมฆคำคำแท้แท้
อันคนเราถึงเสวราสลคมคณทาง
พอเล็งเห็นโลกธรรมชั่วชอนี้
สีกินเข้าแหล่งแห่งประมุข
ทุกข์ก็ร้อน, ถอนทุกข์เหลือสุขเย็น
เมฆก้อนนั้นจึงมีคุณอนันต์

เหมือนชีวิตจืดจางออกจากร่าง
กายเหมือนอย่างไม้ขนท่อนทอดทิ้ง

.....

มคบังแสงทินกร เกือบสนิท
ดวงอาทิตย์ทอแสงแทงสอไว้
อุตุสำเริง ชอบสีเงินเปลือกลื่นไฉน
ก็เบาใจเมื่อเขารู้เท่าทุกข์
คอยใจก็ยื่นออกบอกสนุก
แลเห็นสุขและทุกข์เทียบคู่กัน
ของเห็นเห็นไม่ยากแถมกัน
ไม่เห็นนั้นมรณภัยไต่พบแล้ว

แนวความคิดที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอให้ทำใจให้ไร้เรงเบิกบาน ดังกล่าวนั้น เป็นข้อคิดที่น่าสนใจและสมควรที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางในการที่จะช่วยให้มีสุขภาพทางกายและทางใจที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่มีสุขภาพจิตที่นั้น ย่อมเป็นที่รักใคร่และนิยมชมชอบของคนทั่วไป หากจะทำการงานใดก็มักจะมีอุปสรรคจะช่วยเหลือสนับสนุน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความมีใจไร้เรงเบิกบานมีส่วนในการสร้างความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก

4.1.9 การรู้จักเลือกคบคน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่คำนึงถึงคุณประโยชน์ของการสร้างไมตรีจิตมิตรภาพของคนในวงสังคมเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่เดียวกัน ท่านก็มีความกตัญญูซึ่ง

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แม่เมฆคำยังเร ชอบสีเงิน" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 12

พิจารณากว้างไกลออกไปถึงผลเสียอันอาจจะเกิดขึ้นจากการคบหาสมาคมของคนในสังคม เนื่องจากแต่ละบุคคลย่อมมีความคิดแตกต่างกันทั้งนิสัย ใจคอ ฐานะความเป็นอยู่ ประสิทธิภาพ ความรู้ ฯลฯ ดังนั้นท่านจึงเสนอข้อคิดอันมีประโยชน์ต่อคนทุกเพศทุกวัยซึ่งควรแก่การพิจารณาต่อไปเป็นข้อเตือนใจในการคบหาสมาคมไว้ว่า การสร้างมิตรภาพกับคนทั่วไปนั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ดังทราบบ้างว่า

มิตรภาพภายนอกล้วน	ควรบำเพ็ญ
มากมีตรามากกำลัง	เล็ผู้
ฐานะเหมาะสมเป็น	มิตรยิ่ง- ยืนดี
มวลมนุษย์จำต้องรู้	เลือกสรร สมาคม ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีพระมหากษัตริย์ของเจ้าที่อยู่วัยรุ่นที่ว่า เป็นวัยที่กำลังเห็นเพื่อนสำคัญกว่าคนอื่น ๆ ท่านจึงได้เตือนเด็กวัยรุ่นเกี่ยวกับการคบเพื่อนว่า ควรเลือกคบกับเพื่อนที่ดีที่จะได้ชวนกันกระทำสิ่งที่ดี หากไม่พิจารณาให้รอบคอบแล้วไปคบเพื่อนชั่ว จะนำไปสู่ทางที่เสื่อมเสีย ซึ่งจะต้องเสียใจในภายหลัง ดังบทร่ายกรองที่ว่า

เริ่มรุ่นจะสุนทรสโมสร-	สรสโมสรนักควร
เลือกคบประสพสุมิตรมวล	จะมีหนบนิหมองศรี ²

ท่านยังย้ำเตือนอีกว่า ในบางครั้งเด็กวัยรุ่นยังอ่อนต่อโลก หากประสบการณ์ที่รับรู้เท่าทันคน จึงเป็นโอกาสให้ผู้ที่คิดมิชอบหลอกลวงได้ง่าย ดังนั้นเด็กวัยรุ่นจึงควรจะได้ตระหนักถึงภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ตน ควรระมัดระวังตน ไม่เชื่อคำพูดของใครง่าย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กสาว

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นิกรามิกร" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดยครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 52

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นรี-นรุปราก" ใน ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 59

รุ่นอาจจะถูกล่อลวง ชักนำไปในทางที่ไม่ดี ถ้าพลาดพลั้งเสียความบริสุทธิ์ไปแล้ว ก็ยากที่จะแก้ไขได้ ทั้ง
บทร้อยกรองที่ว่า

วัยน้อยก็พลอยสดีจะพร่อง

บมีถองวิถึดี

ดูเนากำเลาถลวิธิ

ทุจริตละลวยลม

.....

.....

สื้อชักรจะนักรทะทุสโทษ

คุณโชติณิชั่วบัง

พจนจะวันวิปติยัง

ทนุคำบเป็นทิว

พลาท่อนจะคืนสินทอาจ

นิพพลาทเสนหันัว

ยากแท้จะแก้ทุมลัว

บมีหายระทากตง¹

จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความห่วงใยต่อเด็กวัยรุ่น ใน
เรื่องการคบคนเป็นอย่างมาก และในบทร้อยกรองเรื่อง "เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ ลงฝูงกาเป็นกา" ท่านได้
นำพุทธภาษิตมาเสนอเป็นข้อเตือนใจในการเลือกคบคนไว้อีกว่า

คบพาลก็พาลเลย

กิจจะการะพาลพะพวน

บัณฑิตกลมาคม

คณะสมเสมอสมาน²

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มีจิต
ปรารถนาจะเป็นมิตรกับคนทั่วไป แต่ในขณะที่เดียวกันท่านก็มีความรอบคอบที่จะคำนึงถึงโทษของการไม่รู้จัก
เลือกคบคน และด้วยความห่วงใยเยาวชนของชาติเป็นอย่างมาก ท่านเกรงว่า เยาวชนอันเป็นกำลัง

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นรี-นรุปราก" ใน ปภินนกะประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)
หน้า 59

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ ลงฝูงกาเป็นกา" ใน ปภินนกะประพันธ์
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 63

สำคัญของชาติในอนาคตจะถูกชักนำไปในทางที่ไม่ถูกต้อง จึงได้เสนอความคิดเห็นเพื่อแนะนำชักชวน
เยาวชนไทยทุกคน ซึ่งนับได้ว่าท่านได้ช่วยพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้นด้วย

4.1.10 การประหยัด เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอความคิดเกี่ยวกับการประหยัด
อันเป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในยุคสมัยที่คนส่วนใหญ่กำลังประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างเช่น
ทุกวันนี้ ท่านแนะว่า ควรใช้จ่ายทรัพย์สินให้เหมาะสมกับฐานะของตน คือ ถ้ามีน้อยก็ใช้ให้น้อย และ
เมื่อเหลือจากใช้ควรเก็บสะสมเงินไว้บ้างที่ละเล็กละน้อย ต่อไปจะเป็นผู้มีฐานะดีขึ้น ถึงความว่า

กินอยู่อย่างพอแรง
ภาคเก็บสะสมให้

เริ่มกระหมึก กระหม่อม, มี
เงินได้โดยกาล¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มองการณ์ไกลเสมอ จึงจะเห็นได้จาก
การที่ท่านกล่าวเตือนให้ระหนักถึงผลเสียของการไม่รู้จักออมทรัพย์ไว้ล่วงหน้าว่า หากผู้ใดหาทรัพย์ได้
แล้วใช้จนหมดสิ้นไม่สะสมเก็บออมไว้เลย ต่อไปเมื่อมีการรับซื้อของมากขึ้นหรือเกิดเจ็บป่วยขึ้น จะได้รับ
ความลำบาก และอาจไม่มีความสุขในวัยชราได้ ถึงความข้อนี้

หาได้ใช้หมดสิ้น
เผื่อภัยพิบัติจะ
วัยล่วงปวงพันช
ลำบากหากเจ็บไข้

ไม่สะสมเลย
เก็บได้
ถมทับ
สุขไรวัยชรา²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตั้งตนเก็บเงิน" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 37

² ด.

ท่านจึงเสนอว่า ควรฝึกนิสัยประหยัด รู้จักเก็บออมทรัพย์ไว้ตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อจะได้มีฐานะอันมั่นคงในอนาคต และแนะนำ ควรรีบเก็บเงินเร็วที่สุด คือ ทำมาหาได้เมื่อใดก็เก็บไว้ทันที อย่าได้คิดว่าวันข้างหน้าจะออมทรัพย์อยู่เลย ที่นี้จะเล่าปรากฏการณ์ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

ฝึกเด็กเล็กเก็บหอม	รอมริบ
ควรรวมมือกระพือไซ้	เลิกไร้หลักฐาน
วนอย่า-ฉกพรุ่งนี้	ร่ำไป หนอยเลย
เริ่มเก็บวันนี้ไว	ว่องไว
หาได้เมื่อไร	เก็บเมื่อ นั้นแค
เร็วเริ่ม, หลักฐานเจ้า	จักเงื่อนงำพะโยม ¹

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะให้ข้อเสนอนี้เกี่ยวกับการประหยัดเพื่อประโยชน์ของแต่ละบุคคลแล้ว ท่านยังเสนอความคิดเห็นเพื่อให้ตระหนักถึงประโยชน์ของการประหยัด อันจะมีต่อส่วนรวมอีกด้วย คือ ท่านกล่าวว่า ถ้าประชาชนมีฐานะดี ประเทศชาติก็ย่อมเจริญรุ่งเรืองด้วย ดังนั้นการที่ชาวไทยช่วยกันประหยัดและออมทรัพย์ไว้จนมีฐานะมั่นคง จึงนับได้ว่าเป็นการดำประโยชน์แก่ประเทศชาติด้วย ทั้งข้อคิดเตือนใจที่ท่านเขียนไว้ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

ไทยรัฐโสมนัสด้วย	คนไทย
ใครบ่เพ้อชั่วไคร	เท่านั้น
ไทยเพื่อชาติไทยไหน	จะไม่ คำนึง?
ไทยหลักฐานตระหนังกัน	ระกะฟ้าพาเจริญ ²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ตั้งบ้านเก็บเงิน" ใน บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 88

² ก.

4.1.11 การรู้จักประมาณ ท่านไม่สนับสนุนให้คอยแก้ทำตามผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงเพศ วัย ฐานะ และเชื้อชาติของตน ท่านปรารถนาจะให้ทุกคนได้พิจารณาถึงสภาพและฐานะของตนเองแล้วประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสภาพและฐานะนั้น ๆ ไม่คิดทะเยอทะยานที่จะมีจะเป็นเหมือนคนอื่น โดยไม่พิจารณาถึงสภาพและฐานะของตนเอง ความทะเยอทะยานดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมและเกิดความเสียหายต่อตนเองได้ ถึงความว่า

ตัวเจ้าเป็นชาย	ชอบกลายเป็นสตรี
หรือเจ้าไร้ทรัพย์	กลับทำเป็นเศรษฐี
นั้นไม่เข้าที	มีแต่จะเกิดกรอน
อย่าเล่นสับประคน	คนเราจะชอกช้อน
.....	
ทำเป็นผู้ใหญ่	เมื่อวัยยังเด็ก
หรือเจ้าเป็นไทย	ไหลทำเป็นเจ๊ก
.....	
ไม่เคยเป็นบ่าว	เฝ้าอยากจะเป็นนาย
ไม่เป็นลูกจ้าง	จะเป็นนายหางงาขงาย
.....	
กิจการทั้งหลาย	เจ้าจะศรีสรุ
เป็นธรรมชาติ	แม้สามารถก็ยากอยู่
ที่ไหนจะสู้	ตามธรรมชาติเอย ¹

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เป็นตัวเราก็คือว่า" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง)

เกี่ยวกับการแต่งกายของสตรี ท่านเห็นว่า การแต่งให้สวยงามตามความนิยมเป็นการสมควร แต่ไม่ควรแต่งมากเกินไปจนล้ำสมัย จึงบทร้อยกรองที่ว่า

การปรับปรุงบำรุงให้รูปเลิศ	ย่อมประเสริฐนักหนาไม่นาช่วย
รู้รักษาใช้วิชาศรัทธาอันวย	ความจะสวยทรงไว้ได้ยืดยื้อ
นิสัยพินิจชอบกาวหนา	ไม่ชอบล่าหลังคอยให้ใครดู
เขากาวกันเราพลันจะรีบรุด	แม่แสนสุขสวาทพิลาสไกล
ท่าอะไรถ้าไม่เกินพอดี	ค่าน้อยหรือจะมีคนว่าไ้
น้องของพี่แล้วเสียเมื่อไร	หลอนล้ำหน้าสมัยไปไกลเอย ¹

และในเรื่อง "สตรี-วันนีและวันหน้า" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวเป็นเชิงคำนำถึงการแต่งกายของสตรีที่นิยมแต่งกายแบบตะวันตก คือ สวมกระโปรงสั้น สวมกางเกง และไว้ม้วนเหมือนผู้ชาย แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรสนิยมการแต่งกายไปจากเดิม ซึ่งทำให้ผู้ใหญ่ในสมัยนั้นมองดูด้วยความขัดตาและไม่สบายใจนักที่เห็นสตรีไทยบางคนแต่งกายตามอย่างต่างชาติ ดังที่ท่านกล่าวเป็นข้อคิดเตือนใจไว้ว่า

แม่ศรีเอย แม่ศรีเสมือนชาย งามอาจนาคกราย แต่งกายคนสัน
 แข้งระหงกะโปรงเข่ง กิฬาเจ้าเก่งเหมือนกัน กางเกงสมกับคนสัน
 นวลน้องเจ้าทันชายเอย

แม่ศรีเอย แม่ศรีต้องสาว สวมกางเกงสาวก้าว จะไปเล่นกีฬา
 คนเก่าเบาราม คัดค้านค่อนว่า "เออ! เน้นุตรหรือธิดา เขาช่างตามใจ"เอย

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จันทร์ชิต" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
 (นามแฝง) หน้า 45

แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีสยาม เมืองของนงนพมณี เพื่อนเพศวินวิไลศักดิ์
 ฝ่าเจ้าเคยสิ้น หันเข้าเกล้ามวย แล้วกลับเขินชวย กิดกัศกันใหม่
 ล้วนน้อยเนื่องงาม เคียรคามสมัย ล้าหลังเนื้อไร นะแม่ศรีเอ๋ย¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเองไว้หลายประการด้วยกัน ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การที่จะทำงานให้มีความเจริญก้าวหน้านั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจรักในความก้าวหน้า พยายามคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานที่เป็นประโยชน์อยู่เสมอ และเมื่อเริ่มปฏิบัติงานนั้นก็ทำอย่างรอบคอบ ไม่ประมาท เพราะความประมาทอาจทำให้เกิดความผิดพลาดในการทำงานได้ นอกจากนั้นควรมีความเอาใจจริงเอาใจใส่ในการทำงาน พยายามปรับปรุงงาน แก้ไขข้อบกพร่องอยู่เสมอ โดยไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อมีอุปสรรคใด ๆ ก็พยายามต่อสู้กับอุปสรรคนั้น ๆ ด้วยความอดทน จนงานสำเร็จลุล่วงสมความมุ่งหมาย และบางครั้งเราไม่สามารถจะทำงานตามลำพังคนเดียวได้ จำเป็นจะต้องทำงานร่วมกับผู้อื่น การมีใจว่าเรงเบิกบานก็เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยให้ผู้อื่นปรารถนาที่จะร่วมทำงานด้วย แต่ในขณะที่เกี่ยวข้องกับก็ต้องรู้จักเลือกผู้ร่วมงานให้เหมาะสม การรู้จักเลือกผู้ร่วมงานหรือรู้จักเลือกคบคนนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าเช่นกัน เพราะหากคบคนไม่ดีจะทำให้เกิดความเสียหายทั้งในส่วนตัวและการทำงาน เช่น ชักชวนไปหลงมัวเมาในอบายมุข ทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์สิน เป็นการไม่ประหยัด ผู้ที่รู้จักประหยัด เก็บออมทรัพย์สินอยู่เสมอ จะสามารถสร้างฐานะให้มั่นคงได้ และทำให้เป็นที่เชื่อถือยกย่องของคนทั่วไป ดังนั้นผู้ที่หวังจะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเองจึงควรที่จะวางตัวให้เหมาะสมกับฐานะและสภาพความเป็นอยู่ของคนอีกด้วย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สตรี-วันและวันหน้า" ไทยเชลเม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

4.2 จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับจริยธรรมซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ไว้ในบทร่ายกรองของท่าน ซึ่งสามารถจะจำแนกออกได้เป็น 10 ประการ ดังต่อไปนี้

4.2.1 ความรักในการทำดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ชักชวนให้ทุกคน ประกอบ แต่กรรมดีโดยให้เหตุผลว่า การทำดีจะช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองและสร้างสันติสุขขึ้นในโลก ดังบทกลอนต่อไปนี้

กรรมดีศรีโลกไภคผล	คนเคี้ยวโปรกคนสันหล้า
โลกสวยสวยสกลไสภา	แข่งฟ้าหล้ารวนฤมิตร
.....	
กรรมงามความดีที่ท่าน	บันกาลผลเช่นเห็นถนัด
ทุกสมัยใหม่ฉลิวิวัฒน์	กำจัดมีคณพันประมาณ ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้สนับสนุนให้คนทำความดีที่จะก่อประโยชน์ แก่ส่วนรวมไว้อีกว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กรรมงาม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 155

กรรมใดไร้โทษแท้
ที่จะมีคุณเจือ
แม้สามารถให้เกิด
แก่หม่อมมากด้วยได้

ท่าเถิก
ใจใจ
ประโยชน์ยิ่ง
แก่คุณ¹

4.2.2 ความสุภาพอ่อนโยน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีให้ข้อคิดเกี่ยวกับความมีวาจาสุภาพอ่อนโยน ไว้ว่า ผู้ที่มีวาจาสุภาพอ่อนโยนนั้นย่อมเป็นที่นิยมชมชอบของคนทั่วไป และเป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคมด้วย ถึงความที่ท่านแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

วาทะที่จะได้
เตือนสติเป็นคติ
ไปรยปรายหักทลายยัง
นิกรจิตต์เลกลงได้ด้วย

ชวนฟัง
เพื่อนม้วย
วิสาสะ เกิดเพอญ
พจนาลัย²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวถึงประโยชน์ของการกล่าววาจาอันไพเราะอ่อนหวานไว้อีกด้วย โดยท่านได้กล่าวอย่างถึงวิธีการที่มารดาของท่านได้ฝึกอบรมคุณธรรมต่าง ๆ แก่ท่านเมื่อยังเยาว์ ด้วยการให้ถ้อยคำอันไพเราะอ่อนหวานอบรมท่าน ทำให้ท่านเชื่อฟังและนำปฏิบัติตาม ทั้งนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มงคล 38 ประการ" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

1 : 25 พฤษภาคม 2471

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สังคหวัตถุธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)

โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 54

คุณหลานแม่มีวิธหัก
 กวักน้ำหวานแบบสมานที่หัวใจ
 แม่มีค่าสำคัญเลือกสรรใช้
 ที่กลัวแม่ไม่รัก, มักก้าวร้าว

คอยคอยคิดให้พาเพ็ญเป็นนิสัย
 ได้ฝึกไปจนเคยเลยชำนาญ
 ชมหัวใจดูคร่ำมยามก่อเกิด
 เพราะคุณเคืองรำคาญถูกขัดใจ¹

4.2.3 ความถ่อมตน

มีศิวากอวาคได้
 ก็ไม่มี, อวาคก็เหลือ
 ถ่อมกายวิสัยปราชญ์
 รู้ว่าไม่รู้ไซ้

เป็นประกาศ
 หนึ่งได้
 เพราะ เปรื่อง
 ยิ่งถม- เตไป²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวถึงความถ่อมตนว่า เป็นนิสัยของนักปราชญ์ซึ่งเป็นผู้รอบรู้แต่ไม่ยกย่องตนเองเช่นผู้อื่น ท่านยังได้พูดถึงเกี่ยวกับการโอ้อวดด้วยความทะนงตนว่าดีกว่าผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติในสังคม เนื่องจากไม่เป็นที่ยอมรับชมชอบของผู้อื่น ท่านแนะว่าหากมีผู้สรรเสริญว่าเรามีความรู้ความสามารถก็ควรยินดีแต่ในใจ และไม่คิดโอ้อวดให้คนอื่นรู้มากแล้ว ผู้ที่รู้จริงมักจะถ่อมตนเสมอ และคิดถึงสิ่งที่ยังไม่รู้มากกว่าสิ่งที่รู้แล้ว เนื่องจากความรู้ในโลกนี้ยังมีอีกมากมาย ต้องแสวงหากันไม่รู้สิ้นสุด

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "แม่จ๋า!" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 64

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มงคล 38 ประการ" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง)

4.2.4 ความไม่บริจิณภาพ ความไม่บริจิณภาพก่อนนั้นทำได้ในทุก
ระดับสังคม เริ่มตั้งแต่ระหว่างบุคคลต่อบุคคลจนถึงความไม่บริจิณกันระหว่างชาติจะก่อให้เกิดความสงบสุข
ขึ้นในโลก ดังเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนวทางที่จะสร้างไม่บริจิณภาพขึ้นในมนุษยทั่วโลก
โดยการจกัการระหว่างประเทศอย่างเช่นกีฬาโอลิมปิก จะมีส่วนช่วยสร้างมิตรภาพได้มาก ดังท่านได้กล่าว
ถึงการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกที่เยอรมันในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งไว้ว่า

รอบกีฬาโอลิมปิกถึงอีกแล้ว	โลกก็พาองแฉ่วเป็นนักหนา
เยอรมนีรับแขกแจ่มจ้า	เชิญนานาชาติประชุมระ เจริญชัย
จัดค่ายพักนักกีฬาย่างน่าอยู่	เป็นหมู่หมู่ตามอัธยาศัย
กระยาหารอย่างบ้านของตัวไร	ที่ฝึกซ้อมพร้อมให้คงใจปอง
.....	
ระหว่างงานก็พานานาชาติ	มรรยาทกวตชนกันยำแย
ห้ามตากน้ำรุงรังชวนซังเห	ต้อนรับแขกชาติวิวเกยกริ้วมา
สละที่ได้สตรียักก็ได้	ทั้งนี้เพียงชั่วสมัยรับแขกหนา
การถือชาติยกเว้นเป็นครั้งคราว	ควยอานาจก็พานาอินดี
.....	
โอลิมปิกแห่งกรีกโบราณยัง	มีชีวิตอยู่คงได้เห็น
คบกีฬาพาสว่างกลางเวที	แห่งการ เมืองซึ่งมีเขาเราเอย
สักรวาก็หาโอลิมปิก	ก่อการ เมืองเข้าอีกหรือมิใช่
แข่งคราวหน้าจะมีที่กรุงโค	ก็เลือกได้ตามที่มิใช่เชิญ
คืออังกฤษ, ญี่ปุ่น, อาร์เจนไทน์	แต่อังกฤษถอนไปไม่ชักเขิน
ให้โอกาสญี่ปุ่นครุ่นคำนึง	ทางเจริญไมครื่นักเอย ¹

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กีฬาไม่ถือชาติ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 47

นอกจากการสร้างไมตรีจิตมิตรภาพต่อกันระหว่างประเทศแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของการมีไมตรีจิตมิตรภาพของผู้ที่มีกิจเกี่ยวข้องกันในหน่วยงานอีกด้วย คือ ท่านกล่าวว่า การที่หัวหน้างานและลูกน้องมีมิตรภาพต่อกัน จะทำให้กิจการงานเจริญก้าวหน้าดังความว่า

ลูกจ้างมิตรจิตได้
นายบาวบุญมิตรกัน

งานดี
กิจเกื้อ¹

4.2.5 การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น คนเราเมื่ออยู่ในสังคมย่อมต้องมีการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นทางความสัมพันธ์หรือการงานก็ตาม และในการเกี่ยวข้องกันนั้นต่างคนต่างก็มีความคิดเห็นของตนเอง หากต่างคนต่างถือเอาความคิดของตนเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ย่อมเกิดความแตกแยกในหมู่คณะนั้น งานที่ทำร่วมกันจะสำเร็จได้ยาก จึงจำเป็นที่ จะต้องรับฟังความคิดเห็นของกันและกันบ้าง จะได้อะไรหลาย ๆ อย่างในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่า การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นพิจารณาตัวเรา เพื่อจะได้เห็นข้อบกพร่องของตัวเอง เนื่องจากปกติคนเรามักไม่ค่อยพิจารณาข้อบกพร่องของตนเอง จึงควรฟังความคิดเห็นของผู้อื่นบ้าง ดังความต่อไปนี้

มองตัวเองอาจมีสลับไป
ท่านจ๋าเราและไรใช้ตาหน้า
แลข้างในมักได้เห็นราวรีน

ทองอาศัยคำช่วยผู้พ้น
อันตาหลังต้องอาศัยผู้อื่น
ทอดอกยื่นข้างนอกจึงบอกชัด²

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "มิตรามิตร" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 51

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "คำวิพากษ์" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 63

นอกจากนั้นท่านยังแนะไว้อีกว่า การฟังจากหลาย ๆ ความคิดเป็นการไม่
ประมาท และช่วยให้ทำผิดน้อยลง ฉะนั้นจึงควรรับฟังความคิดเห็นของผู้ใดในเรื่องนั้น ๆ บ้าง ดังความว่า

หนึ่งหลายความคิดคอยฝึกน้อย
ฉะนั้นจึงรับรู้สันติ

ประมาทพลอยหลบหนีเมื่อมีขัด
ใครหนักว่าไปไม่ก็ตก¹

ท่านย้ำไว้อีกว่า ผู้ฟังควรมีความอดทนในการฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ และ
สามารถเลือกสรรเอาส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อการงานมาพิจารณาเพื่อนำไปปฏิบัติ ดังความว่า

โบราณท่านสรรเสริญผู้สมรรถ
สามารถย่อยและอ่อยยรสรามครัน

ฟังความเห็นข้างขัดไม้อีกอื่น
แล้วเลือกสรรแก่นื้อเพื่อพิณ²

4.2.6 ความเมตตาต่อผู้อื่น ท่านกล่าวถึงผลดีของการมีเมตตาต่อผู้อื่นว่า การ
มีเมตตาต่อกัน ทั้งในหมู่ญาติมิตรสหายร่วมชาติและมิตรสหายต่างชาติ จะส่งผลให้โลกสงบสุข ดังความ
ว่า

การุณาพาหัง
โดยเสด็จพระศาสนา
เมตตาญาติมิตรพา
คืออยู่, แก่ชากข้าง

เมตตา จิตต์เทอญ
คิดบ้าง
พูนเสน่ห์
พวกพ้องภูมิประชา

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ทำวิภาณ" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 63

² ก.

เมตตาเพื่อนประเทศอื่น	ร่วมกัน ก็คือ
ยังเลือกเขาเราชน-	แข่งร้าย
กำเนิดมนุษย์เหมือนกัน	กวนเมต- ตากัน
โลกสุขทุกข์หมาย	หมกร้ายกลายก็ ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า การยึดถือความเมตตาเป็นหลักนั้นไว้ในใจ จะทำให้ระงับความโกรธลงได้ จิตใจก็สงบสบาย ซึ่งเป็นยาอายุวัฒนะอย่างหนึ่ง และถ้าใครตัดโทสะจริตออกได้ ก็นับว่าเข้าใกล้นิพพานแล้ว ดังบทร้อยกรองที่ท่านเขียนไว้ว่า

มีเมตตานั่นไว้	วายโกรธ
จิตระงับกับเพลิงโทส	พิโรธร้อน
ยาอายุวัฒนะไปโรค	สักเกต
กิเลสตัวเดิมถอน	ตัดไถ่ใกล้นิพพาน ²

4.2.7 ความเชื่อเพื่อเนื้อเม เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวถึง การเชื่อเพื่อเนื้อเม่เพื่อนมนุษย์ด้วยการให้มันสิ่ง ของของคนแก่ผู้อื่น ท่านได้เสนอแนะถึงขอบเขตของท่านหรือการให้มันไว้ว่า การให้เหมาะสมควรกับฐานะของผู้ให้ ถ้าให้เกินกำลังผู้ให้เองกลับต้องขาดแคลนหรือถึงต้องเป็นหนี้กลายเป็นค่าบาปให้แก่ตนเองไป ท่านเสนออีกว่าการบริจาคที่เหมาะสมที่สุด คือ การบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ ดังความต่อไปนี้

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "จตุรารักษ์" ใน โคลงกลอนของครูเทพ(พ.ศ.2512) โดยครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60

²ก. หน้า 61

การให้เป็นเหตุให้
น้อยมากถามกำลังเกิน
ทานวิเศษสำเร็จด้วย
คุณกรรการวสาสเท

เหลือเนื้อ ชากแล
บได้
สาธารณ ประโยชน์เพอญ
ขวัญ^๑

ท่านได้กล่าวขยของการบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ของมหาเศรษฐี
อเมริกันชื่อ ร็อกกีเฟลเลอร์ ไว้เพื่อแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างของคนร่ำรวยซึ่งมีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ต่อ
เพื่อนมนุษย์ โดยนำเงินมาบริจาคเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม นึกกับเศรษฐีบางคนทีละที หรือบางคน
ลูบลู่ร้าย ซึ่งนับว่าเป็นบุคคลที่ใช้เงินอย่างไม่เหมาะสม ชากความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ ดัง
ความว่า

คนถนไปทีใช้
บ้างสละสุขรักษา
บ้างเสวยคฤหาเสนา
เงินประโยชน์ที่ใช้
มหาเศรษฐีชื่ออั่ง
ใช้ทรัพย์ช่วยโลกเป็น

เงินหา เป็นไม่
ทรัพย์ไว้
ยามจ่าย เงินแล
เพียงแต่เสนา
รอกกีเฟล เลอุนอ
ประโยชน์แท้^๒

^๑ เจ้าพระยาอรรณวศักดิ์มนตรี "สังคหวัตถุธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 53

^๒ เจ้าพระยาอรรณวศักดิ์มนตรี "พระผู้เป็นเจ้าคือเงิน" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 76

4.2.8 ความมีน้ำใจนักกีฬา ผู้ที่มีน้ำใจเป็นนักกีฬานั้น หมายถึง ผู้ที่มีลักษณะคิ
งามหลายประการในตัวเอง เช่น การรู้จักหน้าที่ของตน คือ เมื่อเล่นกีฬาที่กองแข่งขันก็พยายามเล่น
ให้ดีที่สุดเพื่อเอาชนะและมีความสามัคคีกัน แต่ในขณะที่เดียวกันก็รู้จักประมาณตนว่า ถ้าความสามารถ
ยังเป็นรองผู้อื่น ถึงจะแพ้ก็ไม่เสียใจ ไม่พาลเกร รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน หากเกิดพลาดพลั้ง
กระทำความผิดทั้งนี้บ้างในการแข่งขัน นอกจากนั้นยังต้องเป็นผู้ที่กล้าหาญไม่หวั่นไหว ถึงที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์
มนตรีกล่าวถึงลักษณะของผู้มีน้ำใจนักกีฬาว่า เป็นบุคคลที่มีจิตใจมั่นคง ชำนาญในการเล่น รู้แพ้รู้ชนะ
รู้จักให้อภัยผู้อื่น เป็นที่ไว้วางใจของบุคคลทั่วไป ถึงความตอนหนึ่งใน "บทเพลงกราวกีฬา" ซึ่งเป็น
ที่รู้จักกันดี คือ

ใจคองั้นทรงหงสศักดิ์
รู้แพ้รู้ชนะรู้จัก

รู้จักหินที่ไล่
ไว้วางใจทั่วทั้งรักซัง¹

ท่านยังได้เสนอแนะวิธีที่จะฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง สมเป็นผู้มีน้ำใจนักกีฬา
ไว้ว่า ควรฝึกจิตใจให้ร่าเริงเบิกบานอยู่เสมอ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ย่อท้อ ไม่ฉุนเฉียว หดหู่ และไม่พองพวย
และไม่ประมาท นั่นคือให้มีสติอยู่เสมอ พร้อมทั้งจะคอยอุปสรรคนานาประการ ถึงความต่อไปนี้

ส่วนใจให้คณิสัยให้ร่าเริง
ใจเป็นนายกายเป็นบ่าวชั่วแบบแท้
ไม่ฉุนเฉียวเปรี้ยวเปลี่ยนเสียสติ
ความประมาท พาพกละหละหล่น

เชี่ยวชาญเชิงรังใจไม่ป้อแป้
คอยเกี่ยงแก็กเลศตามเหตุการณ
ไม่ห่อหุ้มลิไม่พองพวย
คอยร่าเริงหาญเกะเห่ทางไป²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "บทเพลงกราวกีฬา" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 48 - 49

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "การฝึกซ้อม" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 46

ท่านยังได้กล่าวถึงผลของการเป็นน้ำใจนักกีฬาดีกว่า ผู้มีน้ำใจนักกีฬานั้น นอกจากจะเป็นที่รักใคร่ไว้วางใจของคนทั่วไปแล้ว ยังเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของชาวโลกอีกด้วย ถึงความเห็นที่ท่านแสดงไว้ในบทร้อยกรองต่อไปนี้

นักกีฬาสารูปล้วน
เลิศมิตร เลิศมนุษย์โน
ใคร่ใคร่ก็ไวใจ
แม้ศัตรูยังดี

กายใจ จำรูญ
โลกนี้
ไฉนค
หลักให้อยากรัน¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ที่มีมนุษยสมบัติ และตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นผู้น้ำใจนักกีฬาเป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงได้เชื้อเชิญให้ชาวไทยฝึกฝนตนเองให้เป็นนักกีฬา และรักใฝ่ใจนักกีฬาอย่างแท้จริง อันจะนำประโยชน์มาสู่ตนเองและส่วนรวม ดังความว่า

ของวีรชาติเชื้อ
เป็นนักกีฬาไกร
ครบถ้วนส่วนร้อยใน
บริสุทธิ์กายใจน่าว

ชาวไทย
เกริกคาว
อนาคต
โลกอันนิยมชม²

4.2.9 ความเสมอต้นเสมอปลาย ในเรื่องนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีให้ข้อคิดไว้ว่า เมื่อผู้ใดมีอำนาจวาสนา หรือฐานะสูงขึ้นกว่าเดิม ก็ไม่ควรลืมญาติพี่น้อง มิตรสหาย จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีความเสมอต้นเสมอปลาย ย่อมจะได้รับความรักใคร่และยกย่องสรรเสริญจากคนทั้งหลาย ถึงความต่อไปนี้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "นักกีฬา" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 41

² ก.

บุญส่งจงอย่าได้
ใครแต่โสมคุณ,วาง
แก่น้อยาพสนักแล้ว
ความสม่ำเสมออย่าให้

ลืมหิว
อาคมไว้
เลื่อนศักดิ์
หักคัสม¹

เกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างมนุษยชน เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีได้ขอให้ทุกคนมีจิตใจรักที่จะทำความดี เพราะคนที่มีจิตใจรักในการทำดีย่อมเป็นพื้นฐานที่
จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่แล้ว แต่ถ้าเพียงแต่คิดทำดีเท่านั้นยังไม่เพียงพอ จะต้องมีการปฏิบัติด้วย ผู้ที่จะมี
ความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความสุภาพอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตน และมีจิตใจเป็นมิตร
กับคนทั่วไป สิ่งเหล่านี้จะทำให้เป็นคนที่น่าคบหาสมาคม และเป็นที่ยอมรับชมชอบของคนทั่วไป แต่คนเรา
เมื่อคบกันแล้ว ย่อมต้องมีการพูดจาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ดังนั้นการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
จึงเป็นคุณสมบัติที่ช่วยผูกใจไม่ให้คนขัดแย้งกันโดยประการหนึ่ง ในขณะเดียวกันหากจะมีความสัมพันธ์
อย่างแน่นแฟ้นจนเกิดความเห็นใจซึ่งกันและกันแล้ว ทุกคนจะต้องมีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
ต่อกัน มีน้ำใจเมตตาเกื้อกูล รู้จักช่วยเหลือกัน รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งต้องมีความเสมอต้นเสมอ
ปลายในการปฏิบัติต่อกันด้วย หากทุกคนประพฤติปฏิบัติได้ดังกล่าวนั้นแล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจและ
ความสัมพันธ์อันดีในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงกล่าวได้ว่า แนวความคิดทางจริยธรรมของเจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีในด้านการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษยชน เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติอย่างยิ่ง
ตั้งแต่ระดับกลุ่มสังคม ประเทศ และระดับโลก ถ้าทุกคนในโลกนี้ปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าว โลกจะมีแต่
สันติสุข คงไม่เกิดความวุ่นวายอย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สังคหัตถุสธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)

4.3 จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

ในบทอัยการของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น มีเนื้อความที่กล่าวถึงจริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมีความมั่นคง ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 3 ประการ คือ

4.3.1 การปฏิบัติตนตามหลักในพุทธศาสนา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใสพุทธปรัชญาเป็นอย่างยิ่ง ท่านเชื่อว่า หลักธรรมของพระพุทธเจ้าจะคุ้มครองโลกไว้สงบ คือ ธรรมะจะช่วยกล่อมเกล้าให้คนในโลกเป็นคนดี ถึงแม้ท่านได้เสนอข้อคิดไว้ว่า

ธรรมาธิปไตยเป็น	เจ้าโลก
ธรรมจักรครองผู้ใด	ปกป้องครองธรรม
โลกจักถล่มเลิกภัย	มนุษย์
ผู้วิเศษสำคัญบุรุษ	รอบข้าง ¹

ท่านชี้แจงว่าเมื่อยุคที่โลกรับอารยธรรมใหม่ๆ ทำให้มีความสุขความเจริญทางวัตถุมาก จนความเจริญทางจิตใจเสื่อมลง คนมักจะรุกรานทำลายล้างกันเอง เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ นั่นแสดงว่า อารยธรรมใหม่มีทั้งคุณและโทษ ถึงความว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เจ้าโลก" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 119

อารยธรรมนาไทยทั้ง	ยังคง
ให้อื่นอิทธิฤทธิ์, มลาย	สุภาพแล้ว
เหยียบคนมนุษย์ทุกหยกุน	เฉยจะ
เจริญส่วนโลกแล้วแคลว	กลาศธรรม!

ท่านจึงเสนอว่า หากต้องการให้โลกเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ก็ควรสร้างเสริมคุณธรรมประจำใจ โดยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีเหตุผลทางหลักวิทยาศาสตร์ ดังที่ท่านกล่าวถึงคุณค่าของพุทธปรัชญาไว้ว่า

พุทธศาสน์เราชาของคพระเจ้า	เคยถูกเหมาว่าไม่ใช่ศาสนา
แต่ทั่วโลกยอมรับเป็นปรัชญา	มีคุณค่าควรแล้วแก่นูรพิศ
แก้ดวงเคียวที่ทามาตรวโค	เพราะเนื้อไขวิทยาศาสตร์สนิท
มีเหตุเป็นแกนเกิดประเสริฐฤทธิ	ล้วนให้คิดค้นเห็นเช่นวิชา
อำนาจเหตุเป็นใหญ่สมัยนี้	บังเกิดมีไปเชื่อศาสนา
แต่ต้องเชื่อพุทธพจน์ปลดลวงกา	เป็นวิทยาศาสตร์สนิททางจิตใจ ²

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้ชักชวนให้นามบุรุษเรายึดถือพุทธปรัชญาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไว้ว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "หัวไม้เก่าใหม่" ลูกเสือสยาม โดย ครูเทพ (นามแฝง)
14 : 362 มิถุนายน 2479

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "เรือขาดหางเสือ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 51

มนุษย์ไ้ปัญญาเท่านี้แล้ว
เชิญมิตรสหายพจนก่าหนดทาง

ยังคลาดแคล้วสติการิบ้าง
ให้เป็นทางเสียไว้ในโลกเทอญ¹

4.3.2 การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ในเรื่องนี้เจ้าพระยาบรมมัทักคิมนครให้
ข้อคิดไว้อย่างกว้างขวางว่า การช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นสิ่งอันพึงกระทำเป็นอย่างยิ่ง
และควรมีความมุ่งมั่นที่จะช่วยกันสร้างประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับอารยประเทศ ตลอดจน
ช่วยเหลือชาวโลกอีกด้วย ทั้งความว่า

ช่วยบุคคลบ้ชัคข้าง
ช่วยชาติช่วยประเทศชั้น
ช่วยโลกว่าอุกฤษ
ช่วยยิ่งชีพพึ่งพา

บุญคุณ
แข่งหล้า
เพื่อนมนุษย์
ยิ่ง²

ท่านทำหมิ่นคนที่ท่านเป็นคนรักโลก ไม่บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วน

รวมเสมอแม้ตนเอง³ ว่า

¹เจ้าพระยาบรมมัทักคิมนคร "เรือขาดหางเสือ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 52

²เจ้าพระยาบรมมัทักคิมนคร "สังกหวัคอุธรรม" ใน โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ.2512)
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 55

คันทอชอติมิเนา	น่านแกมิเอา
อูระรกโลกกาลิ	
วันเคียวท่าประโยชน์ยังคิ	กว่าอูร่อยปี
มิเป็นประโยชน์แก่ใคร ¹	

และท่านได้เน้นถึงสำคัญของการทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมใน
ยามว่างว่า

ใครใครยอมจักต้อง	มีครา ว่างนอ
ไม่มากก็น้อยหา	หากได้
ใครปฏิบัติเสนา	ตนเกียจ- คร้านพอ
ว่างเช่นนี้ควรให้	ประโยชน์นอมคนาชน ²

4.3.3 ความรักศิลปวัฒนธรรมของชาติ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นกวีที่
ตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ท่านกล่าวถึงความไพเราะของดนตรี ความวิจิตร
งดงามของศิลปกรรมและความไพเราะของกวีนิพนธ์ ไว้ว่า

รสไพเราะเสนาะกาย	ดนตรี
ท่าว่าชีวิตนี้	แมนแล้ว
ชวนหิว้วยวนยี่	พิศกับ ชัยบร่า
ยัณมณูญ์โลกแนว	กล่อมแจ้วจับใจ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ศิลปแห่งการดำรงชีพ" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ
"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 79

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ลิลิตมณูญ์ลักษณะ" ใน ปิ่นปักประชัน โดย ครูเทพ
(นามแฝง) หน้า 49

วาควิไลยสรูป
 สบเนตรทอมนครพิศ
 ลายครามภาพงามสนิท
 แฉกภาพภูมิภาคว่าง
 ไกลเป็นประณีตขึ้น
 มีทัศนียาจรียท่า
 เป็นอมตสำ-
 ครงรสคงคาท่า
 ยังกำร่ำเลือกร้อย
 พึงทราบอาบเอิบวิ
 ขยับอมกล่อมเกลามนุษย์
 กว้างหมดจรดแพรว

ชีวิต
 เพ่งบ้าง
 ผนวกระดิก ใคพอ!
 ย่อให้เห็นจริง
 ศิลปกรรม
 เทอกล้ำ
 ทรัมกล่อม เกลากมล
 ญ้อ! หนีจ้ง
 กรองคุด กรองมลาย
 แวนแก้ว
 ประหนึ่งช่าง เกลากลึง
 เพริศพิริ้งจริงหนอ¹

ท่านยังได้กล่าวถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมว่า เป็นศิลปะซึ่ง
 ช่วยให้งานเมืองงดงาม อำนวยความสะดวกสบายแก่ประชาชน และสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ชาติเป็น
 อย่างยิ่ง ดังความต่อไปนี้

สถาปัตยกรรมนั้นทำบ้าน
 เป็นงานเมืองเลื่องชื่อระบือนาม
 ส่วนดีเป็นศรีแก่จันทน
 เมืองงามงามสถานบ้านเมืองเปรม

วิศวกรรมทำงานชาญสนาม
 เปรียบความว่าส่วนกับจันทนเต็ม
 จันทนเลิศเกิดส่วนชนแข็งเข้ม
 ชนเกษมสุขคือนามัย

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "รส" ใน โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง)

ศิลปะทั้งคุณคนเหตุ

บ้านเมืองปากคนพาเป็นป่าไป

ให้ป่าเป็นประเทศเขตรุกไล่

ไค้ชัยศิลปะจึงจะเจริญ¹

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกล่าวว่า คนไทยเป็นผู้รักศิลปะทั้งในด้านการ
ประพันธ์และการร้องรำทำเพลง ไม่เฉพาะแต่นิยมแต่ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย เท่านั้น
แม้เวลาอ่านร้อยแก้วก็นิยมอ่านให้เกิดพยางค์ไพเราะ นอกจากนั้นยังนิยมแต่งเพลงร้องกันเล่นในโอกาสต่าง ๆ
อีกด้วย เช่น ถูกลำพูนมีการร้องเพลงเกี่ยวข้าว ผักข้าว เมื่อถึงครวณน้ำหลาก ก็ร้องเพลงเรือ เพลง
พวงมาลัย เป็นต้น ถึงบทร้อยกรองที่ว่า

เราชาวไทยพอใจการขับร้อง

ไม่เฉพาะโคลงฉันท์วรรณศิลป์

ที่ลำนานาเราพากันร้องว่า

ทั้งเพลงเรือเพลงบอกคนักเลง

อ่านหนังสือยังต้องทำนองติค

อ่านร้อยแก้วก็ทำนองเพลง

ในแม่น้ำเพลงเพราะฟังเหมาะเหม็ง

นักร้องเก่งก็ร้องสองศิลป์²

ในเรื่องวัฒนธรรมทางภาษานั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ชี้ให้เห็น
คุณค่าของการใช้ภาษา และความเจริญของภาษา โดยเฉพาะภาษาไทย ซึ่งมีตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์ของ
ภาษาที่เจริญ ถึงความว่า

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สถาปนายกรรม" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ"
โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 99

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "ดุริยางค์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60

ภาษาใดถ้าไรตัวหนังสือ
การก่อร่างกว้างขวางทางวิชา
ไม่มีอ่านไม่มีเขียนเพื่อบรรเทา
หนทางสืบสืบพันพำพันถึง

ภาษานั้นก็คือยังเป็นป่า
ขอมก้าวหน้าลำบากยากเย็นจริง
การแต่งใหม่ใครทำลำบากยิ่ง
ชนรกรเรือเสือสิงวิ่งพล่านไป¹

จากแนวความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคงที่กล่าวมาแล้วนั้น อาจสรุปได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอให้ยึดถือหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต เนื่องจากท่านเห็นว่า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักธรรมที่คนยึดถือและปฏิบัติได้ในสิ่งที่จริง เช่น ให้ความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน ไม่เบียดเบียนกัน ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน เป็นต้น คุนธรรมเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความสุขและความมั่นคงภายในชาติ นอกจากนั้นท่านยังเรียกร้องให้ทุกคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ถ้าทุกคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เมื่อทำกิจการใด ๆ ก็จะทำให้ถึงความเจริญของส่วนรวมคือประเทศชาติเสมอ ซึ่งจะเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งที่จะส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคงยิ่งขึ้น ส่วนการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ไขชี้ให้เห็นว่า ไทยเรามีศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้มากมาย เช่น วรรณกรรม จิตรกรรม ปรัชญากรรม สถาปัตยกรรม และดุริยางคศิลป์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นสิ่งที่กำหนดให้ชาวไทยแตกต่างจากชาติอื่น และยังเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงความ เป็นเอกราชของชาติอีกด้วย จึงควรที่จะได้ช่วยกันอนุรักษ์มรดกอันล้ำค่าเหล่านี้ไว้ และพยายามส่งเสริม ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายต่อไป

ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความรักประเทศชาติ เป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากการที่ท่านเสนอข้อคิดต่าง ๆ โดยการเสนอแนะให้ยึดถือหลักธรรมในพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการปฏิบัติตน การเสนอความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และ

¹เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "กุริยวงศ์" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 61

การปลูกฝังความรักในศิลปวัฒนธรรมของชาติ ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งการมุ่งพัฒนาและส่งเสริมความเจริญมั่นคงของชาติทั้งสิ้น

จากแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เกี่ยวกับด้านจริยธรรมนั้น จะเห็นได้ว่าท่านเสนอหลักจริยธรรม หรือแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มสังคม และระดับชาติ ในระดับบุคคลนั้นท่านได้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเองหลายประการ เช่น การมีจิตใจรักความก้าวหน้า การรู้จักริเริ่มสร้างสรรค์ การเอาจริงเอาจังในการทำงาน การรู้จักปรับปรุงงาน ความอดทนและการประหยัด เป็นต้น ในระดับกลุ่มสังคม ท่านได้ให้หลักจริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ เช่น การมีความสุภาพอ่อนโยน มีไมตรีจิตมิตรภาพต่อคนทั่วไป การเอื้อเฟื้อต่อกัน มีน้ำใจเป็นนักกีฬา และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นต้น ส่วนในระดับชาตินั้น ท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง โดยการยึดหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน นอกจากนั้นท่านยังย้ำให้คนไทยเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติ การพยายามอนุรักษ์และส่งเสริมให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วไปอีกด้วย

นับได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนักพัฒนาที่แท้จริง เพราะนอกจากได้เสนอแนวความคิดเพื่อการพัฒนาการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจของประเทศแล้ว ท่านยังได้เสนอความคิดทางจริยธรรม เพื่อเป็นการพัฒนาจิตใจของคนในชาติให้สูงขึ้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ย่อมเป็นประโยชน์และก่อให้เกิดผลดีแก่การพัฒนาประเทศเป็นอย่างยิ่งทั้งในปัจจุบันและอนาคต

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

การศึกษาวิเคราะห์ทรัพยากรของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ในด้านท่วงท่าของเขียน และแนวความคิด มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาท่วงท่าของเขียนทรัพยากร ในด้านการใช้ถ้อยคำ และโวหาร ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
2. เพื่อศึกษาแนวความคิดทางการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ที่ปรากฏในทรัพยากรของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสาร ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลขั้นต้นและข้อมูลขั้นรองประกอบกัน มีวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาชีวประวัติและผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และศึกษาเกณฑ์ในการวิเคราะห์ท่วงท่าของเขียนทรัพยากรในด้านการใช้ถ้อยคำและโวหาร
2. รวบรวมทรัพยากรของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในช่วง พ.ศ. 2456 ถึง พ.ศ. 2485 นำมาศึกษาอย่างละเอียด และจำแนกทรัพยากรตามเนื้อหาที่แสดงแนวความคิดในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม

3. วิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองในก้านการใช้ถ้อยคำ และโวหาร และวิเคราะห์แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ ซึ่งปรากฏในบทร้อยกรองในก้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม

4. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาวิเคราะห์ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์

จากการศึกษาวิเคราะห์ท่วงทำนองเขียนบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ ในก้านการใช้ถ้อยคำ และการใช้โวหาร พบว่า

1.1 การใช้ถ้อยคำ

เจ้าพระยาธรรมาภัยคัมภีร์ เลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในบทร้อยกรองได้เหมาะสมกับ เนื้อเรื่องและรูปแบบ ดังจะเห็นได้จากการใช้คำง่ายประพันธ์บทร้อยกรองประเภทกลอน กาพย์ และร่าย ในการแสดงข้อคิด คำสอน เนื่องจากท่านปรารถนาจะสื่อความคิดความเข้าใจไปสู่ผู้อ่านอย่างรวดเร็ว ช่วยให้เข้าใจเนื้อความได้ง่าย แต่เมื่อประพันธ์บทสุคติเพยดา พระมหากษัตริย์ บทขอพรต่อพระรัตนตรัย ท่านจะใช้ศัพท์สูงที่ช่วยให้เกิดความหมายลึกซึ้ง สูงส่ง ให้ความรู้สึกน่าเคารพ น่าศรัทธาเลื่อมใส แสดง ถึงความศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้เหมาะกับเนื้อความ และการที่ท่านเลือกใช้คำที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต และ เขมร ในการประพันธ์นั้น ซึ่งเป็นบทสุคติและขอพรนั้น นับว่าท่านเลือกใช้ถ้อยคำได้อย่างเหมาะสมกับ รูปแบบของคำประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิทยาการสมัยใหม่ เรื่องการเมืองระหว่างประเทศ เศรษฐกิจ สุขวิทยาและจิตวิทยา นั้น ท่านได้นำคำจากภาษาต่างประเทศซึ่งส่วนมากเป็นคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหา ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความได้ดียิ่งขึ้น และยังแสดงให้เห็นถึง ความรอบรู้ของผู้ประพันธ์อีกด้วย

การปรุงกัณฑ์ หรือการสร้างกัณฑ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้ในการประพันธ์หรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นการแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาเริ่มของท่านผู้ประพันธ์ กัณฑ์ใหม่ ๆ ดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อให้มีถ้อยคำมากพอที่จะแสดงความรู้สึกลึกซึ้งของท่านออกมาสู่ผู้อ่าน ทำให้เกิดคำและวลีใหม่ๆ ขึ้นในภาษา ซึ่งเป็นการปรุงกัณฑ์เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์เป็นส่วนใหญ่

เมื่อต้องการสื่อความคิดอย่างเป็นกันเอง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้คำในภาษาพูดมาเรียบเรียงเป็นบทร้อยกรอง ทำให้เกิดความรู้สึกเสมือนว่าผู้อ่านกำลังสนทนากับผู้ประพันธ์ ซึ่งเป็นผลให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความได้โดยง่าย และรู้สึกเพลิดเพลินในการอ่าน

การซ้ำคำ การเล่นคำ และการใช้คำอุทานเสริมบทที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีสรรมาใช้ทำให้เกิดความไพเราะ สละสลวย อันเนื่องมาจากมีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน ส่วนคำเลียนเสียงธรรมชาตินั้นก่อให้เกิดจินตนาการในเหตุการณ์ที่ท่านกล่าวถึงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนั้นท่านยังสร้างความสะเพื่อนอารมณ์ไปตามเนื้อความในบทร้อยกรองให้แกผู้อ่าน ด้วยการเลือกใช้คำอุทานบอกอาการและการซ้ำคำอย่างเหมาะสมอีกด้วย

1.2 การใช้โวหาร

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้โวหารอยู่ 4 แบบใหญ่ๆ คือ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร และโวหารเชิงภาพพจน์ โวหารที่เด่นเป็นพิเศษในบทร้อยกรองของท่านก็คือ เทศนาโวหาร ซึ่งท่านนิยมใช้ในการแนะนำสั่งสอนอย่างมีเหตุผล โดยการอธิบายขยายความอย่างละเอียดไปตามลำดับ แล้วใช้สำนวนโวหารมายกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจเนื้อความได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับพรรณนาโวหารนั้นเป็นโวหารที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนิยมใช้อยู่มากในบทร้อยกรองของท่าน ที่สำคัญคือ การสวดก็เกียรติกุศล ซึ่งท่านสามารถเลือกสรรคำมาเรียบเรียงได้อย่างดี ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งใจในเกียรติกุศลความดี ตลอดจนภาวนามีใจและเกิดบุญกุศลเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังใช้พรรณนาความงาม พรรณนาอารมณ์ความรู้สึก และพรรณนาเหตุการณ์

ไต่อย่างไฟเราะ ก่อให้เกิดจินตนาการและความสะเทือนอารมณ์ไปตามความที่พรรณนา

บรรยายโวหารที่ปรากฏในบทร้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนั้น แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเลือกใช้ภาษาที่เรียบง่ายมาเรียบเรียงใช้ในการเล่าเรื่องอย่างละเอียดต่อเนื่องกันไปตามลำดับเหตุการณ์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย และชัดเจนแจ่มแจ้ง

โวหารเชิงภาพพจน์ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้เป็นโวหารย่อยแทรกในบรรยายโวหาร พรรณาโวหาร หรือเทศนาโวหาร นั้นมี 7 ลักษณะ คือ อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน สัญลักษณ์ อธิพจน์ ปฏิพจน์ และสำนวนไทย ลักษณะที่ปรากฏอยู่มากในบทร้อยกรองของท่าน คือ อุปมา ปฏิพจน์ และสำนวนไทย

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเลือกใช้อุปมา เพื่อเสริมให้เข้าใจความได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ปฏิพจน์นั้นท่านใช้เพื่อเรียกร้องความสนใจและชวนให้ผู้อ่านพิจารณาในเนื้อความที่ท่านเสนอความคิดเห็น ส่วนสำนวนไทยนั้น ท่านนิยมใช้ในเนื้อความที่แสดงทัศนะของท่าน โดยเลือกใช้ไต่อย่างเหมาะสม ทำให้ได้ความที่กระชับและลึกซึ้ง

เมื่อต้องการเรียบเรียงเรื่องราวให้น่าสนใจ มีชีวิตชีวา ชวนอ่าน ท่านจะใช้บุคลาธิษฐานประกอบเพื่อเป็นการเร้าอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่าน และช่วยให้เกิดจินตนาการไปตามเหตุการณ์ไต่อย่างใกล้ชิด นอกจากนั้นท่านยังใช้อุปลักษณ์ และสัญลักษณ์ ซึ่งทำให้อ่านเกิดความคิดพิจารณาที่ลึกซึ้ง และใช้อธิพจน์ เพื่อบ่งชี้ความหนักแน่น ก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์แก่ผู้อ่าน

2. แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจากบทร้อยกรอง

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งปรากฏอยู่ในบทร้อยกรอง ในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม สรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.1 แนวความคิดทางการศึกษา

แนวความคิดทางการศึกษาแยกวิเคราะห์เป็น 4 ประเด็น คือ คุณค่าของการศึกษา การจัดการศึกษา แบบเรียน และการเรียนการสอน ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

2.2.1 คุณค่าของการศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เห็นว่า การศึกษานั้น เป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม และพัฒนาประชากรของประเทศให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

2.1.2 การจัดการศึกษา ท่านเห็นว่า รัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาทุกระดับ เพื่อพัฒนาประชากรของรัฐให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในแต่ละระดับ ดังนี้

การประถมศึกษา การประถมศึกษาเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนพึงจะได้รับ ควรจัดเป็นการศึกษาภาคบังคับและให้เปล่า ในระยะแรกควรขยายการศึกษาภาคบังคับให้ได้มากที่สุดก่อน แล้วจึงค่อยปรับปรุงคุณภาพภายหลัง สำหรับงบประมาณในการจัดนั้นควรทำในรูปของการแบ่งแรง คือ เก็บภาษีการศึกษาจากประชาชนบ้าง รัฐบาลช่วยเหลือบ้าง ก็จะสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับไปได้ทั่วประเทศ ซึ่งจะได้รับผลดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการยกระดับความรู้ของประชาชนโดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นการบังคับให้โรงเรียนราษฎร์ เช่น โรงเรียนจีน โรงเรียนไทยอิสลาม เป็นต้น ต้องสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาของไทย อันจะทำให้เด็กต่างชาติเหล่านั้นมีความเป็นพลเมืองไทยมากขึ้น

การมัธยมศึกษา การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาควรจัดให้ผู้เรียนได้เรียนทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพตามความถนัดของแต่ละบุคคล จะได้ความรู้ที่จะประกอบอาชีพหลาย ๆ ด้านตามความต้องการของสังคม ไม่ควรมุ่งสนับสนุนให้เรียนแต่วิชาสามัญเพื่อเข้ารับราชการ เพียง

อย่างเคียว เพราะชาววังงานได้ วิชาที่เกี่ยวกับกลกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม เป็นความรู้ที่ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีความสนใจที่จะศึกษาเล่าเรียนยิ่งขึ้น เนื่องจากวิชาที่พังก้าวจะช่วยพัฒนาคนให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ของชาติ

การฝึกหัดครู ในระยะแรกที่กำลังมีการขยายการศึกษาภาคบังคับนั้นต้องใช้ครูเป็นจำนวนมาก แต่โรงเรียนฝึกหัดครูยังผลิตได้ไม่เพียงพอ จึงควรเพิ่มปริมาณครูโดยการคัดเลือกนักเรียนจากห้องที่ไปอบรมเกี่ยวกับการสอนที่โรงเรียนประจำจังหวัด แล้วให้ออกไปเป็นครูก่อน ภายหลังจึงปรับปรุงคุณภาพของครูให้ดีขึ้น ด้วยการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพื่อผลิตครูประเภทนี้โดยตรง เจิมขึ้นให้เพียงพอแก่ความต้องการต่อไป

การอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษานั้น มีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศมาก เพราะเป็นแหล่งรวมสติปัญญาการสาขาต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม จึงควรพัฒนาให้ก้าวหน้าทั้งในด้านวิชาการและบุคลากร ระยะแรกจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากต่างประเทศ ก่อน แล้วจึงฝึกฝนอาจารย์ไทยให้เชี่ยวชาญเพื่อสอนได้เองต่อไป

การศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในรูปของการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักกรรม เศรษฐกิจ การอนามัยแก่ประชาชนตามวัด บ้าน หรือที่ประชุมชน โดยมีพระและฆราวาสเป็นผู้ให้ความรู้

การศึกษาของฝ่ายสงฆ์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็แสดงความคิดเห็นเฉพาะการศึกษาของพระธรรมกถึกว่า พระธรรมกถึกควรจะได้ศึกษาทั้งทางด้านศาสนา ภาษาต่างประเทศ และความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม เพื่อสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอบรมสั่งสอนประชาชน

แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการประถมศึกษา การมัธยมศึกษา การฝึกหัดครู การอุดมศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอแนะไว้นั้นเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษามาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการประถมศึกษา และการมัธยมศึกษา

2.1.3 แบบเรียน เจ้าพระยาอรรณพพิทักษ์เสนอความคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการจัดทำแบบเรียนและเนื้อหาในแบบเรียนไว้ว่า การมุ่งฝึกให้รู้เรียนเป็นนักร้องและส่งเสริมให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีน้ำใจนักกีฬา และเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ เพราะฉะนั้นเนื้อหาในแบบเรียนจึงควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยา พลศึกษา หน้าพิลาเมือง และศีลธรรม

2.1.4 การเรียนการสอน การที่เจ้าพระยาอรรณพพิทักษ์เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษา การจัดการศึกษา และแบบเรียนนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่ตระหนักในความสำเร็จของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และปรารถนาที่จะพัฒนาการศึกษาของชาติอยู่เสมอ ในด้านการเรียนการสอนท่านก็ได้เสนอแนะไว้เกี่ยวกับวิธีสอนและจิตวิทยาในการเรียนการสอน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

วิธีสอน ครูควรมีความสัมพันธ์กับนักเรียนอย่างใกล้ชิด แต่มีได้หมายความว่า ครูจะใช้วิธีการเดียวกันในการสอนทุกคน คือ ในระดับประถมและมัธยม ครูต้องอบรมสั่งสอนทุกคนอย่างทั่วถึง เพื่อให้ทุกคนเป็นคนดี แต่ในระดับอุดมศึกษา นิสิตเป็นผู้ใหญ่แล้ว จำเป็นต้องค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะเท่านั้น การสอนในชั้นเรียนไม่ควรใช้การบรรยายเพียงอย่างเดียว แต่ควรใช้การเล่าเรื่อง ใช้รูปภาพ แต่งเป็นเรื่องประเภทบันเทิงคดี จัดการแสดงละครบนเวที เพื่อประกอบการสอนบ้าง เป็นการจูงใจผู้เรียนให้มีความสนใจในบทเรียน

จิตวิทยาการเรียนการสอน ครูควรคำนึงถึงจิตวิทยาในการเรียนการสอนว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการเรียนการสอน และทำให้การถ่ายทอดวิชาความรู้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จิตวิทยาในการเรียนการสอนที่สำคัญคือ ธรรมชาติในการเรียนรู้ของเด็ก การเรียนตามความถนัดของแต่ละบุคคล การจำ การลืม ซึ่งท่านสนับสนุนให้พยายามจำมากกว่าลืมนอกจากนี้ และการเสริมแรง ซึ่งท่านกล่าวถึงคุณประโยชน์ของการให้รางวัลและโทษของการลงโทษด้วยการเขียนที่

2.2 แนวความคิดทางเศรษฐกิจ แนวความคิดนี้แยกวิเคราะห์เป็น 4 ประเด็น คือ การผลิตและการจำหน่าย การเก็บภาษีอากร การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน การแก้ปัญหา การบูรณะทางเศรษฐกิจ สรุปได้ดังนี้

2.2.1 การผลิตและการจำหน่าย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เห็นว่า พอดีที่ความรู้ความชำนาญและมีความตั้งใจประกอบกิจการค้าอย่างจริงจังนั้น เป็นกำลังสำคัญในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศ สำหรับการแก้ปัญหาการค้าสินค้าตกต่ำนั้น ท่านเสนอให้หาวิธีจัดการซื้อและการขายให้สมดุลกัน นอกจากนั้นท่านยังให้ข้อคิดว่า ควรใช้เงินตราเป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนซื้อขายเท่านั้น ไม่ควรชักเป็นทางของเงิน

2.2.2 การเก็บภาษีอากร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไม่เห็นชอบกับการเก็บภาษีจากทุกคนในอัตราเดียวกันไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน ท่านเสนอให้เก็บภาษีอากรตามฐานะของผู้เสียภาษี สำหรับภาษีที่ดินนั้นท่านเสนอให้เก็บจากเจ้าของที่ดินไม่ใช่เก็บจากผู้เช่า

2.2.3 การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน ท่านเห็นว่า ถ้าพยายามยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้นแล้ว รัฐบาลจะมีเศรษฐกิจดีด้วย ดังนั้นจึงควรหาวิธีการที่จะยกฐานะของประชาชน โดยท่านเสนอให้แก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดเงินทุนในการทำกิจกรรม และแก้ปัญหาการว่างงาน ดังสรุปได้ว่า

การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดเงินทุนในการทำกิจกรรม กลสิกรส่วนใหญ่ในสมัยนั้นมีฐานะยากจนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวนา ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น ต้องกู้หนี้ยืมสิน จนในที่สุดของขายที่ดิน และมีหลายคน que เปลี่ยนจากการทำกิจกรรมไปเป็นกรรมกร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีความห่วงใยในความเป็นอยู่ของกลสิกรเป็นอย่างยิ่ง จึงเสนอให้รัฐช่วยเหลือกลสิกรโดยการตั้งสหกรณ์ขึ้น เพื่อจัดหาทุนให้กู้ยืมไปลงทุน

การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการว่างงาน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีชี้ให้เห็นปัญหาที่ว่า กสิกรมักจะอยู่ว่างเมื่อพันธุ์ปลูกเก็บเกี่ยว ทำให้เสียเวลา เล่นการพนัน เป็นการเสียเวลา และสิ้นเปลืองเงินทองไปโดยเปล่าประโยชน์ ก่อให้เกิดความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจ ท่านจึงเสนอว่า รัฐบาลส่งเสริมให้กสิกรมีงานทำตลอดปี โดยจัดการชลประทานให้ทั่วถึง ในชนบทควรส่งเสริมการเกษตร และอุตสาหกรรมในครัวเรือน ส่วนในเมืองควรส่งเสริมพาณิชยกรรม อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ประชาชนจะได้มีงานทำอยู่เสมอและมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ เมื่อกสิกรละทิ้งอาชีพเดิมไปเป็นกรรมกรตามโรงงานมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาว่างงานขึ้น ท่านเสนอวิธีแก้ไขไว้ว่า ควรลดชั่วโมงทำงาน โดยให้ทำเป็นนัยๆ และเร่งจัดการศึกษาอย่างทั่วถึง เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถที่จะนำไปประกอบอาชีพได้

2.2.4 การแก้ปัญหาการรุกรานทางเศรษฐกิจ หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ไทยเราถูกชาวต่างชาติเข้ามายุ่งอาชีวะและที่ท่ามาหาสินมากขึ้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอวิธีแก้ปัญหาดังกล่าวว่า คนไทยควรสร้างนิสัยรักการค้าขาย ควรอุดหนุนของที่คนไทยจำหน่าย เพื่อให้เงินหมุนเวียนอยู่แต่ในประเทศไทย และทำให้คนไทยมีฐานะดีขึ้น นอกจากนั้นท่านยังสนับสนุนนโยบายผสมกลมกลืนระหว่างชาวจีนกับหญิงไทย โดยเสนอให้จัดที่ท่ามาหาสินให้รายวันที่แรงงานกับหญิงไทย และให้สิทธิแก่บุตรที่เกิดมาซึ่งท่านเรียกว่า "พันธุ์เจริญ" เสมือนเป็นเจ้าของประเทศ เพื่อให้คนเหล่านั้นมีความรู้สึกรักประเทศไทย และเป็นกำลังสำคัญในการแก้ปัญหาดังเศรษฐกิจของไทยต่อไป

2.3 แนวความคิดทางการเมือง

แนวความคิดนี้จำแนกออกได้เป็น 4 ประเด็น คือ ระบบในการปกครองประเทศ นโยบายในการปกครองภายในประเทศ การเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ และบทบาททางการเมืองของประชาชน ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

2.3.1 ระบอบในการปกครองประเทศ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองแบบต่าง ๆ ดังนี้ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต้องมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอำนาจในการปกครอง ประเทศจึงจะเจริญรุ่งเรือง ระบอบเผด็จการนั้นเป็นการกดขี่สิทธิเสรีภาพของประชาชน ท่านเสนอให้ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย อันเป็นการปกครองประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน จะเป็นประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์หรือประธานาธิบดีเป็นประมุขก็ได้ โดยจัดในรูปของระบบคองโพรเตสเทต (Corporate State) ซึ่งเป็นการปกครองด้วยความร่วมมือร่วมใจกันระหว่างผู้ปกครองประเทศกับผู้อยู่ในปกครอง

2.3.2 นโยบายในการปกครองภายในประเทศ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เสนอนโยบายในการปกครองภายในประเทศต่อรัฐบาลหลายเรื่อง เช่น เรื่อง การรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง การเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ และการแก้ปัญหาที่เกิดจากชาวจีน ดังนี้

การรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ไทยประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเช่นเดียวกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ภาวะเช่นนี้ทำให้สินค้ามีราคาสูง แต่ประชาชนมีรายได้ไม่เพียงพอจากรายจ่าย บางกนจึงหารายได้ด้วยการประกอบกิจการผิดกฎหมาย เป็นเหตุให้เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมขึ้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาโจรผู้ร้ายแก่รัฐบาล เพื่อเป็นการรักษาความสงบสุขของบ้านเมืองไว้ว่า รัฐบาลควรหางานให้ประชาชนทำตลอดปี ควรส่งเสริมกิจการมุกตลกกรรม และพาณิชยกรรม ส่งเสริมให้ประชาชนได้บริการจากธนาคาร ปรับปรุงกิจการธนาคารให้เจริญขึ้น และขยายสาขาให้มีอยู่ทั่วราชอาณาจักร เพื่อความสะดวกและปลอดภัยในการเก็บรักษาทรัพย์สินเงินทองของประชาชน และต้องดำเนินการปราบปรามโจรผู้ร้ายอย่างเด็ดขาด

การเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ ท่านเห็นว่า ในสมัยนั้นประเทศไทยยังมีจำนวนประชากรไม่เพียงพอแก่การพัฒนาประเทศ จึงควรที่จะส่งเสริมให้มีการเพิ่มประชากรที่มีคุณภาพ นามัสมบุรณ ได้รับการศึกษา และมีศีลธรรม ซึ่งการที่จะพัฒนากำลังคนให้มีลักษณะดังกล่าวนี้ รัฐบาลควรที่จะวางแผนส่งเสริมการศึกษา และการสาธารณสุขให้มากยิ่งขึ้น

การแก้ปัญหาที่เกิดจากชาวจีน ในสมัยนั้นชาวจีนเข้ามาทำมาค้าขายในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก จนเกิดการแย่งอาชีพของคนไทยขึ้น เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษกจึงเสนอให้รัฐบาลจำกัดจำนวนชาวต่างประเทศที่จะเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทย ส่วนชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทยแล้ว โดยเฉพาะชาวจีนนั้น ท่านเสนอให้รื้อถอนชาวจีนที่แต่งงานกับหญิงไทยในเรื่องที่ทำมาหากิน และให้เป็นอยู่อย่างสะดวกสบาย เพื่อสร้างความรู้สึกรักประเทศไทยให้กับชาวจีนเหล่านั้น ซึ่งจะเป็นการเพิ่มกำลังคนในการพัฒนาประเทศไทยได้ทางหนึ่ง

2.3.3 นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ บทเรียนจากสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ทำให้ประเทศต่าง ๆ พยายามสร้างกำลังรบเพื่อป้องกันการรุกรานจากประเทศอื่นในขณะเดียวกันก็พยายามเรียกร้องให้มีการสร้างสันติภาพขึ้นในโลก เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดสงครามขึ้นอีก เพราะสงครามทำลายทั้งชีวิต ทรัพย์สิน คุณธรรม ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษกตระหนักถึงความจำเป็นในการป้องกันประเทศจากภัยสงคราม และการสร้างสันติภาพขึ้นในโลกเป็นอย่างยิ่ง จึงเสนอให้รัฐดำเนินนโยบายต่างประเทศเกี่ยวกับการป้องกันประเทศ และการสร้างสันติภาพในโลก ซึ่งสรุปได้ดังนี้

การป้องกันประเทศ เจ้าพระยาบรมมหารัชมังคลาภิเษกเห็นว่า การสร้างกำลังรบเพื่อป้องกัน ตัวเองนั้นเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็ต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมกัน โดยมีการวางแผนในการพัฒนาอย่างเหมาะสม

การสร้างสันติภาพในโลก ท่านเห็นว่าสงครามนั้นได้โหดอย่างมหันต์แก่มวลมนุษยชาติ จึงควรจะยุติการทำสงครามมุ่งไม่หาสันติภาพ โดยการจำกัดกำลังรบของตนให้เหลือเพียงเพื่อป้องกันประเทศ จัดตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อรักษาสันติภาพ และส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

2.3.4 บทบาททางการเมืองของประชาชน ตามระบอบประชาธิปไตยนั้น

ประชาชนมีบทบาทในการปกครองประเทศอย่างมาก จึงจำเป็นที่ทุกคนจะต้องเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของตน เพื่อปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีตระหนักในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับ สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของประชาชน ไว้ดังนี้

สิทธิของพลเมือง ทั้งแก่วรรณนายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีน ได้เข้ามาประกอบอาชีพและอยู่อาศัยในประเทศไทยมากขึ้น ชาวต่างประเทศเหล่านั้นใช้สิทธิต่าง ๆ เช่นเดียวกับคนไทย ทั้งนี้เพราะยังไม่มีกฎหมายกำหนดสิทธิของพลเมืองผู้เป็นเจ้าของประเทศ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอว่า รัฐบาลจะมีการกำหนดสิทธิของพลเมืองไทยในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศให้แตกต่างจากชาวต่างประเทศ เพื่อชาวไทยจะได้ไม่เสียเปรียบชาวต่างประเทศ สิทธิของพลเมืองที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สิทธิในการปกครองประเทศ ประชาชนควรมีสิทธิมีเสียงในการปกครองประเทศด้วย เพราะหากรัฐบาลบริหารประเทศแค่เพียงลำพัง อาจเกิดความผิดพลาดขึ้นได้ แต่ประชาชนก็ควรใช้สิทธินั้นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

หน้าที่อันพึงปฏิบัติของชาติ ท่านเห็นว่า ประชาชนควรมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศจากภัยสงคราม หน้าที่ในการช่วยเพิ่มประชากรที่มีประสิทธิภาพ และหน้าที่ในการส่งเสริมความมั่นคงและเกียรติภูมิของชาติ คือ คนไทยทุกคนควรรักบ้านเมืองของตนมีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันที่จะสนับสนุน และปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญอย่างจริงจัง รวมทั้งควรพยายามพัฒนาตนเองอยู่เสมออีกด้วย

เสรีภาพในการพูดและหนังสือพิมพ์ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่า การมีเสรีภาพในการพูดและหนังสือพิมพ์นั้นเป็นประโยชน์ในการที่จะแสวงหาความจริงมาเปิดเผย เพื่อขจัดความชั่วร้ายในสังคมให้สิ้นไป

2.4 แนวความคิดทางจริยธรรม

จากการศึกษาแนวความคิดทางจริยธรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พบว่าท่านได้เสนอแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์อันจะเกิดแก่ตนเอง หมู่คณะ และประเทศชาติ ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประการด้วยกัน คือ จริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ และการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคงทั้งมีสาระสำคัญต่อไปนี้

2.4.1 จริยธรรมเกี่ยวกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง เจ้าพระยา-

ธรรมศักดิ์มนตรีเสนอแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเองไว้ว่าจะต้องเป็นผู้มีจิตใจรักในความก้าวหน้า พยายามคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานที่เป็นประโยชน์อยู่เสมอ ควรปฏิบัติงานด้วยความไม่ประมาท มีความเอาจริงเอาจังในการทำงาน พยายามปรับปรุงงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ โดยไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อมีอุปสรรคใด ก็ต่อสู้อุปสรรคนั้นด้วยความอดทน หากต้องทำงานร่วมกับผู้อื่น ควรตั้งใจให้สำเร็จเป็นงานอยู่เสมอ และต้องรู้จักเลือกคบคนที่ดี นอกจากนั้นจะต้องรู้จักประหยัดและเก็บออมทรัพย์ไว้เพื่อสร้างฐานะให้มั่นคงต่อไป ทั้งยังควรวางแผนให้เหมาะสมกับฐานะและสภาพความเป็นอยู่ของตนอีกด้วย

2.4.2 จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ เจ้าพระยา-

ธรรมศักดิ์มนตรีเสนอว่า มนุษย์เราจะต้องมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้ ควรมีความรักที่จะทำความดี มีความสุภาพอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตน มีไมตรีจิตมิตรภาพต่อคนทั่วไป เมื่อมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ก็ควรยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นบ้าง นอกจากนั้นทุกคนควรมีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีน้ำใจนักกีฬา คือ ใจพองหนักแน่น รู้จักให้อภัย รู้แพ้รู้ชนะ รวมทั้งมีความเสมอต้นเสมอปลายในการปฏิบัติต่อกันด้วย

2.4.3 จริยธรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอว่า การที่จะส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคงได้นั้น คนในชาติควรมีความเคารพนับถือในศาสนา โดยยึดถือหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นทุกคนควร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และควรรักในศิลปวัฒนธรรมของชาติซึ่งเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การอนุรักษ์ไว้ และส่งเสริมให้เป็นที่ยู่อากแพรหลาย เนื่องจากศิลปวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งซึ่งแสดงความเป็น "ไทย" ของเรา

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์บทถ้อยกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในด้านท่วงทำนองเขียน และแนวความคิด ทำให้ทราบว่า งานประพันธ์คำร้อยกรองของท่านก็เด่นในการเสนอความคิดเป็นพิเศษ ส่วนการแสดงศิลปะในการประพันธ์นั้นมีความสำคัญรองลงไป ท่านใช้บทถ้อยกรองเป็นพาหนะในการสื่อความคตินานัปการมายังผู้อ่าน ทั้งเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ซึ่งล้วนเป็นความคิดอันทันสมัยและอ่านง่ายประโยชน์แก่สาธารณชน ตลอดจนไปถึงประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์บทความของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในด้านแนวความคิดทางการศึกษากับทางเศรษฐกิจ และด้านท่วงทำนองเขียนที่เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ การใช้โวหาร การสร้างประโยค และทางเสียง (Tone) ของผู้ประพันธ์
2. ควรจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์แบบเรียนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี โดยพิจารณาถึงวิธีเสนอเนื้อหา และคุณค่าของแบบเรียน
3. หอสมุดแห่งชาติควรจะได้ดำเนินการ เก็บรวบรวมผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไว้ในที่แห่งเดียวกัน เพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และสะดวกแก่ผู้สนใจที่จะศึกษาค้นคว้าผลงานของท่านในอนาคต

မကုသရမည့်

บรรณานุกรม

กระมล ทองธรรมชาติ และคนอื่น ๆ การปกครองและการเมืองไทย ไทยวัฒนาพานิช 2521,
348 หน้า

_____ การเมืองการปกครองเอเชียโดยเปรียบเทียบ ไทยวัฒนาพานิช 2518, 201 หน้า
ก่อ สวัสดิพิบูลย์ และ นาฏเชลียว สุมาวงศ์ วิชาครู ตอน 3 จิตวิทยา องค์การค้าของคุรุสภา
2516, 207 หน้า

ก่อ สวัสดิพิบูลย์ "อภิปรายจริยธรรมในสังคมไทย" ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทย
ปัจจุบัน หน้า 11 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2522

กาญจนา นาคสกุล และคนอื่น ๆ การใช้ภาษา พิมพ์ครั้งที่ 2 เคล็ดไทย 2521, 447 หน้า
การฝึกหัดครู, สภา หลักสูตรการฝึกหัดครู โรงพิมพ์ตำรวจ 2520, 278 หน้า

กุหลาบ มลลิกะมาส วรรณคดีไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2519, 207 หน้า

_____ วรรณคดีวิจารณ์ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2520, 149 หน้า

เกษม สุตหอม และ บำรุง กลัทธิเจริญ มัธยมศึกษา พิมพ์โลก โรงพิมพ์กระตุกไทย 2515,
286 หน้า

โกศล วิรัชศิษฐ์ พนม ทองศิริเจริญ และ พา อักษรเสื่อ ผู้รวบรวม แผนการศึกษาแห่งชาติ
พพศักราช 2520 ประสานมิตร 2520, 39 หน้า

คุรุมิตร (นามแฝง) "ชีวประวัติเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" วิทยาสาร 3-8 ตุลาคม 2494

คุรุสภา ประวัติครู โรงพิมพ์คุรุสภา 2501, 169 หน้า

_____ 30 ปีของคุรุสภา โรงพิมพ์คุรุสภา ม.ป.ป., 214 หน้า

จดหมายเหตุนานาชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ 2/11 ประมวลศึกษา ภาค 2 2464, 35 หน้า

จันทร์จิรายุวัฒน์ รัตน์, ม.จ. ไฉไล เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ อุษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ผู้รวบรวม นักกลอนบ่อนเข้าแซ่ กวางมด 2520, 647 หน้า

จารุวรรณ ไวยเจนท์ การศึกษากาชาดบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 หน่วยงานพิเศษ

กรมการฝึกหัดครู 2517, 160 หน้า

จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย โดย สมสมัย ศรีสุพรรณ (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 4 ชมรม

หนังสือแสงตะวัน 2518, 286 หน้า

รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปวรรณคดีของกวีการเมือง โดย กวีการเมือง (นามแฝง)

แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ 2517, 216 หน้า

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511 โรงพิมพ์คุรุสภา 2511, 286 หน้า

เจือ สตะเวทิน การใช้ภาษาระดับปริญญา โรงพิมพ์พิชิตการพิมพ์ 2518, 167 หน้า

ชนม์สวัสดิ์ ชนพูนท, ม.ร.ว. สารคดีประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 1 พินยาการ 2516,

519 หน้า

✓ ชลธิรา กลัคอยู่ "วรรณกรรมคำสอนของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 37 - 50

สารสยาม 2518

ชัยสิริ สมุทวนิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ

หน้า 187 - 257 สารสยาม 2518

✓ ชัยอนันต์ สมุทวนิช และ ชัยสิริ สมุทวนิช "วรรณกรรมการเมืองของไทย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์

11 : 73 - 78 กรกฎาคม 2516

ชูศรี สนิทประชากร ระบบการศึกษาในประเทศต่าง ๆ ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะวิชาครูศาสตร์

วิทยาลัยครูจันทระเกษม 2522, 121 หน้า

เชื้อ สาริมาณ และ สุรินทร์ สรสิริ วิชาครูตอน 1 หลักการศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 5 องค์การคำของ

คุรุสภา 2515, 309 หน้า

ไชย ประทีปเสนา, พันเอก "คำอุทิศ" ใน บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ ไม่มีเลขหน้า
โรงพิมพ์ไทยฯ เล่ม 2486

ณัฐวิ สุทธิสงคราม ชีวประวัติเจ้าพระยาอภัยภูธรโกสินทร์ บ้านศาลาสัน 2517, 432 หน้า
ทองเคียน พันธมนาวิน และ เพ็ญแข ประพนปัจจนิก จริยธรรมของเขาวงกตไทย โรงพิมพ์
การศาสนา 2520, 339 หน้า

ทองเคียน พิศาลบุตร ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ) พิมพ์ครั้งที่ 5 โรงพิมพ์และท่าปากเจริญผล
2520, 160 หน้า

การวาทะปาล การศึกษากับการพัฒนาชุมชน วัฒนาพานิช 2521, 291 หน้า

เต็มสิริ บุญสิงห์ และคนอื่นๆ ครูเทพผู้ริเริ่มแผนการศึกษาใหม่ของไทย หอสมุดแห่งชาติ 2519
(ฉบับพิมพ์เสียง) 1 ม้วน 3 $\frac{3}{4}$ นิ้ว คอวินาที

แถมสุข นุ่มนนท์ การปกครองและสังคมไทย นครปฐม แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี
พระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2521, 94 หน้า

_____ "สภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง" วารสาร ธรรมศาสตร์
1 : 61 กรกฎาคม - กันยายน 2520

ทวีป อภิสิทธิ์ การศึกษานอกระบบโรงเรียน (NON-FORMAL EDUCATION) หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู 2523, 342 หน้า

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป การเขียนสารคดี (NON-FICTION WRITING) โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำ-
แหง 2523, 207 หน้า

ทัศนีย์ ทองรัตน์ "การแก้ปัญหาเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 7" วารสารประวัติศาสตร์ 1 : 9
27 มกราคม - เมษายน 2523

✓ ทิพย์สุนทร อดัมบุตร วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ 2 (รัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 7) ม.ป.ป., 156
หน้า อักสาเนา

ศึกษา แชนมณี "ทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ในการสอน" ใน กลุ่มสัมพันธ์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เล่ม 1

หน้า 201 - 202 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522

เทพ ไสยานนท์ ประเทศไทยกับการสหกรณ์ โรงพิมพ์ไทยแบมเรีน 2516, 88 หน้า

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา การศึกษาของประเทศไทยระหว่างกึ่งศตวรรษที่แล้วมากับการศึกษา-

กลีกรรรม โรงพิมพ์ไทยเซชม 2479, 42 หน้า

_____ "ใช้อะไร?" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 15 : 4-10 2480

_____ "คนเกษกรวิทยาแห่งมหาวิทยาลัย" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 13 : 728

มีนาคม 2478

_____ ความเรียงเรื่องต่างๆของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง) พิมพ์ช่วยในงานกลีกรรรมของสมาคม

คณะราษฎร โรงพิมพ์ไทยเซชม 2475, 46 หน้า

_____ ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) พิมพ์เป็นบรรณาการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์เอกขุนอุคณานัน (สง่า ฉิมโฉม) 12 เมษายน 2509

โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น 2509, 123 หน้า

_____ "ความเห็นพ้องถึงเรื่องพระราชนิพนธ์ประวัติพระมหากษัตริย์" วิทยารจารย์ โดย ครูเทพ (นามแฝง)

25 : 291 - 307 น.ป.ป.

_____ "เครดิต - ค่าเชื่อ" วารศัพท์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 1 : 4 มิถุนายน 2484

_____ โคลงกลอนของครูเทพ (พ.ศ. 2512) โดย ครูเทพ (นามแฝง) ที่ระลึกงานพระราชทาน

เพลิงศพท่านผู้สูงศักดิ์ ธรรมศักดิ์มนตรี โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2512, 201 หน้า

_____ โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน

เพลิงศพรองอำมาตย์เอกหลวงสุภกรพมกิจ (กระจำจ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) 9 มีนาคม 2503

83 หน้า

_____ โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1 โดย ครูเทพ (นามแฝง) องค์การค้าของคุรุสภา 2515,

243 หน้า

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 โดย ครูเทพ (นามแฝง) องค์การคำ
ของครูสภา 2515, 186 หน้า

_____ โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย ครูเทพ (นามแฝง) องค์การคำของครูสภา 2515,
157 หน้า

_____ โคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) อนุสรณ์ในงาน ราชบัณฑิตยสถานแม่เกลียว
สุวรรณโมลี 21 กุมภาพันธ์ 2521 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2521, 83 หน้า

_____ "ฉันขยันจริงๆ" ลูกเสือสยาม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 14 : 471 - 472 กรกฎาคม
2479

_____ "ขี้กอกกับขี้ทำลาย" ประมวลวัน โดย ครูเทพ (นามแฝง) 22 สิงหาคม 2479
หน้า 5 ไมโครฟิล์ม

_____ "ข้าวสวยโลก" ประมวลวัน โดย เขียวหวาน (นามแฝง) 10, 13, 16 ตุลาคม
2479 หน้า 5 ไมโครฟิล์ม

_____ "นักกีฬา" ลูกเสือสยาม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 15 : 75 - 76 มีนาคม 2479

_____ "บทบวงสรวง" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 15 : 518 - 519 2480

_____ บทประพันธ์บางเรื่อง โดย ครูเทพ (นามแฝง) อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนาย-
กรรชิต เทพหัสดิน ณ อยุธยา 18 มกราคม 2514 โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร 2514, 234
หน้า

_____ บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระท่าน ส.ฉิมศักดิ์มนตรี เทพหัสดิน ณ อยุธยา โรงพิมพ์ไทยวัฒนา 2486, 73 หน้า

_____ "บนและล่าง" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 15 : 929 - 930 2480

_____ "บริสุทธิ" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 16 : 300 - 303 2481

_____ แบบสอนอ่านใหม่ เล่ม 2 พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช 2481, 96 หน้า

_____ ปณิณกประพันธ์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) ฉบับพิเศษ พิมพ์เป็นของข้าวสวยในงานซึ่งได้ทรง
มหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยา 31 ธันวาคม 2460 ม.ป.ท. 2460, 84
หน้า

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา ปัญหาการศึกษา โดย ครูเทพ (นามแฝง) พิมพ์แจกในงานกรฐิน -
พระราชทาน ณ วัดราชสิทธาราม (วัดพลับ) 3 พฤศจิกายน 2478 โรงพิมพ์ศรีหงส์ 2478,
42 หน้า

_____ "เป็นควเรากี่กว่า" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 13 : 170 - 171 2478

_____ "พระไตรลักษณ์หรือวิสุทธิมรรค" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 68 - 76

พฤษภาคม 2473

_____ "โลกกิตกกั" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 10 : 3 - 7 2475

_____ "มงคล 38 ประการ" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 1 : 23 - 28 พฤษภาคม
2471

_____ "มาสาณัฐสรณ" ประชาบาล 11 : 5 กุมภาพันธ์ 2479

_____ เรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ โดย ครูเทพ (นามแฝง) โรงพิมพ์กรมตำรวจ 2468, 77 หน้า

_____ เรื่องต่าง ๆ ของครูเทพ โดยมากเนื่องด้วยเศรษฐวิทยา โดย ครูเทพ (นามแฝง) ม.ป.ท.
2467, 109 หน้า

_____ "โลกะมาตา" ใน นารีเรื่องนาม โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 87 - 89 ม.ป.ท.

2462

_____ "ศาสนคณะของเคิลลอกแห่งอเมริกา" เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์ โดย ครูเทพ
(นามแฝง) 12 : 1782 - 1784 พฤศจิกายน 2471

_____ "ศาสนาวัน" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 1 : 42 - 47 พฤษภาคม 2474

_____ "สตรี - วันและวันหน้า" ไทยเชม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 7 : 842 - 843

พฤศจิกายน 2472

_____ "สยามกับการพาณิชย์" ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายกรรชิง โชติกเสถียร โดย
ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 60 15 มีนาคม 2516 โรงพิมพ์ไทยเชม 2516

_____ "สหปาลิรัฐอเมริกาการศึกษา" วิทยากรย์ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 19 : 1203

ธรรมจักรกัมมตรี, เจ้าพระยา "สหศึกษา หรือเรื่องที่ทำให้เด็กหญิงชายเรียนปนกัน" ใน ความเรียง
และโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 15 - 25 โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น

2509

_____ "สองนักสิทธิ์" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 14 : 1 - 12 2479

_____ "สันโดษกับกาวหน้า" ประชาธิตรสุภาพบุรุษ โดย ครูเทพ (นามแฝง) 14 : 4 2479

_____ กันยายน 2485

_____ "สุ.จิ.ป.ติ." ยุพราชวิทยา โดย ครูเทพ (นามแฝง) 7 : 62 - 64 มีนาคม 2471

_____ "เสรีภาพแห่งการพูดและหนังสือพิมพ์" ประมวลวัน โดย เขียวหวาน (นามแฝง) 19

กุมภาพันธ์ 2480 หน้า 5 ไมโครฟิล์ม

_____ "หนีเสือปะจระเข้" ไทยเขมม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 4 : 1459 - 1461 มีนาคม

2473

_____ "หัวไม้เท้าใหม่" ลูกเสือสยาม โดย ครูเทพ (นามแฝง) 4 : 361 - 362 มิถุนายน

2479

_____ "อุทัย" มหาวิทยาลัย โดย ครูเทพ (นามแฝง) 10 : 677 - 678 2475

_____ ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย ประวัติศาสตร์และการเมือง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2518,
213 หน้า

_____ ชิดา วัฒนกุล แนวความคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ปริณิฎนาณิพันธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2519, 520 หน้า

_____ อักษรานา

_____ ช่าง บัณฑิต "การศึกษาออกโรงเรียน" ใน รวมบทความการศึกษาผู้ใหญ่ เล่ม 2 หน้า 56

โรงพิมพ์การศึกษา ม.ป.ป.

_____ นางโพธิ์ ประภาสดิติ "ชีวประวัติของ 'ครูเทพ'" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย น.

ประภาสดิติ (นามแฝง) หน้า 133 - 157 องค์การการค้าของกรุงสุโขทัย 2515

น้อมถึ จงพยุหะ และคนอื่น ๆ คู่มือการศึกษาวิชาจิตวิทยาการศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์มิตร
สยาม 2516, 194 หน้า

นายบำเรอ (นามแฝง) "หลังจากนักประพันธ์อินเตอร์วิว 'ครูเทพ'" สภาพบุรุษ 10 : 1562 - 1582
ตุลาคม 2472

นิตยา มาพึงพงศ์ "ความคิดเห็นทางเศรษฐกิจของครูเทพ" ใน ซุกซิวินและงานครูเทพ หน้า 258 -
305 สารสยาม 2518

บรรจง ศศิธรางกูร "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)" นิรทก 2 : 4 -
5 พฤศจิกายน 2517

บุญเจือ องค์ประคิษฐ์ "ครูเทพ" ใน สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 5 หน้า 2672 - 2674
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2505 - 2506

✓ บุญเหลือ เทพสุพรรณ, ม.ล. แนะแนวทางการศึกษาวิชาวรรณคดี บัณฑิตการพิมพ์ 2518, 108
หน้า

_____ วิเคราะห์วรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517, 224 หน้า

_____ "หัวใจของวรรณคดีไทย" ใน วรรณไวทยาการ : วรรณคดี หน้า 78 - 83

ไทยวัฒนาพานิช 2514

ประกาศ วัชรภรณ์ "ครูเทพ 101 ปี" เอกลักษณ์ไทย โดย ป. วัชรภรณ์ (นามแฝง) 7 : 61 -
71 กรกฎาคม 2520

_____ ทำเนียบนักประพันธ์ โดย ป. วัชรภรณ์ (นามแฝง) โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 2506,
517 หน้า

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี และประกาศราชบัณฑิตยสถาน เรื่อง กำหนดชื่อทวีป ประเทศ เมืองหลวง
ทะเล และเกาะ และเรื่องการใช้ชื่อจังหวัด เมือง อำเภอ และกิ่งอำเภอ โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
การพิมพ์ 2520, 132 หน้า

ประจักษ์ ประภาพิตยากร และคนอื่น ๆ ร้อยกรอง(กวีนิพนธ์) ห้างหุ้นส่วนสามัญบุคคลนิยมวิทยา
(แผนกการพิมพ์) 2517, 178 หน้า

ประเทือง คล้ายสุบรรณ สำนวนไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์ 2515, 129 หน้า
ประเม็น เชียงเดียว วิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ปรินิพนธ์

กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2522, 255 หน้า อักษรสำเนา

ประยูทธ สิทธิพันธ์ ขุนนางสยาม สยาม 2520, 376 หน้า

ประสิทธิ์ กาพย์กลอน การเขียนภาควิปฏิบัติ ไทยวัฒนาพานิช 2518, 294 หน้า

แนวทางศึกษาวรรณคดี : ภาษา กวี การวิจารณ์และวิจารณ์ ไทยวัฒนาพานิช 2518,
238 หน้า

ปราณี ชนะชนันท์ การอ่านคำประพันธ์อังกฤษ โรงพิมพ์ประเสริฐการพิมพ์ 2516, 79 หน้า

ปัทมาภรณ์ เชื้อคูธร "จากศรีปราชญ์ : กวีกบฏราชสำนักถึงกวีเสรีนิยมประชาธิปไตย - เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี" ใน จะเป็นนักประพันธ์จึงสำนักในอำนาจวรรณกรรม หน้า 108 - 109

โรงพิมพ์เจริญวิทยการพิมพ์ 2521

เปลื้อง ณ นคร "ท่านองเขียน" ใน คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง หน้า 208 โรงพิมพ์คุรุสภา
2511

พนัส หันนาสินทร์ การสอนคำนิยม แผนกเอกสารและการพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิมพ์โลก
2520, 175 หน้า

พรพรรณ ชารานุมาศ สำนวนการเขียน บรรณกิจ 2519, 165 หน้า

พรณี ชูทัย จิตวิทยาการเรียนการสอน พิมพ์ครั้งที่ 2 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2522, 266 หน้า

พวงร้อย กล่อมเอียง พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรินิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
2516, 396 หน้า อักษรสำเนา

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรรังษีเชอ กรมหมื่น พระนิพนธ์บางเรื่องและปาฐกถา องค์การคำของคุรุสภา
2507, 311 หน้า

_____ สามกรุง โดย น.ม.ส. (นามแฝง) คลังวิทยา 2511, 455 หน้า

ไพบูลย์ ช่างเขียน สังคมการเมืองและการปกครองของไทย ไทยวัฒนาพานิช 2520, 224 หน้า

ภิญโญ สาร หลักการศึกษาศาสตร์ สุภา 2521, 394 หน้า

มณฑุเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "เห็ดรูงถึงหนังสือ" ใน ประชุมกาพย์เห่เรือ หน้า 55
องค์การคำของคุรุสภา 2504

_____ "เห็ดรูงเข้าราชนาวิสมาคม" ใน ประชุมกาพย์เห่เรือ หน้า 63 - 64 องค์การคำของ
คุรุสภา 2504

_____ "เห็ดรูงซ่อมกระบวนเรือ" ใน ประชุมกาพย์เห่เรือ หน้า 62 - 63 องค์การคำของ
คุรุสภา 2504

_____ "เห็ดรูงพระร่วง" ใน ประชุมกาพย์เห่เรือ หน้า 59 - 61 องค์การคำของคุรุสภา
2504

มณฑุ ลาชโรจน์ นโยบายการจกการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมณฑุเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2453 -
2468) ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521, 202 หน้า

มัทนา เกษมกล "การดำเนินการช่วยเหลือชาวนาโดยวิธีการสหกรณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช
(2459 - 2475)" วารสารธรรมศาสตร์ 2 : 2 ตุลาคม - ธันวาคม 2522

✓ ยศ วชิรเสถียร ความเป็นมาของการประพันธ์และนักประพันธ์ของไทย แพรพิทยา 2506, 522 หน้า
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 (ฉบับที่ 9) ห้างหุ้นส่วนจำกัดคอกหมันจิต 2517,
71 หน้า

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พิมพ์ครั้งที่ 12 หน่วยพิมพ์และ
จำหน่ายคำสมันต์ 2515, 1053 หน้า

ล้อม เฟื่องแก้ว วายุเวียงวรรณคดี พิมพ์ครั้งที่ 3 โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์ 2522, 151 หน้า

ลักษณะหนังสือ รัตนสาร งานเขียนเชิงชีวิตประวัติของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ.2325 - 2475

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 247 หน้า อักษรสำเนา

วิจารณ์วโรธ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา นวโกวิท วัชรินทร์การพิมพ์ 2520, 96 หน้า

วิลยา วิมุกตะลพ การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และคำทับศัพท์ในภาษาไทยสมัยรัตน -

โกสินทร์ วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513, 263 หน้า อักษรสำเนา

วิจารณ์มาตรา, ชุม สำนวนไทย (ก - ป) โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2 บารุง

สาส์น 2515, 663 หน้า

_____ สำนวนไทย ภาค 2 โดย กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) บารุงสาส์น 2514, 603 หน้า

วิชา กงกะนันท์ วรรณคดีศึกษา แผนกบริการนักศึกษา สำนักงานอธิการบดี จังหวัดระยอง มหาวิทยาลัย

ศิลปากร 2521, 191 หน้า

วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังคมนิสิตแห่งประเทศไทย 2516,

240 หน้า

ศรีนครินทร์วิโรจน์, มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย คู่มือการเขียนรายงาน ภาคนิพนธ์และปริญญานิพนธ์

พิมพ์ครั้งที่ 4 โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์ 2523, 148 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมการศึกษานอกโรงเรียน "การจัดการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน"

ใน กรมการศึกษานอกโรงเรียน หน้า 75 - 94 โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์ 2522

ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 องค์การค้ำของครูสภา

2507, 1134 หน้า

_____ หลักสูตรประโยคประถมศึกษาศึกษาพิเศษราช 2521 โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น 2520, 442 หน้า

สตรีจุลนาค, โรงเรียน วรรณกรรมรำลึกคารบ 50 ปี โรงพิมพ์ เอ. การพิมพ์ 2519, 106 หน้า

สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หน่วยศึกษานิเทศก์

กรมการฝึกหัดครู 2518, 214 หน้า

✓ สมัย สุนทอง "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์กับความเป็นนักการศึกษา" วิทยาสาร 1 : 31 - 33

มกราคม 2517

สามัญศึกษา, กรม บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา โรงพิมพ์คุรุสภา 2518,
395 หน้า

สายหยุด จำปาทอง การพัฒนาเศรษฐกิจ วิทยาลัยครูมหาสารคามและวิทยาลัยวิชาการศึกษา มหา-
สารคาม 2511, 138 หน้า

สิทธิ พิธิภูวกล และ ประทีป วาทิกทินกร ร้อยกรอง มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2518, 213
หน้า

สุจิตต์ วงษ์เทศ "วัฒนธรรมกับความเปลี่ยนแปลง" ใน คติชนวิทยา หน้า 199 - 202 หน่วย-
ศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู 2519

✓ สุจิตรา สุกเดี่ยวไกร "บทสำรวจชีวิตและผลงานของ 'ครูเทพ'" ใน ชกชีวิตและงานครูเทพ หน้า
32 - 33 สารสยาม 2518

สุภา ทิวถนอม วิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2199 ถึง พ.ศ.2310) และสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 ถึง พ.ศ.2411) ปริณูณานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2515, 210 หน้า อักสาเนา

แสง จันทร์งาม "การสอนจริยธรรมในโรงเรียน" ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทย-
ปัจจุบัน หน้า 218 - 221 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2522

อนุমানราชชน, พระยา การศึกษารรณคดีในแง่วรรณศิลป์ โดย เสรีรักษ์โกเศศ (นามแฝง)
บรรณาการ 2515, 224 หน้า

อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร พลตำรวจตรี "คำอุทิศ" ใน โคลงกลอนบางเรื่องของครูเทพ (เจ้าพระยา
ธรรมโกศลมนตรี) ไม่มีเลขหน้า โรงพิมพ์อักษรสาส์น 2510

อวยพร มิสินทางกูร ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2477 - 2501 วิทยานิพนธ์
อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 254 หน้า อักสาเนา

อำนวย ทะพังกะแก และ ชัยนัต วรรณะภูติ "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของนักการศึกษา"
ใน รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 191 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ 2522

✓อุดม ประมวลวิชา 100 เจ้าฟ้าและเสนาบดี คลังวิทยา 2505, 899 หน้า

✓อุบลกิจอุปการ, พระยา ดลัภาษาไทย พิมพ์ครั้งที่ 3 ไทยวัฒนาพานิช 2511, 498 หน้า

✓บุษยา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ชีวประวัติของเจ้าพระยาอรรคมหาคัมภีร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
ม.ป.ท. ม.ป.ป., 8 หน้า อัสสานา

เอนก เขียวถาวร และคนอื่น ๆ การคลังรัฐบาล โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2517, 339
หน้า

เอนกกุล กริแสง จิตวิทยาการศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 3 พิมพ์โลก โรงพิมพ์พระฤๅไทย 2517, 244
หน้า

Good, Carter V., ed Dictionary of Education. 2nd. ed., New York,
McGraw - Hill Book Company Inc., 1956. 1724 p.

Honan, Park. "Style" in Encyclopaedia Britannica. v. 21, p. 332;
ed. by Robert M. Hutchins. U.S.A., Encyclopaedia Britannica
Inc., 1971.

תרגומות

ภาคผนวก ก

ชีวประวัติและผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

1. ชีวประวัติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

กำเนิด

มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีนามเดิมว่า สนั่น เป็นบุตรคนที่ 18 ของ พระยาไชยสุรินทร์ (ม.ล. เจริญ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการและพระคลังใน-
ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับคุณหญิงไชยสุรินทร์ (อยู่) ท่านเกิดเมื่อวันจันทร์
ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2419 ที่บ้านหลังศาลเจ้าหัวเม็ก ตำบลสะพานหิน กรุงเทพฯ

ชีวิตเมื่อปฐมวัย

เมื่อแรกเกิดชีวิตของท่านสุขสบาย มีพี่เลี้ยงนางนมและข้าทาสบริวารห้อมล้อม แลแล้ว
ความเป็นอยู่ต้องเปลี่ยนไปเป็นตรากตรำเมื่ออายุได้ 8 ขวบ เนื่องจากบิดาถึงแก่อนิจกรรม มารดา
ได้เลี้ยงดูและให้การศึกษบุตรชายทั้งสอง คือท่าน และ นายสันตติ (พระยาอนุกิจวิธูร) ด้วยการหา
รายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ จากการเย็บปักถักร้อย เมื่อท่านเลิกเรียนก็จะช่วยมารดาทำงาน ถึงกระนั้นท่าน
ก็ยังแบ่งเวลาว่างฝึกหัดการประพันธ์ และสอนน้องชายให้อ่านเขียนหนังสืออีกด้วย

ท่านเริ่มเรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนวัดคันศรพิทยูธ ได้รับความรู้เบื้องต้นและอบรมทาง
จรรยาบรรณเป็นอย่างดี สอบไล่ได้ชั้นประโยคหนึ่ง เมื่ออายุ 12 ปี ครูผู้สอนคือ พระมหาพนอ (ขุน
อนุกิจวิธูร น้อย จุลวิธูร) ต่อมาย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนสุนันทาลัย
และโรงเรียนตัวอย่าง ตามลำดับ สอบไล่ได้ประโยคสอง เมื่ออายุ 13 ปี แล้วได้ชั้น 5 ภาษาอังกฤษ
ตามหลักสูตรหลวง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2435 ได้ประกาศนียบัตรวิชาครู จากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

มีความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นเยี่ยมถึงกับได้รับพระราชทานรางวัลที่ 1 ในฐานะที่เป็น
ผู้เรียนดีเยี่ยมในบรรดานักเรียนฝึกหัดครูรุ่นแรกนั้น

ชีวิตเมื่อรับราชการ

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แล้ว ได้เข้ารับราชการ เป็นนักเรียนสอน
ในกรมศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2435 อีก 2 ปีต่อมา ท่านได้รับหน้าที่ใหม่เป็นครูผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ด้วยความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบกับเคยมีประวัติการศึกษา
ดีมาก่อน จึงได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงธรรมการ (คือ กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ให้ไปศึกษา
วิชาครูเพิ่มเติม ณ ประเทศอังกฤษ ด้วยทุนเล่าเรียนของรัฐบาล เมื่อ พ.ศ. 2439 โดยอยู่ในความ
ดูแลของ เซอร์โรเบิร์ต มอรัล (Sir Robert Moral) ซึ่งเคยเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และเวลานั้นมีหน้าที่อยู่ในแผนกตรวจการศึกษากระทรวงศึกษา
ธิการของอังกฤษ ท่านได้เข้าศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูเบอโรโรด (Borough Road College)
ใกล้กรุงลอนดอน ศึกษาเป็นเวลา 3 ปี ก็ได้รับประกาศนียบัตรวิชาครูของอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2441
ระหว่างเดินทางกลับประเทศไทยท่านได้แวะดูการศึกษาในประเทศอินเดียด้วย

เมื่อกลับจากอังกฤษได้เข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการเช่นเดิม คือ เป็นผู้สอนวิชาครู
ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์และเป็นพนักงานแต่งแบบเรียนประจำศาลาว่าการกรมศึกษาธิการ ในปี พ.ศ.
2442 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ โฉมนี้เองท่านได้สมรสกับนางสาวถวิล
สาลักษณ์ ธิดาคนใหญ่ของพระยาศรีภูมิปริชา (กมล สาลักษณ์) มีบุตร ธิดา รวม 4 คน คือ นายกำธร
นางสาวไฉไล* นายครุฑชิต และนางสาวสุธรรมมา เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ในปีต่อมา เมื่อท่านเป็นผู้ช่วยหัวหน้ากองตรวจ ได้จัดระเบียบแบ่งแขวงศึกษาในกรุงเทพฯ
ตั้งเจ้าพนักงานตรวจโรงเรียน วางระเบียบตรวจโรงเรียนและสอบไล่ตามวิธีใหม่ พ.ศ. 2445 ได้มี

* ปัจจุบันเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีจุลนาค กรุงเทพฯ ฯ

โอกาสไปศึกษาในประเทศญี่ปุ่นเป็นเวลา 72 วัน ในขณะนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังคงสอนอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์จนถึง พ.ศ. 2446 จึงได้เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิตและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระไพศาลศิลปศาสตร์ อีก 3 ปีต่อมา ได้เป็นเจ้ากรมทรวจ ท่านเริ่มกำหนดขึ้น, หลักสูตร, บรรจุวิชา และจัดการโรงเรียนตามแผนการศึกษาใหม่

เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2451 ท่านอุปสมบทเป็นนาคหลวงที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร สอบพุทธคุณพุทธประวัติและการแต่งปัญหาธรรมได้ ทั้งยังสอบทางวินัยกับธรรมโกเณที่ 1 ท่านลาสิกขาบทเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน ได้รับหนังสือสำคัญแสดงไว้ว่าสอบไล่ได้เป็นชั้นเอกพิเศษ

ในปี พ.ศ. 2452 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ พ.ศ. 2454: รับตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ และเป็นปลัดทูลฉลองเมื่อ พ.ศ. 2455 ปีต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ครั้นถึง พ.ศ. 2457 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้รั้งตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนอีกตำแหน่งหนึ่ง อันเป็นเกียรติประวัติอย่างสูง เพราะต้องไต่ผู้ที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิมาดำรงตำแหน่งนี้เพื่อวางรากฐานให้มั่นคงจะได้เป็นมหาวิทยาลัยให้ศักดิ์เต็มอารยธรรมต่อไป

พ.ศ. 2453 ท่านก็ได้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ จนกระทั่งวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2459 จึงได้รับตำแหน่งสูงสุดในกระทรวงศึกษาธิการ คือเป็น เสนาบดี และในปีนั้นเอง ท่านได้รับพระราชทานยศเป็นจางวางโท และจางวางเอก ตามลำดับ ครั้นถึงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2460 ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ศรีสาสนวโรปกร สุนทรธรรมจริยานุวาท พิศาลศิลปศาสตรศึกษาธิการโกศล พิมพ์พงศ์เทพหัตถิน บรมนรินทรนาถาธิราชสวามิกถิ เสนาธรรมจักรมุนีราชวร ราชกิจจานุสรณ์สมภาร ไกรวัณสรวาลังการเมตตาชวาชยาจารย์ อภัยพิริยปรากฏมพาทู นาคนาม ในขณะที่ท่านมีอายุเพียง 41 ปีเท่านั้น

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการสืบต่อมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพ.ศ. 2469 ท่านจึงลาออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานบำนาญ นางสาวไฉไล เทพหัสดิน ณ อยุธยา บุตรีของท่านได้ขอให้ท่านสอนในโรงเรียนสตรีจุลนาค ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านนั่นเอง ท่านสอนวิชาเลขและอ่านไทยแก่เด็กชั้นเล็กที่ยังอ่านหนังสือไม่ออก และช่วยอบรมครูในโรงเรียนตลอดจนแสดงการสอนให้ดูด้วย

ครั้นถึงวันที่ 28 มิถุนายน 2475 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศ ได้วางระเบียบสภาผู้แทนราษฎรไว้ ต่อมาในวันที่ 1 กันยายน ปีเดียวกัน ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการอีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างนี้ท่านเป็นประธานกรรมการวางโครงการศึกษาให้กระทรวงธรรมการ และท่านเห็นว่านักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วมักจะหันเข้ารับราชการมากขึ้นทุกที จึงได้ตั้งโรงเรียนอาชีพขึ้น แต่ละโรงเรียนมีกรรมการที่ปรึกษาเป็นตำแหน่งกิตติมศักดิ์ เลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิ

วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2575 ได้ออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีมาเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรอีก จนกระทั่งวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 ท่านจึงลาออกจากราชการตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร

นอกจากหน้าที่ราชการประจำแล้ว ท่านยังมีหน้าที่ราชการพิเศษอีกหลายหน้าที่ ที่สำคัญเช่น กรรมการราชบัณฑิตยสถาน เลขาธิการคนแรกของสำนักข้าราชการ กรรมการองคมนตรี กรรมการราชบัณฑิตยสถาน กรรมการสภาการศึกษา กรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร นายกกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน เป็นต้น

ชีวิตเมื่อพักผ่อน

เมื่อท่านลาออกจากราชการแล้ว ท่านมักจะใช้เวลาว่างในการประพันธ์เรื่องเกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเป็นจำนวนมาก การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิชาโหราศาสตร์ก็เป็นงานอดิเรกอีกอย่างหนึ่งที่นำความเพลิดเพลินมาสู่ชีวิตของ

ท่านควบคู่ไปกับการประพันธ์

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ใช้ชีวิตในช่วงบั้นปลายอย่างสันโดษ เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ สงครามโลกครั้งที่สอง (2484 - 2488) ท่านพยายามลดรายจ่ายลง เป็นต้นว่างดสูบบุหรี่ และพยายาม ประหยัดกระดาษเขียนหนังสือโดยใช้กระดาษพิมพ์เก่าที่ไม่ใช่แล้ว ก่อนถึงแก่อสัญกรรมประมาณปีเศษ ท่านได้ย้ายจากตึกในออกมาพำนักอยู่ ณ ตึกเล็กคานถนมหลาง ในบริเวณโรงเรียนสตรีจุลนาค ท่านได้สอนเด็ก ๆ ให้เรียนเลข เรียนอ่านและเขียนอยู่ที่นั่นกระทั่งป่วยเป็นหวัดเล็กน้อย ครั้นตอนหัว ค่ำของวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 ท่านมีอาการปวดศีรษะ คัดจมูก ใจ และสะอึก แล้วก็สิ้นลมหายใจ ไปโดยรวดเร็ว แพทย์ลงมติว่าท่านถึงแก่อสัญกรรมเนื่องจากโรคหัวใจวาย รวมอายุได้ 67 ปี กับ 1 เดือนบริบูรณ์

บุคลิกลักษณะและอุปนิสัย

บุคลิกลักษณะ

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นคนร่างเล็ก ผิวเนื้อสองสี ภูเขาที่หน้าผาก¹ อ่อนโยน กับชนทุกชั้น แม้แต่คนรับใช้ในบ้านถึงแม้ท่านจะโกรธหรือไม่พอใจอย่างไร ก็ไม่เคยแสดงกริยาวาจา ติเตียนกายกายเลยแม้แต่คนเดียว²

¹นางโพธิ์ ประภาสพิติ "ชีวประวัติของ"ครูเทพ" ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 3 โดย น.ประภาสพิติ (นามแฝง) หน้า 145

²ครูสภา ประวัติครู หน้า 53

อุปนิสัย

ท่านเป็นผู้ที่มีความเมตตา กรุณา แก่คนทั่วไป ดำรงตนเป็นครูบาอาจารย์มากกว่าที่จะถือตัวว่าเป็นใหญ่ในราชการ ท่านมีความคิดริเริ่ม และอุทิศหาวิริยภาพ มีวิจรรณญาณอันสุขุมและกว้างไกล มีเหตุผล มีกษิเณญ์ปัญหาแสงเหตุผลความหลักของครู และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างนักประชาธิปไตย¹ ถ้าเห็นว่าคุณทางก็สนับสนุน แต่ถ้ายังบกพร่องอยู่ก็ชี้แจงให้เข้าใจอย่างถูกต้อง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต จะเห็นได้จากข้อความที่ขุนวิจิตรมาตรา ข้าราชการอาวุโสของกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงคุณความดีประการนี้ไว้ในหนังสือ "ประวัติครู" ว่า

เนื่องจากความซื่อสัตย์สุจริตแท้จริงอันเป็นคุณสมบัติของท่าน ทำให้บุคคลทุกชั้นไว้วางใจท่าน เช่น นางสาวลออ หลิมเบ้งได้ ไ้มอบให้ท่านช่วยจัดการทรัพย์สินสมบัติ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ถึงปรากฏ เช่น โรงเรียนอนุบาลลอออุทิศ และโรงเรียนเอี่ยมลออ เป็นต้น²

สำหรับการใช้จ่ายส่วนตัวนั้น ท่านมีความมัธยัสถ์ เกือบจะความสุรุ่ยสุร่ายอย่างยิ่ง และท่านไม่ชอบความตระหนี่เห็นใจ การใช้จ่ายเงินจะมากหรือน้อยก็ตาม ต้องให้สมเหตุสมผลและสมควร³ เมื่อยังเป็นข้าราชการหนุ่มที่หนุ่มแน่น ไม่นุ่งผ้าม่วงอย่างคนส่วนมากและเมื่อข้าราชการนิยมใช้รถยนต์กันแพร่หลาย ท่านก็ยังคงใช้รถม้าคันเดิม จะมารถยนต์มีจำหน่ายมากขึ้น ท่านเห็นว่าการใช้รถม้าไม่สะดวกจึงได้ซื้อรถยนต์คันแรก ซึ่งเป็นรถราคาถูกที่สุดมาใช้⁴

¹ สุจิตรา สุกเดียวกโร "บทสรวจชีวิตและผลงานของ"ครูเทพ"" ใน ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 4

² ครูสภา ประวัติครู หน้า 54

³ ก. หน้า 53

⁴ อษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ชีวประวัติเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หน้า 5 - 6

ตามปกติท่านจะมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ อาหารที่รับประทานประจำวันเป็นอาหารธรรมดา ท่านชอบรับประทานผลไม้ไทยนานาชนิดมาก แต่กำชับแม่ครัวให้อ้อหามาให้เมื่อถึงคราวที่มีจำหน่ายในตลาดอย่างกกต้น ราชพฤกษ์สมอ ท่านไม่นิยมรับประทานผลไม้ที่เพิ่งเริ่มมี หรือจวนจะล้นฤดูเพราะมีราคาแพงมาก¹

ท่านเป็นผู้ที่มีอนามัยดีมาก รับประทานและพักผ่อนเป็นเวลาอย่างเหมาะสม ชอบออกกำลังกายอยู่เสมอ เมื่อหนุ่ม ๆ เล่นเทนนิส แต่เมื่ออายุเข้าป็นชราชอบเล่นกะร้อหรือเดินเล่นนาน ๆ เป็นประจำ

ท่านเป็นผู้ที่รักการดนตรี และได้เคยเป็นศิษย์หม่อมสมันจีน เคยร้องส่งในวงดนตรีสามัคยาจารย์เป็นผู้จักทั่วไปในวงการดนตรีไทยสมัยนั้น² นอกจากนั้นท่านยังเป็นผู้ที่มีความกตัญญูต่อกวีที่เคารพและเลื่อมใสมาแต่อย่างยิ่ง ซึ่งมีผลให้ท่านยกย่องได้เกียรติคุณของกวีทั้งหลายด้วย ทั้งนี้เนื่องจากท่านกำพร้าบิดามาตั้งแต่อายุ เพียง 3 ขวบ และอยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของมารดาโดยตลอดนั่นเอง³

2. ผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

เนื่องจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีรับราชการเป็นครู ทั้งยังเป็นผู้บริหารการศึกษามาเป็นเวลานานถึง 50 ปีเศษ ท่านจึงมีผลงานในด้านการศึกษามากมายนอกจากนั้นท่านยังรักในการประพันธ์เป็นอย่างยิ่งอีกด้วย ผลงานด้านนี้ มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งจะกล่าวถึงผลงานทั้งด้านการศึกษาและการประพันธ์ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

¹ คุรุสภา ประวัติครู หน้า 54

² อุษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ชีวิตประวัติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หน้า 6

³ เค้นศิริ บุญสิงห์ และคนอื่น ๆ ครูเทพผู้ริเริ่มแผนการศึกษาใหม่ของไทย (แถบบันทึก

2.1 ผลงานด้านการศึกษา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้อาวุโสวางรากฐานการศึกษาแบบใหม่โดยอาศัยแบบแผนจากการศึกษาและงานในต่างประเทศที่ท่านได้ประสบมา ผลงานการศึกษาที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

2.1.1 พระราชบัญญัติ ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ผลงานทางการศึกษาที่เด่นมากอันเป็นเกียรติคุณของท่านประการหนึ่งก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่งเลขาธิการกระทรวงธรรมการอยู่ พระราชบัญญัตินี้มุ่งที่จะจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนทั้งชาติ โดยเกณฑ์เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 - 14 ปี ให้เข้าเรียนประถมศึกษา เด็กทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาโดยไม่เสียค่าเล่าเรียนค่าเล่าเรียนเท่าเทียมกัน เมื่อแรกประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้มีอุปสรรคเรื่องงบประมาณการจัดการศึกษาอย่างมาก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงเสนอให้เก็บเงินศึกษาพลีจากชายฉกรรจ์อายุตั้งแต่ 18 - 60 ปี คนละ 1 - 3 บาท ตามความเหมาะสมของท้องถิ่น พระราชบัญญัติประถมศึกษานี้ประกาศใช้ทั่วราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. 2478

2.1.2 การอาชีวศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ริเริ่มการอาชีวศึกษา ท่านมีความคิดว่าสามัญศึกษากับวิสามัญศึกษาจะต้องเรียนควบคู่กันไป จะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ ท่านจึงสนับสนุนการอาชีวศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนหัตถกรรม จนได้เปิดเป็นโรงเรียนเพาะช่าง ภายหลังจึงตั้งโรงเรียนพาณิชยการ วิทยาลัยพาณิชยการ และสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นโรงเรียนชุดแรกในประเภทนี้¹

2.1.3 การก่อตั้งสถาบันอุดมศึกษา เมื่อท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในปี พ.ศ. 2457 นั้น ท่านได้มีส่วนในการขยายกิจการของโรงเรียนเพื่อยกฐานะให้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศ จนกระทั่งวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 จึงมีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะโรงเรียนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ดูสรุป ประวัติกร หน้า 46 - 47

2.1.4 การตั้งสำนักขารยัสมาคม ท่านได้ขอตั้งสำนักขารยัสมาคมเพื่อประโยชน์ร่วยการศึกษา¹ และเป็นที่พักนอนหย่อนใจ แรกเมื่อ พ.ศ. 2445 เรียกชื่อ "สำนักขารยัสมาสถาน" โดยมีเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) จึงสมันั้น มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เป็นสภานายกคนแรก ต่อมาในปี 2447 กรมศึกษาธิการได้จัดตั้งสถานหือบรมและประชุมครูแห่งขึ้นเป็นรูปสมาคมชื่อ "สำนักขารยัสมาคม" โดยมีท่านเป็นเลขาธิการคนแรกของสมาคม²

2.1.5 แผนการศึกษาชาติ ท่านได้เป็นประธานกรรมการการศึกษาเพื่อจัดวางแผนการศึกษาชาติตั้งแต่ก่อนเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ คณะกรรมการนี้ได้ร่างประกาศแผนการศึกษาชาติ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2475 และวางแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนตามแนวใหม่ให้เหมาะสมกับระบอบประชาธิปไตย เริ่มจัดตั้งโรงเรียนอนุบาล และเริ่มแนวความคิดการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคม อันเป็นต้นเค้าของโรงเรียนชุมชนที่กาลังริเริ่มจัดกันใหม่ในปัจจุบัน³

2.1.6 หลักสูตรแบบใหม่ ท่านเป็นผู้ริเริ่มวางหลักสูตรแบบใหม่ซึ่งแก่เดิมมีการเรียนหนังสือไทย เลข และไวยากรณ์ ท่านได้เพิ่มวิชาพิเศษขึ้นในโรงเรียน คือ หัตถศึกษา กลีกรรม และพาณิชยการ อีกด้วย⁴

¹ สุจิตรา สุกเคียวไกร "บทสารวจชีวิตและผลงานของครูเทพ" ชีวิตและงานครูเทพ
หน้า 15

² ครูสภา 30 ปี ของครูสภา หน้า 2 - 3

³ บรรจง ศรีธรางกูร "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)"

มิตรครู 2 : 5 พฤศจิกายน 2517

⁴ ครูสภา ประวัติครู หน้า 46 - 47

2.1.7 แบบเรียน ท่านมีผลงานด้านแบบเรียนซึ่งได้เคยใช้สอนในหลักสูตรกระ-

หวงกรรมการมากมายหลายเล่ม ที่สำคัญ คือ

นิติหลักสูตรประโยค 1 สำหรับช่วยครูในการจัดตั้งโรงเรียน แบ่ง
วิชาได้โดยลงตามความประสงค์ของหลักสูตรสมัยนั้น

ถ้ายุคคิดเป็นภาษาไทย ซึ่งเป็นต้นตำราในทางศัพท์และวิธีของการ
คำนวณแขนงเรขาคณิตสืบมา

พีชคณิตภาค 1 และ 2 ซึ่งได้เป็นแบบใช้กันสืบมา, แปรศกิลย็ออเมตรี
เป็นเล่มแรกในหนังสือคณิต

ตรรกวิทยา (เวลานั้นเรียกว่าวจาวิเคราะห์) เป็นหนังสือเล่มแรกที่เป็น
ภาษาไทยและได้ใช้เป็นตำราในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์มานาน

รวบรวมปรากฏาแสดงวิธีสอนที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ตีพิมพ์เป็นตำรา
วิธีสอนสำหรับครู เป็นตำราเล่มแรกในวิชาครู

ธรรมจริยา เล่ม 1 เล่ม 2 ท่านช่วยพระยาอนุกิจวิธูร (สันตัก เทพหัสดิน
ณ อยุธยา) เมื่อยังเป็นขุนอนุกิจวิธูร ประพันธ์

ธรรมจริยา เล่ม 4, เล่ม 5 เป็นแบบสอนอ่านเข้าใจประโยชน์ในทาง
ศีลธรรม

ธรรมจริยา เล่ม 6 ท่านช่วยพระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร เมื่อยังเป็น
พระวิจิตร ๗ ประพันธ์

แบบสอนอ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 1 กับวิชานำรู้เรื่องการเพาะปลูก ร่วม
ประพันธ์กับพระยาเทพสาครสถิตย์ เมื่อครั้งเป็นขุนธรรมาศพาที

แบบสอนเรื่องการสุขาภิบาลสำหรับบุคคลและครอบครัว

แบบสอนอ่านใหม่ เล่ม 1 - 7 มีความมุ่งหวังที่จะให้ใช้เป็นหนังสือแบบ
รีดเดอร์ (Readers) ที่จะไม่คงแก้ไขกันบ่อย ๆ เป็นหนังสือที่วิธีการสอนที่เป็นคติริเริ่มน่าสนใจ

คือ เริ่มสอนเด็กให้อ่าน คัด เขียน โดยเริ่มตั้งแต่ ตัว บ ป ก่อน จากนั้นจึงให้ใส่สระเข้าไปให้เกิดความหมาย เป็นการสอนอ่าน เช่น ป-า ปาแล้วมีรูปภาพประกอบ ท่านได้แบบสอนอ่านรุ่นที่โรงเรียนสตรีจุลนาค ปรากฏว่าสามารถสอนให้เด็กอ่านเขียน ได้ในเวลาอันรวดเร็ว

2.1.8 สหศึกษา¹ ท่านเห็นว่าการศึกษาแบบสหศึกษาจะช่วยลดปัญหาเรื่องทุนทรัพย์ในการจัดการขยายการศึกษาได้ และเป็นประโยชน์ในการฝึกอบรมให้เกิดการสมาคมระหว่างเพศได้เป็นอย่างดี จึงเสนอแนะให้จัดการสหศึกษาตั้งแต่การศึกษาชั้นประถม ให้ชายหญิงแยกกันเรียน เฉพาะชั้นมัธยมศึกษา แต่โรงเรียนที่สอนวิชาชีพก็ควรมีทั้งโรงเรียนที่มีนักเรียนชายและหญิง . . .

2.1.9 การพลศึกษา ท่านริเริ่มให้โรงเรียนต่าง ๆ เปิดหัดเล่นฟุตบอล เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพลศึกษา แล้วเริ่มจัดการแข่งขันฟุตบอลระหว่างโรงเรียนขึ้นโดยมีโล่รางวัลของกรมศึกษาธิการให้เป็นครั้งแรกซึ่งเมื่อแรกเริ่มเรื่องนี้ ไม่ได้รับการสนับสนุนและร่วมมือจากผู้ปกครองนักเรียน เนื่องจากเห็นว่าการเล่นฟุตบอลมีแค่นำร้าย คือเป็นการเสียเวลาเรียนและจะทำให้เด็กได้รับอันตราย แต่ท่านก็มีใจหัดหัดอยู่สรวนๆ ยังคงจัดแข่งขันฟุตบอลในโรงเรียนอยู่ เพราะท่านคิดการณ์ไกลว่าการเล่นฟุตบอลจะช่วยฝึกจิตใจได้เป็นอย่างดี คือทำให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้จักอดทนอดกลั้น รู้จักแพ้ รู้จักชนะ ไม่พ่ายบาท สู้กันซึ่งหน้า มีความสามัคคีในหมู่คณะ ท่านได้ประชุมครูใหญ่ชี้แจงเรื่องนี้ และขอให้ครูใหญ่ชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบด้วย ในระยะเวลาต่อมา การแข่งขันฟุตบอลมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการแข่งขันฟุตบอลทั่วไปไม่เฉพาะในโรงเรียน มีชุดฟุตบอลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือที่สามัญชนเรียกว่า "ทีมในหลวง" และยังมีชุดฟุตบอลจากโรงเรียนชื่อว่า "ทีมชาติ" อีกด้วย²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี "สหศึกษาหรือเรื่องที่ได้เด็กหญิงชายเรียนปนกัน" ใน ความเรียงและโคลงกลอนของ"ครูเทพ" โดย ครูเทพ (นามแฝง) หน้า 15 - 25

² ครูสภา ประวัติครู หน้า 45 - 46

2.1.10 การปาฐกถา ใน พ.ศ. 2438 เมื่อท่านเป็นครูช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นั้น กระทรวงธรรมการเห็นถึงความสามารถเชิงวิชาครูและวิธีสอนของท่าน จึงเชิญท่านเป็นผู้แสดงปาฐกถา ณ วิทยาทานสถานซึ่งตั้งอยู่ที่สี่กั๊กพระยาภิรมย์ กรุงเทพฯ (ต่อมาย้ายไปอยู่ที่โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช) ท่านได้สอนวิชาครูเชิงวิธีการสอนที่ถูกต้องแก่ครูแทนการสอนด้วย "วิธีท่องหนังสือ" คือ บอกกันไปให้ท่องจำอย่างเก่าก่อน¹

2.1.11 การทำรายงานการศึกษาประจำปี ในปี พ.ศ. 2449 ขณะที่ป็นเจ้ากรมกองตรวจ ท่านได้เริ่มให้มีการทำรายงานการศึกษาประจำปีซึ่งปฏิบัติกันสืบมาจนถึงปัจจุบัน²

2.1.12 การแบ่งแขวงการศึกษา ท่านเป็นผู้เริ่มแบ่งแขวงศึกษาเพื่อประโยชน์แห่งการตรวจและจัดโรงเรียนให้เป็นการจริงจังขึ้น ตามแบบที่ได้ประสมมาจากประเทศอินเดีย³

2.1.13 พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ในสมัยที่ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2461 เพื่อควบคุมโรงเรียนส่วนบุคคลทั้งของชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้จัดการฝึกสอนกุลบุตรกุลธิดาตามรัฐประศาสน์นโยบายของประเทศไทย

2.1.14 โรงเรียนสตรีจุลนาค ท่านได้สนับสนุนให้นางสาวไฉไล เทพหัสดิน ณ อยุธยา บุตรีคนใหญ่ จักตั้งโรงเรียนสตรีจุลนาคขึ้น เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2469 ในบริเวณที่ดินส่วนหนึ่งของท่านค้ำถนนหลานหลวง เนื่องจากท่านตระหนักดีว่าทางราชการไม่มีงบประมาณที่จะ

¹ คุรุมิตร (นามแฝง) "ชีวประวัติเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" วิทยาสาร 5 ตุลาคม

2494

² อุษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ชีวประวัติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หน้า 3

³ ก.

จัดโรงเรียนรัฐบาลให้เพียงพอกับจำนวนของประชากรได้ ฉะนั้นการมีโรงเรียนราษฎร์ที่ได้มาตรฐาน ถึงขั้นย่อมจะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล และช่วยให้เด็กไทยทุกคนมีโอกาสเข้าศึกษาเล่าเรียนได้มากขึ้น ท่านเป็นผู้เปิดการสอนชั่วโมงแรกด้วยตนเอง วิชาที่สอนในชั่วโมงแรก คือ วิชาคำนวณ ชั้นเรียนในวันแรกมีอยู่เพียง 3 ชั้น คือ ชั้นประถม 1 ประถม 3 และมีชั้น 2 ปัจจุบันโรงเรียนนี้เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 นางสาวไฉไล เทพหัสดิน ณ อยุธยา ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ไฉไลมอบโรงเรียนนี้ให้มูลนิธิเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเจ้าของเมื่อ พ.ศ. 2512 เพื่อเป็นการพิทักษ์รักษาให้กิจการของโรงเรียนยั่งยืน ไม่เลิกล้มได้โดยง่าย ทั้งยังอำนวยความสะดวกแก่บุตรกุลธิดาเข้าไป¹

2.2 ผลงานด้านการประพันธ์

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มีใจรักในการอ่านและการประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง ท่านชอบอ่านเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นพิเศษ อ่านทั้งหนังสือภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เพื่อเป็นแนวทางในการประพันธ์ เวลาที่ประพันธ์เรื่องต่างๆ นั้นไม่แน่นอน เมื่อคิดอะไรได้ก็จดบันทึกไว้ทันที ท่านประพันธ์ครั้งหนึ่งหลาย ๆ เรื่อง เพื่อให้ไม่ให้เบื่อหน่าย ท่านจะเรียบเรียงไว้คราวละเล็กทีละน้อยแล้วเก็บไว้เวลาว่างและเกิดอารมณ์นึกที่จะทำ ท่านประพันธ์เรื่องทุกประเภท ยกเว้น โบราณคดี² ผลงานของท่านมีทั้งด้านหนังสือพิมพ์ แบบเรียน บทความ บทละครพูด เรื่องสั้น และบทร้อยกรอง ล้วนเป็นงานที่เด่นในด้านการศึกษา เสริมสร้างเสริมธุรกิจการเมือง และจริยธรรม จึงได้จำแนกงานประพันธ์ของท่านออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ดังนี้

¹ สตรีจุลนาท, โรงเรียน วรรณกรรมรำลึกคำรบ 50 ปี หน้า 13 - 26

² นายบาเรอ (นามแฝง) "หลังฉากนักประพันธ์อินเตอร์วิว 'ครูเทพ'" สุภาพบุรุษ

2.2.1 งานหนังสือพิมพ์ ท่านมีผลงานด้านหนังสือพิมพ์หลายฉบับ คือ

หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ เมื่อท่านเป็นนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบ ได้เคยออกหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์โดยใช้ชื่อนักมวย

สัปดาห์การ ทำเมื่อท่านยังศึกษาอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ใช้วิธีพิมพ์โดยคัดสำเนาจากกระดาษแก้ว ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า พิมพ์สุโขทัย หนังสือฉบับนี้เคยได้รับเกียรติอย่างสูงจากเจ้านายบางพระองค์ทรงขอสมัครเป็นสมาชิกและทรงสนพระทัยใคร่จะทรงสนับสนุนในการที่เด็กรุ่นใหม่ๆ ได้ริเริ่มออกหนังสือพิมพ์ขึ้น แต่หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ของเลิกล้มลงเพราะเครื่องอุปกรณ์ในการพิมพ์ เช่น หมึก และกระดาษแก้วขาดตลาด ประจวบกับท่านได้ออกเดินทางไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ¹

วิทยาคาร เป็นหนังสือพิมพ์รายเดือน ซึ่งเริ่มออกเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2445 นับเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกในวงการครู ปัจจุบันออกเป็นรายสามเดือน ๗๖๔๗

ลักขวิทยา พระราชวรพงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เป็นผู้ริเริ่มจัดทำ "ลักขวิทยา" ขึ้น เป็นหนังสือพิมพ์รายเดือน มีทั้งเรื่องประเภทสารคดีและบันเทิงคดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้มาเข้าร่วมในขณะลักขวิทธานี้เมื่อกลับจากยุโรป

นอกจากนั้นท่านยังมีผลงานร่วมกับหนังสือพิมพ์ทวีปัญญา เสนาศึกษา และแนววิทยาศาสตร์ ไทยเชม มหาวิทยาลัย ประมวลวัน เป็นต้น

2.2.2 งานประพันธ์อื่น ๆ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีผลงานประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ดังนี้

¹อุษา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ชีวประวัติของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หน้า 4

ร้อยแก้ว มีผลงานที่เป็นแบบเรียน บทความ บทละครพูด และเรื่องสั้น ดังต่อไปนี้

แบบเรียน ได้กล่าวรายชื่อของแบบเรียนที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีประพันธ์ขึ้นไว้แล้วในเรื่องผลงานด้านการศึกษา (ข้อ 2.1.7)

บทความ ร้อยแก้วที่เป็นบทความเกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเท่าที่รวบรวมได้มีดังนี้

การทดลองของศาสตราจารย์

การปกครองเมืองจีนจะเข้ารูปสหรัฐ

การศึกษาของประเทศสยามระหว่างถึงศักราชที่แล้วมา ✓

การให้การศึกษา ✓

กำเนิดและความขึ้นลงแห่งราคา

ชื่อนามสกุล

ชาววิเวกกลางเมือง

ความตกต่ำแห่งเศรษฐกิจ

ความเต็มครุฑเพื่องส่งนักเรียนไปเรียนวิชาต่างประเทศ

ความเต็มเจ้าฉิกเรื่องสยามใหม่

ความเต็มพ่อฉิกเรื่องคนตายชายคนเป็น

ความเต็มพ่อฉิกเรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา ✓

ใคร เป็นใครในบุรพทิศ

งานกับเล่น

เงินซื้อแก้วสารพัดนึก

จดหมายครุฑ เพื่อบอกความเต็มพ่อฉิกเรื่องการศึกษาแผนปัจจุบัน ✓

จันทร์ปราศ วันที 20 กุมภาพันธ์ 66.

ชะอำ

ชาวสยามกับชาวต่างประเทศ

ตลอดหลวง

ทำไมประเทศทั้งหลายจึงทำการค้าขายและรัฐพาณิชย์

นครพาณิชย์และกิจของนคร ภิบาล

นิทานเรื่องผีเสื้อ

ประเทศฝรั่งเศสเริ่มสอนหน้าที่มารดาแล้ว

ปัญหาการศึกษาที่คนสนใจ ✓

เปรียบเทียบการศึกษากับหมา ✓

แผนศึกษาของมนุษย์ ✓

พรอเฟเตอร์หรือตลาดหน้าคุก

พระราชบัญญัติประถมศึกษาสำคัญมาก

* มนุษย์กับการศึกษา * ✓

รพินทร์นารถะกูร์กับชมพูทวีป

เรื่องชาวบ้านนอกหาความชาวกรุง

เรื่องชาวสยาม

เรื่องไม่เป็นเรื่อง

วิธีของราชการกับวิธีของพาณิชย์

สยามกับพาณิชย์

สหภาพรัฐอเมริกาทางการศึกษา ✓

สหภาพรัฐอินเดีย

สัตว์ป่า

สามะโนกรวิญญูในทวีปละลัน

อนุโลมวิธีเกณฑ์ศึกษา ✓

อิศรอนมิกส์หรือเศรษฐวิทยา คืออะไร

๑. บทละครพูด มี 4 เรื่อง คือ

กาเงาะ

บอยใหม่

แม่ศรีครัว

หมั้นไว้

๒. เรื่องสั้น ได้แก่

คุณป้าเพ็ง

คนคาพิพย์

สิบสี่กว่า ๆ สิบห้าหยอน ๆ

ขอกป้าหินพานัก

ร้อยกรอง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีประพันธ์หรือกรอไว้ทุกรูปแบบ
คือ มีทั้งโคลง ฉันท์ กลอน และร่าย ทั้งได้กล่าวถึงรายชื่อของร้อยกรองเท่าที่รวบรวมได้ 190
เรื่อง ไว้ในภาคผนวก ข แล้ว

นามปากกาที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใช้ในการประพันธ์ คือ "ครูเทพ",
✱ "เขี้ยวหวาน" ✱ และ "จิงโจ้" นามปากกาที่ใช้ประพันธ์บทความและบทร้อยกรองและเป็นที่รู้จักอย่างดี
ของคนทั่วไป คือ "ครูเทพ" สำหรับ "เขี้ยวหวาน" นั้นใช้ในหนังสือพิมพ์หลักวิชา ทวีปอนุชา
และประมวญัน มักจะใช้เมื่อประพันธ์เรื่องสั้น บทละครพูดเป็นส่วนใหญ่ "จิงโจ้" ใช้ในการประพันธ์
บทความทางวิชาการ เช่น เรื่องทางดาราศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนามปากกาทั้งสามนี้แล้ว ท่าน
ยังใช้นามจริง คือ "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" ในการประพันธ์บทความอีกด้วย

ภาคผนวก ข

รายชื่อบทหรือกรองของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจำเนาะจตุรมุข

รูปแบบทางนิตยลักษณ์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
1. โคลง		
1.1 โคลงสี่สุภาพ	กิลีส	พฤษภาคม 2476
	สมุทรพย 4	18 -21 ธันวาคม 2471
	คลื่นแห่งสังสารวัฏ	1 พฤษภาคม 2478
	ความไม่ประมาท	พฤษภาคม 2473
	เกร็ดคิด-คำเชื่อ	-
	โคลงทาย ฉันทเป็นหญิงหรือชาย?	24 มกราคม 2456
	เจ้าโลก	23 กุมภาพันธ์ 2481
	ฉลองชัยชนะ-ไทยวิวัฒน์	-
	ศรีสุ	-
	ตั้งพันเก็บเงิน	-
	ดาเนื้อกับดาพิพย์	5 มิถุนายน 2483
	นักกีฬา	ธันวาคม 2476
	น้ำใจนักกีฬา	มิถุนายน 2479
	น้ำมนต์ระกำ	กรกฎาคม 2477
	น้ำองุ่นใหม่กรอกขวดเก่า	23 ตุลาคม 2481
	พระผู้เป็นเจ้าคือเงิน	-
	พันธุ์เจริญ	10 กรกฎาคม 2471

รูปแบบทางฉันทลักษณ์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	ภักย์โลก	ธันวาคม 2477
	ภาพ 4* (บางตอน)	17 พฤศจิกายน 2456
	มนุญชน	12 ตุลาคม 2483
	มาตราวัดราคาคอนอย่างเก่ากับอย่างใหม่	16 มกราคม 2471
	ยามหลง	20 มกราคม 2456
	รส	10 เมษายน 2478
	ระคนพล	-
	ลอมรวัว	7 พฤศจิกายน 2457
	สันโดษกับก้าวหน้า	-
	สามส่อน	ตุลาคม 2472
	สุ.จิ.ป.ล. (หรือ กณาศึกษาของเก่า)	ตุลาคม 2471
	อย่ารังแกเด็ก	-
	อุทัย	-
	เอาอย่าง Adapt - ถ่ายอย่าง Adapt	-
1.2 <u>โคลงจักรวาทน์</u>	ผู้เลื่องผลเลิศกับผู้เพ่งผลสำเร็จ	17 มกราคม 2472

* เรื่อง "ภาพ 4" ประพันธ์ด้วย โคลงสี่สุภาพ โคลงสี่ชั้น ม้าฉันทน์ อีสานฉันทน์ กาพย์ฉบัง และรายสุภาพ ตามลำดับ

รูปแบบทางนิทัศน์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
1.3 <u>โคลงคันวิวิธมาลี</u> <u>เดี่ยว</u> ¹	มิตราภิตร เรานูชาพระหรือจิ้ง?	เมษายน 2477 23 ธันวาคม 2482
1.4 <u>โคลงคันวิวิธมาลี</u>	คำขวัญ โคลงทายฉันเป็นชายหรือหญิง? จอมพลฟ้า ต้อนรับทหารหาญกลับบ้านเมือง นายพลเอกพิเศษแห่งกองทัพอังกฤษ ภาพ 4 (บางตอน) มงคล 38 ประการ	30 ตุลาคม 2483 12 มิถุนายน 2457 17 มกราคม 2465 เมษายน 2484 1 ธันวาคม 2458 17 พฤศจิกายน 2456 -
1.5 <u>โคลงคันบาทกฤษ</u>	กรรม ระยะทาง ฯ ราชสกุ โลกกับเครื่องจักร ทำนติคณะของเค็ลลอกแห่งอเมริกา หัวไม้เถาใหม่	ตุลาคม 2473 5 กรกฎาคม 2470 6 มิถุนายน 2472 กันยายน 2477 11. พฤศจิกายน 2471 สิงหาคม 2477
1.6 <u>โคลงวชิรมาลี</u>	สองนักสิทธิ์	พฤศจิกายน 2473

รูปแบบทางวัฒนธรรม	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
1.7 <u>โคลงวิหขณาวลี</u>	พระไกรลักษ์-หรือวิสุทธีมรรค เรือพระร่วง	7 เมษายน 2472 4 ธันวาคม 2457
2. <u>ฉันท์</u>		
2.1 <u>กมสฉันท์</u>	โลเกีย	24 ธันวาคม 2456
2.2 <u>ภชกประยาถฉันท์</u>	การบินเยี่ยมอินเดีย คำฉันท์ถวายชัยมงคล ฐานะของไทย กุลวิพนธ์กับยายแก่ ยดากรรม วิถีของผู้นำกับผู้ตาม สังสารวัฏ	3 มกราคม 2472 9 สิงหาคม 2456 16 ธันวาคม 2471 25 กันยายน 2457 พฤศจิกายน 2478 14 กันยายน 2472 14 กันยายน 2473
2.3 <u>มาถวากฉันท์</u>	ภาพ 4 (บางตอน)	17 พฤศจิกายน 2456
2.4 <u>วสันตสิลาฉันท์</u>	กนกเกษตรวิทยาแห่งมหาวิทยาลัย ชิงสุกก่อนห่าม น หาดทรายแห่งหนึ่งในอ่าวสยาม เกรียนชรา ธรรมชาติกับมนุษย์	20 มิถุนายน 2472 5 กันยายน 2456 30 พฤษภาคม 2458 8 พฤศจิกายน 2477 6 กรกฎาคม 2477

รูปแบบทางนิตลักษณ์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	นรี-นรุปราก	4 เมษายน 2457
	โลกกิจตกต่ำ	มีนาคม 2473
	มฤตยู	สิงหาคม 2479
	มหาสงครามสัตว์รชที่ 25*	
	(บางตอน)	16 สิงหาคม 2460
	อิหฺววิทย์	พฤษภาคม 2473
	โลกะมาตา** -อนาคต (บางตอน)	-
2.5 <u>ชีวิตรันทต์</u>	คำไม?	ตุลาคม 2477
	ภาพ 4 (บางตอน)	17 พฤศจิกายน 2456
2.6 <u>อินทรวีเชียรณัฏ</u>	จริงกับแค้น	13 มีนาคม 2476
	การาทองแหงการแย่งขันยานยนตร์	ตุลาคม 2479
	ทองรอง	15 กรกฎาคม 2471
	บนและล่าง	3 พฤษภาคม 2430
	ประธานาธิบดีคินคอสัน	15 พฤษภาคม 2481
	พหุสตร	23 กรกฎาคม 2457

* เรื่อง "มหาสงครามสัตว์รชที่ 25" ประพันธ์ด้วย วนันตกิจฉนัฏ และกาพย์ม้ง ตามจ่าับ

** เรื่อง "โลกะมาตา" ประพันธ์ด้วยอินทรวีเชียรณัฏ กาพย์ม้ง และ วนันตกิจฉนัฏ ตามล้ากัษ

รูปแบบทางวัฒนธรรม	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
2.7 <u>อินทวงศ์ฉันท</u>	พองวิวิธ	7 ธันวาคม 2480
	โลกะมาตา (บางตอน)	-
	สถาพรพ	15 พฤศจิกายน 2472
	เข้าขงหงส์เป็นหงส์ ลงขงกาเป็นกา	22 กันยายน 2456
2.8 <u>อินทวงศ์ฉันท</u>	ราตรี	17 พฤศจิกายน 2473
3. <u>กาพย์</u>		
3.1 <u>กาพย์มั้ง</u>	กระกุกสันหลัง	เมษายน 2477
	ไชยะไร?	-
	คำถวายรัชมังก	1 มกราคม 2456
	ฉันทนิพนธ์จริง ๆ	26 พฤศจิกายน 2456
	คุณเฒ่าเฒ่า	2 เมษายน 2457
	ทหารเอกสยามสู่เสนาบดีสงคราม	6 ตุลาคม 2472
	ภาพ 4 (บางตอน)	17 พฤศจิกายน 2456
	มหาสงครามฉัตรราชที่ 25 (บางตอน)	16 สิงหาคม 2460
	โลกะมาตา-อภี (บางตอน)	-
	วันไทยรช	23 ตุลาคม 2435
	วารศกกิจงานนงคราญสโมสร	23 ธันวาคม 2467

รูปแบบทางฉันทลักษณ์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	กาสนาวัน ^๕	1 ธันวาคม 2471
	ศิลปะแห่งการดำรงชีพ	6 พฤษภาคม 2480
	หนีเสือปะจระเข้	22 พฤศจิกายน 2471
	หมอกกับอาวารยคำ	กันยายน 2477
	หัวหนากับลูกน้อง	สิงหาคม 2477
	อธิษฐานกรรม	-
	อนุบทพิภดา* (บางตอน)	-
	อิสรภาพลมบุญ	2 ธันวาคม 2480
3.2 <u>กาพย์ยานี</u>	อนุบทพิภดา (บางตอน)	-
3.3 <u>กาพย์สุรางคนางค์</u>	อนุบทพิภดา (บางตอน)	-
4. <u>กลอน</u>		
4.1 <u>กลอนสุภาพ</u>	กรรมงาม	กันยายน 2479
	กฤษณา?	มกราคม 2470
	การฝึกซ้อม	สิงหาคม 2479
	ก็เอาไม้ดี้อาสิ	สิงหาคม 2479
	ถูกลากับหนาม	20 พฤศจิกายน 2483

* เรื่อง "อนุบทพิภดา" ประพันธ์ด้วย กาพย์มั่ง กาพย์ยานี และกาพย์ สุรางคนางค์ ตามลำดับ

รูปแบบทางคณิตศาสตร์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	เลขวงา	25 มีนาคม 2481
	โซ่สันนิบาต	กรกฎาคม 2479
	คติพจน์ใหม่	-
	ความจำ	10 กรกฎาคม 2483
	ค่าเฉลี่ยของทหารก	2 มิถุนายน 2480
	คำวิพากษ์	มกราคม 2477
	งานหกลีบ	10 มกราคม 2479
	จันทร์กระจ่างฟ้า	-
	จันทร์ชิต	มกราคม 2477
	ใจกล	สิงหาคม 2479
	ฉลามกินคน	23 กรกฎาคม 2480
	ชัยกอบชัยท่าสาย	สิงหาคม 2479
	ชาติ ศาสนา	29 สิงหาคม 2481
	คอกไม้	กันยายน 2477
	เครื่องมือกับคิกเตเตอร์วีป	มิถุนายน 2479
	ดุริยางค์	8 พฤษภาคม 2481
	ทิวละคร	ตุลาคม 2479
	นางอนางนาค	-
	ไทยเทวาริราช	24 พฤษภาคม 2485
	นักกีฬา	-

รูปแบบทางวัฒนธรรม	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	บทเพลงสรวง	-
	บทเพลงกราวกีฬา	พฤษภาคม 2477
	บริสุทธี	1 พฤษภาคม 2481
	ผีบุญ (1)	ตุลาคม 2479
	ผีบุญ (2)	ตุลาคม 2479
	ฝัน?	มกราคม 2479
	พระซองเรา	มิถุนายน 2477
	แพรว	13 พฤษภาคม 2482
	แพรวเพอ	-
	ภาพและสภาพ	21 กุมภาพันธ์ 2477
	มหาประเท	5 พฤศจิกายน 2481
	มัตติมาปฏิปทา	พฤศจิกายน 2479
	มาสนุสสรณ์	-
	แม่จ๋า!	23 มีนาคม 2479
	แม่เมฆคำยังแร่ สอบสี่เงิน	15 มกราคม 2477
	ไม้เรียว	ตุลาคม 2473
	ยิ้มเด็ก	16 กุมภาพันธ์ 2480
	รุกเจียนเจียน	17 กรกฎาคม 2471
	เราถูกไฟเจริญตน	1 พฤษภาคม 2480
	เรือซาคหางเสือ	15 ตุลาคม 2481

รูปแบบทางวัฒนธรรม	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	โรคติดต่อ ละครโรงใหญ่ โลกมาหา วิทยุโก โลโก ทานติสมัย เหมะ เสนาสู่เศรษฐสงคราม สงครามจำแลง สหวิกรม สถาปัตยกรรม สรรพคุณทั้งห้า เสรีภาพแห่งการพูดและหนังสือพิมพ์ ออกทะเล อเมริกากับอเมริกัน ชิงชัย ยุคมคติกับสัมฤทธิคติ	สิงหาคม 2472 ตุลาคม 2479 27 พฤศจิกายน 2480 สิงหาคม 2477 พฤษภาคม 2479 กุมภาพันธ์ 2477 กันยายน 2479 - 5 ตุลาคม 2481 - - - 31 กรกฎาคม 2471 26 พฤศจิกายน 2471 พฤษภาคม 2479
4.2 <u>กลอนนอกกรอบ</u>	ไครและอะไรเอ๋ย ลาแล้วพันธุ์เจริญ	มิถุนายน 2479 17 มิถุนายน 2473

รูปแบบทางวัฒนธรรม	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
4.3 <u>กลอนบทละคร</u>	คว้านทอง เด็กชู้ฟ้า พรดี โลกขจร โลกมลาย โลกลีลา	2 พฤศจิกายน 2481 10 พฤษภาคม 2432 มิถุนายน 2479 12 พฤศจิกายน 2480 22 ตุลาคม 2480 24 ตุลาคม 2480
4.4 <u>กลอนเพลงยาว</u>	เพลงยาว 2457 แม่สำอาง	20 พฤษภาคม 2457 ธันวาคม 2477
4.5 <u>กลอนลักรา</u>	เงาะดอกรูป ข่าวรายโลก พจนก. 2479 ระบอบไหนแน่ ลักราวาญของครูเทพ	- ตุลาคม 2479 พฤษภาคม 2479 - 29 มกราคม 2480
4.6 <u>กลอนหก</u>	รามรันทศ ไทรทาสศรี	1 ตุลาคม 2456 ตุลาคม 2473
4.7 <u>กลอนเพลงพื้นเมือง</u>	เกร็ดเรื่องภายใน ความมีนของประเพณี	19 พฤษภาคม 2472 3 กุมภาพันธ์ 2472

รูปแบบทางฉันทลักษณ์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประพันธ์
	ประชาสามัญของเรา เป็นตัวเราก็กว สกรี-วันและวันหน้า ออบกนิสัมพันธ์เป็นสัมพันธ์	21 ธันวาคม 2472 ตุลาคม 2473 - สิงหาคม 2478
5. <u>ราย</u> <u>รายสัปดาห์</u>	เขาเป็นคนฉลาด ภาพ 4 (บางตอน)	30 พฤศจิกายน 2456 17 พฤศจิกายน 2456
6. <u>กาพย์ห่อโคลง</u>	นิทานที่ข้าพเจ้าชอบ พร เพื่อนทั้ง 7 ของฉันหรือภรรยา 7 จำพวก อารยธรรม	20 มิถุนายน 2460 เมษายน 2466 1 มีนาคม 2456 25 มิถุนายน 2473
7. <u>ลิลิต</u> 7.1 <u>ลิลิตสุภาพ</u>	จตุรารักษ์ ทำไมโจรผู้ร้ายจึงซุกซม ยาวอายุฉัน ลิลิตนบทยลักษณ์	- 21 กุมภาพันธ์ 2471 ตุลาคม 2471 14 เมษายน 2457

รูปแบบทางคณิตศาสตร์	ชื่อเรื่อง	เวลาที่ประชุม
7.2 <u>อิลิกัน</u>	ราชสกุลอิลิกอนเจกีย	28 มีนาคม 2456
	สังคหวัตถุธรรม	-
	อัครมหาราชสกุล	13 มีนาคม 2474

วิเคราะห์หรือยกของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
(สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

บทคัดย่อ
ของ
จินตศิริ เทียมเดช

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

ปริญญานิพนธ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาห่วงห่านองเขียน และแนวความคิดจากบทร้อยกรองของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) โดยเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลจากการศึกษาห่วงห่านองเขียน พบว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเลือกสรรถ้อยคำและปรุง
ศัพท์ใหม่มาใช้ได้เป็นอย่างดี เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและรูปแบบ ทำให้เกิดจินตนาการและความสะเทือน
อารมณ์ ส่วนโวหารที่ท่านเรียบเรียงมาใช้นั้น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อความได้อย่างชัดเจน ชวนให้คิด
และเกิดความรู้สึกลอยตาม

จากการศึกษาแนวความคิดพบว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเสนอแนวความคิดทางการศึกษา
อันเป็นประโยชน์เกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษา การจัดการศึกษา แบบเรียน และการเรียนการสอน
ในระบอบต่างๆ ด้านเศรษฐกิจท่านได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย การเก็บภาษีอากร
การยกฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน และการแก้ปัญหามหาการุณทางเศรษฐกิจ สำหรับด้านการเมือง
นั้น ท่านให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับระบอบการปกครองประเทศ นโยบายในการปกครองภายใน
ประเทศ นโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศ และบทบาททางการเมืองของประชาชน ส่วนแนวความคิด
ทางจริยธรรม ท่านได้เสนอแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง เพื่อ
ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ และเพื่อส่งเสริมชาติให้เจริญรุ่งเรืองและมั่นคง

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ปรากฏว่า งานประพันธ์บทร้อยกรองของเจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีมีความคิดเห็นในทางอรรถรสยิ่งกว่าด้านสุนทรียรส บทร้อยกรองของท่านเป็นพยานในลห
ลือความคิดมายังผู้อ่าน ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ซึ่ง
ล้วนเป็นความคิดอันอำนวยการประโยชน์แก่สาธารณชนตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

AN ANALYSIS OF POETIC WORKS BY
CHAO PHRAYA DHAMASAKDIMONTRI
(SNAN DEVAHASTIN NA AYUDHYA)

AN ABSTRACT
BY
JINDASIRI TIAMDECH

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
February 1981

The purpose of this thesis was to study the style and the thought from the poetry of Chao Phraya Dhamasakdimontri (Suan Devanastin Na Ayudhya). The results of the study are presented by descriptive analysis.

Concerning the poetic style of Chao Phraya Dhamasakdimontri, the study finds that the poet's vocabulary was well selected and his power to create new words to describe his concepts enhances his work. His rhetoric suits exactly the content of the material and stirs the imagination and emotion of the readers. The eloquence of his expression also enables the reader to understand clearly while evoking in him similar thoughts and sentiments.

From a study of the author's thought, it is discovered that Chao Phraya Dhamasakdimontri suggests useful and practical ideas about educational values, the education system, pupils texts, and the learning-teaching process at different educational levels. In economics, Chao Phraya Dhamasakdimontri presents points of view regarding production, marketing, taxation, raising the standard of living of the people and addresses the problem of the country's economic invasion. Concerning politics, the poet expressed useful thoughts on the political system within the country, the administrative policy of both interior and foreign affairs as well as the role of the people in political life. In the field of ethics, he sketched ways of behaving in order to develop oneself and thus build a climate of mutual support among all men, in view of the prosperity and stability of the nation.

The results of the study conclude that Chao Phraya Dhamasakdimontri's poetry is more outstanding for its content value than for its aesthetic achievement. His poetry has been a means of communicating his insights on the subject of education, economics, politics and ethics to many not only in the past but until the present.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางจินดาภีรี	เทียมเคอ
กำเนิด	19 มีนาคม	2492 ณ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
การศึกษา	พ.ศ. 2501	สำเร็จชั้นประถมปีที่ 4 จากโรงเรียนอนุบาลราชบุรี
	พ.ศ. 2509	สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนราชโบริกานุเคราะห์ จังหวัดราชบุรี
	พ.ศ. 2513	สำเร็จปริญญาการศึกษาบัณฑิต จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพุทธวน กรุงเทพมหานคร
การทำงาน	รับราชการ ณ	วิทยาลัยครูหมู่บ้านจอมบึง จังหวัดราชบุรี